

PROCESSING COPY

CENTRAL INTELLIGENCE AGENCY

INFORMATION REPORT

S-E-C-R-E-T

25X1

This Document contains information affecting the National Defense of the United States, within the meaning of Title 10, Sections 793 and 794, of the U.S. Code, as amended. Its transmission or revelation of its contents to or receipt by an unauthorized person is prohibited by law. The reproduction of this form is prohibited.

COUNTRY	Albania	REPORT	
SUBJECT	Albanian Workers (Communist) Party	DATE DISTR.	31 January 1957
DATE OF INFO.		NO. OF PAGES	1
PLACE ACQUIRED		REQUIREMENT NO.	RD
DATE ACQUIRED		REFERENCES	
			25X1

Reel 490

THE SOURCE EVALUATIONS IN THIS REPORT ARE DEFINITIVE.
THE APPRAISAL OF CONTENT IS TENTATIVE.

25X1

[redacted] 181-page untranslated (Albanian)
report on the Albanian Workers (Communist) Party.

Attachment: 181-page document

25X1

S-E-C-R-E-T

STATE	ARMY	NAVY	AIR	FBI	AEC			
-------	------	------	-----	-----	-----	--	--	--

(Note: Washington Distribution Indicated By "X"; Field Distribution By "#") Form No. 51-61, January 1953

25X1

SECRET

ATTACHMENT

Partia komuniste se llore:
Kur u themelua Partia komuniste e Shqiperise, nga kush dhe ne cilin qytet.
(Si fillei).

Partia komuniste shqiptare (so^z Parti e Runes se Shqiperise) u formua me 8 nendor 1941. Por ojo u njoh si e tille nga Kominterni (Internacionalia e III-te) vetem nga fillimi i vitit 1943. (Dihet se Kominterni u shpernda pak me von, ne pranveren e po atij viti, per aresye nderkombetare).

Me perpara se data 8 nendor (nuk kish ne Shqipëri jo vetem parti komuniste, por as levizje komuniste te organizuar. Kish vetem disa grupe-lilipute, sektare, te udhehequra jo nga forume per nga "shefa misterioze", pa asnjë strukturë organizative te percaktuar, pa asnjë platforme politike te perpnuar. Aktiviteti i ketyre grupeve ish zero. Ata, domethene grupet "komuniste", ishin atrofuar nga një konspiracion i kalbur, ~~she~~ nga goditjet e organeve zogiste, nga anarqia dhe lufta e nenedheshme fraksioniste qe zhvillenin midis tyre. Mbi keta grupe do te flas me peshtë.

Dihet se okupacioni italian, duke prekur ndjenjen patrietike te masave me te sgruarra politikash, krijojti konditen objektive per lulezimin e ketyre grupeve. Diktatura e Zogut kish frenuar e dermuar jo vetem levizjen komuniste ne Shqiperi, per frenuar dhe penguar krijimin e cdo organizate tjeter politike. Ne kohen e okupacionit Shqiperia nuk kish asnjë parti politike asnjë organizate masash. Jashtë individive antizogiste dhe antifashiste (qefshin keta intelektuale si Mid'hat Frasheri, qefshin feedale si Muhamet Bajraktari), e vetmja force kollektive disi e organizuar antizogiste dhe antifashiste ishin keta grupe "komuniste".

Ne kete situatë, cdo forcë me një fare peshe, qe do te ngrinte flamurin e atdheuashurise e para, qe do te fillonte një fare aktiviteti te organizuar, kish te gjitha mundesite te viheshe ne krye te situates, te fitonte prestigj, autoritet dhe te beheshe flamurtarja e luftes per clirim, duke fituar, keshetu, kapitalin e nevojeshem politik e moral.

Kush mund ta ngrinte kete flamur?

SECRET

SECRET

- Individet antizogiste dhe antifashiste te inteligencias, si Mid'hat Frasheri etj. qe ndodheshin ne kehen e okupacionit ne Shqiperi. Keta nuk e bene dot sepse nuk kishin forca-rezerve te organizuara. Okupacioni i gjeti, pikerisht si komunistet, ne befasi dhe te "izoluar" nga geditjet e Zogut.

- Individet zogiste per antifashiste dhe anti-italiane qe ndodheshin ne Shqiperi. Keta nuk mund ta benin ~~komunist~~ (sikurse nuk e bene) sepse nuk gene persona politike. Te gjith njerezit e kesaj kategorie i perkismin kastit te prepambetur feedal, si Abaz Kupi - elemente, pra, jo te afte per aktivitet illegal, organizatif, politik.

- Individe antizogiste, si Ali Kelcyra, Skender Gami, ~~Vlador~~ Valteri etj. qe kishin jetuar ne emigracion deri atehere dhe qe u kthyen ne Shqiperi pas 9 prillit 1939. As keta nuk e bene, pjeserisht sepse antizogizmi i tyre i celi ne bashkepunim me italianet, pjeserisht sepse ndenjen ne pozita atandiste: "prit gomar te mbije ~~mar~~".

- Grupet lilipute "komuniste" ne Shqiperi. Pikerisht keta e ngritten flamurin e atdherdashuris. Faktoret determinante qe i ndihmuani: sade qe te organizuari, ne anarkine e atehershme politike, ishin ~~me te...organizuarat~~. Sade qe pa nje program politik dhe organizate unike, munden te bashkohen e grumbullohen organizativisht me pare se te tjeret, te caktojne nje vije politike te tyren dhe te vihen, keshtu, ne krye te situates.

Ndersa te tjerit, individet antizogiste te ilejit Mid'hat Frasheri e Ali Kelcyra- diskutenin akademikisht, ese grindeshin per kryesine, grupet komuniste u hedhen ne aktivitet. Duke cifytezuar antagonizmat, ~~dhe~~ hezitimet dhe poziten atandiste te ketyre "shefave patriote te vjeter", grupet komuniste bene te paret hapin e,pare, fituan precedencen. Gjysma e fatit te luftes qe do te zhvilleshe me von midis "shefave patriote te vjeter" dhe "shefave komuniste te rinj", u percaktua qe ne ate faze.

Mirepo duke hyre ne aktivitet te organizuar, grupet komuniste nuk u hedhen ne lufte si grupe-lilipute, per si nje organizate unike politike, si parti komuniste. Gilet jane faktoret qe determinuan kete bashkim te komunisteve.

**

SECRET

SECRET

- 3 -

Keta faktore kane qene kryesish te jashtem.

Se pari, komunistet shqiptare ne emigracion. Pas 7 prillit 1939, shume shqiptare qe ishin antare te Partise komuniste franceze (si Ymer Dishnica, Gogo Nushi, etj.), ese antare te Partise komuniste italiane (si Nake Spirua), u kthyen ne Shqiperi per te vete ne rruge te drejte levizjen komuniste. Ata suallen nga partit e tyre, ku benin pjese me pare, direktiven qe te bashkohen grupet komuniste ne Shqiperi. Filluan keshtu, nga viti 1940 mbledhjet e "shefave" te grupeve komuniste per krijimin e nje partis te vetme komuniste. Ne fillim, ate nuk dhane asnjë rezultat. Secili "shef" kerkonte kryesin e partise, poste me influnce per kuadret e grupit te tij dhe si orientim politik orientimin politik dhe parimet e grupit te vet.

Ne kete situate kerkoheshe pa tjeter qenia e nje personi me influnce, jashte frynes e tarafeve te grupeve. Pikerishjt per kete, me rruge dhe mjete qe me Jane te panjehura, (me duket se u dergua ~~Shqipetar~~ ne Beograd) u kerkua nga Komiteti qendror i Partise komuniste jugosllave dergimi i nje delegati i cili, ne bashkepunim me shefat e grupeve te caktonte platformen politike te partise komuniste, strukturen organizative te saj dhe njerezit qe do ta udheheqin kete parti te vetme. Komiteti qendror i Partise komuniste jugosllave, me qene se kuadret e saj te larta i kish vete te pakta nga humbjet qe kish pesuar ne te kaluarën prej goditjeve te organeve te Krajlit, u propozoi kete zgjidhje shqiptare.

Te lironin nga kampi i perqendrimit te Durresit Miladin Repovicin dhe Dushan Migeshit, qe te dy antare te Komitetit ~~komunist~~ krahiner per Kos-Metin, i pari edhe kandidat i Komitetit qendror te Partis komuniste jugosllave dhe, qe te dy, kapur muaj me pare nga italianet ~~ne~~ ne Jugosllavi dhe intermar ne Shqiperi. Te dy keta, sipas propozimit shqiptar, te qendronin ne Shqiperi jo vetem derisa te formoheshe Partia e vetme komuniste ~~ne Shqiperi~~, per edhe me von ne menyre qe, me eksperienca e tyre te vjeter dhe fermimin e shendetesh komunist, te ndihmenin udheheqjen e re shqiptare qe do te vihet ne krye te Partis se re komuniste shqiptare.

Me mjete qe me Jane te panjehura, Komunistet shqiptare mundet te organizojnë arratisjen e Miladin Repovicit dhe te Dushan Migeshit nga kampi i perqendrimit italian te Durresit. Qe atehere i pari meri pseudonimin "ALIU" dhe i dyti pseudonimin "SALA".

SECRET

SECRET

- 4 -

we nga kjo faze, tere merita per krijimin e Partise komuniste shqiptare, dhe, me ven, thaujse cdo problem politik e ceshtje organizative inherente me udheheqjen e Partise komuniste shqiptare, u takon ketyre dy delegateve jugesllave. Dhe, si esht e natyreshme, nepemjet tyre, udheheqjes se Partise komuniste jugesllave, Tites e shkeve te tije.

Cilet qene, nga pala shqiptare, ekspONENTET me ne ~~xx~~ zë, qe kontribuan ne kete bashkim.

Si eshte e natyreshme "shefat" e grupeve te vjetra komuniste. Konkrektisht: Anastas Lulua (per grupin e Rinise), me pseudonimin "ORRI"; Zef Mala, i njohur me pseudonimin "MAI" (per grupin komunist te Shkodres); Koce Tashku, me pseudonimin "RUSI", (per grupin komunist te Korges).

Per te qene i sakte duhet te percaktoj se reli i ketyre personave te lart-permendur mbaroi me krijimin e Partise komuniste shqiptare. Delegatet jugesllave (domethene Aliu dhe Sala) i lane ata, qe ne fillim, ne perithera. We te tre, domethene Anastas ^{partit} Lulua, Zef Mala dhe ^{partit} Koce Tashku, para se te zinin pest ne udheheqje, duhet te kalenin nje periude-prove. Kush do ta kaperxente me sukses kete periude, kush do te jepte shembuj konkrete se ish sherruar nga fryma e "tarafeva te vjetra", e "grupeve", e "sektarizmit", etj. vetem ay do te hynte ne udheqje. ~~zakonshenja~~/tregoi se asnjë nga keta nuk u vu me ne udheheqje. Ata qene shume te infektuar me frymen e vjeter, me metodat e vjetra te punes se grupeve, keshtu qe gradualisht dhe duke bere vazhdimisht prapa-ktheu u cduken nga herizenjë.

I pari, Anastas Lulua, u vra misteriozisht ne mal, ku u dergua qellimi nga Komiteti qendror si "denim". Koha e ekzekutimit: pranvera e 1942-se. Aresyeja-ne kundershim me direktiven kryesore te Partise qe ishte: "Asnje fraksion ne shpine te partise", "asnje percapje per thyerjen e unitetit te partise", Anastas Lulua krije lidhje te fshehta me njerez te grupit te tij per rrezimin e Komitetit qendror te zgjedhur nga delegatet jugesllave. Ky fraksion "lulist" brenda-per-brenda Partise u zbulua. Disa nga personat e keti fraksioni, si Nasi Mariani, Ajet Rusi, etj. u perjashtuan perkohesish nga partia, me kenditen se do te ripranejeshin po te jepnin "shenja pendimi te singerte per fajin e tyre". Ne fakt, brenda nje viti, thaujse te tere u ripranuan. Anastas Lulua u konsiderua shume i rrezikesme. Dhe personalisht

SECRET

SECRET

- 5 -

utard
mendoj se ~~vrasja~~ e tij u vendos nga kete arsyesh

Komiteti qendrør druanente me shume se do gje tjeter jo perseritjen e nje orvatjeje identike nga ana e vales, per faktin semos ky, nga marrazi, kahente nga radhet e komunizmit ne radhet e policise. Demi qe do te shkaketoante ne kete rast, per faktin se Partia e përsafërmuar i kish kallqet akoma te debta, do te ish i pandreqeshem.

I dyti, domethene Zef Mala, gati per te njejtien aresye, ese me sakte se pse perkrahu deri ne nje fare mase Anastas Bulon, u perjashtua nga partia saty nga 1942-ja. Qe atchore e deri me set ka mbetur jashte radheve te partise. Eshte tipi i intelektualit skolastik dhe personalisht nuk kam mundur te kuptoi kurre se si ka qene shef i nje grupi. Koci i Xoxes e kish arrestuar, per me rrrezimin e keti, u liruanga 1949 dhe u emerga drejt i Bibliotekes shteterore te Shkodres.

I treti, Koco Tashkua, ka qene kurdehere ne parti, per jo ne poste udheqese. Dhe set e kesaj dite eshte nje kuader i mesme, jo me teper per meritat e tij personale dhe aftesit ne punë, per te kaluaren e tij si veteran komunist qe nuk i ka sjelle asnjeherë ngaterresa partise. Mendoj se nuk do te jete shume e largme dita kur do te dale fare ne pension, jo sepse eshte aq i kaluar nga mësha, per sepse s'ka se c'ti jape partise, as ne pushtet, as n'ekonomi, as gjetiu.

Eksponente te tjere kryesore nga pala shqiptare, me roli te rendeishem ne krijimin e partise komuniste shqiptare me ckrirjen e grupeve ne nje organizate unike, qene: (sipas rendeise)

Ymer Dishnica, me pseudonimin "DOKTORI", mbaruar studimet universitare ne mjekesi, ne Paris (France), me 1940 dhe ardhur po ate vit ne Shqiperi, anetar i partise komuniste franceze dhe kohë me pare pjesetar i Grupit komunist te Kërçes;

Enver Hoxha, me pseudonimin "TARASI", mbaruar studimet universitare ne France, ardhur ne Shqiperi me 1939, anetar i partise komuniste franceze dhe pjesetar i grupit komunist te Kërçes;

Kristo Themelko, me pseudonimin "SHULJA", punter, pjesetar i grupit komunist te Shkodres;

Yemal Stafa, me pseudonimin "i KU", student n'Itali, denuar nga Zogu me vdekje dhe kthyer pastaj, si meshire, me burgim te perjeteshem, liruar ne ardhjen e italisëve ne Shqiperi. Illoja n' përpjekje përfundonte më 1942.

SECRET

SECRET

Keci i Xoxes, me pseudonimin "TRASHI", punter. Qe nga 1944 e deri me 1948 u është, me ndihmen e Beogradit, diktatori i vertete i partise. U pushkatua si "titist" me 1949. Nga grupi komunist i Kercses.

Pile Peristeri, me pseudonimin "ZYKUA", punter, gjithashtu nga grupi komunist i Kercses, së pash qendrues i Byros politike dhe anetar i Komitetit qendror te PPSH.

Ramadan Çitaku, student ne Jugosllavi, me pseudonimin "BAÇA", pjesetar i grupit komunist te Shkodres. Anetar i Komitetit qendror deri sa u prene lidhjet Beograd-Tirane dhe tanjorejtor i arkave te kursimit.

Liri Gega, me pseudonimin "MUZHIKU", mesues, nuk e di nga cili grup. Ishte anetare e Byros deri ne tetor 1944, perjashtuar nga Komiteti qendror e me von edhe nga partia per aresye të "gabimeve te renda" qe beri ne Veri si perfaqesuese e plotfunkishme e Komitetit qendror prane Divizionit te I-re, per te meta "bërgëze" si "karrierizmi", "ambicja", etj.

Rreth ketyre ekspONENTeve kryesore te asaj kohe, vertiteshin edhe ekspONENTe me te dyte, por qe me von muaren peste me shume rendesi, disa i mbajten, disa i fituan per t'i humbur, si:

Nake Spirua, Bedri Spahiu, Hysni Kapua, Tuk Jakeva, Pandi Kristua, Mehmet Shehu, Goga Nushi.

Tëkstejse Nje tjeter ekspONENT shume kryesor qe harrova ta ve ne kategorin e te pareve, eshte Vasil Shantua. Ay u vra buze ligjenit te Shkodres me 1942, sepse kundershtoi me arme t'u dorezohet karabiniereve italiane qe e ndiqnin.

Me ndonje perjashtim te vogel qe nuk e di, pikërisht personat (emrat e te cileve kam nenevizuar) Ymer Dishnica, Vasil Shantua, Enver Hexha, Kristo Themelku, Kemal Stafa, Keci Xexe, Pile Peristeri, Ramadan Çitaku dhe Liri Gega) perbenin edhe Komitetin e pare qendror te Partis se persafermuar komuniste shqiptare. Ky Komitet qendror u quajt previzer. Ay u zgjedh me 8 nendor 1941, ne Tirane, ne nje shtepi qe ndodhet ne lagjen e Brakes, shtepi e cila eshte kthyer së ne Muze. Te gjith anetaret qene te barabarte. Nuk kish Byro. Sekretari i perkoheshem politik ish Ymer Dishnica; sekretar i perkoheshem organizativ ish Vasil Shantua. Sikurse e theksoi, qene funksione previzore, tamam sikurse ish previzer, edhe Komiteti qendror, i cili quhej edhe Komitet qendror previzer pune. Ky komitet do te drejtonte krejt punen e Partise ne qender e qarqe deri sa te mblidheshe Konferanca e pare e Partise, ~~me konferencën e parë~~

SECRET

SECRET

- 7 -

delegatet e se ciles de te zgjidheshin pas ndonje viti, demethene pasi partia si teresi dhe Komiteti qendrør si fórum te kishin kaluar një periude prove. Keta delegate de te zgjidhnin, pastaj Komitetin qendrór definitif. Kjo konference partie, demethene Konferenca e I-re e Partise si u quajt, u mbledh ne marsin e 1943 ne kabinet te Elbasanit.

Te gjith njerezit e Komitetit qendrór previzer u rizgjedhen ne Komitetin qendrór definitif. U zevendesuan me persona te tjere te vrarit (Vasil Shantua e ~~Vesni~~ Stafa). Dhe, me qene se aktiviteti i partise ish zgjeruar, ne Komitetin qendrór u shtuan elemente te rinj, pikërisht eksponentet e dëres se dyte që shenoi nje faqen 6 di dhe disa te tjere që ishin dalluar ndërkohe, fjala vjen Ujin Merku. Ne Komitetin qendrór, ne post me rendesi, u zgjedh edhe një figure e re që persakish ardhur ilegalisht nga Franca (me perpara funksionar i Kominternit te Moskës): Sejfulla Maleshova, me pseudonimin Lame Kodra.

Para se t'i jap fund kesaj pyetjeje e gjej te nevojeshme te shenoi se krejt udheheqja e partis komuniste shqiptare sheshitesha dhe seleksioneshesha nga delegati jugosllav Miladin Popović. Ay ishte i plotfuqishem.

Sikurse e theksoi ne fillim ay eliminoi nga Komiteti qendrór te gjith shefat e vjetër te grupeve, si te infektuar me frymen e tarafeve, si "udheheqes kafenesha" e "politikane te vjetuerar". Ay zgjedhi jo nga "kasti i shefave lilipute te vjetuerar", që e kishin bere kohën e tyre, ~~xxxxxx~~ as nga baza perberese e grupeve, por nga kuadri i mesme i grupeve, nga elementi jo shum i ri, per jo dhe i vjetër.

Opioni i tim eshte se Miladin Popovič ka qene një organizator me talent, shume i zoti dhe i afte. Sikurse do ta shpjegoj me peshtë ay ka qene edhe një njeri politik tejpames, i mpreftë dhe shume i zhdervjellë per te manovruar në situata te veshitura me një elasticitet shembullor.

Rer t'u skjaruar me mire rëth kësaj pike dhe pyetjeje që vijnë, e shët te nevojeshme që ne kete per gjigje te pare te shtoj një aneks mbi grupet e para komuniste ne Shqiperi.

ANEKS PYETJES SE I-re:

Grupet komuniste ne Shqiperi, para themelimit te Partise, qene: (sipas rendesës së tyre):

1) Grupi komunist i Kërçes; 2) Grupi komunist i te Rinjve; Grupi komunist i Shkodres; 4) Grupi i Zjarrit; 6) Grupi i Njës Xixit.

SECRET

SECRET

- 8 -

GRUPI KOMUNIST I KOMES-- Ky grup ish organizuar aty nga 1930 prej Ali Kelmendit. Ali Kelmendi qe arratisur nga Shqiperia qe me ardhjen e Zogut ne fuqi, ne meshe shume te re. Kish mbaruar studime te larta ne shkollen e Kominternit ne Rusi dhe qe derguar ne France per te punuar me studentet shqiptare dhe emigracionin shqiptar. Me urahe te Kominternit, duke perfituar nga falja e per gjitheshme e Zogut, u kthye ne Shqiperi, ndenji nja 2-3 vjet dne u arratis perseri se se per aktivitetin e tij Zogu do ta kish arrestuar. Vdiq ne Marsej te Frances, aty nga 1937, prej tuberkulozi. Ne varrimin e tij ka patur kurrose te Kominternit dhe te Komitetit qendror te Partis komuniste franceze, shenja keto qe tregojne se ay ish nje fare figure politike. Vendin e tij e zuri Koce Tashku, njeri, me sa kam degjuar, jo me meritat e Kelmendit. Perthama kryesore e keti grapi komunist gene punotret. Ky grup organizoi ne Shqiperi te parat lidhje sindikale (organizata embrionare) legale, domethene te njehura nga shteti, si "Bashkimin puntor te marangozeve", "Bashkimin punter te rrabqepesve", etj., kurdehere mbi baza profesionale. Nervec ketyre lidhjeve mbi baza profesionale, ky grup organizoi, gjithashtu legalisht, disa shqerira kulturale (Theater amater punotresh, korri amater punotresh, etj.).

Sade qe quheshe grapi i Kerces, aktiviteti i ti shtriheshe edhe ne Tirane, Gjirekaster dhe ne ndenje qytet tjeter. Per qendra e aktivitetit te tij dhe e forces se tij qe Kerca. Esei geditje te renda nga policia e Zogut me 1937, sepse shume pjesetare te keti grapi u arrestuan, u internuan, etj. mbasi u tradhetuan nga nje aleat i tyre, dhe konkretisht nga Nike Xoxi.

Ka qene grapi me i organizuar. Celulat e tij qene "trische", domethene te perbera nga 3 pjesetare dhe nga per gjegjesi (gjithesejt kater). Cdo anetar i radhev te keti grapi punonte ilegalisht me simpatizante te grupit, prej/te cileve rekruheeshin pastaj anetaret. Puna ish aqse konspirative sa qe "simpatizantet" kujtenin se ishin antare. Intelektualat qene shume te pakte. Studentet gati mungenin fare. Deri me 1937 ky grup kish ne gjithe Shqiperine rreth 250-300 antare maksimumi. Geditjet e Zogut e shpartalluan. Grapi, sipas direktivave te Kominternit, u shpernda i teri pas "tradhetis" se Nike Xoxit. Celulat "trische", u prishen. Antaret e grupit filluan te punojne sipas kekes se tyre, ne forme individuale, me popullin. Shperndarja e keti grapi ish e perkeheshe. Ajo ish nje periode prove dhe akoma me teper nje spastrim i demosdhsme sepse ne kete grup kishin hyre tyrli elemente, sikurse edhe ne grupet e tjera, treckiste, snarkiste, etj.

SECRET

SECRET.

Grupi u riformua nje vit me von, aty nga fundi i 1938-ses fillimi i 1939-ses per me antare shume te kufizuar, te kontrolluar jashte mases dhe numuri i tyre nuk i kalonte te 150 vetet, me krejt Shqiperine. (Shumica perqendrohezin ne Kerce). Kose Tashkua ka qene shefi i plotfuqishem i keti grupi. Bashkepuntere te tij te afert qene: Stefo Grabeckua, Blambi Dishnica, File Persatieri, ~~Kemal~~ Keçi Xexe, ~~xekan~~ Gago Nasta. Grupi nuk kish asnjë forum udheheqes ne krye. "Shefi" ish forum dhe, vet' Ali-vet Kadi.

Ne krahasim me grupet e tjera, ka qene grupi qe ka patur idete me te shendetsha mbi moralin e antareve te tije.

Ka qene grupi qe ka zhvilluar me teper aktivitet me popullin se te gjith te tjerit.

Dhe, permbi te gjitha, grupi qe ka mbajtur, relativisht me te tjerit, vijen politike me te drejte. (si grup komunist).

a) konsideronte fshataresin si aleate te mundeshme, si nje force eventuale rezevre te puntoris, dhe me te cilen duhesha punuar per ta afuar;

b) E konsideronte inteligencian si forcen e dyte, pas klases puntore.

c) E konsideronte si te demosdoshme aktivitetin ilegal dhe legal ne masat, me qellim qe te shtonte autoritetin dhe radhet e veta. Ky aktivitet do t'i shkakonte humbje e viktima nga geditjet e policis, per ish i demosdoshme. rset sepse vendin e atyre qe do te vrateshin ese kapeshin nga policia do ta zinin te tjerit, me te shumte.

d) E konsideronte kallzimin ne polici si "tradheti" dhe te palejueshme, sade te medha qe te ishin torturat.

e) Rikerisht si regjimin e Zogut ashtu edhe okupacionin italian i konsideronte si aqrmiq qe duheshin luftuar.

Fikerisht meritat e keti grupi, ne krahasim me te tjerit, e bene edhe Miladin Popovicin qe t'u jape preferencat e tij dhe prioritet ne pestet udheheqese anetarewe te keti grupi.

GRUPI KOMUNIST I TE RINJVE. Ky grup u organizua pas 1930, si fraksion dhe shkeputje nga grupi komunist i Kerces. Kryetari i keti fraksioni, qe me von u ba "shef i plotfuqishme grupi", ish Anastas Lulua, me pseudonimin QORRI. Sheshe grupi i te rinjve sepse e konsideronte veten si me te ri nga grupi i Kerces. Qendra e tij ka qene Tirana. Per ka patur influence edhe ne Kerce, Shkoder. Organizativisht ish nje grup shume i izoluar. Jashte radheve te tij

SECRET

SECRET

nuk zhvillonte asnje aktivitet. Nuk kish asnje shqeri kulturale,asnje lidhje puntuore ~~legale~~ legale.

Nuk kish celula. Struktura organizative e keti grupi i shqiptare fare, qe nga kreu deri ne baze. Domethemë: Anastas Lulua, qe i është "shefi" i kish lidhje personale vetem me një: me ~~Zef Malin~~, qe i është personi Nr. 2, dhe, teorikisht, vetem ky duhesh ta njihe. (Nasi Mariani, ~~etj~~, i cili i është personi Nr. 3, e keshtu me radhe si litar me këtka-këtka deri tek baza. Me fjalë të tjera cdo anetar i keti grupi kish një pergjegjes, ose një shef dhe, njekëshesht poshtë, një vartë. Nuk kish simpatizante. Te gjithe i ështën antarë. Intelektuat, sidomos studentët e klasave te larta te Gjimnazit, qene baza e keti grupi. Puntoret numurosheshin me gishtë. Kish me teper anetare se Grupi komunist i Kores; por keta te fundit, se bashku me simpatizantët, qene me te medhenj ne numur. Goditjet e Zogut e demtuan rende edhe kete grup. Por ky ~~ix~~ nuk pranoi, si grupi i Kores, te shperndahet. Ay mbajti ne radhet e tij te gjith elementet eterogjene dhe eteroklite qe i është hyre gjate kohës. Anastas Lulua, thashe, ka qene shefi i pletfuqishem. Reth tij gravitën: Nasi Mariani, Gole - ecari, Emal Stafa, etj.

Me grupin komunist te Kores, nuk ka patur as ndonjë here bashkepunim, perpara se te formoshesh partia. Ka bashkepunuar, po per periudha shume te shkurtra, ~~etj~~ me grupin e Shkodres dhe grupin e Niko Xoxit. Nga grupet qe u shkrime ne partin komuniste, ka qene ay qe selli kundershtimet me te medha.

Ka qene grupi qe ka patur idete me te ulta mbi moralin e anetareve te tij: anetaret e keti grupi lejoheshin te vidhni prindrit (dhe jo vetem prindrit), per te pasuruar arken e grupit dhe per te majur "shefat". Ne maren dheniet seksuale ~~ix~~ qene si kafshet dhe lidhjet burro-grua i konsiderohen te teperta. Visheshin keq dhe me kasqeta per te treguar se i është "proletare".

Ka qene grupi qe ka zhvilluar me pak aktivitet me popullin. Dhe, grupi me vijen komuniste me te gabuar.

a) Kishte bere per vete teorine e narëdikeve ruse mbi "herenjtë". Dhe herenjtë, si vetekuqshet, qene keta. Keta do ta benin revolucionin, keta "do ta shpenzin popullin", "keta do te shkruanin histerine".

b) E konsideronin fshtataresine ne një rang me puntuorin, dhe ~~etj~~ si alete te mundeshme. Randaj nuk qe nevoja te punohesh per ti afruar. Kur te vinte revolucioni, masat do ti ndiqnin vet-veti, si "herenj" qe qene.

SECRET

~~SECRET~~

c) E konsiderenin inteligencian si forcen baze,

d) Aktivitetin, qoftëm ilegal, qofte ilegal e konsiderenin si te kote.

I jepnin rendesi te madhe, ne parim, teorise, njehjes se ideve komuniste. Mire po letersia e tyre ish fare e pakontrolluar. Kahas "eninit mesenin dhe e konsiderenin si leninist edhe princin anarkomarxist Kropetkin, kahas Marksit mesenin dhe e konsiderenin si markist edhe shefin e idee-racizmit gjerman, sepse kenaqte pikepamjet e tyre mbi mbi-njeriun, Nietzsche, etj."

e) Pikerisht si grupi komunist i Kerces, pehimet ose kallzimet ne polici i konsiderenin si tradhati.

f) Negjimin e Zogut e konsiderenin si te rrezikshem dhe qe duhesh luftuar, per vetem kur t'i vinte radha, demethene kur te binte kembana e revolucionit te armatesur qe do t'u jepte pushtetin.

g) Okupacionin italian e quajten si nje faktor pozitiv per levizjen revolutionare. Pse sepse fashizmi do te industrializonte Shqiperine, do te thyente format feedale ne bujqesi, do te shenonte nje perparim shqeror brenda vendit, perparim i cili do te krijonte kondita me te favoreshme per shpejtimin e afatit te revolucionite per ta, okupacioni italian dhe okupatorer italiane nuk duheshin luftuar per disa vjetra.

h) "e krahasim me grupin e Kerces, qene me pak te varur nga Moska dhe Keminterni."

GRUPI KOMUNIST I SHKODRES... Eshte i treti grup komunist qe u shkri ne Shqiperi me formimin e Partise unike komuniste. Lindi me von se grupi i Kerces, dhe me von se grupi i te rinjve, si fraksion dhe shkeputje nga ky i fundit. Kryetar i keti frakzioni, qe me von u be ne shembullin e Anastas Tades kryetar grupi, ish Zef Malo. Usheshe grupi i Shkodres, sepse baza dhe qendra e aktivitetit te tij ish qyteti i Shkodres. Ka patur influence edhe ne Tirane e Durres. Ish nje grup me i izoluar se ay i Kerces, per me i gjere se ay i te rinjve. Persa i perket veprimtaris ilegale dhe legale ndeqi shembullin e grupit te Kerces. Ne shembullin e keti, dhe ndryshe nga grupi-meme prej nga u shkeput, krijeti ne Shkoder lidhjet e para pumtore, pikerisht mbi baza profesionale dhe shqeri, perseri legale, me karakter kultural per te grumbulluar reth vetes elemente te popullit.

Nuk ka patur asnjehere strukture organizative te percaktuar. Here kish

~~SECRET~~

SECRET-12-

celula "trisha", here celula "shtateshe", here strukture vertikale. Ndryshe nga grupet e tjere, kish nje fare forumi udheheqes ne maje te hierarqise. Shef i pletfuqishem: Zef Mala, bashkepuntere te tij imediate: Guk Jakeva, Vasil Shantua, ~~Shantua~~, ~~shef i pletfuqisht~~.

Pesei goditje te renda nga policia e Zogut me 1937. Kish je me teper se 100 antare, demethene shume me pak se grupi i te rinxve dhe, bile, akoma me pak se grupi i Korce. Ky grup, ne shembullin e grupit te te rinxve, refuzoi te shperndahet fare. Ay zgjedhi nje rrnje te mesme: beri nje fare spastrimi, duke perjashtuar shume elemente qe nuk mbajten qendrim burrnor perpara organave te police.

Ka patur ne perioda te ndryshme nje fare bashkepunimi me grupin e te rinxve dhe ne perioda te tjera me grupin e Korce. Per nje kohë edhe me te shkurter, ka bashkepunuar me grupin e Nike Lexit.

Nga grupet qe u shkrine ne parti, ka qene, jo nga kuantiteti per kualiteti, grupi i dyte pas rendesis.

Baza e tij ka qene thuajse gjysme per gjysme intelektuale-puntere. Deme thene qendrente ne mes te grupit Korce (me predominance te theksuar puntere) dhe grupit te te rinxve (me shumice derrmuese studente).

Ne pikepamje morali qendrente gjithashtu ne mes te dy grupeve te tjere. Kish ide te shtremberuara, te marura nga te rinxje per jo ne masen qe i kishin keta.

Ka qene grupi qe ka zhvilluar, pas grupit te Korce, aktivitetin me te madh ne popull.

Vija politike e keti grupi ka patur keti karakteristika themelte; ka qene nje vije ndermjetese midis te dy grupeve te pareg nje vije ne pozita "kompromisi" dhe shume me kontradiktore e jo konsekvente. Konkretisht:

a) Sade qe kishin bere per vete teorine e narodnikeve mbi "heronje" nuk e mehenin as rolin e fshataresis, as ate te punterise.

b) Forca-baze e partise: punteret dhe intelektuatet, ne nje rang te barabarte. Force aleate dhe rezerve: fshataresia.

c) Grupi i Korce i jepte prioritet absolut praktikes. Grupi i te rinxve - teorise. Ky grup i kish vene ne nje rang si teorine, si praktiken, pa mes i njohur asnjeres prej te dyjave prioritete.

d) Kohimet dhe kallzimet ne polici nuk i pranonte.

SECRET

SECRET

- 13 -

- e) Regjimin e Zogut e konsideronte si nje regjim qe duhesht luf tuar.
- f) Okupacionin italian, ne shembullin e grupit te te rinjve, e konsideronte si nje faktor pozitiv. Mirepo vetem ne terrenin teorik, dhe jo ne ate praktik. Ne terrenin praktik, bashkoheshe me grupin e Korcez, duke njezur nevojen per ta luftuar kete okupacion italian, sepse ishte rruga me e mire per te fituar kredi morale dhe kapital politik.

Me fermimin e partise, pas grupit komunist te Korcez, anetaret e grupit te Shkodres zune postet e dyta ne udheheqje dhe ne kuadrin e mesme.

Shenim: Vetem keta tre grupe pranuan te shkrihen dhe te fermojnë nje parti te vete komuniste, me nje platforme politike e organizative shume te ndryshme nga ato te tyret. Dy grupet e tjere, domethene grupi i Zjarrit dhe Grupi i Niko Xoxit, nuk pranuan te heqin dore nga autonomia e tyre, as nga parimet dhe idet e teorit e tyre. Keta dy grupe te fundit qene me teper te Internacionales se katerte, me simpati me shume per Trotskij se sa per Stalinin, qe urrenin njelllej si Rusine sovjetike ashtu edhe Anglin, Francese Ameriken "borgeze kapitaliste". Rikepanjet e tyre teorike kane qene me nje vule te theksuar ~~komunistike~~ anarko-narednike. Ne te shpjegoj karakteristikat e tyre.

GRUPI I ZJARRIT. - Eshte grupi me i vjeter qe vetekonsideroheshe komunist. Krijuar me perpara edhe se grupi i Korcez, zakonisht nga elemente qe kishin kaluar koha ne Gregi, qofte si studente, qofte si puntere. Ky grup kish vetem shefe dhe jo antare. Shumica e tyre qene intelektuale ese autodidakte. Numuri i tyre qe teper i kufizuar dhe, ne mos gaboj, nuk i ka perxente te 40 vjetet. Midis tyre permend: Spire Koleken, nje fare Xhelal Rusi etj., emrat e te cileve jane lene ne harrese prej kohesh. Ky grup pretendonte se kish vulen e Kominternit (genjeshter per ta vete-veten ne pozita me te privilegjuara), te sjelle gjeja nga Athina. (Sade qe e urrente Bashkimin Sovjetik) Ky grup as aktivitet nuk zhvillonte, as perpjekje per te shtuar radhete. Qene me teper "komuniste te sallenit", "politikane kafenesh" dhe "perparimtare sepse keshtu e kerkonte meda". Bagazhi i tyre politik permbarante tere idete e trokit dhe, ne te njejtën koha, te gjitha teorite e "arheomarksizmit grek", (rrymje devolucioniste brenda-per-brenda partis komuniste greke ne vitet 1930). Pas formimit te partise, ky grup u shpartallua. Mjaft nga anetaret e tij, qe

SECRET

SECRET

- 17 -

ne kohen e shkrirjes se grupeve refuzuan bashkimin, e lane grupin e tyre dhe u bashkuan me partine, ne fillim si simpatizante partie dhe me von arriten te behen edhe antare dhe te marin, si Spiro Koleka, peste me perqjegjesi. Te tere, si Xhelal Rusi e Andreja Varfi, u pranuan ne parti gjate luftes, per pastaj, ndefta sepse nuk i fercuan kurre pozitat e tyre, u perjashtuan si te "pa deshirueshem". Ata pak qe mbeten autonome, si individe, heqen dere nga cde aktivitet gjate kohes se luftes sepse ishin elemente te frikeshem, druanin hem arrestimin e italianeve hem vrasjet misterioze te partis komuniste. Zaten influanca e tyre ka qene zero. I permenda ketu si grup vetem e vetem per te plesuar tablone historike te levizjes komuniste ne Shqiperi.

GRUPI I NIKO XOXIT. U krijua thuajse ne te njejtjen kehe me grupin e te "rinjve". Kryetari i keti grupi ish Nike Xoxi, puntor shume autodidakt, i cili sape ish kthyer ne Shqiperi aty nga viti 1932. Me prepara kish qene ne Greqi per disa vjetes.

Struktura organizative e keti grupi ka qene pikesisht si ajo e grupit te rinjve, vertikale fare. Idet politike, morali, teorite, po ashtu identike. Zaten, per saktesi duhet te theksei se ne origjinene e fraksionit te anastas Mules dhe shkeputjes se tij nga Grupi komunist i Korceve ne grup ~~merzokt~~ me vete, autonome, ~~xhixhet~~ qendren Nike Xoxi. Ky ishte "aminencia e hirte" e Werrit, sepse kerkonte qe te shtinte ne dere fraksionin e keti te fundit. Mirepo QOKRI preferoj te ruaje shefllekun per vete.

Antaret e keti grupi, pervec te tjerave, kishin edhe kete pikepamje: po te te zere policia, po te te torturoje, duhet treguar e kallzuar cde gje qe di. astaj ne gjyq duhen kundershtuar, per ta kthyer kete ne nje tribune te komunizmit. E verteta eshte se kete "teori" te cuditeshme qe komunistet duhet te tradhete jne, "shoket e tyre", e cpiku vete Nike Xoxi nga koka e tij. Pse sepse kur u arrestua nga gjindarmeria e Zogut, se bashku me shume komuniste te tjere te grupit te te rinjve, te Korceve dhe te Shkodres, rrefeu cde gje qe dinente. Te tjerit i ngordhen ne dru por nuk rrefyen gje, ky, demethene Nikua, me te ngrene kopacen e pare rrefeu cde gje. Dhe, pikesisht per te justifikuar sjelljen e tij, kur u lirua (sepse organet e policis nuk e burgosen) nxerri "tegrine" e tij.

Ne te theksoj, ketu, se influanca e grupit te Nike Xoxit qe identike me ate te grupit te zjarrit, ese, eak me e madhe. Baza e rekruteve te tij qene

SECRET

SECRET

- 15 -

studentet. Tere aktiviteti i keti grupi kufizoheshe ne luften qe u bente grupeve te tjere per t'u rrembyer anetare, me qellim qe te shtonte radhet. Mirre dje nje "Buletin jeshil", nje fare gazete te shaptillografuar ne illegalitet, gadi cdo dy-tre muaj nje here, ku ^{bardhieshme Nino Koxi} ~~lindurte vjencaj~~ (natyrisht me pseudonim) dhe ~~shtante~~ te tjeret.

Vra misterlezisht nga partia aty nga 1943 sepse ekzistonte frika se mes shkonte ne polici dhe tregonte ate qe dinten. Ne kohen kur u vra, grupi i tij ish shperndare, ish okrike. Rjesa e studenteve qe peruenin bazen e grupit te tij vjetra me pare, shkuan ne radhet e partise ese te rinise komuniste. Ay kish mbetur nje shef pa vartes, nje kryetar grupi pa grup, krejt i izoluar dhe pa as me te voglen influence ne levizjen komuniste. Ay ka qene ne apogjen e tij aty nga ~~1942~~ 1937, operpara se te arrestoheshe. Vendrimi jo burri perpara policis e diskreditoi jo vetem ne syt e grupeve te tjera, por edhe ne syt e anetareve te grupit te tij. Mjaft nga keta antare, bile, kaluan qe perpara formimit te partis komuniste ne radhet e grupeve te tjera, si demos te grupit te Shkodres. Asnje nga anstaret e grupit te tij nuk arriti te behet ndonje here eksponent i partis komuniste shqiptare. Maksimumi arriten kuadro te mesme partie. Pervez Nino Koxi, partie ra shkak uga eksper ¹⁹⁴² e keti grupi, vtheq disa te tjera, si Dhimitri Plaku i ne Korce (1949).

SECRET

SECRET

- 16 -

Pergjigje pvties se II-te.Si fillooi aktivitetin dhe ne cilin qytet u organizuan celulat

Duke filluar aktivitetin e saj klandestin si organizate unike, pas 8 Nendorit 1941, Partia komuniste shqiptare kishte si mbeshtetje kryesore ne punen e saj politike-organizative-ushtarake, si doren e djathte, organizaten e rinis komuniste shqiptare. Perpara se te fillonte punen ~~si organizate~~ partis^{unike}, ne Shqiperi nuk kish organizate rinnie te posacme. Set eshte e qarte per te gjithe se pa organizaten e rinise komuniste, Partia komuniste ne Shqiperi nuk de te kish mundur kurren e kurres te zhvillonte aktivitetin e vet ne ate stil e shkalle te gjere, me ate kombativitet e guxim. Rinia komuniste i dha atehere partise numurin me te madh te viktimate, gjak te ri, energji dhe fërca te dhjetefishuara. Barren me te rende dhe peshen e keti aktiviteti e kombativiteti e ^{sidoresh} kishte ne supet e saj, rinia studenteske, shume lehte per t'u organizuar, sepse qe e grumbulluar, shume lehte per t'u genjyer, sepse i mungente eksperiencia e jetes, shume lehte per t'u hedhur ne aksion sepse e urrente hem Zogun hem fashizmin okupator, shume lehte per t'u bere revolucionare sepse te tilla jan ne aspiratat e meshes se re.

Duhet te theksoj, qysh tanj, se ne nenderin e 1941 Partia komuniste shqiptare kish (domethene ne agimin e saj) jo me teper se 240 anetare partie. Nje afro gjysma sadj, sic shihet, jashtezakonisht e vogel, e kufizuar. Dhe ~~njaxegjykun~~ e ketyre anetarave pergjendroheshe ne dy qytete: ne Tirane dhe ne Kërce. Vinin pastaj, sipas rendesise: Shkodra, Gjirokastra, Durresi, Vlora, Elbasani. Krejt qarku i Beratit, me gjith qytetin, kish vetem nje celule; qarku i Peshkopise (se bashku me qytetin) nuk kish as edhe nje celule; po ashtu edhe qarku (se bashku me qytetin) i Mukesit. Kjo ndarje do te thote se nga dhjete qarket e Shqiperise se atehershme Tirana dhe Kërca kishin afro sejciila nga 60 antare partie. Shkodra, Gjirokastra, Durresi, Vlora, Elbasani dhe Berati kishin (si qarqe) nga 10 deri ne 30 antare partie. Kjo sasi shume e kufizuar antaresh te organizuar shpjegen edhe aresyen perse, ne fillim (domethene 1941) partia komuniste shqiptare kish Komite te qarkere vetem ne Tirane dhe ne Kërce. Ne Shkoder, Gjirokaster, Durres Vlora, Elbasan dhe Berat kish vetem nje te deleguar te Komitetit qendror i cilii drejtente dhe kish perqejesin e komunisteve te qarkut respektif. Gjashte qytetet e lart-permundur me siper, krijuan komitetet e tyre qarkore te partise

SECRET

SECRET**- 17 -**

gjate vitit 1942. Dhe dy qarqe, ~~me~~ Peshkopia e Kukesi krijuan Komitetet e tyre te pare qarkore te Partise komuniste vetem nga fundi i 1944-es, demetheme pas "clirimit".

Megjith kete numur te kufizuar duhet pranuar se ne fund te 1941-se influenca e partise komuniste shqiptare ish shume e madhe, shume ne disprepercione me numurin e antareve te partitse.

Si shpjegohet ky fakt^{bis}. Me faktin se partia kish ne ate koha nje numur identik, ~~me~~ ^{bis} me te madh, simpatizantesh partise (me von u quajten kandidate partise).

Me faktin tjeter se ajo kish, te organizuar ne rinine komuniste, nje numur shume me te madh te rinjesh, ^{e bëjash} lart nga ~~300~~ njemije vete, te cilet ishin ne fakt antare partie (18 vjes deri ne 27). Kreth ketyre 1.000 te rinjve komuniste gravitenin, ne qytet e ne fshat, mijra te rinj te tjere, qe quhen te rini antifashiste.

Keshtu, dy muaj mbas fermimit te saj, Partia, sade qe ne vet'vete shume e vogel ne numur, drejtonte drejt-per-drejt mijra individues, sidomes ~~teksatorix~~ elemente shume te rinj nga ~~moshash~~-predominencen absolute e kishin 20 vjecaret. Rekrutimi i rinise studenteske, punitore e fshatare u be ne mase. Cdo komunist, per shembull, anetar partie, t thesh miqve dhe shokeve te tij qe te mernin me vehte miqte dhe shoket e tyre dhe ne filan date e ne filan ore te mblidheshin ne shtepin e ~~teksatorix~~ vete. Kete mbledhje grumbullonin 50 e me teper te rinji. Tere aktivisti ky grup quheshe ~~teksatorix~~ i rinise antifashiste. Midis ketyre ~~te~~ 50 te rinjve, antari i partise komuniste zgjidhte me te hedhurit, me revolucionaret dhe u theshti: pasneser do te mblidhemi ne filan shtepi. Mblidheshin keshtu reth 10-15 te rinji. Ky grup quheshe grupi i rinise komuniste. Pas nje stazhi ne rinine komuniste, elementet me besniket dhe qe kishin dhene prova guximi e vendosmerie, rekrutoheshin individualist, jo ne grup, ~~teksatorix~~ anetare te Partise komuniste shqiptare. Keshtu, numuri i anetareve te partise komuniste shqiptare arriti nga fundi i 1942 ne afro 400 vete. Shifra, sic shihet, ishte perseri shume e kufizuar. Mirepo Partia komuniste qe ne ilegalitet, ajo veprente ne klandestinitet e konspiracion te madh qe t'u ruheshe geditjeve te policise italiane e shqiptare. Prandaj, nuk duhet cuditur perse nuk i shtonte madhet e saj shpejt; ajo e bente punen me levat, me veglat e saj: Konkrektisht me organizaten e Rinise komuniste dhe me anen e simpatizanteve.

SECRET

SECRET

- 18 -

Dhe me qene se arrita ketu, le te shpjegoj shkurtimisht strukturen organizative te atehershme te Partise komuniste shqiptare; kjo do te jape nje id e te qarte edhe mbi menyren e veprimit te Partise, /metodat me te cilat drejtente, format me te cilat ~~organizatieve~~ organizente dhe aktivizente masat.

- Shih tabellen A/I, qe shenj ketu poshte:

SECRET

SECRET

- 19 -

Tabella na tregon se me 1942, domethene me pak se nje vit pas fermimit te Partise komuniste shqiptare, kjo organizate kish nje strukture mjaft te pershtateshme dhe efektive per punen klndestine.

Ajo tregon se Komitetet qarkere lidheshin direkt me Komitetin Vendarer (Komite rethe, sikurse ka sot Partia e Punes, nuk kish) Ne qark, immediatshet pas Komitetit qarkor te partise, vinte Komiteti qarkor i rinise.

Komiteto qarkor i Partise perheheshe nga 7 veta zakonisht:

1-- Sekretari politik. Ky ishte i plotfushishmi i partise. Ne ate kehe kur lidhjet me cendren qene shume te dobtë dë te veshtira, ky kish iniciativa dhe perjegjesi te medha. Fjala e tij ce fjalë e Kemi et t Vendarer.

2-- Sekretari organizatif. Ky ishte ndihmesi i tij i pare, dera e djathte. Kompetencat e tij kryesore kishin te benin sidomos me kuadrin, me vendosjen e personalit, gradimet, denimet, etj.

3-- Pergjegjesi ushtarak. Ne kompetencat e tij qene te tem ceshtjet e cetave partizane ne mal, Ky interesoheshe me organizimin e tyre, shtimin e tyre, aksionet qe do te zhvillonin, etj. Terreni i punes se tij, pra, nuk qe qyteti, por mali.

4-- Pergjegjesi i Agitacionit dhe i Finances. Ky mereshe me propaganden e partise ne qark, me botimet ilegale, shtojjen e tyre dhe administrimin e fondeve te partise (qefshin keto te ardhura nga kuotacionet e anetareve, qefshin nga "ndihmat" e popullsise).

5-- Pergjegjesi i simpatizanteve te partise. Detyra kryesore e tij qe puna me simpatizantet e partise, kontrolli i tyre dhe perandrimi i aktivitetit te tyre.

6-- Pergjegjesi ose perjegjesia e grave. Kjo perqendronte dhe drejtonte punen me grates, sikurse e tregon edhe emri.

7-- Pergjegjesi i rinise. (Shnjegjmet Jane te kota).

Afer Komitetit qarkor te partise ndodheshin zakonish 2 anetare partie, pa qene anetare te qarkorit, por qe lidheshin direkt me 'te. Zakonish qene njerez te besimit te madh. Meta ishin:

a) Pergjegjesi teknik. Detyra e tij: Sigurimi i bazave ilegale ne qytet, perjellja e ilegaleve jashtë qytetit, korrespondencia epistolare e qarkorit, etj. (Lidhesh me securitas organizativ).

SECRET

SECRET

- 20 -

Komuniteti

b) ~~Partizani~~ i njesiteve guerrilje te qytetit (i dyti ne radhe, por jo nga rendesia). Thash se cetat partizane, domethene formacionet e armatosura legale te partise, lidheshin me pergjegjesin ushtarak te qarkorit. Njesitet guerrilje te qytetit, qe perbesheshin nga elemente ilegale jo vetem per armikun per edhe per antaret e partise, dhe qe mereshin me sabotazhe, atentate, etj. brenda qytetit, lidheshin me kete. (*Mishmardhjenie me sektarini politik*)

(Immediatisht pas Komitetit qarkor te partise kam vone Komitetin qarkor te rinise. Antaret e keti komite-i gene te gjithe antare partie, dhe elemente qe konsideroheshin me kapacitet e besnike.)

Celulat, sikurse tregon tablleja, gene organizatat-baze te partise komuniste. Ndhe ate, perbesheshin nga 7 antare partie. Secili me nje pergjegjesi te caktuar. Qene, ne miniature, komitete qarkore; vetem se me funksione me te kufizuara, gjeografikisht dhe organizativo-politikisht.

Nepermjet 7 anetareve te saj, celula lidheshe:

A-- me masen e grave - nepermjet grave simpatizante partie;

B-- me masen e rinise - nepermjet te rinvje komuniste;

C-- me njesitet guerrilje (te perbera nga antare partie, ose simpatizante partie, ose te rind komuniste, ose te rind antifashiste) - nepermjet pergjegjesit te njesitit guerril;

D-- me krejt popullsine dha shtresat e ndryshme te saj - nepermjet pergjegjesit te ~~grupit~~ te simpatizantave. (Grupet e simpatizantave gene ne realitet celula partie te varteta; mbi simpatizantet ushtroheshe e njejta disipline e *qe u shkakonte e cila mbisitet e fentive*. Ne nje forme tranzitore e cila i jepte mundesine partie te sigurohe she me mire dhe te kontrollonte elementin qe do te hynte me von ne parti, per t'u prre rrugen provokatoreve dhe *mjerezve te dyshimte*).

Haqe mbi strukturen organizative te Partise komuniste ne vitin 1941- e si-domes 1942. Duhet te theksoj, ketu, se kete strukture, me perjashtime e ndryshime jashtezakonisht te parendesishme qe nuk vlejne t'i permend, ruajti Partia komuniste shqiptare deri ne kohen e hikjes se gjermaneve nga Shqiperia, domethene deri sa mbaroj lufta dhe partia erchi ne fuqi si e vetmja parti qe veritare.

Pame anen organizative te Partise komuniste shqiptare, qe porsa u themelu. Do te shpjegoj tani aspektin politik. Dhe me duket se po mos shpjegenja format e punes, nuk do te kuptoheshe as ana politike.

SECRET

SECRET

- 21 -

Grupet e vjetra komuniste qe ekzistonin para ~~19~~ nendorit 1949 kishin nje program dhe nje vije politike qe nuk mund t'i afronte kurre me popullin.

• Ato qene shume sektareg

Ne ceshjet e moralit: parimet e vjetra moraliste te grupit te te rinjve, qe kishin zene vend edhe ne grupin e Shkodres, u denuan. Komuniste me nje moral aqe te degjeneruar ishin te urrejtur je vetem per opinionin publik shqiptar, por ~~meroshing~~ edhe per opinionin publik frances ase italian, qe njihen si mjaft "te lire" ne kete drejtim. Sipas udhezimeve te Miladin Popovicit, morali i partise u bë shume i ngurrite, qe te pershtateshe me traditat dhe zakonet shqipe. Ky moral, ~~meroshing~~ pa frike përgjegjeshtrimi, ishte krejt puritan ne maredheniet burre-grua. Ay u leshua vetem ne pragun e "clirimt". Megjithë akuzat e "Ballit kombtar" kunder moralit komunist te asaj kehe, e verteta eshte se partia, deri ne pragun e clirimt ka ~~meroshing~~ qene teper ekzigjente. Jane pushkatuar partizane, antare partie dhe kuadro me përgjegjesi vetem e vetem sepse kane hyre ne maredhenie seksuale ~~meroshing~~. Vjedhjet ne familje, te nxitura deri atehere, u ndaluan kategorikisht. Grindjet ne familje u eliminuan dhe ato lejoheshin vetem atehere kur prinderit beheshin penges ~~e madhe~~ per aktivitetin e te rinjve. Me perpara, elementet e grupeve e kishin per detyre te prisin lidhjet familjare me te vjetrit, i pengonin ose jo ne punen e tyre, vetem e vetem qe te tregonin keshu "indipendenc" e tyre dhe "revolucionarizmin" e tyre.

Ne orientimin politik: Propagandimi i Bashkimit Sovjetik u vu ne plan te pare. U denuan keshu pikepamjet dhe opinioni i grupit te te rinjve se maredheniet e Shqiperise duhet te ishin ne nje plan ^{fier} te barabarte si me Bashkimin sovjetik ashtu edhe me shtetet kapitaliste. Grupi i te rinjve e kish akuzuar si shtet "kapitalist" Rusine kur sulmei Finlanden. Kjo pikepamje u denua rende dhe u tha se ne asnje rast Rusia nuk mund te veproje si shtet kapitalist.

Orientimi brenda-per-brenda vendit, domethene ne kuadri nacionall, ndryshei kryekeput. Grupi komunist i Kerces bente nje politike shume klasiste. Ay kish ne program imediat "Shqiperine sovjetike" (Shih traktet e para te keti grupi). Mildain Popovici, sigurisht sipas udhezimeve nga Jashtë, vuri ne program "Shqiperine demokratike popullore". Ky ndrvshim parulle ~~meroshing~~ nje taktime krejt ~~texnike~~ re. Ajo niseshe nga parimi se Partia komuniste duheshe te kamufloheshe, te fshihte qellimin final ne menyre qe te grumbullonte reth

SECRET

SECRET

- 22 -

vetes te gjitha forcat e vendit, pavaresisht nga origjina e tyre. Je "aleance me shtresat e shtypura, kunder elementit cfrytezues" -sic qe parulla e vjeter e grupeve, por "aleance me te gjitha klasat, edhe me bejleret, edhe me bajrak-taret, kunder ekupatorit te huaj". Pra, jo lufte per fitoren e komunizmit ne Shqiperi, per lufte per dbimin e Italise fashiste. Prema private, qe ne kehen e grupeve lufteheshe si burimi i tere te keqijave, u deklarua e paprekeshme, e shenjte. Forma e qeverisjes se Shqiperise, kur ta cilroheshe, pretendoheshe qe nuk do ish diktature, por demokraci. Reformat qe do te beheshin nuk do te beheshin me "rrugen sovjetike" por me "rrugen liberale". Etj. etj.

Te gjitha klasat, te gjitha shtresat, gruaja dhe rimia shikenin ne kete program e vije politike te perfaqesuara aspiratat e tyre dhe interesat e tyre. Sektarizmi i vjeter, i ngurrte, i kish lene vendin nje liberalizmi te ri, te ndritur. Ky liberalizem ishte i destinuar, sikurse kuptohet, te maskonte qellimet e verteta te Partise Komuniste, dhe ta paraqiste ulkun si qengj.

Ky program politik, pra, i ndihmuar jashtezonish nga idete atdhetare qe qendronin ne bazen e tij (lufte kunder okupatorit italo-gjerman) i dhans te gjitha mundesite Partise, qyshti ne fillim, te afrohet me masat dhe te vihet ne udheheqje te tyres ne cytet. Cetat e para partizane dhe sjellja e tyre e lidhen me masat e fshatit.

Kritja e autoritetit dhe e prestigjit te Partise ne masat u be aqe e shpejte, sa qe 5 muaj pas themelimit te saj, partia organizoi njesitet e pare te armatosur. Duhet te shpjegoj se ne ate kehe okupacioni italian kish sjelle nje anarki ne vend. Karabineria e okupatorit nuk mund te siguronte qetesine e fshatarit. Ne mal kishin dale hajdute, qe grabitnin sistematikisht fshatret e qetes tradite kje e lene ne Shqiperi qe nga okupacioni eteman. Ate qe nuk mundon ta benin organet e gjindarmeris italiane, e bene cетat partizane. Komunistet (undrejt ketyre cetave hajdute) ndoqen kete vije: u perpojen me mne bisedimesh t'i bejne per vete, t'i kthejne ne estra partizane. Ata qe nuk pranuan te vihen nen kontrollin e komisareve, u ndoqen dhe u luftuan. Neper fshatrat, shteti kishte depo te medha me bereqet, me lesh, domethene ajo qe quhe-she atehere xhelepi, e dhjeta, etj. Keto depo u hapen nga partizanet dhe iu shperndane popullsise fshatare. Sjellja morale e partizaneve me popullin qe shume rigoroze. Disiplina e tyre e hekurte; nuk lejoheshet arreganca, te kerkuarit e gjellev te mira, etj.

SECRET

SECRET

- 23 -

Ne fillim te 1942, ne mal, nuk kish asnjë forcë tjeter të organizuar ushtarakë. Balli Kombëtar i nxori cetat e tij te para një vit me von, nga fillimi i 1943.

Natyrisht, ky faktor, lidhur me orientimin e ri politik të Partisë komuniste që u pershtateshë të gjitha klasave, bëri që Partia të ngjitet me rithme të shpejta perhere e me lart.

Shkurtimisht:

Partia komuniste c'frytezoi si jo me mire situaten e atehershme. Eskperiencia e grupeve të vjetra komuniste, sado që e parendesishme, i sherbeu jashtezakonisht për punën ilegale. Po aqë shume sherbyen edhe anetaret e katyre grupeve. (Jo te gjith anetaret e grupeve të para komuniste u pranuan në parti. Shume prej syresh mbeten jashtë partise; një pjesë nga keta që mbeten jashtë u caktuan si simpatizante partie, pjesa tjeter, me e madhe, u caktuan në rininë komuniste. Kjo shpjegon edhe arsyen perse, me 1941, partia kish vetem 240-250 anëtarë partie efektive maksimumi.) Ajo veproj me guxim që ne fillim, e sigurt se per cdo komunist te vrare ose te arrestuar, me programin e ri, do te vinin pas saj dhjetra te tjera. Në kete pune e ndihmei shume politika hezitante e Italisë. Organet e okupatorit në Shqipëri e nenevleftesuan ne fillim rrëzikun e Partisë komuniste. Reaksioni i tyre që i bute. Levizjen komuniste e nenevleftesuan edhe individet antifashiste nacionaliste ne fillim duke e konsideruar si një "levizje cilimjsh", si "një levizje studentesh të ekzaltuar", levizje te cilen mund ta shtinin ne dore kur te donin. E arthmja e afert tregoi se llogarite e tyre qene shume te gabuara. Kur filluan te hyrni ne valle këta nacionaliste te vjetër, që shume von. Ata qene te vjetër jo ~~na~~ nga moshe, por me e keqja ish se ata qene politikane te vjetruar. Situata revolucionare e atehershme kerkonte njerez energjike dhe guximtare. Ata u treguan te vloget dhe pa eksperience. Pa frike pergenjeshtrimi avancosë se ata ishin kaperxyer nga kohet. Metodat e tyre dhe eksperiencia e tyre që mu ishin te mira nd te ~~izdihen~~ rje cerek shekulli me pare, ~~izdihen~~ ishin te demoduara me 1940. Situata e atehershme kerkonte discipline te hekurt. Ata jetonin dhe vepronin ne një anarki te plotë organizative. Situata kerkonte aksione, që te dhe vetem demonstrative; ata e kufizuan aktivitetin e tyre ne bisedime akademike neper kafenete. Tere pluset e partise qene minuse ne 'ta.

SECRET

SECRET

- 24 -

ergjigje pveties se III-te.

Kush e mori iniciativen per formimin e Partise komuniste shqiptare dhe cilat figura ndodhen edhe sot te gjalle. Pershkrimi i tyre.

Inicjativen per formimin e Partise komuniste shqiptare e muaren kryetaret dhe nenkryetaret e tre grupeve te vjetra komuniste (Grupi i Korces, Grupi i te rinjve dhe Grupi i Shkodres), te cilet qene:

Kogo Tashkua dhe Miho Laku (per grupin komunist te Korces); Anastas Lulua dhe Nasi Mariani (per grupin komunist te te rinive); Zef Mala dhe Vasil Shantua (per grupin komunist te ~~Korces~~ Kryetaret e dy grupeve te tjere komuniste:

Niko Xoxi (per grupin qe mbante emrin e tij ese "Grupi jeshil") dhe nje fare mbiemri Vangjeli (~~nuk~~ i te cilit nuk me kujtohet (per Grupin e "Zjarrit") refuzuan shkrirjen dhe formimin e nje partie unike.

Nga keta persona:

KOCO TASHKUA: Rron edhe sot. Duhet te jetë rreth 50 vjec. Kryetar i Grupit te Korces. Nuk ka bere pjese kurre ne Komitetin qendror te partise. Kur u arratisa nga Shqiperia kishte postin e nen/ministrat te ~~ministrat~~ jashtem jo per aftesite dhe kapacitetet e tij, por vetem e vetem si veteran komunist qe nuk i ka sjelle mallavera dhe veshtiresi partise. Mereshe me ceshqje administrative, me shkresa, etj. Gjate tere periudes se revolucionit ose luftes nuk ka ushtruar asnje funksion te caktuar. Qendronte prane Komitetit qendror dhe prane Shtabit te pergjitheshem me...funksione "nderi". Caktoheshe nga ndeneje here per bisedime me individe nacionaliste, me qellim qe te afroheshin keta prane Keshillit te pergjitheshem antifashist nacional-Clirimtar (EAMI shqiptar). Per kete arsyje ish zgjedhur edhe anetar i ketij Keshilli.

Ka mare pjese ne levizjen revolucionare qe ne moshe te re, si anetar i Grupit te "Bashkimit" (koha e Fan Nolit ne Shqiperi). Me ardhjen e Zogut ne fuqi (1924), ~~u~~ u arratis nga Shqiperia dhe shkei si emigrant ne Rusi. Pasi qendroi nje kohe shume te shkurter dhe frekuentoj nje nga kurset e atehershesh te Kominternit, eshte nxjer te jashte Rusise per te punuar me emigracionin shqiptar qe u arratis nga Shqiperia me ardhjen e Zogut ne fuqi. Ushto perzjere ne punet e KONARE-s (Komitetit nacional revolucionar), i cili grumbullonte perfaquesues te miryshem, te se majtes, elemente antizgiste ne emigracion, dhe Komitet i cili falimentoi perpara 1939-es, mbasi u shperndau nga grindjet qe e brenin perbrenda. Ka qene per disa vjete si emigrant politik ne France, Itali, Austri dhe Shtetet e Bashkuara te Amerikes. Ardhni ne Shqiperi mjaft

SECRET

SECRET

- 25 -

kohë perpara okupacionit ushtarak te Shqiperise nga ana e Italisë fashiste, duke perfituar nga falja e Zogut. Ka qene sigurisht i derguar nga Moskë, dhe njeri nga bashkepuntoret me te ngushte te Ali Kelmendit (shih mbi kete emer pergjigjen I). Pas arratisjes se Ali Kelmendit nga Shqiperia ne France, mori kryesin e grupit te Korces, post te cilin e mbajti deri sa ky grup u shkri ne partine komuniste, ras "clirimit" te Shqiperise, ka ushtuar funksione te ndryshme, kurdohere si kuader i Ministris se Jashtme dhe ka qene respektivisht minister i plotfuqishem i Shqiperise ne Bashkimin Sovjetik, minister i pletfuqishem i Shqiperise ne Sofje (Bullgari) dhe me ne fund nen/minister i jashtem.

Njeri jo i qarte politikisht dhe qe mund te beje gafa politike po te mos kontrollohet nga afera. Keke forte e kapricioz si karakter. Nevrastenik dhe pak i shqeruar. Partia nuk ka patur kurre konsideracion te mire, per aftesit e tij personale. Meritat e tij perqendrohen vetem ne kete: i bindur, pa pretendime te medha, komunist i kalibrit te vjetër; mendon jo me koken e tij per vetem me koken e te tjereve. Eshte perdonur keq nga Koci i Xoxes. Enveri e simpatizon dhe e don si "shef" i dikurshem i tij, ndofta me dashurin e nxenesit per profesorin dashamires Mehmeti e perburz per pazotesin e tij. Eshte nje kuader qe e ka bere kohen e tij dhe s'ka c'i jep me partise. "Espektohen vetem e vetem si nje nga "baballaret" e komunizmit ne Shqiperi."

MIHO LAKUA: Nenkryetar i grupit te Korces. Ka qene kurdohere ne Shqiperi dhe nuk ka dale ~~joshtes~~ ne Perendime per nje kohe, kur ish shume i ri, ka shkuar si puntor kepuceberes ne Rumania, ku kish far'e fis te tij. Ne Shqiperi e gjeti Ali Kelmendi nga 1931-1932 dhe e ka mbajtur shume afer vetes se tij. Eshte nje Koco Tashko i dyte. Gjate luftes nuk ka patur asnje funksion, ja vetem sepse i mungojne aftesite por edhe sepse qe ne moshe te re ka qene i semure rende si tuberkulloz. Ka qendruar vazhdimisht neper senatoriumet dhe shtepira pushimi te partise, por kurdohere si anetar partie. Koci i Xoxes e kish nxjerre jashte partise si element "te pavlefshem". U rifut ne parti pas kongresit te pare, pa asnje funksion ne pushtet ose ne aparatin e partise. Nga 1954 (fillimi i vitit), Partia qe nuk dinte se c'ta bente dhe me qellim qe t'i krijoje kondita jetese me te pershtateshme per semundjen e tij, e caktoi minister te Shqiperise ne Bukuresht (Rumania).

SECRET

Edhe ky nuk ka asnje aftesi. Ron me lavdine e se kaluares si ~~komunist~~ nje nga "baballaret" e komunizmit ne Shqiperi. Shume i dhene pas partise.

SECRET

- 26 -

ZEF MALA:- Aryetar i Grupit komunist te Korce. Duhet te jetë rreth 50 vjeç. Ndersa Miho Lakuja eshte lindur dhe ka banuar kurdohere në Korce, ky eshte lindur dhe ka banuar kurdohere në Shkodër. Ndersa i pari eshte pa kultura, ky (domethene Zefi) ka shume kulture. Por kultura e tij eshte kultura prifti. Shume skolastik. "Jeri biblioteka dhe jo aksioni. Eshte vene ne krye te grupit te Shkodres vetem nga rrethanat anormale te atehershme dhe ndenji deri sa u shkru ky grup. Ka qene anetar partie (por ne anje formë) deri aty nga fundi i 1942-së. Ne atehere eshte perjashtuar si parkrahes i Anastas Lules (kryetar i grupit te te rinjve) dhe nuk eshte pranuar me ne parti. Ka ndenjur jashte levizjes revolucionare gjate gjith kohes se ~~komunitetit~~, si individ i braktisur ne perithor. Nga 1946 Koci i Xoxes e arrestoi si element te dyshimte, ose me mire si element qe mund te perdoreshet per gjyqet e mepastajme qe kishte njer mend te trillonte ky person (sipas shembullit te Trockit e Tukacevskit) me qellim qe te edukte Enver Hoxhen dhe te tjeret qe kishte ne plan ras Kongresit te pare, domethene pas pushkatimit te Koci Xoxes dhe pri shjes se maredhenieve Beograd-Tirane, Zef Mala iu dha nje pune si drejtore bibliotekë shteterore, por pa u pranuar ne parti.

-Jeri qe ka humbur edhe ate pak gjak qe mund te kishte sa ish "shef". Ka karandisur nje levereg dhe humbur edhe personalitet. Ndofta edhe sepse eshte aqe miop, sa qe praktikisht konsiderohet i verber. Dy metra larg hundes se tij, edhe me gjyslyke, nuk dallon gje. Njeri ne te cilin partia nuk ka besim, por/deri ne ate mase sa ta konsideroje si te nevojeshme izolimin e tij ne burg ese ne kamp perqendrimi.

VASIL SHANTUA:- Ish nenkryetar i grupit komunist te Shkodres dhe ne fakt shefi praktik i keti grupi. Zef Mala qe sa per forme. Sekretar organizatif i Komitetit qendror qe me formimin e Partise. U vra buze ligjenit te Shkodres, si ilegal, ne perpjekje me italianet, aty nga 1942.

ANASTAS LULUA:- Kryetar i "rupit te te rinjve. Mbeti jashte Komitetit qendror me formimin e Partise komuniste, si gjith kryetaret e tjere. U vra nga partia, fshehtazi, ne veren e 1942-se (per aresyet qe shpjegoj ne pergjigjen I).

NASI MARIANI:- Lindur ne Korce. Vjec 45. Kryer tekniken e Tiranes (shkalle e mesme). Nenkryetar i grupit komunist te te rinjve. Anetar i thjeshte partie qe me formimin e partise komuniste. Per aresye se u ngaterrua me fraksionin e Anastas Lules me 1942 u dbua per nje vit nga Partia dhe pastaj u

SECRET

SECRET

- 27 -

ripranua, por kurdohere ka qene nen nje fare kontrolli. Gjate lufteve ka dale ne mal si partizan, por nuk i jane dhene funksione politike ese ushtarake. Ka qene ne perioda te ndryshme intendent batalioni ese perqyegjes transporti. Nga fillimi i 1945 ishte shef i transportit prane Korpusit te III-te ne Shkoder. Nga mezi i po atij viti eshte caktuar si nepunes i mesme ne Ministrin e rindertimit, ku qendroi deri nga 1947. Me 1947 Koci i Xoxes e perjashtoi nga partia si element antiparti. U ripranua pas Kongresit te I-re dhe i forcait Me 1954 disi pozitat e tij. ~~Me~~ me duket se eshte nendrejtore i Hidrocentralit te Dajtit ~~u~~NIN, prane Tiranës.

NIKO AOKI:- Ish shef i grupit te jeshilte ese Grupi i Niko Xoxes. U vra me atentat nga partia ne Tirane me 1953 (Shih perqyiqjen e I-re).

VANGJEL (mbiemri nuk me kujtohet). Shef i grupit te Zjarrit. As nje nga anetaret e keti grupei nuk eshte ekzekutuar, por asnjë nuk arriti te mare poste ne parti, edhe kur u futen, nje vit mbas formimit te Partise. Ben perjashtim vetem SRIRO KOLEKA, tani anetar i Komitetit qendror, anetar i Byrose politike, dhe shef i komisionit te planit. Koleka eshte njeri me kapacitet per periudhen e tanishme. Ka kulture dhe zotesi. Eshte goditur nga Koci i Xoxes, e cili edhe e perjashtoi nga Komiteti Qendror, ku arriti te futet aty nga fundi i 1945-es. U rifut, me posbin qe ka set, pas Kongresit te I-re. Sipas rendesis eshte i fundit ne Byro. Kam degjuar se Mehmet Shehu nuk e simpatizonte; Enveri e ka perkrahur per aftesit e tij. Eshte jashtezakonisht punetor dhe organizator i mire. Nga vartesit e tij njihet si element qe punon 20 ere ne 24. Futur ne partine komuniste nga fundi i 1942-se. Duhet te mos qet nga elementet eksponente te grupit te Zjarrit, ndryshe nuk mund te ngjiteshe ne hierarhine e partise. Pse sepse Partia komuniste nuk ka patur kurre besim ne anetaret e ish keti grupi.

Te tjere personalite te qe lojten rol ne formimin e Partise komuniste shqiptare:

ENVER HOXHA. - Sot sekretar i perqyitheshem i Komitetit qendror te PRSh (Shenime komplementare nuk po shtoj, mëbasë kam shkuar dendur).

IMER DUSHNICA. - Vjec 48. Lindur ne Korce dhe mbaruar studimet per mjeke-si ne France. Nje nga kreret e komunisteve shqiptare jashte atdheut. Dikur, ne fillim te Partise, edhe sekretar politik i Komitetit Qendror. Njeri me kapacite te më kultyrë te gjera. Ne mëndafshme udheheqesit e Partise qe duheshe me

SECRET

SECRET

- 28 -

teper dhe respektoheshe nga anetaret baze per aftesit e tij dhe sjelljet kur dehere shoqerore. Pozitat e tij iu shemben ne Konferencen e Mukjes, ku, si delegat i Komitetit qendror te PKSh i njoihu, me mareveshjen qe neneshkroi, pales tjeter (domehtene delegacionit te Pallit) te njejtat te drejta e privilegje qe kishte edhe Partia ne formimin e qeveris se ardheshme ne Shqiperi. Per kete u cilesua si "kapitullant" bergjez, si njeri i deviationit te djatht e nga Miladini e Enver Hoxha, dhe si i tille u likuidua gradualishtnga Komiteti ne Berat Qendror. Ne qeverin e pare shqiptare qe u formua ne teter me 1944/kishte kryesin e Ministris se Shendetesise. Mbajti sa per forme vetem disa muaj dhe pastaj katandisi mjek i thjeshte ne spitalin e Tiranës. Sot e kesaj dite eshte ese me mire ishte ne fund te 1954+es, mjek ne Berat ose Durrës.

Njeri i zoti dhe organizator i mire. Me me teper kulture se gjithe kret e tjere te PKSh. I dashur dhe i sjelle me vartesit, prandaj edhe duheshe shume gjate luftes. Guxintar. Kishte nje te mete te madhe qe ishte shume pas grave, Ne kundershtim me te gjith udheheqesit e tjere, eshte martuar me nje grua shume te bukur ^{je antare partit} por fare beshe nga mente. Ne lidhje me kete, kish zakon me ironi, te thesh, se e pranonte edhe vete: "Po te desha grua ~~meret~~ do isha martuar me Sejfulla "aleshovene Gruaja nuk meret per mente". Njeri qe ka rojtur edhe sot nje fare personaliteti, sado qe komunistet, edhe ata te vjetrit qe e njehin, nuk e sheqerojne sepse kane friken e Sigurimit. Koci i Xoxes, pikerisht si Zef Maien, ~~po~~ mendonte ta perdorte ne gjyqet e arthme qe kish ne plan. Mirepo nuk e burgosi. Sidoqoftë ditet e lira te Ymerit qene te numuruara po mes kish erdhur prishja e maredhenieve Beograd-Tirane me 1948. (Shih shenimet biografike qe kam dhene mbi nenkolonelin e Sigurimit Shpend Dega). Eshte element qe e ka pranuar me dinjitet disfaten dhe nuk eshte perulur.

KOCI I XOXES-- Ish sekretar organizatif i Komitetit qendror te PKSH p pas vrasjes se Vasil Shantes, domethene qe nga 1942 e deri sa u pushkatua, me 1949, si "titist".

KRISTO THEMELKO (me pseudonimin Shulja). Nje nga udheheqesit e Grupit komunist te Shkodres. Anetar i Komitetit qendror qe me formimin e partise. Element punetor. Fa shkollle por i zgjuar dhe organizator i mire. Luftetar individual & dalluar. Pas clirimt u bashkua me Koci Xoxen, i cili e kish vene drejtor politik te Ushtrise, si kunder-peshe ndaj Enver Hoxhes i cili qe Komendant i gergjitheshem. Me prishjen e maredhenieve Beograd-Tirane me

SECRET

SECRET

- 29 -

1948, u heq jo vetem nga Komiteti qendror e Byroja, ku ish qe nga 1941, por edhe nga posti si drejtor politik i Ushtrise. Me nga 1948 u emerua president i Bashkimit te kooperativave te artizanatit dhe ne ate post e lashe kur u arratisa nga Shqiperia ne nendorin e 1954-es.

Njeri pa kulture por organizator i mire. Shume i dhene pas partise. Ra ambicje. Nuk qe element i lidhur me Kocin per te fituar pozita, por me teper viktime e tij. Shume i thjeshte ne sjelljet me vartesit e tij edhe ne kohen kur ish ne apogje. Uezon simpati per trimerin e tij, meritat e se kaluares dhe karakterin e shoqerueshem. Edhe sepse u ul ne post, konsiderohet me shume sy te mire sepse te tjerit nuk e druajne per aresye te modestis se tij.

QEMAL STAFI.- Ish anetar i Komitetit qendror qe me themelimin e partise, dhe sekretar i Komitetit qendror te Rinise komuniste. (Nako Spirua ish sekretar organizatif i Rinise komuniste, dhe pas vrasjes se wemalit zuri vendin e tij). U vra shume i ri dhe qe ne fillim te levizjes ne rrugjet e Tiranes me 1942.

RILLO RERISTERI.- Mindur ne Korce. Anetar i te parit Komitet qendror te RKS. Nuk u rizgjodh anetar i Komitetit qendror me Konferencen e I-te te vendit (mars 1943) sepse nuk qe treguar ne lartesin e duhur ne kryerjen e detyrave qe i ishin ngarkuar. Ra shkolle, punitore hekurxhi, i ploget dhe pa asnjë aftesi politike - cilesi e domosdoshme per udheheqsit. Gjate gjithe luftes arriti maksimumi zw/komisar batalioni ne Brigaden e IV-te. As claimt ish shef i policis kriminale ne qarkun e Korces. I forcoi pozitat e tij vetem pas Kongresit te pare, sepse u konsiderua si i goditur padrejtessit nga Koci i Xoxes. Njeri qe perkrahet shume nga Enver Hoxha sepse kane gene kurdehere bashke ne kohen e Grupit te Korces, si shoke.

Personalist mendoj se eshte nje koke beshe. E kane vene ne Komitetin qendror dhe kandidat te Byrore e president te Bashkimeve te per gjitheshme profesionale vetem e vetem sepse ka patur perkrahjen e madhe te anverit. Ven tem e vetem sepse eshte nga shtrese puntore, vete punitore, shume i dhene pas partise, modest dhe pa pretendime. Nuk i ka dhene kurre shkak partise qe ta shake me bisht te syrit: as ngaterresa, as tarafe, as perpjekje per t'u ngjitur perpjete. Eshte nje kale qe heq nje arabe pa dibur as ay vete me se eshte ngarkuar dhe ku shken.

LIRI GEGA.- Mindur ne Gjirokaster nga familje qytetare e mesme. "Baruar

SECRET

SECRET

- 30 -

studimet per arsimtare. Antare e Komitetit qendror qe me themelimin e Partise. Ne veren e 1944-es ish e deleguar e plotfuqishme e Komitetit Vendror prane Divisionit te I-re i cili u hedhe nga Jugu ne Veri per vendosjen e pushtetit komunist edhe ne Gegeri. Me kete cilesi i forcoi shume pozitat e saj dhe aspironte te torpillonte Koci Xoxen nga posti i sekretarit organizatife. Ne plenumin e Peratit (tetor 1944) u akuzua per karrierizme, arrivizme, sektarizme (politike personale kuadri me qellim qe te krijonte taraf), gabime te demacionit te majte (vrasje te pajustifikuara ne Veri) dhe u hq nga Komiteti qendror. Ka qene pastaj, per nje kohe, presidente e Bashkimit te grave antifashiste shqiptare. Kur iu lekunden kembet edhe burrit te saj (Dali Ndreut) sepse u akuzua per politike tarafi ne Veri nga Koci i Xoxes, Liri Gega u hq edhe nga kryesija e grave, u dbua niga partia si element i pavlefshem dhe u emerua ~~xx~~ mesuese ne shkellen pedagogjike te Tiranes.

Organizatore shume e zonja dhe me autoritet te madhe Njeri qe nuk u trembej pergjegjesive dhe i inisiativave. E eger dhe arrogante. Ishte tmerri i kuadrove. Eshte nje Mehmet Shehu ne miniature. E zonja dhe me aftesi por e lige nga shpirti. E zgjuar dhe me kulture. Tani ka mbetur krejt e braktisur dhe e izoluar. Natyrishq duhet te jete teper e pakenaqur, sepse nuk eshte tipi i Kristo Themelkos. Jashtezakonisht ambicioze.

RAMADAN CITAKU (Me pseudonimin ~~saca~~). Anetar i Komitetit qendror qe me prane Komitetit vendror te Partise. Ka patur kurdohere pergjegjesine e finances/dhe te furnizimit prane Shtabit te pergjitheshem deri sa u clirua Shqiperia. Njeri i muzget, pa fjale, i mbyllur ne vet'vete. Jo shum i kulturuar ~~xx~~ dhe as person politik, por organizator i dalluar we ne qeverin e pare te Peratit ka pasur kryesin e Ministris se financave, dhe kete e ka mbajtur deri nga 1948. Me 1948, kur maredheniet Beograd-Tirane qene ne kulm te perzemersise (ne pragun e prishjes), Koci i Xoxes, per aresye qe kuptohen e kish emeruar minister te plotfuqishem te Shqiperise ne Beograd. I humbi pozitat pas Kongresit te pare. Keshtu, me 1949 ~~xx~~ u emerua nepunes ne degen e arkave te kursimit ne Tirane. Me qene se eshte organizator i mire, me 1952 u ngrit ne postin e Drejtoret te pergjitheshem te arkave te kursimit ne Shqiperi. Aty e lashe me nendorin e 1954-es. Shume i dhene pas Partise. Runtor i madhe eshte tipi i komunisteve qe janë ne udheheqje.

SEJFULLA MALESHOVA: Lindur ne Maleshove te Gjirokastres. Anetar i grupit

SECRET

SECRET

- 31 -

"Bashkimi", organizate e majte ne kohen e Fan Nolite Arratisur nga Shqiperia qe me ardhjen e Zogut ne fuqi, qe me "triumfin e legalitetit". Qe atehere iku ne Rusi ku ndenji per shume vjet. Mbaroj shkollen e Kominternit per kuadret si dhe u emerua profesor filozofie ne universitetet e Rusise. Ka qene pak kohe ne Ferendim e sidomos ne France. Erdhi ne Shqiperi kur ish formuar partia, por sa po erdhi u kooptua ne Komitetin qendror dhe zuri nje post me rendesi. Ka qene teoriku i Partise dhe eksperti i ceshjeve ekonomike. Mbas clirimit, per pike-pamjet e tij qe u quajten "te djathta" (ish kunder metodave revolucionare ne fushen ekonomike, kerkonte nje rithme me te ngadalshem) u perjashtua nga Byroja por u la per nje kohe ne Komitetin qendror. I sh minister i Arsimit-kultures. Kur u dbua nga Komiteti qendror, me 1946 u dbua edhe kryesia e ministris. Pek me von, sepse nuk pranoi te beje autokritike, u dbua edhe nga partia. Me 1954 e kashe perkthyes te thjeshte. Njeri qe po mos ish rreziuar Koci i Xoxes do qe arrestuar dhe demuar.

Njeri politik, i zgjuar, me nje preqatitje te shendoshe kulturale e teoretiqe. Me teper person/politik se sa organizator i shkelqyer. I pelqen sporti dhe tere dite lot tennis; edhe kur ishte anetar i Byrose politike dhe personi Nr. 3 nuk mbylleshe shume brenda si te tjeret. Me kapacitet dhe merita nga e kaluar. Ka personalitet dhe koke-forte. Nuk shoqerohet sepse kuadrot kane friken e Sigurimit. Ferberja e sotme e partise, element shume i ri, nuk e njeh mire. E shto harruar sepse u largua nga skena politike ketu e 10 vjet me pare, duke qendruar, ne krye te partise, vetem per 2-3 vjet, dhe kete, vite lufte e revolucioni.

NAKO SPIRU-- Anetar i Komitetit qendror disa muaj pas themelimit te partise. Njeri shume i zeti. Politik dhe organizator i dalluar. Vrauvenet me 1947 ese fillimi i 1948-sq ne rrethana te cilat me bejne te themelimi se praktikisht e vra nga partia, e sidomos nga Koci Xoxes i cili preqatiteshe ta arrestonte si agjent te fuqive imperialiste mbasi ish ngritur kunder mareveshjeve shqiptare-jugosllave, mareveshje te cilat i konsideronte si te favoreshme vetem per paralen jugosllave.

SEDRI SRAHIU-- Anetar i Komitetit qendror qe ne Konferencen e I-re te vendos me 1943 dit, /pergjegjes i partise per qarkun e Gjirokastres qe me themelin e partise. Ka qene me radhe komisar i Zones se pare operative Vlore-Gjirokaster, anetar i

SECRET

SECRET

Shtabit te pergjitheshem deri ne clirimin e Shqiperise, me graden gjeneral-major. Minister i Asistences sociale per nje kohe te shkurter, drejtor politik per nje kohe tjeter, prokurator i pergjitheshem i shtetit, deri me 1948. Ne kohen e Koci Xoxes nuk i kish aspek pozitat te shendosha. Ish perjashtuar nga Byroja dhe mbikqyresha nga Sigurimi si element qe do te arrestohesh nga Koci i Xoxes. I forcoi shume pozitat mbas Kongresit te I-re (1949) duke u bere sekretar per agitpropin ~~xx~~ Byrone politike. ^{ne} Per ambicje personale Mehmeti e akuzoi si njeri te deviacionit te djathtë dhe ne Kongresin e II-te u hoq nga Byroja por mbeti ne Komitetin vendror^u, duke u emeruar minister i Arsimit e Kultures. U torpillua nga ky post me 1955 dhe me sa kam degjuar eshte mesues ne Elbasan.

Politik i mire dhe organizator i dalluar. Njeri i bute dhe qe sillet mire me vartesit e tij. Ka gezuar kurdoherë simpatin e masave te partise qe e njihnin. Ka nje kulture te mire te fituar me teper se sa ne shkolle ne menyre autodidakte. Konsiderohet si njeriu qe nuk eshte pajtuar me ^{vek} ekstremizmin e majte te Mehmet Shehut, por nuk ka patur kurre guximin t'i beje balle burrnisht. Ka qendruar me teper ne pasivitet se sa ne aktivitet ne pikepamjet e tij, ndofta sepse e shikonte qe "ekstremizme" ish edhe orientimi i Moskes. Per te shpetuar pozitat e tij ne fund kish arritur edhe ne nje fare servilizmi ndaj Mehmet Shehut. Mund t'i permiresoje pozitat me orientimin e ri te Moskes, por jo immediatish sipas mendimit tim. Dhe duke i permiresuar, do te arrije perseri shume lart. Njeri qe e do partine dhe ka idet e tij por nuk ka guxuar kurre t'i hruja.

PISNI KAPO. Me pseudonimin Besniku. Ne nje moshe me Inverin, reth 46-47. Anetar i Komitetit qendror qe me Konferencen e I-re (mars 1943). Ne fillim sekretar politik per qarkun e Vlores, komisar i "rigades se V-te, kom~~xxxx~~ zevendes/komisar i Divisionit te I-re, komisar i Korpusit te I-re. Me 1945 u dergua si minister i plotfuqishem i Shqiperise ne Beograd. Zevendes/minister i jashtem me 1947, pastaj drejtor politik i ushtrise per nje kohe; zevendes-kryeminister pas Kongresit te I-re (1949) dhe minister i Bujqesise. Anetar i Byroze dhe njeri me post te rendesishem. Ne kohen e Koci Xoxes nuk ish nga elementet qe shikoheshin me sy te keq. Ka ruajtur kurdoherë pozitat.

Njeri me nje squaresi etomane, per intriga dhe dallavera. Mban gjithmone nje pozite te mesme, pa u lidhur shume me ndonjerine. Luftetar personal trim,

SECRET

SECRET

- 33 -

i guximshem ne kohen e luftes. Por jo koke politike per periode ndertimi. Organizator i mire. Njeri jo i nisjativave dhe i planeve ~~na~~ por element per te kontrolluar te tjerit dhe zbatuar nje plan te dhene. Si te manovroje nga te fryje era. Gezon konsideracion ne parti sepse ata qe e kane njojur nga afer ne kohen e luftes e donin si trim. Tani eshte bere arrogant dhe ekzigjent i madhe. Puntor rutine dhe jo studieze.

TUK JAKOVA:- Anetar i Komitetit qendror qe ne Konferencen e pare te vendit (mars 1943). Delegat i Kuv ne krahinen e Mokres dhe ne veren e 1943 komisar i "rigades se I-re, pastaj komisar i Divisionit te --re, komisar i Korpusit te III-te, kryetar i sindikatave shqiptare per nje kohe fill pas clirimit, minister i Shqiperise ne Beograd, ~~xxxxxx~~ minister i financave (ne vend te Ramadani Citakut, kur ky shkoi ne Beograd). I forcoi pozitat shume pas Kongresit te pare (1949) duke zene vendin e Koci Xoxes si sekretar organizatif i Komitetit qendror. U be keshtu personi Nr. 8 (Mehmeti, dhe bashke me 'te Bedri Spahiu, gene personat Nr. 5). Gradualisht Mehmeti e largoi nga posti i sekretarit organizatif, duke e cdukur kete funksion. Ne atehere pozitat e Tukut u tronditen. U be nen/kryeminister dhe minister i financave, por nuk qendroi shume kohe. Ne 1955, se bashku me Bedrine, u dbua nga Komiteti qendror (nga Byroja ish zbuar qe ne Kongresin e II-te te partise) dhe humbi edhe postin si minister. Kam degjuar se tani eshte perjegjes i nje zdrukthetarie. Fati i keti, qe nga 1949 e ketej ka gene i lidhur kurdohere me fatin e Bedriut. Mehmeti i ka torpilluar vazhdimisht per te bere "piazza pulita" reth vetes.

Organizatori zoti, persona politik mjaft i sinqaruar sado qe puntor. Rim gjate luftes dhe gezon simpatin e anetareve qe e njohin. I sjellshem dhe i mirekuptueshem. Eshtet e goditur si deviator i djathte. Mendoj se fati i tij edh e tani e tutje eshte i lidhur me fatin e Bedriut. Element i dhene e i vendosur neqaj partise. Jo koke-forte si Sejfulla Tashova. Per te ruajtur pozitat, ka pranuar cdo autokritike qe i ka kerkuar partia, ose me mire cdo autokritike qe i ka kerkuar Mehmet Shehu. Edhe ketu i perengjet shume Bedri Spahiu.

PANDI KRISTO:- Anetar i Komitetit qendror qe ne Konferencen e fare te Partise (mars 1943). Eshte mare vazhdimisht me pune partie, me pune kuadri ne Komitetin qendror. Ka gene nje fare "eminence grise". Dora e djathte e Koci Xoxes dhe nje nga elementet me te besuar te "eogradit". U denua me 20 vjet burgim me 1949, ne gjyqin e Kocit. Tani duhet te jete liruar, Koke trash, arrogant, violent. "anatik i paduruar. Ka qene tmerri i kuadrove. Njeri i

SECRET

SECRET

- 34 -

heshtur, nuk shqerohet me njeri, mizanthrop. Ka nje fytyre te palevizeshme dhe syt e nje njeriu qe mund te pushkateje njerez sikur te vrase rabecka. ra kapacite udheheqesi, por zbatues i nje programi te dhene me mjete te egra. Nuk mendoj kurren e kurres te ngjitet ne hierarqin e partis, edhe sikur te pranohet ne parti. Gezen antipatin unanime te bazes se partise. Edhe ne kohen e luftes i thenin "xhandari".

MEHMET SHEHU: Anetar i Komitetit qendror qe ne Kongresin e I-re te vendit (1948). Anetar i Byrose qe ne Kongresin e I-re (Holesira te tjera nuk jep sepse kam shkruar dendur mbi 'te').

GOGO NUSHI: Anetar i Komitetit qendror qe ne Konferencen e I-re te vendit. (Mbi 'te shih shenimet biografike qe kam dhene me perpara).

Ketu mbylllet lista e ekspONENTeve te pare te artise komuniste shqiptare, lidhur kjo me ekspONENTET e grupeve te vjetra komuniste.

Le te nxjerrim konkluzionet.

Gjithesejt kam permendor 22 ekspONENTE; 6 prej te cileve shefa dhe neshefa te grupeve te vjetra komuniste (Grupi i Korces, i Rinise, i Shkodres).

Si paraqitet, statistikisht, pozita e tyre set.

Nga keta te 22 ekspONENTE vetem 5 vete kane ruajtur pozitat (domethene as nje e katerta) dhe konkretisht: Enver Hoxha, Mehmet Shehu, Hysni Kape, Gogo Nushi, Rilo Feristeri.

Rese (5) te tjere jane nxjerre jo vetem jashte Komitetit qendror, per edhe jashte artise, duke qene te braktisur gati rrugeve. Keta jane: Amer Dishnica, Vliri Lega, Sejfulla Maleshova, Zef Mala dhe Randi Kristua (dy te fundit kane qene edhe burgosur).

Shtate (7) te tjere, ne mos Jane perjashtuar, Jane mbajtur sa per formalitet sepse nuk kane asnjë post me rendesi. Konkretisht, keta Jane: Kristo Themelku, Ramadan Citaku, Tuk Jakeva, Koce Tashkoja, Miho Lakoja, Nasi Mariani, Bedri Spahiu.

Rese te tjere (domethene sa Jane gjalle e ne poste me rendesi) Jane vrare: 2 nga armiku (Vasil Shantua e Semal Stafa); 3 te tjere nga partia: Koci Xoxes, Nako Spirua, Anastas Lulua.

SECRET

SECRETANEKS PYETJES SE III-te.

Ne organizimin e Partise komuniste shqiptare, pervec 22 eksponenteve qe shenova deri tani, qe te gjithe me kombesi e shtetesi shqiptare, nje roj shume te madh, rolin vendimtar bile, rolin udheheqes e kane lojtur dy shtetas te huaj, te cilet memzi e flisnin shqipen: Miladin Popovici dhe Dushan Migoishi, sidomos i pari, qe te dy antare te Komitetit krahinor te Partise komuniste jugosllave per krahinen e Kos-Metit (Kosoves e Metohise).

Qe te dy keta u cliruan nga kampi i perqendrimit italian te Durresit, me ndihmen e grupave te vjetra komuniste. Sipas kerkeses shqiptare prane Titos, ata qendruan ne Shqiperi deri ne pragun e Clirimt, domethene gjer nga mezi i 1944-es. Nga mezi i 1944-es, vendin e tyre, ose me mire vendin e Miladin Popovicit qe ish perqejjes i plotfugishem dhe diktator i vertete i Partise komuniste shqiptare, e zuri Velimir Stoinici, anetar i Komitetit Vendor te Partise komuniste jugosllave, shef i misionit nderlidhes ushtarak ~~shqiptar~~ jugosllav prane Komandes se perqjitheshme partizane shqiptare, dhe me von, me vendosjen e maredhenieve diplomatike midis te dy vendave me 1945, minister i plotfugishem dhe i derguar i jashtezakoneshem i Jugosllavise ne Tirane. Kete te fundit, domethene Velimir Stoinicin, e lashe ne maj 1947 kryetar te komisionit te kontrollit te Republikes federative jugosllave (sepse, nderkohe, ish transferuar ne Beograd, dne vendin e tij ne Shqiperi e kish zene Josif Gjergja, i cili, me prerjen e maredhenieve ^{diplomatice} Tirane-Beograd me 1949-1950 u dergua minister i Jugosllavise ne Delhi - Hind).

Tjeter person qe vinte kohe pas kohe ne Shqiperi, vetem kur kish cestje shume te rendesishme dhe per nje periode kohe jashtezakonisht te kufizuar - sic qe rasti i bisedimeve per krijimin e Shtabit te perqjitheshem ushtarak partizan / nderballkanik me pjesemarrjen e Jugosllavise, Greqise dhe Shqiperise, etj - ish anetari i Byrose politike te Komitetit qendror te Partise komuniste Jugosllave, Svetozar Vukmanoviçi, me pseudonimin TEMPO, sot zevndes - kryeminister ~~president~~ i Republikes federative jugosllave, nemos ga-boj.

Por le te kthehem tek Miladin Popovici dhe Dushan Migoishi.

I pari, domethene Miladini, me pseudonimin ALIU, ka qene nje organizator i shkelqyer dhe person tejpames politik. Per punen e tij te dalluar ne Shqiperi, u zgjodh edhe anetar i Komitetit qendror te Partise komuniste jugosllave. Ka qene tipi i personit qe te impononte me prezencen fizike dhe

SECRET

SECRET

- 36 -

aftesit e inteleqjincen e tij. Kam patur rastin ta takoj disa here ne kohen e revolucionit. A frike pergenjeshtrimi avancoj se pa 'te partia komuniste shqiptare nuk do te kish mundur kurre te organizoheshe aqe shpejt, ne baza aqe te drejta dhe te korrte sukseset qe korri.

U vra me 1946, ne ~~Shtabit te Shtabit te~~ Jugosllavi, ne zyren e tij, nga je kosevar shqiptar. Ka qene tuberkulloz ne graden e fundit ne kohen e luftes, e megjithkete ka qendruar kurdochere ne mal, duke ndare jeten e veshtire te partizanit. Mjekimet dhe jeta me e rehateshme qe kish bere pas veres se 1944 e kishin permiresuar se tepermi gjendjen e tij shendetesore.

Dushan Migoshi, nuk ka qene nje figure politike. Ishte nje topall i zrete (krejt i ndryshem nga kolegu i tij qe ish ~~xix~~ ne dukje nje kollos i vete fizik), i heshtur, por qe fliste me mire shqipen. Me teper se sa person politik, organizator i mire. Ne fakt ka qene nje ndihmes i Miladinit dhe nuk perfillleshe aqe shume. Ka qendruar kurdochere, edhe ky prane Shtabit te per gjitheshem e Komitetit qendor te P.R.K. SH. Vetem per nje periude prej disa muajsh, dhe pikërisht vere-vjeshte e 1943 ka qene i atashuar prane Brigades se I-re, reparti i pare i madh partizan ne Shqiperi, qe komandoheshe nga "Ehmet Shehu dhe kish per komisar politik Tuk Jakoven", me funksione tjesh sht partie, tjesh organizative, si zv/komisar brigade, ne realitet si i deleguar i plotfuqishem i Komitetit qendor ne kete repart ushtarak. ~~Ky per senon edhem e~~ Me 1947, kur isha ne Jugosllavi para se te arrestohesha, ~~do te~~ qe kandidat i Komitetit qendor te Partis komuniste ~~te~~ te Maqedonise, parti perberese e Partise komuniste jugosllave. Duhet te rroje edhe sot, ne moshe reth 45-50 vjec.

----- 0 -----

SECRET

SECRET**Pergjigje pjetries se IV-te**

Cila ka qene veprimtaria e celulave te partise komuniste shqiptare gjate periodes para luftes se dyte boterore ne shoqeri, ne ushtri, ne rini, etj..

ndez per ardhur ne shqipetarit

Sikurse e kam shujeguar ne pergjigjen Nr.I, perpara periodes se luftes se dyte boterore, ne Shqiperi nuk ka patur parti komuniste, por grupe te izoluara komuniste, pa asnje lidhje midis tyre qe e shkonin kohen me te madhe ne grindje midis tyre, ne nje lufte te nenedheshme mbi parime e idera krejt anarqiste.

"e gjith kete nuk mund te thuhet se keto grupe nuk zhvillonin asnje aktivitet. Ne te shohim cili qe aktiviteti i tyre."

GruPI KOMUNIST I KORCESE. Ish grupi qe zhvillonte nje aktivitet me te madh se gjithe te tjeret. Ky aktivitet ish i dyaneshem: legal dhe klandestin.

Aktivitet legal: "rupi komunist i Korces organizoi te parat shoqeri sindikale, grupe profesionale, me baze mjeshtrit e ndryshme. Per shembull kish nje shoqeri "Rinia" te rrobaqepesve, nje shoqeria "Rinia" te kepuccarreve, nje Shoqeri "Rinia" te marangozeve, etj. Ne keto shoqeri profesionale mund te hynte cdo zanaci, natyriqte ne shoqerine respektive me zanatin e tij."

Wellimi i ketyre shoqerive ishte mbrojtja e te drejtave te tyre si zanacinj. Nuk mund te thom se tere zanacinjte e Korces ishin te organizuara ne keto Shoqeri. "e 'to kish hyre vetem nje pjese e kufizuar, e sidomos nga zanacinjte e rinj nga mosha dhe ciraket e tyre. Secila nga keto shoqeri organizante kohe pas kohe shetitje, ekskursione, mbremje defrimi, etj. Pikerisht ne kete mase te organizuar legalisht (sepse Zogu i kish lejuar) antaret e grupit komunist te Korces zhvillonin propaganden e tyre mbi luften e klasave, mbi komunizmin, mbi regjimin e Zogut qe e cilesinon gjakpires e feudal, etj/ etj. Nga radhet e ketyre te sindikuvarve, grupi i Korces rekrutonte simpatizantet e tij dhe me von anetaret efektive. "e simpatizantet dhe antaret zhvilloheshe ne forme mesimi nje letresi marksiste, jo shume e kontrolluar, lettersi te cilen ata qe e lexonin ishin te detyruar ta mesonin."

Tjeter forme legale e cfrytezuar nga grupi komunist i Korces ish krijimi i grupeve kulturale, jo ne baza profesionale por amatere. Kish, per shembull, nje korri amatoresh, nje teater amatoresh. "e anen e ketyre grupeve kulturale, grupi komunist i Korces jepet cfaqje me nje karakter te majte dhe me nje permabajtje qe vinin indirekt ne loje regjimin e Zogut dhe prefektet e tij; shem-

SECRET

SECRET

Mall "Revizeri" i shkrimitarit rus Gogol, "Beu fajdexhi", pjese origjinale nga nje autor i ri qe vdiq katu e 15 vjet me pare dhe emri i te cilut nuk me kujtohet, etj. Me nje kuptim qe godisnin indirekt Zogun ishin edhe kenget e korrit. Shpesh here, policia e Zogut dhe gjindarmeria ua kish prere cfaqjet ne mes se pse duartrokiteshin ne nje menyre provokuese per regjimin ne fuqi; cfaqje te tjera i kish ndaluar fare te jepeshin; etj.

Duke cfrytezuar kete aktivitet ilegal, grupi komunist i Korces arriti te organizoje edhe disa greva, ne fillim me karakter te kufizuar ekonomik, te bera nga ciraket ese puntoret. Numuri i pjesemarresve ne kete greva dhe rendesia e tyre kane qene shume te vogla. Mirepo sidoqofte ato ishin agimi i nje lufte klasiste, se ciles grupi komunist i Korces i jepte nje rendesi te posacme. Nga fundi i 1956-es grupi komunist i Korces arriti te organizeje nje greve te madhe te rendeishme, me karakter politik, dhe jo vetem ekonomik, e quajtur "greva e bukes". Gjate greves u hodhen parulla edhe kunder Zogut. Bashke me puntoret, u bashkuan edhe studentet. U zhvilluan perpjekje te ashpra me gjindarmerine, pati disa te plagosur dhe kjo i dha shkak Zogut qe te kufizoje se tepermi aktivitetin e ketyre shoqerive puntore, gati t'i cduke fare. Mbi cfaqjet e grupit teatral amator dhe korrin u vu nje censure aqe e rende, sa qe arriti puna deri aty sa u imponoheshin pjeset qe duhej te lozni. Kjo beri qe Theatri amator dhe korri amator te shperhdahen gradualisht, sepse grupit te Korces nuk i interesonte te propagandonte ato pjese qe u jepte te losmin artisteve te rinx, ish ministri i brendeshem i asaj kohe, Musa Juka.

Aktiviteti ilegal i keti grupi qe edhe me i kufizuar. Nuk kish pune te organizuar as me rinine, as me gruan, as me ushtrine. Anetaret e grupit punonin individualisht per vjete te tera me nje mik te tyren vetem e vetem qe ta benin simpatizant dhe vjete te tjera qe ta benin anetar te grupit. Nuk punoheshet ne mase, sikurse u fillua te punohet pa frike me krijimin e rartise. Nje nga kritikat qe i jane bere Grupit te Korces eshte se ne punen e tij ka qene teper i fshehte, ka vatur "nje konspiracion te kalbur" qe nuk i lejonte te dilte jashte guaskes se tij.

GRU.I KOMUNIST I TE MINJVE.. Ky nuk kish asnje aktivitet. E vetmja gje qe interesoheshe ky grup ish te rrumbente ndonje anetar nga grupi komunist i Korces. Aktiviteti i anetareve te ketij grupi kufizoheshe ne vjedhje e gra-

SECRET

SECRET

- 39 -

bitje qe benin neper familjet e tyre ose ku te mundim, me pretekstin se gjoja duhet te kishin nje arke te pasur per ta perdonur kur te vinte nevoja dhe ora e kryemritjes se rrufeshme. Ne fakt, keto vjedhje sherbenin vetem e vetem per te mbajtur shefat e grupit he fiale, te cilet, nen pretekstin se mereshin me preqatitjen e revolucionit, nuk benin asnjë pune dhe e kalo- nin tere diten kafeneve. Zakonisht anetaret e ketij grupi qene intelektuale dhe gjysme intelektuale, krejt ndryshe nga grupi komunist i Korces ku pred- minenca absoluta e kishin punteret. Detyra e tyre kryesore ish studimi i teorise marksiste. Ne fakt edhe si "marksiste" nuk qene me te mire se te tjeret. Kishin vetem nje qellim: te shtonin radhet e grupit, por natyrisht me elemente shume te kontrolluar. Randaj edhe puna e tyre qe individuale dhe punonin per vjete te tera qe te rekrutonin nje anetar~~xxant~~ ne grupin e tyre. Nuk kishin simpatizante, sic kish grupi i Korces dhe sic kish me von Partia komuniste. Komunistet e keti grupi, si edhe ata te Korces, kudo qe ishing ne ushtri apo ne shoqeri, synonin te rekrutonin. Por edhe keta vu- nin njelloj^o nga "konspiracioni i kalbur" qe nuk u lejonte te dilnin jashte guaskes se tyre. Tamam si grupi i Korces, kohe pas kohe, nje here ne vit te shumten, perndanin ndo nje trakt te shaptillografuar ku shaheshe regjimi i Zogut dhe thirreshe per "Shqiperine sovjetike", brohoriteshe per "Internacionalen", etj. Rikerisht hedhja e nje trakti nga ky grup i dha rastin Ze- gut te arrestojo disa komuniste te njojur nga grupi i Korces, ay i te rinjve dhe grupi jeshil. Midis te arrestuarve ndodheshe edhe Niko Xoxi, i cili, me te rene ne duart e policise, tregoi te gjitha sa dinte. U zhvillua nje gjyq, qe u guajt gjyqi i komunisteve, dhe gjate ~~xxiditx~~ atij shume nga te arrest- uarit u denuan me burgime dhe nje vjese akoma me e madhe me internime. U mbyllen disa rivista, si "Bota e re" qe ofrytezoheshe indirekt nga grupi komunist i Korces per idete komuniste e te majta dhe, si pasoje, shpertheu nje ndjekje edhe me sistematike kunder cdo gjeje qe mund t'ishte komuniste ose e kamulluar komuniste.

GRUPI I JESHILIT, ose GRUPI I NIKO XOXES. Ky grup nuk ndryshonte aspak nga ay i te rinjve. Kishte po ate moral te ulet, dhe po ate vije politike. Aktiviteti i tij kufizoheshe ne rekrutimin e elementit te majte. Trakte nuk nxirrte ky grup. Por botonte ne menyre klandestine nje Buletin "Jeshil", ku u beheshe propagande ideve me anarquistë dhe qesharake.

SECRET

SECRET

GRUPI KOMUNIST I SHKODRES. Aktiviteti i tij qe identik me ate te grupit te Korces. Cfrytezonte te njejtat metoda legale dhe ilegale. "e shembullin e grupit te Korces edhe ky krijoj shoqerira puntore ne Shkoder dhe akoma me pak dhe ne ne Tirane (ne kryeqytet se bashkun~~me~~ mareveshje, me grupin e Korces)si dhe grupe kulturale amatoresh. Kur u mbyilen ato te Korces, u mbyllen edhe ata te Shkodres.

GRUPI I ZJARRIT. Keta qene "komuniste aristokrate". Tere aktiviteti i tyre kufizoheshe ne propagandimin e ideve komuniste neper sallonet qe frekuenton. Me teper se sa te punonin per komunizmin, kishin per qellim t'i habitnin grate qe frekuentonin me idet e tyre "revolucionare" e perparimtare. As Zogu nuk i ka trazuar ne kohen e tij, as Italia. Ndersa te tjeret qene ujq me lekuren e qengjit, keta qene qingja me lekuren e ujkut.

Si shihet, pra, aktiviteti i grupeve komuniste ka qene teper i kufizuar. Ata nuk kishin as perspektiva mbi levizjen, as vije politike te caktuar, as strukture te pershtateshme per te punuar, as program efektiv qe te afrojn[®] masat. Me teper se sa dobi, keta grupe i shkak^{-t}enin den^{etj} kauza. Kjo shpjegon edhe aresyen perse Kominterni nuk i njihte dhe perse kerkoi shperndarjen e tyre, me shprese se pas shperndarjes (sikurse shpjegoj ne pergjigjen I) do te rikrijeshin mbi baza te reja, me parime me te shendosha dhe me krere e udheheqes me te afte e te zotet. Me duket (dhe nuk gaboj) se ne krejt Evropen, vetem Shqiperia nuk kish nje organizate te majte te njojur si komuniste nga Kominterni (Internacionalja e III-^e). Greqia, Bullgaria, Hungaria, Jugosllavia, Rumania, pa permendur ketu Gjermanine, Francen, Italine, Angline/^{etj} kishin partit(nacionale komuniste te njoitura zyrtarisht nga Kominterni.

----- 00 -----

SECRET

SECRETSergjigje pveties se V-te.

Cili ka qene gendrimi i artise komuniste shqiptare gjate te dy levizjeve antizogiste, dhe konkretisht ~~maksimizues~~ kundrejt levizjes se Fierit dhe kundrejt levizjes se Et'hem Totos.

Gjate te dy ketyre levizjeve, partia komuniste shqiptare nuk qe organizuar akoma. Ne fakt, si levizja e Fierit si ajo e Et'hem Totos, u shenuan nga tridhjetevjeteshit gjysma e ~~tridhjetevjeteshit~~ te shekullit XX-te. Partia komuniste ne Shqiperi u organizua ne fillim te dyzhevjetesit, disa vjet me von. Ne ate kohe, domethene 1930-1940 ekzistonin grupet komuniste, autonome ne veprimtarin e tyre.

Konkretisht: Grupi i Jeshilte, domethene ay i Nako Xexit, nuk mori asnjë qendrim, si ne Levizjen e Fierit, si ne ate te Et'hemit. I konsideroi si levizje te drejtuara nga demokrate borgeze, ku proletariati nuk kish c'te ~~bente~~. Ne fakt, edhe sikur te desh te bashkepunonte me keto levizje, ky grup ish fare i parendesishme. Rastaj, edhe sikur te desh te bashkepunonte, nuk kujtoj se kreret e ketyre dy levizjeve, do ta pranonin kete bashkepunim.

Grupi i Shkodres, me sa di, nuk ka mbajtur asnjë qendrim gjithashtu, qofte pre, qofte kunder. Ndefta sepse nuk qe ne dijeni te ketyre levizjeve.

Grupi i rinise ka ndenjur gjithashtu si spektator i thjeshte.

Nje qendrim me aktiv, jo krejt pasiv, si te tjeret, ka mbajtur grupi i Korces.

a) Kundrejt levizjes se Fierit. - ka konsideruar si levizje perparimtare ~~dhe te majte~~ qe duhenz perkrahur. Mirepo influanca e tij, si grup i izoluar, nuk mund t'u qe berkrahje reale krerve te levizjes se Fierit. Didoqofte, disa antare te ~~je rreth e zyrtare te popullit shqiptar~~ keti grupi muaren pjese ne levizjen (si Zyliftar 'elehnja). Natyrish, po te ish shtrire kjo levizje, domethene levizja e Fierit edhe ne Korce e Tirane, ku ky grup kish te perqendruar shumicen e kuadrove te tij, ndihma do te kish qene dicka efektive. Mirepo levizja e Fierit u izolua qe ne fillim ne nje zone gjeografike ku influanca e grupit te Korces ish zero.

b) Kundrejt levizjes se Et'hem Totes. - ka konsideruar si levizje te djathte, jo shume perparimtare, te frymzuar dhe financuar nga Italia, me qellim qe te zevendesoheshet Zogu nga nje diktator tjeter republikan, akoma me besnik se ish mbreti i Shqiperise. Me gjith kete, ne gjeti te udhes qe te behet bashkudhetar ne revolucion, me qellim qe nga levizje e djathte, ta kthente ne levizje te majte. Mirepo edhe ne kete rast, ndihma e keti grupi ka qene zero.

SECRET

SECRET

- 42 -

Aresyet nenekuptohen: nuk kish as force, as influence, as persona/ne poste ushtarake ose qeveritare qe mund te losnin nje fare role ne keto puge (grushte shiteti te vogla). Levizja u shtyp shpejt, keshtu qu nuk u mbeti kohe te impenjoheshin shume thelles rërseri si ajo e Fierit, edhe kjo levizje u kufizua ne nje zone ku organizativisht dhe politikisht Grupi i Korces nuk kish baza.

Rezolucioni i pare i Partise komuniste shqiptare, qe u hartua dhe aprovua nga konferanca gjate se ciles u shkrine grupet komuniste ne nje organizate unike, ne pjesen qe analizon veprimtarine e grupeve komuniste para formimit te partise, kritikon te gjithe grupet komuniste sepse nuk muaren qendrim kundrsjt ketyre levizjeve. Grupin e Korces e kritikon sepse nuk u angazhua shume ne keto levizje; e verteta eshte, sipas opinionit tim, se ky grup, me format organizative qe kish, antaret qe dispononte, (shumica puntore ne Korce e Tirane) rethin e mbyllur gjeografik ku kish baza te vogla dhe influencen zero ne pull, nuk kish se c'te jepet me teper. Anetaret e ketij grupi qe ishin ne poste prej nga mund t'i jepnin ~~kontakun~~^{te dy levizjeve} nje fare perkrahje (si oficeret Bedri Spahiu, sad Ndreu, etj., neneficaret Shefqet ~~e~~ etj.) dhane ate qe mundin, po ashtu edhe anetaret e ketij grupi qe ishin ne zonen e prekur nga levizjet (si Zylyftar Veleshnja).

- - - 80 - - -

SECRET

SECRET**Pergjigje pvetjes se VI-te:**

Sa antare kish rartia komuniste shqiptare gjate periodes 1934 - prill 1939. & Cili ka qene aktiviteti i ketyre antareve dhe cila forma e organizimit te tyre.

ryetjes se lart-permundur i jam pergjigjur ne pergjigjene e I-re. Sidoqefte, perperpikmeri, perserit: ◎

rarti nuk ka patur ne ate kohe. Kish grupe.

Grupi komunist i Korces. Ka arritur maksimumin si sasi anetaresh nga 1937. Rreth 250 antare. ~~Një grup i organizuar me strukturat vertikale~~. Rravec ketyre kish edhe nje sasi me te vogel "simpatizantesh" komunistes, ndofta nja 200 te tjere maksimumi. Nuk kish forum udheheqes. Koco Tashkua, kryetar i grupit, qendronte ne Tirane (sepse ish qendra politike e vendit). Mihe Lakua, nenkryetar i grupit ~~shkodrane~~ qendronte ne Korce, si i pletfuqishme (sepse ketu ish baza kryesore e ketij grupi). Antaret e tjere me influence te ketij grupi drejtonin nga nje celule. Celulat quhen "trishe", domethene perbeheshe nga nje pergjegjes dhe tri antare te thjeshte. Kur u riformua ky grup me 1938 (fund i vitit), numuri i antareve te tij nuk i kaperxente te 130-et, por numuri i "simpatizanteve" ish permbi te 200.

Grupi komunist i te rinjve. Ka patur ne kohen e shkrirjes reth 300 antare ne tere Shqiperine, maksimumi. Ky grup nuk kish "simpatizante". Nuk ka patur forme organizative, ose me mire ka patur nje strukture vertikale. Domethene: Anastas Mula, qe ishte "shefi", kish liuaje vetem me ndihmesin e tij: Nasi Marianin; Ky, qe ishte personi Nr. 2 kish lidhje me ndihmesin e tij, e keshtu me radhey si nje litar këtka-këtka, nga kreu deri tek baza. Me fjalë te tjera: cdo anetar i ketij grupi njihte nje pergjegjes dhe kishte nje vartes. Nje struktura organizative, sic shihet, shume pak elastike, aspak efikace, por gashtezakonish konspirative.

Grupi komunist i Shkodres. Ka patur jo me teper se 150 antare partie. Dhe, me sa di, nje numur te barabarte simpatizantesh, sipas shembullit te grupit te Korces. Mere kish celula trishe, (si grupi i Korces), here kish celula "shtateshe" (kete forme celule adoptoi partia me krijimin e saj). Shef i keti grupi ish Zef Mala dhe ndihmesi i tij kryesor ish Vasil Shantua, qe te dy me qender ne Shkoder. Ne Tirane, pergjegjes i ketij grupi ish Kristo Themelku. Forumet udheheqes nuk ka patur.

-SECRET - -

SECRET- 44 -tergjigje pvetjes se VII-teCili ka qene aktiviteti i Partis komuniste shqiptare qe nga prilli 1939 deri ne tetor 1940 (periode e okupacionit italian)?

qe nga prilli i 1939-es deri ne tetor te 1940 nuk ka patur Parti komuniste ne Shqiperi. Sa per perioden e okupacionit italian ne Shqiperi, kjo per- fshin nje periude kohe me te gjate. Ne fakt, okupacioni italian ne Shqiperi zgjatet qe nga prilli i 1939-es deri ne shtator 1943 (domethene deri ne ka- pituilimin e Italise dhe krijimin e Republikes saliane me kryetar Benito Mussolinin). Okupacioni gjerman fillon vetem nga gjysma e shtatorit 1943 dhe mer fund ne mbarim te nendorit 1944. Perpara shtatorit 1943 ne Shqiperi nuk kish asnjë repart gjerman.

Do te flas, pra, shkurtimisht, per aktivitetin e Partise komuniste shqiptare per perioden e okupacionit ushtarak italian: 1939-1943.

Kjo periode ndahet ne dy pjesa:

a) prill 1939 - nendor 1941. Eshte koha e grupeve komuniste. Pra, levi- zja eshte sporadike, e paorganizuar dhe aktiviteti kufizohet vetem ne disa demonstrata patriotike, te organizuara nga grupet sidomos me raste pervjetore resh kombetare (28 nendori). Hidhen kohe pas kehe trakte kunder Italise fa- shiste, kryesish nga grupi komunist i Korces, me parulla patriotike dhe me parulla shume te majta. Anetaret e grupeve zhvillojne nje propagande shume me te madhe me goje se sa ne kohen e Zogut per Shqiperi te pavarur, ~~shkodra~~ per dbimin e italianeve, per lufte, etj. Por tere aktiviteti i tyre kufizo- het ne agitacionin ~~magj~~ oral; aktivitet praktik nuk ka: as sabotazhe, as atentate, as lufte te armatosur. Aty ketu rrighet me grushte ndonje njeri i italianeve nga njerez te panjohur, por nuk ka vrasje. (Te panjohurit jane ane- taret e grupeve, sidomos te Korces, Shkodres dhe deri diku te te rinjve). Niko Xoxi dhe grupi i Zjarrit qendrojn spektatore te thjeshte.

b) nendor 1941 - shtator 1943. -Eshte koha e Partise komuniste. Brenda ^{fillues} tre muajve, sepse situata qe pjekur ~~panjohurit~~ veprime praktike. Fillen rekrutimi ne mase ne riline komuniste dhe nje rekrutim shum i kufizuar ne parti. Krijohen njesitet guerriljesh ne qytet dhe fillojne aktet e sabotazhit: atentate kunder personave me influence ne organet e politis italiane ose shqiptare, diegie deposh ose objektes te fashizmit, prerje telefonash, Agi- tacioni oral, qe deri aty perpara qe ne forme individual, tani behet ne forme

SECRET

SECRET

- 45 -

masive. Brenda 5 muajve nga formimi i partise, krijohen njesitet para te armatosura partizane (pranvere e 1942-se). Aksionet e ~~spikosave~~ nates dhe te fshehta te ~~sydhet~~ njesiteve guerrilje neper qytetet, pasohen dhe shoqerohen nga luftime te vogla, diten, te hapeta, neper vijat e komunikacionit, postet e karabinieris neper katundet e izluar, etj. Formohet nje ushtri e vogel ne mal, ushtria partizane, e cila ne pragun e "Clirimt", domethene ne nendorin e 1944-es numuronte nen arme reth 75 mije vete. (Sasi e tepert per Shqiperine qe nuk kish ~~shkak~~ nje popullsi me te madhe se sa 1.200.000 ~~shkak~~ banore).

Me pak se nje vit pas formimit te Partise, filluan organizimi dhe kriji mi ne mase i keshillave nacional-clirimtare, organe te pushtetit komunist ne zenat e cliruara dhe organe te pushtetit embrionario komunist neper qytetet. Ne shtaterin e 1943, domethene perpara kapitullimit te Italise, keto keshilla qeverisnin pjesen me te madhe te Shqiperis se Jugut neper zonat e cliruara dhe nen kontrollin komunist. ~~for~~ ato ekzistonin ilegalisht edhe ^{ne} zonat e pa cliruara. Komunistet, me udhtrine partizane, kishin shtruar qe atehere shumicen derrmuese te katundeve te qarkut te Korces, Vlores, Beratit, Gjirokastres. Zona e kontrelluar nga "alli Kombetar ne ate kohe ish teper e kufizuar, gati e parendeleshme fare. Italianet, me perjashtim te qyteteve dhe te vijave ~~mer~~ vitale per komunikacionin e tyre, nuk skuponin asgje. Nje zone gjeografike, kryesisht e perbere nga katunde fusharake afer vijave te komunikacionit, ish zone neutrale. Ne kete zone neutrale ku mund te shkelte kollaj ushtria italiane, trupat partizane qendronin ne ilegalitet. Gjetke, gene te plotfugishme: ato benin ligjin, vertiteshin hapur, kishin depot e tyre, bazat e tyre te sigurta etj. Popullsia njinte si pushtet per regulimin e ceshtjeve administrative, grindjeve, etj. keshillat nacional-clirimtare. Maredheniet e fshatit (ku sundonin partizanet) dhe atyre qyteteve (ku sundonin italianet) gene maredhenie dhenie-marrje vetem ne lemin e shkembimeve te produktave, ne lemin tregtar.

"e nje situate te tille, kuptohet vetveti se aktiviteti i komunisteve qe i gjithaneshem: administratif, ushtarak, politik, organizatif.

SECRET

SECRET

- 46 -

Fergjigje pveties se VIII-te

Cili ka qene qendrimi i partise komuniste shqiptare gjate luftes italo-greke.

Parti nuk ka patur atehere. Shpjegoj qendrimin e grupeve vec e vec:

GRUPI I ZJARRIT Ky grup nuk ka mbajtur asnje here qendrim zyrtar kund-drejt ndonje levizjeje ese evenimenti politik. ~~mbetet ne kufizua ne Shqiperi~~ Anetaret e ketij grupi, pa ndonje discipline partie, i komentonin gjerat si t'i mendonin vete. Sa per veprime praktike, nuk kane bere kurre.

GRUPI I NIKO XOXIT E studioi situaten dhe arriti ne konkluzionin se anetaret e tij, kudo qe te ndodheshin, duhesht te qendronin neutrale. Lufta midis Italise dhe Greqise qe nje pune qe nuk i perkiste proletariatit ~~shqiptar~~ shqiptar. Proletariati shqiptar duhesht te perzjeheshe vetem kur te vinte ora e luftes klasiste, per krijimin e nje Shqiperie komuniste. Italianet dhe greket mund te vrishnin njieri tjeterin sa te denin. Karakteri i luftes, sipas tyre, qe nga te dy anet kapitaliste: Italia luftonte per ta ~~ek~~ okupuar Greqine. Greqia luftonte si shtet kapitalist per te mbrojtur interesat e Anglise. ^(Neveria Verlaci) Grupi i Niko Xoxit nuk kish pse te merte pjese dhe te beheshe pro Italise, si^y ese pro Anglise, si qeveria e Metaksait.

GRUPI I CRNODRES Per aresye se lufta italo-greke u kufizua ne Shqiperin e Jugut (Gjirokaster, Korce, Vlore, Berat), ku ky grup nuk kish as simpatizante as antare efektive, nuk e mori ne studim fare situaten.

GRUPI KOMUNIS I KORG-S Per vete poziten e tij, sepse baza e tij qe tamam ne zonen ku u zhvilluan luftimet, u detyrua te mare nje qendrim dhe ta studioje situaten. Ky qendrim ish: qeveria e Metaksait ashte nje qeveri kapitaliste, por lufta e Greqis kunder Italise u intereson interesave te komuniste. ^(Neveria Verlaci, duke ishpollur luften greke, beci me trupjet te re, teve shqiptare sepse dobeson tamam ate fuqi qe e kish okupuar Shqiperine.) Duke u nisur nga kjo analize, grupi komunist i Korces vendosi t'i vije ne ndihme, natyrish qe mjetet qe dispononte, popullit grek ne luften e tij kunder Romes. Agitacioni i atehersheshem i antareve te grupit te Korces ish pro popullit grek. Thuheshe se populli grek lufton per lirin e tij, sado qe me qeveritare diktatorë fashiste dhe sado qe aleat i nje fuqie imperialiste, si Anglia. Grupi nuk pranonte qe Greqia te zinte, ne rast se do te fitonte, vendin e Italise si fuqi pushtuese. Disa deklarata te atehershme te Athines (se Greqia nuk hyn ne Shqiperi per ta pushtuar, por vetem e vetem per te dbuar italianet) u

SECRET

SECRET

priten me kenaqesi nga ky grup, dhe me teper me mirebesim se sa me dvshim. Grupi i Korces hyri edhe ne levizje praktike. Ne Korce e Gjirokaster, gjate periodes ndermjetese (perpara se te hynin greket dhe pas largimit te italiianeve), u krijuan komisione dhe "rroje te qytetit", me antare ose simpatizante te ketij grupi, per te mbajtur qetesine dhe per te ruajtur depot me ushqime e municione qe kishin lene italihet me qellim qe t'u dorezoheshin te paprekura grekeve. Dhe keshtu u veprua. Grupi i Korces mendonte se autoritetet ushtarake greke do t'u ishin mirenjohese per kete qendrim dhe se per pasoje de t'u lejonin te zinin poste ne prefekture e bashki. Autoritetet ushtarake greke as qe i perfillen fare. Kjo ua ftoi shpresat. Por nuk i vuri ne anen tjeter te barrikades. Vazhduan te mbajne qendrim miqesor. Kur u duk se autoritetet greke synonin, po te fitonin, te qendronin ne Korce e Gjirokaster si krahina te Verie-Espirit, qendrimi i ketij grupi kundrejt Greqise ndryshoi pak. U hodh parulla e re se "populli grek lufton per lirine e tij por qeveritaret greke luftojne per skllaverine e Shqiperis se Jugut" per te manifestuar kete orientim politik dhe per te treguar se Korca e Gjirokastra jane greke, grupi komunist i Korces organizoi ne mendorin (me 28) ne Korce e ne mos gaboj edhe ne Gjirokaster nje demostrate me parulla patriotike; per pavaresin e Shqiperise si shtet me kufijt e njohur nga Konferanca e Londres. Megjith kete, vija e ketij grupi, ne themel, mboeti kjo: te mos u sillen pengesa dhe as behen veprime ~~xx~~ kunder trupave greke.

GRUPI KOMINIST I TE RINJVE... Ne fillim, ky grup qendroi indiferent, si ay i Niko Xoxit, por me von u bashkua me pikepamjet e grupit te Korces.

Rezolucioni i partise qe analizon periuden e grupeve perpara themelimit te partise (adoptuar nga mbledhja qe vendosi shkrirjen e grupeve), perakten sa vijon ne kete drejtim: Kritiken ~~Kosovaren~~ Grupin e Zjarrit e sidemos grupin e Niko Xoxit sepse vepruan si "antimarksiste" dhe si politikane miope, je si revolucionare. Grupin e Korces sepse u besoj premtive te Athines mbi nje Shqiperi me kufijt e njohur nga Konferanca e Londres. Ky besim naiv dhe pjesekuria politike e grupit, e bene qe te gaboj: a) ne ceshtjen e depove. Depot italiane te lura gjate terheqjes, nuk duheshin ruajtur per ushtrine greke; Ushqimet u duheshin pemdare popullsise, ne menyre qe te afroheshe pas komunisteve; municionet te ishin fshehir, natyrisht sa te ish e mundur me shume, qe te perdoreshin me von kur te vinte koha. b) Duheshten te qene bere me teper aksione demonstrative, jo te theksuara armiqesore, qe t'u tregohesha greketa e Korce e Gjirokastra Jane shqiptare.

SECRET

SECRET

- 48 -

Pergjigje myetjes IX-te.

Kur u themelua EAM-i shqiptar (Fronti nacional-clirimtar) dhe nga cileta (pse udëime, emra te verteta). Muaren pjesë organizata, vende ese fuqi te huaja, Pershkrimi dhe aktiviteti i tyre.

Platforma politike dhe bazat e para organizative te Frontit nacional-clirimtar shqiptar si organizate masash (ndryshe nga partia komuniste e organizate kuadresh) u hodhen nga mezi i shtatorit 1942, ne nje mbledhje qe u quajt "Konferanca e Pezes". Inisiativerja, frymzuesja dhe organizatorja e kesa konference qe Partia komuniste shqiptare. Direktiven per nje orientim te tille, ajo e mori, nepermjet Miladin Popovicit, nga Partia komuniste jugosllave. Ne fakt, Fronti nacional-clirimtar shqiptar u krijuar ne shembullim, dhe me po ate procedure, strukture organizative e platforme politike, qe u themelua ne Jugosllavi, Naredni Oslebedilaçki Front. Keshtu, Fronti nacional Clirimtar shqiptar nuk ish gjë tjeter vecse nje kopje identike, ne miniaturre, e Naredni Oslebedilaçki Frontit jugosllav.

Qellimet e Partise komuniste shqiptare, ne krijimin e kesaj organizate masash, ishin:

- a) grumbullimi, organizimi dhe neneshtimi i te gjitha forcave nacionale shqiptare ne nje organizate te vetme, men kontrollin, influencen dhe drejtimin e Partise komuniste.
- b) Mobilizimi dhe aktivizimi i ketyre forcave, kanalizimi i krejt veprimtaris se tyre, ne nje orientim te vetem: ne orientimin politik te Partise.
- c) Zhvillimi i nje lufte te armatosur drejtuar ne radhe te pare kunder ekupaterit te huaj dhe pastaj kunder "bashkëpunetoreve" te tij te brendeshem.

Hampoli patriatrikane. Ne parullat "demokratike" e "patrietike" te Frontit N.C., ajo de te perderente

si leva e masha per qellimet e saj, qe shkonin tej dhe delnin jashte kufive te luftes patrietike se thjeshte e demokratika, te gjithe nacionalistet (ese te pakten ata qe de te mund te shtinte ne kete gracke), te gjitha forcat demokratika te Shqiperise. Keshtu, duke u vone ne krye dhe duke zene postet kyce te kesaj organizate politike masash, Partia komuniste do te qe ne gjendje qe ne te arthmen e afert, kur te largoheshin ekupateret, te realizonte

SECRET

SECRET

- 41 -

programin e saj: vendosjen e diktature se proletariatit, demethene vendosjen e diktature se saj; duke shndruar gradualisht luften patriotike ne ~~komuniste~~ revolution komunist. Nje taktike, sic shihet, shume e pershtateshme per ate kohe dhe qe i jepet te gjitha mundesite Partise per te manevruar e kamufluar, per ta beme sa me mire punen e saj duke fshehur qellimet finale.

P.K.Sh.

Dal pyetja: A mund te kish hedhur/partillen e nje konference te tille, per bashkimin e te gjitha forcave nacionaliste e antifashiste ne nje organizate te vetme politike, perpara vjeshtes se 1942? Kam bindjen qe jep Zeri i saj nuk de qe degjuar nga nationalistet, /nga njerezit qe akoma nuk kishin mare vendim mbi qendrimin e tyre politik. Pse nuk de qe degjuar Sepse autoriteti i Partise perpara veres se 1942-se ishte i ulete. Aje kish, terertere, le muaj jetet. Gjendja e saj, ne pragun e vjeshtes 1942, kish ndryshuar. Aje ish njojur si nje force politike e organizuar dhe numurente ne aktivin e saj shume suksese: grumbullimin e rinise prapa flamurit te saj, kryerjen e disa ~~shokimeve~~ te armatosura me shume sukses, organizimin e mjaft reparteve partizane ne mal (sidomes Kerce, Shkodra, Gjirokaster, Berat dhe Vlore), akaparimin e ~~shokimeve~~ shtirjen nen kontrollin e saj te disa cetave imipendente (si Myslim Peza). Ishte nje force, pra, me cilen duhesh llogaritur. Shkurt, per te hedhur parullen e Konferencies se Pezes, partia gjeti castin me te valiteshem: dy muaj me perpara ishte shpejt (sepse nuk kish akoma autoritetin e duhur), dy muaj me ~~pas~~ ishte von (sepse atehere fillet ^{aktivizimi} i Ballit ^{pas} formuar)

Duke hedhur parullen e Frontit nacional-clirintar, Partia komuniste shqiptare synonte te afrente, dhe pastaj neneshtonte, keto forca:

- a) Nacionalistet e vjeter me tradita nga e kaluara e largme dhe te cilet qene figura ne shkallen nationale. Shembull: Mid'hat Frasheri, Ali Kelcyra, etj.
- b) Nacionalistet e vjeter me tradita nga e kaluara e largme dhe te cilet qene figura ne shkallen krahinore. Shembull: Nepsi Kerenxhiu ne Kerce, etj.
- c) Kleriket, qefshin keta erthedhokse, katolike, bektashinj apo myslimanë.
- d) Persona jo me ndonje te kaluar e tradita te vjetra patriotike, per nga posti i tyre, pasuria e tyre, tarafi i tyre, etj./~~me~~ influence ne popullsin.
- e) Krere fisesh ese bajrakesh ne Veri; parine e krahinave ne juge.

A mund te thuhet se Partia komuniste ia arriti qellimit te veti Perpara se t'i pergjigjem kesaj pyetje, le te shohim perberjen e Konferencies se Pezes.

Ne konferencen e Pezes u perfajesuan:

SECRET

SECRET

- 50 -

I.- Partia komuniste me eksponentet e saj kryesore: Enver Hoxha, Ymer Dishnica, Koci i Xexes, Nako Spirua, Kristo Themelkua, Gjin Marku, Bedri Spahiu, Koco Tashku, Mustafa Gjinishi, Liri Gega, Pile Peristeri, Ramadan Cita-Haxhi Dleshi ku, Hysni Kape, Pandi Kristo, Tuk Jakeva, Goge Nushi, etj. qe s'i di.

II.- Nga nacionalistet e vjeter, me tradita nga e kaluara e largme, figura ne shkallen nationale, nuk kish shume. Persa i perket kesaj kategorie, Partia pesoi disfate. Personalisht di qe nga kjo kategori ish prezant Omer Nishani, Kosce Boshnjaku (dhe ndonje tjeter).

III.- Nga nacionalistet e vjeter, figura ne shkallen krahinore, pat mjaft: Nepsi Erenxhiu, Ollga Plumbi, gruaja e Themistekli Germanjitet, etj.

IV.- Nga grupi i klerikeve mungonin vetem katoliket. Kleri ortodoks perfakesoheshe nga Pashko Vodica (Kryepishkopi i setme) dhe ndonje tjeter; nuk di kush e perfakesoj klerin mysliman, por di qe ka patur perfakesues. Kleri bektashikdshte perfakesine klerike me te shenuar: Baba Faje Martaneshin, Bab Bun Karbunaren dhe, ndofta, edhe ndonje tjeter.

V.- Nga grupi i personave qe shenoi ne pikën (d), partia shenoi nje fare sukses. Permend: Shefqet Bejen, (nga Durrisi), Ali Shabani, Sami Bahellin (nga Elbasani), Medar Shtyllen (nga Korca), Myslim Fezen (nga Tirana) Riza Danin (nga Shkodra), Spiro Moisiu (nga Matyja), Gjergj Tariku

VI.- Nga kreret e veriut, partia, nemes gaboj. ~~rekrutimi afrei atehere~~ Ali Agen (nga Peshkopja), Abaz Kupin (nga Kruja) (dhe mofta edhe ndonje tjeter). ~~Hasan Pulani~~
Nga jugu, prej paris krahinore, shenoi: Kasem Radeviken/Selaudin Tetoni.

Rezultati, shic shihet, nuk qe ay qe shpresonte partia. Sideqefte, qelli-emi propagandistik, u arrit. Kenferanca adoptezi teresisht programin e paraqitur nga Partia komuniste dhe strukturen organizative te prosozuar prej saj. Konferences se fezes i beri nje reklame te madhe, duke bere keshtu ledren e komunisteve, edhe ekupatori italian dhe qeveria kuislinge e Mustafa Merlike Krujes. Ne fakt, sape mbaroi punimet Kenferanca dhe u perdane delegacionet, trupat italiane (afro nja 30 mije vete) e sulmuan Pezem me artileri, aviacione e mjete te mekanizuara sikurse te ish ndonje Stalingrad. U rrrenuan mjaft katunde por demet qe iu shkaketyan partizaneve qene zeres. Sapo u terheqen italinet, ata rifilluan aktivitetin. Konferanca e Pezes u be keshtu nje simbel.

Fronti Nacional-clirimtar ishte krijuar. Natyrishjt je me personalitate qe mund t'i sherbnin shume partise. Pers. fundi i fundit, u krijuar. Qe tani e

SECRET

SECRET

- 51 -

tutje epiqendra e aktivitetit te partise komuniste spestohet dhe shperngulet nga qyteti ne fshat, ne male. Eksperiencia e mesoi Partine se me kërret e njëhur khumë nuk mund te kish sukses. Fusha kryesore e veprimit te saj duhet te ishin parite neper krahinat, masa e fshataresis, ne fund te fundit pikerisht ferca e gjalle, kuantitative. Mjetet dhe format organizative qe do ta ndihmonin partine ne kete aktivitet ishin: "eshillat nacional-clirimtare te fshatrave, njesitet vullnetare-partizane te fshatrave (njesite ushtarake qe perfshinin sidomes adoleshentet, njesite jo permanente per qe mbidheshin sa here te thrriteshin per aksione te nje stil te madh) dhe kryesisht cetat partizane, njesitet e Ushtrise nacional-clirimtare. Pas konferences se Pezes, pra, kemi kete karakteristike: te gjitha perpjekjet e Partise poshte, dhe jo lart. ^{noshiente} se jo lart sepse bisedimet e deriatehere shme me kërret nacionaliste/treguan qe nuk mund te arriheshin kollaj rezultatet qe priste partia.

Nje faze e dvte ne Frontin "acialonal-Clirimtar fillon me pranveren e 1943, domethene tamam kur u mbledh Konferanca e "abinetit. Eksponentet nacionaliste ne kete konference kane qene edhe me te paketa (Abaz Kupi, per shembull, ish terhequr). Po ashtu edhe disa te tjere qe nuk i rikth mbaj mend. Mirepo humbjet ne eksponente nacionaliste, partia i kish zevendesuar, nderkohe, me rekrutimin dhe atrimin prane saj te parive krahinore neper qarqet/ me forcimin e lindhjeve te saj me masat fshatare poshtes me krijimin ne te gjitha katundet (sidomos ne Juge) te keshillave nacional-clirimtare, te cilat keshilla qene leva dho organe te verteta te komunisteve. Kur Partia komuniste kish ngritur nje aparat te tere administratif, dhe kish ka luar ~~ne formacion~~ ushtarake nga cetat ne batalionet (pranvere e 1943), Balli kombetar samo filloj veprimtarin e tij aktive. Deri atehere, kërret e keti organizmi qene kufizuar ne nje gendrim pasiv. Nacionaliste si Myslim Peza, jo politikisht te sqaruar per me njerez te armatesur nga pas, (kishin kaluar me arme dhe bagazhin e tyre ne kampin komuniste. E keshtu me radhe per Kasem Radevicen ne Gjirokaster, per Mestan Ujanikun ne Berat, per Reshit Cellakun ne Korce, etj. etj.

Partia komuniste, edhe sepse pa figura te njoitura nga e kaluara, ishte jashtezakonisht e fuqishme ne planin nacional. Per 'te, koha ishte flori; per elementet nacionaliste koshiente qe gurmështuji.

SECRET

SECRET

- 52 -

Fuqi e jashtme qe kontribuei ne krijimin e Frontit nacional-clirimtar, me eksperienca e saj, me direktivat e saj, me orientimin e saj te dhene nepermjet njerezve te vet: Partia komuniste e Jugosllavise.

Force e jashtme qe i erdhi me von ne ndihme Frontit Nacional-Clirimtar: Britania e Madhe, nepermjet oficerave te misionit nderlidhes englez ushtarak ne Shqiperi. Kjo ndihme erdhi tamam ne kohen e duhur, kur Partia komuniste kish jashtezakonisht nevoje te madhe per njesitet e saj te armatosura ne arme e te holla. Ne mos gabej, misioni i pare ushtarak nderlidhes englez ne Shqiperi erdhi nga fillimi i pranveres 1943, fill pas Konferences se Labinotit. Ky grup i pare i misionit nderlidhes englez erdhi jo direkt ne Shqiperi me parashute, por nepermjet Greqise, ne zonen e Gjirkastrës. Ky grup kryesohet, ne mbaj mend mire, nga majori Mak Klin. "rupi i dyte erdhi gjithashtu nga Greqia, nepermjet kufirit ne zonen e Treskvikut, demethene ne qarkun e Grupi i dyte kryesoheshe nga nje fare kapiten Levid. Korces." Te dy keta grupe u bashkuau aty nga fillimi i veres 1943 ne Skrapar (qatku i Beratit) per t'u vendosur me von ne Shtylle, prane shtabit te pergjitheshem te "shtrise nacional-clirimtare shqiptare."

SHENIM: Nga fercat qe u perfajesuan ne Konferencen e Pezes, përmjet dha ku u hodhen themellet e Frontit nacional-clirimtar, vetem Partia komuniste ishte e perfajesuar si organizate ne tere kuptimin e fjalles. Personat e tjere, jashte partise, nacionaliste te ndryshem, u perfajesuan si individ. Bazi i Canes, ~~përmendur~~ (Abaz Kupi) per shembull, ishte si "zogist" per jo si perfajesues i "Legalitetit", sepse Legaliteti akoma nuk^e ish themeluar. Elementet tjere, si Myslim Peza, (jo anetar partie), si individ, jo si perfajesues i nje partie; Shefqet Beja, intelektual pasanik, u perfajesua si element individ dhe jo si perfajesues i nje organizate; Delegatet ne ~~Kongresin~~ Konferencen e "ezes perfajesenin krahina, qarqe, ~~etj~~ shtresa te ndryshme, besime te ndryshme, dhe aspak partira ese organizata politike. Ente perjashtim vetem delegacioni i Partise komuniste. Per edhe ky delegacion nuk u perfajesua i teri si delegacion i Partise komuniste. Shume nga anetaret e ketij delegacioni mohonin/qenien e tyre ne partin komuniste dhe paraqiteshin si perfajesues te filan krahine, si perfajesues te filan force te armatesur patriotike, etj. Shkurt, pra, edhe ne Konferencen e Pezes, komunistet u paraqiten me nje maske nacionaliste. Vetem nje pakice e parendësishme u paraqit si delegacion i Partise komuniste.

SECRET

SECRET

- 53 -

Para se t'i ja^pe fund kesaj pyetjeje, le te shtoj:

Pas konferences se Labinotit, Fronti nacional-clirimtar pati edhe ~~et~~ tri etapa te tjera.

ETAPA e ~~BERATIT~~ PERMETIT (Maj 1944). Ishte një mbledhje ku u muar vendime ne lidhje me formen e regjimit te ardheshem ne Shqiperi: Shqiperi demokratike popullore. Zogut iu ndalua hyrja ne Shqiperi. Shteti shqiptar i ardheshem nuk do te njihte mareveshjet "skllaveruese" te perfunduara prej tij qofte me Italine, qofte me Anglin e Shtetet e "ashkuara". Dokumentat e kesaj mbledhjeje kishin ne embrion, ne veze, faren e regjimit te arthme komunist. Vetem farem, ama. Partia vazhdonte te maskoheshe. Ajo e hoqi krejt masken vetem kur e mori mire pushtetin ne dore.

ETAPA E BERATIT. - (tetor 1944).- Keshilli i pergjitheshem i Frontit nacional-clirimtar, zgjedh qeverin e pare shqiptare, anetaret e se ciles ishin vendosur me perpara nga plenumi i Komitetit qendror. Mbledhja nuk beri gje tjeter, pra, vecse vulosi një vendim te mare me perpara nga "artia".

ETAPA E FUNDIT E FRONTIT (Deri tanë) - 1947. Partia, e vendosur mire ne fuqi, nuk kish me nevoje te maskoheshe. Elementet e fundit nacionaliste qe kishin mbetur ne kryesin e Frontit, dhe qe i sillnin një fare bezdije sppse e kishin kuptuar tashme qe qene perdorur vetem e vetem si masha, dureshin te cdukeshin. Ata qene bere një ~~xx~~ fare rreziku sepse kishin filluar te peshperitnin ese kundershtonin hapur, ne Kuvendin popullor ku ishin zgjedhur deputete, reformat ekstremiste te komunisteve ne fushen ekonomike dhe politikke tyre ne per gjithesi. U vu ne zbatim me brutalitetin e njehur komunist dhe violencen e ashper revolucionare, politika e "limonit te shtrudhur". Organet e Sigurimit sajuan një proces te terë. Gjyqisë grupit te deputeteve, gjoja te lidhur me fuqit imperialiste per rrezimin e pushtetit, ne dhune. Te gjith deputetet nacionaliste qe ishin bere pengese ~~nate~~, u eliminuan. Shume prej tyre ishin ne kryesin e frontit qe ne Konferencen e Pezes. Permend: Riza Danin, Shefqet "ejn", Ali Agen, Koste Bosnjakun, Selaudin Toton, Bab Bub Karbunaren, etj. etj. qe nuk me kujtehen. Denimi i tyre ka qene per shumicen dermanjese me vdekje.

SECRET

SECRET

- 54 -

ANEKS PYETJES SE IX-te.

Ne kete aneks do te jap biografine e personave qe kam permendur ne lidhje me formimin e Frontit nacional-clirintar shqiptar.

Per te mos bere perseritje te kota, ketu nuk do te permend biografine e atyre personave te Partise komuniste qe kam dhene ne raportet e mepareshe, si Ymer Bishnica, Kristo Themelko, Enver Hoxha, Nako Spiru, etje, sado qe emrat e tyre permenden edhe ne themelimin e EAM-it shqiptar.

Do te permend, pra, ^{vjetin} biografine e atyre emrave per te cilat nuk kam dhene hellesira.

GJIN MARKU. Lindur ne rrethet e Krujës dhe rritur si jetim. Duhet te jete rreth 40 vjec. Mbaruar studimet si agronom. Hedhur ne ilegalitet, si anetari i Grupit komunist te Korces, qe parpara formimit te Partise, domethene aty nga vera e 1941, sepse do arrestoheshe nga karabinieria italiane. Njeri qe ka bere nje karriere te shkollguer ne fillim te luftes partizane, nga partizan i thjeshte ne pergjegjes i Partise ne Skrapar. Sukseset e repartuve partizane te kesaj krahine, kuq Gjini ish komisar politik, ia ngritten shume autoritetetin (komandant ish Mestan Ujaniku). Keshtu qe, ne Konferencen e I-re te vendit (mars 1943) u zgjodh anetar i Komitetit qendror te Partise. Mirepo ne kete forum te larte nuk qendroi shume, sepse 6 muaj me von, kur ndodheshe ne Berat, ra ne kompromis, jo zyrtar, me trupat gjermanet, dhe u dbua nga Komiteti qendror. Sot e kesaj dite eshte gjeneral major i ushtrise shqiptare, me funksione konkrete qe me jane te panjohura. Ne shtatorin e 1943, kurr u perjashtua nga Komiteti qendror, u emerua per nje kohe komisar i brigades se VII-te die pastaj pergjegjes i partise ne Berat.

HAXHI LLESHI. Vjeti 48 afro. Lindur ne Peshkopi. Nga familje bajraktare dhe me influence. Ka lidhje far'e fisi ne krejt Veriun dhe familja e tij respektive si pasanike e antizogiste. Pikerisht per kete Partia e celi ne Peze Me von u be komandant i forcave partizane ne qarkun e Peshkopi-Dibres. Gjate luftes i forcoi edhe me tepër pozitat duke u bere anetar i Shtabit te pergjitheshem. U rekrutua ne parti she sot e kesaj dite (qe nga 1952) eshte kandidat i Komitetit qendror te Partise. Ne qeverin e pare komuniste (tetor 1944) kish kryesin e Ministris se Brendeshme, nga e cila u heq sepse u zevendesua me von nga Koci i Xoxes. Gjate krejt periudes se Koci Xoxes ka qene gjeneral ne ushtari, prane Shtabit te pergjitheshme. Pas Kongresit te I-re ka ushtruar funksione te ndryshme me pergjegjesi per t'u bare, ne 1954, k^undresht President i

SECRET

SECRET

~, 55 ~

diumit te Kuvendit popullor. Post ne te cilin e lashe.

MUSTATA GJINISHI.-- Amstar partie qe me themelinin e Partise. Pak i kaluar nga mosha, dhe, njeri qe i shperzhere kurdoherë, ne emigracion dhe brenda vendit, ne levizjet e ndryshme antizogiste. Person qe kishte lidhje e nje fare influence e miqesi me nationalistet shqiptare se pse kish punuar me 'ta. Pikerisht per kete partia e dergoi edhe ne 'ze. Ka qene element qe mbaheshe prane Komitetit qendror te partise dhe dergoheshe per bisedime me nationalistet. Ne fik llim, per t'ia lehtesar kete pune edhe ne teper, partia e emroi komisar politik prane Myslim Pezes. Cdo nationalist qe vinte per bisedime me Myslimin, gjente Mustafa Gjinishin. Myslimi ka patur nje simpati te madhe per 'te dhe kjo shpjegon edhe arsyen perse i kish dhene liri te plotë veprimi. Me von u dyshua si "element qe donte te lozte nje loder me dy faqe", sepse i pakenaqur nga ce nuk e futnin ne Komitetin qendror. U vra misteriozisht nga Liri Gega (Partia) ne Veri te Shqiperise, ku ishte derguar si element per bisedime me nationalistet prane shtabit te Divisionit te I-re. Ka qene komunist me funksione me rendesi, per jo me shume besim tek partia.

KASEM RADOVICKA. -- Oficer i Zogut per lidhur qe ne fillim me Partine. Njjeri me influence sidomos ne zonen e Gjirokastres. U be anetar partie vetem aty nga fundi i 1944-es. Partia e dergoi ne Peze si element te sajne nacionalist. Gjate luftes ka qene komandant i zones se pare operative Vlore - Gjiroaster (komisar ka qene Bedri Spahiu), pastaj anetar i shtabit te pergjitheshem dhe me "clirimin e Shqiperise" ~~xxxxx~~ deputet ne Kuvendin popullor. Vdëq ne moshen 50 e ca vjetsh, i pushkatuar ne Tirane, si pjesatar i grupit te deputeteve. Edhe sepse u pranua ne parti, ishte element qe shikoheshe shtrember.

MYSLIM PEZA.-- Duhet te jete reth 60 vjetsh e ca/ Njjeri me influence ne Shqiperin e mesme. Arratisur ne kohen e Zogut dhe kthej ne kohen e okupacionit ilegalisht, prane miqve te tij. Ka krijuar nje cete qysh ne fillim dhe pikerisht per kete partia u nxitua t'i dergonte si komisar politik Mustafa Gjinishin e me von "risto Themelkon" ~~Shume~~ degjuar aty nga 1942-1943 per nje-sit in e tij t'armatosur, qe ish me i madhi partizan i asaj kohe. ~~S~~ li-dhur pas partise, sade qe shpesh here hidhete vercka. Tere funksionet e tij qe nga 1944 e ketej kane qene funksione nderi. Vete eshte analfabet. Set e kesaj dite eshte nen/president i Presidiumit te Kuvendit popullor.

SECRET

SECRET

- 56 -

Sade qe jo anetar partie, ka lojtur rolin e partise sepse genjeheshe shpejt. Kjo shpjegon edhe arsyen e prezences se tij ne Konferences e Pezes.

OMER NISHANI.) Vdiq me 1953, kur ~~teku~~ sape ish larguar nga posti i presidentit te Presidiumit te Kuvendit popullor. Politikan dallkauk dhe servil i Partise. Njeri qe tere jeten e tij eshte mare me politike ne emigracion, sa kohe qe ish Zogu ne fuqi, here me njerien rryme, here me tjetren. Ka qene nje nga ata qe i shpune kurroren e Skenderbeut Vitterio Emmanuelit III-te dhe qe firmuan dekretin me anen e se ciles shqiperia viheshe nen suazeni e Peranderis italiane me ~~1939~~ 1939. Partia e ka perdonur kurdohere si figure, sepse njiheshe me shumicen e nacionalisteve, por duke ia fshehur tere te parlarat e se kaluares ne syt e popullite. Qe me krijimin e Frontit nacional-clirimtar u emerua kryetar i Keshillit te pergjitheshem te ketij "eshilli" dhe qe me zgjedhjet e para ne Shqiperi pas vendosjes se regjimit komunist mbariti postin e Presidentit te ~~Ku~~ Presidiumit, deri ne praqun e vdekjes. U zevendesua nga "axhi Lleshi".

NEPSI KERENXHIU.) ~~Njarkt~~ Nacionalist qe ka qene ne cetat e para qe u krijuan ne Korce per nje Korce shqiptare, e jo nen Greqine. Sot duhet te jete afro 85 vjec. U dergua ne Peze vetem sepse ish i lidhur pas Partise me anen e te ~~mixit~~ bijve te vet (anetare partie). Eoli i tij falimentoi shume shpejt sepse nuk kish c'ti jepte Partise vec emrit te tije. Set e kesaj dite, ese me mine me 1944, rente ne Korce, ku shteti i kish lene nje fidanishte personale dhe nje bashte mjaft te madhe me peme. Kjo ka qeme, zaten, kurdohere mania e tije.

OLLLGA PLUMBI... Grua intelektuale me emer sidomes ne shtresat e larta te shequeris shqiptare t'atehereshme. Mjaft perparimtare por jo komuniste. Komunistet, ne fillim, e perkrahen shume, duke e bere presidente te grave shqiptare dhe anetare te Keshillit te pergjitheshem te Frontit N.C.. Edhe kjo ju dha emrin. Kur nuk ja paten ^{Komunistek} nevejen, ja dhane drune. U zgjedh deputete ne legjislaturen e pare. Por qe ~~zot~~ deri ne sot, ka mbetur udhëzave.

Grugja e Themistokli Germanjit (emri i saj ne mos gaboj eshte Ollga). Tere meritat e kesaj permblidheshin ne nje gje te vetme: grua e nationalistit te vjeter shqiptar Themistokli Germanji, vrare nga francezet, sepse u dyshua se bashkëpunonte edhe me austriaket per nje Korce brenda kufijve te Shqiperis. U dergua ne Peze vetem si simbol. Reli i saj mbarej aty. Ka qene edhe ne Korce si fugure e FNC per praktikisht nuk bente gje. **SECRET**

SECRET

- 57 -

PASHKO VODICA-- Prift ne Vodive te Kolonjes gjer me 1942. U dergua ne Pe - ze ~~sppse~~ Partia nuk gjeti ndonje klerik ortodoks me te pershtateshem. Kish nje te kaluar deri diku nacionaliste (syrgjynosur nga turqit dhe , me sa di, ~~pdhe~~ keqperdorur nga andartet greke ne levizjen e Verio Epirit). Gjysme analfabet. Sot e kesaj dite, eshte kryepishkop.

~~KKXEMXKXKXKXKX~~ MESTAN UJANIKU-- Xhandar ne kohen e Zogut. Ilegalizuar ne kohen e italianeve sepse per ceshtje nderi vrua dy karabiniere italiane. Ne Skrapar, ku kish taraf te vet, krijoji nje cete gjysme hajdute, gjysme na- cionaliste. Partia komuniste i dergoi per ta afruar Gjin Markun. Ky e shtiri nen kontrollin e plote te vet, i ndihmuar edhe nga komunistet e tjere qe u derguan me von ne Skrapar. Anallfabet dhe jo ushstark i zoti. Arriti te behet nenkolonel, ^{Vetsim} ne poste nderi; u arrestua si anetar i grupit te deputeteve, u denua me 15 vjet burgim dhe vdiq ne burg nga tuberkulozi. Nuk ka qene kurre ne Keshillin e pergjitheshem nacional-clirimtar. E kam permendur ne pergjigjen time vetem si element qe mund te ish afruar me nationalistet po te kishin punuar keta me perpara me 'te se sa komunistet.

RESHIT QOLLAKU-- Student ne akademini ushtarake italiane ne kohen e okupacionit shqiptar. "efuzoi te beje betimin dhe u arratis ne Jugosllavi. U kthyte ilegalisht nga Jugosllavia ne Shqiperi aty nga 1941, ra ne kontakt me ele- mente nationaliste e komuniste; keta te fundit u treguan me te zotet, e bens per vete dhe i ngjiten pastaj nje komisar kur, ne saje te influences qe gezo- nte si familje pasanike e gjysmembajraktare ne Moker, krijoji nje cete mali. Me ven u be edhe anetar partie por u vra ~~nexxhatorix~~ veren e 1943 nga ita- lianet ne nje perpjekje. Edhe kete e kam permendur ne pergjigjen jo si njeri iniciator ose eksponent te FMC, por si element qe, se bashku me njerezit e ti dhe krahinen e tij do ish hedhur me nationalistet po te qe se keta do te ishin treguar me energjike dhe me te shpejte se komunistet.

Shefqet Bejae Pasanik nga Peshkopia per banues ne Durrës e Tirane. Njeri me influence per kulturen e tij ne rethet intelektuale te Shqiperis se Mesme. Demokrat dhe antifashist. U cfrytezuva nga komunistet per pikepamjet e tij gjysmë-socialiste dhe kur u bë dyshimte, u implikua ne gjyqin e deputeteve dhe ^{FNS} u pushkatua. Figure mjaft pozitive per ~~peshkopia~~ gjate lufteve.

ALI AGA-- Bajraktar progresist dhe me influence ne qarkun e Peshkopeis.

SECRET

SECRET

- 58 -

Njeri i ndershmer dhe patriot i mire. Figura e tij eshte perdonur shume nga Partia ne veri. U zgjodh pas luftes deputet, por pastaj, u konsiderua i dyshime dhe u pushkatua si anatar i grupit te deputeteve.

BABA FAJA MARTANESHI. - Baba teqeje ne Martanesh dhe figure e njojur jo vetem si fetar, por edhe si taraf i madh me miqesira te shendosha ne klasat e larta te Elbasanit. Lidhur me partine qe ne fillim, la ~~te~~ qene per te komanduar nje njesit partizan ne ate krahine. U vra ne rrethana shume te errta aty nga 1946. (U tha se gjoja u qellua nga kryebabaj ne nje grindje personale. Edhe kryebabaj i bektashinjve u vra atehere, sic u tha, nga Baba Faja. Shkurt qe te dy vrane njeri tjetrin.)

SPIRO MOISIU. - Vjec 50 e ca te shumten. Gjeneral major pa kredi tan. Ne kohen e luftes shef i shtabit te per gjitheshem (komisar Enver Hoxha). Njeri qe lancoheshe nga partia si element patriot i madh qe refuzoi te luftoje kunder Greqise, ne shenje urrejtjeje per Italin^{duhet} sepse e kuptonte qe ne luftan midis Greqise e Italise, Shqiperia duhesht te merte anen e Greqise.

Ali Shepozi. (Lindur Shengjergji)
MYSEN SHENGJERGJI. - Pikerisht si Ali Aga nga Eshkippia, edhe kish influnce te madhe ne Germanike, Elbasani e per gjitheshisht Shqiperi te mesme. Fisi i tij qe shume i madh dhe me taraf te fortee "a gene nga pbeshtetjet kryesore te komunisteve ne Shqiperin e mesme, ku elementi bajraktar ish kunder komunisteve. U zgjodh deputet pas mbarimit te luftes (gjate luftes kish gene anatar i Keshillit te per gjitheshem te FNC), por ^{nga 1947} humbi kreditin tek komunistet dhe u denua me burgim te per jeteshem ne gjyqin e grupit te deputeteve.

HASAN PULUA. - Nga paria e Vlores. "a patur kurdehere poste nderi, vetem e vetem per ndershmerin e tij te njohur ne popull dhe tarafin qe kish ne Juge. Ne Peze, ne Labinot, ne Permet ka gene vetem nje figura. Konkretisht nuk di se c'behet tan. Vdiq, u pushkatua me grupin e deputeteve, s'maj mend."

BABE KARBUNARA. - Me influnce te madhe ne Vlore. Nacionalist i vjeter. Njeri pa kulture. U implikua ne gjyqin e deputeteve dhe u pushkatua.

RIZA DANI. - I vemi perfaqesues ne ze i muhamedaneve shkodrane. Njeri me kultute dhe influnce por u gabua rende dhe u mashtua si te tjeret nga komunistet. Kur s'ja paten me nevojen, e pushkatuan si eksponent te grupit te deputeteve. Naivitetin e tij politik, si shume te tjere, e pagoi me koken.

GNAO TAIHHO (skih pyetjen XIV)

SECRET

SECRET

S H T E S A D H E K O R R I G J I M E

(Ne lidhje me pergjigjen ~~dhene~~ pyetjes IX-te)

Ne fason 50 te raportit tim te per gjitheshem, paragrafi i ~~XIX~~ VI-te, emri i shenuar me dore Hysen Shengjergji (2) duhet zevendesuar me emrin Ali Shtepani. Hysen Shengjergji eshte gabim.

Ne po ate faqe, domethene faque 50, ne paragrafin e V-te, pas emrit Spiro Moisiu (shenuar me dore), duhet shtuar emri: Gage Tashko.

Ne po ate faqe, domethene faque 50, ne paragrafin e II-te, pas emrit te Omer Nishanit, duhet te shtohet emri: Koste Bosnjaku.

Ne fason 58 te raportit tim te per gjitheshem, kur jep shenimet biografike mbi eksponentet e EAM-it shqiptar, emri Hysen Shengjergji duhet te zevendesohet me emrin: Ali Shtepani. Shenimet biografike nuk ndryshojne. Duhet shtuar vetem se ka lindur ne katundin Shen-Bjergj.

Ne fund te fases 58, pikerisht ku mbaren lista e emrave me biografit e te permendorurve, duhet shtuar :

a) GAQO TASHKUA (Biografimi e tij e kam dhene ne pergjigjen e 14-te, kur flas mbi anetaret e qeveris se pare komuniste ne ~~mal~~).
Durrës

b) KOSTE BOSHNJAKU/- (Biografimi e tij e jep ketu). Lindur ne ~~██████████~~ Perzjere ne levizjen e Fan Nolit kunder Zogut dhe pikerisht per kete u arratis ne triumfin e Legalitetit jashtë atdheut. Ka qene per nje kohe ne Rusi por pa qene anestar i Partise. Eshte larguar shpejt nga Rusia dhe qe atehere eshte mare e perzjere me organizatat emigrante antizigiste. U kthehe nga 1935 ne Shqiperi dhe nuk u perzje me politike. Filloi nga aktiviteti politik ne kohen e okupacionit si demokrat i majte individual. U bashkua me partine (dhe mori pjese ne Peze, ku u zgjodh edhe anestar i Keshillit te per gjitheshem. Ka qene kurdohera njeri i lidhur dhe mik i Partise. Mjaft i zoti per cseshtjet financiare dhe prandaj, qe me formimin e qeveris se pare komuniste iu ~~██████████~~ dha pesti i drejtorit te per gjitheshem te Bankave per nje kohe dhe pastaj edhe posti i Drejterit te per gjitheshem te shoqeris shteterore IMPORTEKS. Njeri me pikepamjet e Sejfulla Maleshoves. Humbi besimin e Partise per kete aresye ne 1946, dhe ne 1947, sado qe deputet, u arrestua, u implikua ne grupin e deputeteve dhe u demua ne burgim te per jeteshem. U fal ne 1950; mirepo sape delli nga burgu vdiq ne moshe mjaft te kaluar: afro 70 vjece. Nuk la asnjë femije. Gruaja e tij qe nje gjemane, e cila, nuk e di se cifra ~~ben~~ tan te Tirane.

SECRET

SECRET

- 58 -

PERGJIGJE PYETJES XIII-te
Geshtja Dhimitri Folia.

Mendoj se katu eshte fjala per Dhimitër Fallo-n dhe aspak per Dhimitri Folian. Personalisht nuk di qe te kete ne historin e re shqiptare ndonje ceshtje Dhimitri Folia, dhe aqe me pak nje ceshtje Dhimitri Folia qe te kete lidhje me Zerven. Ka nje ceshtje, qe quhet aje e Dhimitër Fallo-s, dhe pikerisht dijenit dhe njohurite qe kam mbi kete ceshtje do te shtroj ketu.

Dhimitter Fallua, me origjine nga Himarra, ka qene nje person rrreth 45 vjet aty nga 1943. Per nje kohe shume te gjate, ne kohen e Zogut, ay ishte kryeredaktor i gazetes ~~XXIV~~, e cila kish per drejtor dhe pronar pergjegjes Zhan Gorguzin. Kjo gazete, si i gjithe shtypi shqiptar i atehereeshem, ndiante vijen e Zogut, per Dhimitter Fallua njiheshe ne te gjitha shtresat e Korces si njeri perparimtar dhe demokrat i majte. Me perpara se te ish kryeredaktor i ~~XXV~~ "Gazeta e Korces", Dhimitter Fallua kish kaluar vjete te tera ne Gregi (nuk e di konkretisht me cfare puno). Sa kohe qe eshte mare me gazetari, Dhimitter Fallua eshte interesuar edhe per letersi. Ay ka perkthyer ne gjuhen shqipe shume autore greke (sidomos^{osja, roke te} gati tere librat e Strategi Mirivillit: Jeta ne varr, Shkembi i kuq, etj-etj). Perkthinet e tij ishin zakonisht nga letersia e huaj^e e majte: Permend si shembull librin e Erich Marika Remark-ut me titull: "Ne frentin e Perendimit asgje te re", nje liber ose broshure gati komuniste, te shkruar nga nje socialist anglo-sakson Louis, me titull: "Shkenca dhe Feja" (liber krejt atheist) dhe me idera te theksuara socialiste). Ish perzjere shume me organizatat legale te grupit komunist te Korces, por nuk di qe te kete qene anetar i keti grupi. Sidofote simpatite e tij per komunizmin kane qene te dukeshme. Per idete e tij, bille, organet e gjindarmeris zegiste e interhuani per nje fare kohe, tamam atehere kur myllen rivisten ~~XXXX~~ "Bota e re", tek e cila riviste Dhimitter Fallua bashkepunonte. Mirepo gradualisht u largua nga levizja komuniste, sidomes qe kur u intermuva. Dhe kur u themelua partia, u cilesua si njeri frikaman, ja i sakrifices dhe element i lekundeshem. Pikerisht per kete, gradualisht, Dhimitter Fallua u largua per here e me teper nga pozitat e vjetra si komunist. U afrova me elemente te Ballit kombetar, ^{falku} sidomes me Zai Fundon, dhe aty nga 1944 kish arritur te ish anetar ese kandidat i Komitetit qendror te Ballit kombetar. Nga 1943 ish si delegat politik i Ballit kombetar ne tetat qe kish mundur te organizonte kje partia, sado te pakti, n'ate kohe, ne qarkun e Kragujevca.

SECRET

SECRET

- 69 -

Fillimi i vitit 1944 e gjen Ballin Kombëtar ne nje ppzite shume te veshtire. Dihet se me kapitullimin e Italise, ne shtatorin e 1943-se, dhe ardhjen e trupave gjermane, Balli Kombetar, per te foruar pozitat e tij, per t'u furniruar ne arme e municione, per te patur nje perkrahje te shendoshevde zona te sigurta ku te ~~inxhizueszazhenezkeshtmengjene~~ terhiqte dhe vinte ne siguri forcat e tij te armatosura sa here qe e shtrengonin trupat partizane (me te shumta, me te disiplinuara, me te afta per luftë), ra ne mareveshje me komanden gjermane ne Shqiperi. Ne saje te kesaj mareveshjeje, Balli Kombetar mori armatime nga gjermanet, zona te sigurta (qytetet qe ishin ne duart e trupave gjermane) dhe nje perkrahje ushtarak e politike nga okupatori. Nga ana e tyre, gjermanet fituan: trupa shqiptare (ne realitet bashibuzuke dhe pa as nje vlefte ushtarake). Gjate dimrit 1943-1944, trupat gjermane se bashku me çetat balliste filluan operacion e madh spastraues kunder forcave partizane dhe zoneve partizane ^{pergjithesish} ne malet e krejt Jugut. Operacioni zgjati te shuan den ndeje muaj. Trupat gjermane shkelen te gjitha zonat e cliruara nga partizanet. Prapa tyrek vinin ballistet dhe ngrimin keshillat e tyre, komandat e tyre, pusetetin e tyre. Mirepo sa po mbaroi operacioni gjerman, trupat partizane, jo te impenjuara ne luftime me alpinistet dhe komandot gjermane, u kthyen kunder ballisteve. Keta te fundit, te paorganizuar, pa kuadre, pa discipline, u thyen kudo shpejt dhe u terhoqen nga zonat qe u muaren gjermanet perkohesish partizaneve dhe qe u a dhane ketyre. Keshtu, partizanet rifiutan brenda dy javeve te gjitha sa humben kunder gjermaneve. Balli dhe trupat e tij mbeten te ~~inxhizues~~ myllura e te izoluara neper qytetet. Autoritetet gjermane, qe kishin vone ne fillim disa shpresë mbi 'ta, as qe u varnin me. E arthmja per organizaten e Ballit ish e errët. Qe atehere kreret e kesaj organizate filluan te ^{kerkojnë} qe shqiperise mbeshtetjen qe nuk gjenin brenda venditose perkrahjen qe nuk gjeten tek englezet. U munduan qe te bijen ne kontakt dhe erdhen me Drazha Mihaillovicin ne Jugosllavi, mirepo ndihma qe mund t'u jepete ky, ish zero. N'ate kohe, Drazha Mihaillovici ish vete ne pozite te veshtire sepse ^{Ballit} epersine ne vendin e tij e kish Tituasidomos Mal te Zi), prej nga mund te kish^{ndonje} ndihme. Krahas orvatjeve per te rene ne kontakt me Drazha Mihaillovicin, Balli Kombetar u perseg te bjere ne kontakt me elementet nacionaliste greke (sidomos ne krahinen e Gamurise, zone kufitare me Shqiperine), dhe konkretisht me Napoleon Zerven, me shprese qe te regullonin nje fare program i per bashkepunim e ndihme.

SECRET

SECRET

- 6 -

reciproke (ne realitet ~~mësim~~ me te për kish nevoje per ~~hdihme~~ Balli kombetar ne zonen e Gjirokastres nga Zerva, se sa Zerva nga "alli Kombetar"). Per kete qellim, Balli Kombetar (komiteti qendror i kësaj organizatës) dergoi ne Greqi si delegat te vet Dhimitër Falleni^{kry} (ishte person me një kulturë te mire, zoteron me greqishten, kishte njohuri mbi Greqinë dhe disa te njehur te cilët mund t'ia lehësënun punen). Per te zhvilluar bisedime sa ne zyrtare me Zerven, Balli kombetar i dergonte ne marsin ~~apo~~ prillin e 1944-es (nuk e mës^{te} mës^{te} mire) Dhimitër Fallos, nga Tirana ne Greqi, ~~nepemjet~~ Komitetit qarkor te Ballit per Korçen, një leter kredenciale dhe një dokument me instruksiione. Keto letra kredenciale dhe keto instruksiione, Komiteti qendror i Ballit kombetar ua kish bësuar per dergimin e tyre nga Tirana ne Korçë, dy korriereve te besueshem: Hekuran Koprenckes (teger xhandermarie) dhe një marshalli xhandermerije (enri i te cilit nuk me kujtohet).

Autopullmani Tirane-Korçë ku kishin hipur te veshur civile keta te dy korrieret u ndalua rastesisht nga një kompani e batalienit te pare te brigades se IV-te ne gryken e Gravocives, pikerisht ~~distances~~^{në mes te} Rrogozhë-Korçë. Deri një dite me pare, ne ate zone, nuk ishin dukur forca partizane. Repartet e Brigades se IV-te u shtrine ne ate rrugë pikerisht disa ore me pare^{se} se sa te kallonte autopullmani, per t'u hedhur ne anen tjeter te xhadese. Kompania që ndalei autopullamin beri një kontroll mbi personat. Rastesisht njeri nga partizanet njehu Hekuran Koprencken si oficer xhandermarie dhe një tjeter ~~komandant~~ shokun e shqeruesin e tij marshall. Si paseje, i arrestuan qe te dy dha bashkë me 'ta edhe Veli Vasjari, një njeri qe kish qene ne kohen e Zogut Prefekt ne Korçë, ish arratisur nga Shqipëria ne prillin e 1939-es me Zogun ne Turqi dhe ish kthyer nga Stambolli ato dite per t'u larguar perseri nga Shqipëria.

Gjate hetimeve Veli Vasjari tregoi se ish derguar nga emigrantet shqiptare te Turqise per te rene ne kontakt me kreret e legalitetit dhe te "llit; se kish biseduar me 'ta dha kishin rene dakov qe te bashkoheshin. Pikerisht rezultatet e ketyre bisedimeve shkonte te thesh^{Veli Vasjari} shoket e tij te Turqise. Fatkeqesisht, keto rezultate nuk arriti t'ua thote kurre. Nga shtabi i brigades se I-re^{Velia} dergua ne burgun e Komandas se vendit te qarkut te Korçes, ne menyre qe te pyetashe me hellesisht. Nja dy jave me von, gjermane^{komando} hyjne pa pritur ne Lavdar (ku ish Komanda e vendit te qarkut te Korçes), e kapin dha pa e pyetur shume, e pushkatejnes^{gabimishtës} Fundi i fundit ~~komando~~ kete fat i kishin caktuar edhe partizanet, sapo te mbaronin hetimet.

SECRET

SECRET

Togeri i gjindarmeris Hekurani Koprencka dhe sheku i tij marshall, treguan
nga ana e tyre se po çonin nje poste shume te rendesishme, te cilen ua kish de-
reuzuar Mit'hat Frasheri, per Komitetin ~~qarku~~ qarkut te Ballit ne Korce. Se
çfare ishte posta qe ata kishin me vete, as Hekurani as sheku i tij muk dinine.
Me gjith kete, qe te dy, si korriere besniket te Komitetit qendror te Ballit
Kombetar dhe si oficerë ne xhandermarise, u pushkatuan.

Posta ge ata kishin me vahle, permbante:

a) Nje leter, me intestimin e Komitetit qendror, vulen e Komitetit qendror te Ballit kombetar dhe firmen e Mid'hat Frasherit me anen e se ciles deklarohen se se Dhimiter Fallua eshte delegat zyrtar i Ballit Kombetar, i ngarkuar drejti plotfuqishem per te bere bisedime me palen nacionaliste greke mbi ceshtje qe u interesojne si Ballit kombetar aq edhe Zerves, sidomes per te diskutuar wesh-tjen e nje bashkepunimi te dyaneshem ne luften kunder komunizmit. Sic shihet, ishte si nje nga ato dokumentat qe u jep shteti ambasadoreve kur i dergon ta perfqajesojne ne nje shtet tjeter: leter kredenciale.(Permbajtja e kesaj letre ish ne tre kopje: shqip, frengjisht, greqisht.)

b) Letra tjeter ish nje qarkore personale me intruksione, drejtuar vetem e vetem Dhimiter Falles nga Komiteti Qendror i Ballit, dhe firmuar gjithashtu nga Mid'hat Frasheri. Ne kete leter, me sa mbaj mend, i viheshe ne dukje besimi i madh qe i ish ngarkuar dhe rendesia qe u jepte organizata ku ay bente pjesë bisedimeve qe do te zhvillonte. I thuheshe se duheshe te bente cmos per te sigruar nje ndihme te cfaredoshme nga nacionalistet greke: te holla, armatime, trupa te armatesura. "Sa me shume age me mire". Instruktoheshe qe t'u thuheshe do te mire priste hyrjen e trupave nationalistike greke se Balli kombetar ~~do te potoj~~ Zerves, — kur ta shihnin rastin te arsyeshem ~~do te potoj~~ shqiptare te luftuar komunistet^{shqiptare} i ardhur ne ndihme nationalisteve shqiptare. Mbaj mend se ne nje eventual te tille, Balli do t'i hidhte te gjitha forcat e tij kunder komunisteve^{ne Gjirka} Indirekt i liheshe te kuptente Dhimiter Fallos se "Balli Kombetar, ne masen qe de te ish kjo ndihme, Vish i gateshem, kur te terhiqeshin gjermanet, t'i njihte Gregise nje pjesë te rivendikime ve te saj mbi Vorio Epirine".

c) Pervec ketyre dy dokumentave me rendesi, te mbyllura ne nje zard te pos-
acem, korrieret e lart-permesur (Hekuran Koprejcka dhe shoku i tij) kishin edhe
nje leter te Komitetit qendror te Ballit drejtuar Komitetit qarkor te Korceve,
me lutjen qe ta dergente sa me pare Zarfin e mbyllur, tek Dhimitër Fallua, me
mjetet qe dinte.

SECRET

SECRET

Nuk di c'te thom me gjate mbi keteceshtje, domethene mbi ceshtjen e Dhimiter Falles.

A i dergoj Komiteti qendror i Ballit kombetar, Dhimiter Falles, pas kesaj disfate, leter kredenciale te reja dhe instruksione te reja. A insistoi ne te njejtat kerkesa dhe ne te njejtat koncesione. S'di si te pergjigjem.

Ajo qe di me siguri eshte fakti se partia, keto dokumenta politike shume te rendesishme i cflytezoi jashtezakonisht teper ne propaganden e saj politike kunder Ballit Kombetar, duke e paraqitur si "organizate tradhetare," si "organizate qe nuk u mjaftua vetem me tradhetine kundrejt Hitlerit, per qe punonte edhe per copetimin e Shqiperise nga monarkofashistet greke;" etj. etj. Balli eshte zene kaq shume ne befasi nga kjo goditje, sa qe edhe reaksiomi i tij ka gene shume i dobet. Partia mobilizei atehere reth kesaj ceshtjeje tere daullet, Balli memzi iu pergjigj me nje tamburke. Natyrisht, fondit te vertete qe përmbanin keto dokumenta, propaganda komuniste nuk mungoi t'u shtoje atehere edhe bishtra dhe ta paraqese me tyrli ngjyra.

- - - - -

SECRET

SECRET

- 83 -

*** PERGJIGJE PYETJES XIV-te.**

Si, kur, ku dhe nga cilat u formua e para qeveri e malit.(Pseudonime-emra, per-shkrimi i ketyre figurave).

Qeveria e pare e malit, u krijuar nga Fronti Nacional-Clirimtar, ne fakt nga Partia komuniste shqiptare, ne muajin tetor te vitit 1944, ne qytetin e Beratit, nga nje mbledhje e Keshillit te pergjitheshem antifashist nacional-clirimtar. Kjo "qeveri" u quajt "Komitetet drejtues" me atributet e nje qeverie provizore Antaret e ketij "komiteti drejtues" me atributet e nje qeverie provizore (deri sa te beheshin zgjedhjet per ~~xxix~~ ~~xxviii~~ asamblee legislative, asamble e cila do te zgjidhte formen e qeverimit ne Shqiperi dhe qeverine definitive, pas shirimit te te gjith Shqiperise) qene:

Kryetar i Komitetit: Enver Hoxha;

Nenkryetar i Komitetit: Koci Xoxe;

Nen kryetar i Komitetit: Myslim Peza; (jo anetar partie, figure patriote)

Pergjegjes per ceshtjet e puneve te brendeshme: Haxhi Lleshi;

Pergjegjes per ceshtjet ekonomike: Medar Shtylla. (Atehere nuk ish antar partie, por u be me von).

Pergjegjes per bujqesine: Gago Tashkua. (Nuk ka qene as atehere, as eshte tani, me sa di, anetar partie)

Pergjegjes per rindertimin: Spiro Koleka.

Pergjegjes per arsim kulturen: Sejfulla Malesheva.

Pergjegjes per shendetesine: Ymer Dishnica.

Pergjegjes per asistencem sociale: Bedri Spahiu.

Pergjegjes per ceshtjet e politikes se jashtme: Enver Hoxha.

Komendant i pergjitheshem i ushtrise: Enver Hoxha.

Pergjegjes per qeshtjet financiare: ROMADON Cita RCL.

Formalisht, dyort e ketij komiteti mbeteshtin te hapura edhe per anetare te tjera, ^{dy} fakt, ate qene te hapura vetem per elemente qe i quante fare te sajte Partia komuniste.

Ky Komitet drejtues, me atributet e nje qeverie provizore, u kthye ne dy qeveri provizore, me po kete permabjtje, ~~ky~~ muaj me von, ne fund te nendorit 1944, dometheme sapo u clirua krejt Shqiperia dhe hyri ne Tirane (duke ardhur nga Berati) klika drejtuese komuniste.

Gili qe evenimenti imediat i rendesishem politik qe precedoi formimin e qeveris se pare komuniste te Malit? (As Balli Kombetar, as Legaliteti nuk feruan ndonje qeveri ne mal). Ky eveniment ishte Kongresi, ese mbledhja e Permetit, e Keshillit te pergjitheshem nacional-clirimtar (maj 1944).

SECRET

SECRET

Ne fakt, pikerisht ne mbledhjen e Permetit te Frontit nacional-Clirintar u vendos qe ne parim qeveria e arthme e Shqiperise do te ish nje Republike popullore. Monarkia e Zogut u shpallinekzistente. Zogut dhe dinastis se tij iu ndalua kthimi ne Shqiperi. Ne Permet u vendos gjithash tu qe Republika e arthme popullore e Shqiperise do te kish nje Kushtetute (ligjin themeltar te shtetit), kushtetute kjo qe duhes te zprovoresh nga perfaquesuesit e popullit, ese me fjalte te nga deputetet qe do te zgjidhesin nga populli sape te ciloheshe krejt Shqiperia. Ky trup perfaquesuesish te popullit shqiptar qe do te vendoste mbi fatet e Shqiperis dha do te aprovente Kushtetuten e Republikes, do te quheshe: Asamblea ku kushtetuese. Sape te aprovente Kushtetuten dha te shpallte de jure Shqiperine si Republike (sepse de facto) Shqiperia u shpall Republike ne Permet,) Asamblea kushtetuese do te kthcheshe ne parlament te regullt shqiptar me emrin Asamblea popullore e Republikes popullore te Shqiperise. (Me ion u qejjt Kuvendi Popullor)

Ne veshtrim te kesaj procedure, mbledhja e Permetit vendosi qe ne pragun e clirimt te Shqiperise, Keshilli i per gjitheshem i Frontit nacional-Clirintar, si trupi i veteri perfaquesues i popullit shqiptar, te zgjidhte nga gjiri i tij nje Komitet drejtues, me atributet e nje qeverie provizore, Komitet i cili, fill pas clirimt do te ni kthchesh ne qeveri provizore me detyre:

- a) te merte ne dore administrimin e shtetit dha mbajtjen e regullit;
- b) te organizonte zgjedhjet elektorale nga te cilat de te zgjidheshe Asamblea kushtetuese.

Sikurse shihet, pra, Komiteti drejtues me atributet e nje qeverie provizore (reja qiri i Keshillit te Përveprerëshkarkë N.S.) u zgjedh pikerisht sipas vendimeve te mbledhjes se Permetit. Sipas po ketyre vendimeve, dy muaj me von nga lindja e tij, ky Komitet u shndiu ne qeveri provizore.

Kaloj tani ne pershkrimin e personave ose figurave ne perbenin Komitetin drejtues (qeverin e pare te Malit), persona e figura te cilat ndodhen edhe ne perberjen e qeveris se pare provizore.

Mbi: Enver Hoxhen, Koci Xoxen, Myslim Pezen, Haxhi Lleshin, Medar Shtyllen, Spire Kolak, Sejfulla Maleshova, Ymer Dishnicem (dhe Bedri Spahiun, antare te qeveris se pare komuniste auk do te jep ndonje shenim komplementar per aresye se kam dhene shpesh here. Do te jep per personin e 10 te ketij komiteti ase qeverie, per ministrin e buqesise: Gao Tashkon.

SECRET

~~SECRET~~

GAQO TASHKO... Lindur ne Korce por kryer studimet e tij te mesme e te larta universitare ne France, Gjermani dhe Shtetet e Bashkuara. Duhet te jete reth 55 vjetete te shumten². Rjedh nga nje familje pasanike dhe aristokratike. Tefta Tashko-ja, sopraneja e njohur shqiptare qe ka kenduar ne skenat lirike te Itali, Gjermanis e Amerikes ka qene motra e tij. Ky eshte kthyer ne Shqiperi aty nga 1936 dhe ka qene si drejtor ne Ministrin e Bujqesis. Ka qene figure e njohur ne rethet intelektuale, me pikepanje demokratike e liberale. Partia e ka afruar pas vetes se saj, si mik te partise, aty nga 1942, me qellim qe ta perdorte ne rethet intelektuale te kryeqytetit dhe si figure ne lidhje me misionalistet shqiptare. Person i mëdherë, ne kultura, por skolastik dhe me teper njeri bibliotekë se sa aktioni. Teknik i mirë dhe ekspert per problemet e bujqesise. Ka mëre pjese ne Konferencen e Pezes dhe eshte zgjedhur ne Keshillin e per gjitheshem^{N.C.} se pse kishtë perkrahjen e Partise komuniste, e cila kish mëvoje ne ate kohe qe levizja nacionale-clirimtare qe ish sa me perfajesuese dhe jo krejt komuniste, ne menyre qe te maskohesh. Ka qendruar kurdehere ne pozitat e partise, pa qene fanatic por edhe pa kundershtuar. Nuk e di qe te jete ne Partine komuniste, por ka edhe mundesi qe te jete pranuar gjate 5-6 vjetete te fundit. Ky njeri ka qene kurdehere ne krye te dikasterit te bujqesis qe nga viti 1945 e deri nga viti 1954. Me 1954, kur u be minister i bujqesis Hysni Kapua, ky u be zevendes-minister per ceshtjet e pyjeve/~~ministrave~~. Ne ate detyre e lashe kur u largova. Njeti qe nuk i ka sjelle kurra pengesa partise; element qe i ka dhene te gjith mëdhenj e mundur, brenda vijes se Komitetit qendror, ne ceshtjet bujqesore, si ekspert. Gezen besim ~~te~~ dhe kane konsideracion per 'te si organizator e ekspert, por jo si njeri politik i dhene fanaticisht pas partise. Mendoj se karriera e tij ka mëre fund ne Shqiperi. Gradualisht, ne vend qe t'i ngjite shkallet, do te zbere se

~~SECRET~~

SECRET**PERGJIGJE PYETJES XV-te.**

Sa anstare ka patur Komiteti qendror i Partis komuniste te Shqiperise (sot Parti e Punes se Shqiperise)?

Deri nga fundi i vitit 1948 perberja (qefte si sasi, qefte si figura) e Komitetit qendror te Partise ka oene e fshehte dhe konspirative jo vetem per masen e popullsise, por edhe per anstaret e partise. Bile, deri nga fundi i 1948-es edhe anstaret e Partise e kishin per detyre qe te fshihain qenien e tyre ne parti ne syt e popullsis die te shkeve te tyre. Kete konspiracion te habiteshem, Partia komuniste shqiptare e kish adoptuar, qe me krijimin e saj, nga Partia komuniste jugosllave.

Partia komuniste shqiptare dolli legalisht ne drite dhe fillei t'i baje mbledhjet e saj jo fshehtazi vetem pas prishjes se maredhenieve Tito-Kominform, pas shkeputjes se Tiranes nga Beograd. Dekonspirimi i cdo anetari partie ne kete drejtim (edhe anstar me anstar partie) denoheshe me perjash-timin imediat nga partia te atij anetari qe kish guxuar te thosh se ish anetar partie.

Prandaj, mbi numurin e anstareve qe kish Komiteti qendror i Partise ne perioden 1947-1948 une nuk di asje. Per perioden e luftes (1941-1944) dhe per kohen qe pasoi immediatish kete periode (1945-1946) kam thene te gjitha sa kam dijtur, nga posti qe ushtrenja, ne pyetjen time te pare, kur flas mbi krijimin e Partise komuniste shqiptare die figurat qe e themeluan ate.

Per qe nga fillimi i 1949, ~~xxix~~ demethene qe kur Partia dolli nga ilegaliteti ne legalitet (sade qe e kish pushtetin vete ne dore) e deri tani numuri i pjesetareve te Komitetit qendror te partise komuniste shqiptare ka qene:

- a) Antare byroje politike: 9 vete ~~komitekombin~~ per kohen 1949-1951.
7 vete per kohen 1951-1955.
Kongresi i trete do te vendose sasine die perpjek per perioden pas ketej.
- b) Antare te Komitetit qendror: reth 25 vete (kurdohere, deri me set, qe nga viti 1949).
- c) Kandidate te Komitetit qendror: reth 7 vete (kurdohere, deri me set, qe nga viti 1949).

Emrat e anstareve te Byros politike, emrat e ~~komitekombin~~ anstareve te Komitetit qendror (shumicen, sepse te gjithe nuk i mbaj mend) si dhe emrat e kandidateve te Komitetit qendror per perioden 1949 e ketej i kam dhene, se bashku me shenimet perkatese biografike ~~me~~ te para qe n'u bene ne Kestur e me von ne Glifadhe, ~~metu~~ e nje vit me pare.

SECRET

SECRET**PERQJIGJE PYETJES SE XVI-te.**

Mareveshja te fshehta ndermjet EAM-it shqiptar dhe gjermaneve gjate terheqjes se ketyre te fundit nga Ballkanet (lufta e Tiranës).

Cdo gje qe ka lidhje me kete pyetje, e them me rezerva te nene kuptueshme. Ne fakt, personalisht, nuk di qe EAM-i shqiptar te kete bere mareveshje me gjermanet gjate periodes se terheqjes se ketyreve te fundit nga Ballkanet. Dhe aqe me pak nuk di qe te kete ekzistuar ndonje mareveshje e fshehta midis Partis dhe gjermaneve ne lidhje me Tiranen. Por, qe te skjarchem, fakti se nuk di gje une, nuk do te thote se pa tjeter s'ka patur mareveshje te tilla. Personalisht, me rast se me kerkohet opinioni tim, them : une nuk besoj qe Partia te kish bere atehere ndonje mareveshje te fshehte me gjermanet. Sado te fshehte qe ta mbanke klika drejtuese kete mareveshje, dica do te kish depertuar dhe do te kish arritur ne menyre indirekte ne veshet e mij ose te shokeve te mij. E verteta eshte se une nuk kam degjuar kurre per mareveshje te fshehta midis Partise dhe gjermaneve.

"Mareveshje" midis gjermaneve dhe disa reparteve partizane, por jo mareveshje zyrtare, ka patur vetem ne shtatorin e 1943, ne kohen e kapitullimit te Italisë dhe ardhjes se trupave gjermane ne Shqiperi.

Si kane qene keto mareveshjet ate, ne teper se sa mareveshje, kane qene "akorde te heshtura". Shpjegohem:

Ne shtatorin e 1943 trupat italiane kapitulluan ne Shqiperi. Nje pjese e madhe e tyre nuk pranuan kapitullimin dhe as dorezimin e tyre tek partizanet: kjo pjese u rezistoi ne amme trupave te ushtrise nacional-cliristare dhe u dorezuva me von tek gjermanet. Pjese ~~te~~ tjeter, me pak e rendesishme, pranoi kapitullimin dhe dorezimin, ose ne mire bashkepunimin me partizanet ne lufte kunder gjermaneve. Ne kete kehe depot e medha ne armatime, municione, veshmbathje e ushqime qe kishin trupat italiane ne Shqiperi mbeten te bruktaura, neper cikatet. Italiqanet i lume per t'u grumbulluar ne zona me te sigurta, pa i hedhur ne ate. Gjermanet nuk kishin ardhur akoma ne Shqiperi me forca te mjaftueshme qe te zoteronin situaten. Ne ate dite, ne vende te ndryshme te Shqiperise, sidemos ne Berat (qyteti) kishin hyre partizanet. Duke e ditur se se afermi do te vinin gjermanet me forca te medha, repartet e ushtrise N.C. filluan te rrembejne nga ksto depe sa ne shume armatime e furnizime te tjera qe mundnin. Gjermanet, me forca te pakta, qe hyjten ne Berat, filluan te veprojne ne te njejten menyre te rrembejne sa te mundin. As partizanet

SECRET

- 68 -
SECRET

dhe
 i penguan gjermanet, sepse interes i perkoheshem ish plackitja e depove, /as
 gjermanet i trazuan partizanet, sepse nuk ishin ne forca te mjafta. Me te nje-
 ten menyre si u veprua ne Berat, vecse ne nje shkalle me te vogel e per nje per-
 riede kohe me te shkurter, u ~~xixx~~ veprua nga te dy palet edhe ne Biliشت te
 Kerces, ne Sarande dhe ne ndonje vend tjeter. Keto akorde te heshtura (accord
 tacite) u prishen brenda 24 oreve ne Biliشت e Sarande, sepse partizane e gjerman-
 ne u kafen njeri me tjetrin per rrembimin e materialit (Ne Biliشت, per shembë
 ull, akordi tacit u prish per nje varale me vere dhe disa arka me shoqer). Ne
 Berat, akordi tacit vazhdoi per disa dite. Lufta midis gjermaneve e partizaneve
 filloj^u, apo trupave te okupatorit te ri u erdhen perforsimet e nevojeshme.

Di me siguri, sepse ne ate kohe isha ne gjendje te dinja, se keto akorde
 personale tacite jane bere kudo me inisiativen ~~prirode~~ te komandantave ese komisareve po-
 litike qe ndodheshin ne zonat e lart-permëndura. ^{K.A.} Partiq i ka denuar me nje here
 keto akorde dhe Gjin Marku, perjegjesi kryesor ne akordin tacit te Beratit,
 u perjashtua nga Komiteti qendror dhm ~~shqip~~ qe atehere nuk i fercoi me pozitat
 e tij ne parti. Deri ne ate kohe ish nje nga eksponentet kryesore te Partise
 dhe nje nga figurat qe premtonte e dukeshe se do te ngjiteshe shume lart, si
 nje "yll i partise".

Kthehem ne betejjen e Tiranes: E perserit, personalist nuk di qe te kete
 patur nje mareveshje te fshete parti-gjermane. Dhe, me bindje personale, nuk
 e besoj nje gje te tille.

- - - - -

SECRET

SECRET

- 69 -

PERGJIGJE PYETJES XVII-te.

Luftimet kryesore ndermjet Ushtrise nacional-clirimtare shqiptare dhe fugive italo-gjermane (Forca, krahina, perfundime).

Pergjigja e ime reth kesaj pyetjeje ~~do te jetë~~ e kufizuar. Qe nga koha e luftimeve e deri tani kane kaluar afro 15 vjet. Vec kesaj, njeriu mban mend ato luftime ky ka marrë vete pjesë dhe jo ato qe ka degjuar, vjete me pare. Pastaj, njohja e forcave te kundershtarit ne lufthen partizane eshte kurdohere me hamendje dha aspak ekzakte. Sidoqoftë, ketu poshtë do ta shenoj ato qe mund. Per njoftime te plota reth kesaj pyetjeje, ose me sakte, per dijeni me komplementare, mund te shihet kalendari ushtarak i ~~Hoxhës~~ "LUFTESTARIT", botim vjetor i organit te Ushtrise populllore shqiptare.

Keto perpjekje midis forcave te UMSL shqiptare dhe trupave te italianeve tri e gjermaneve do t'i ndaj ne ~~six~~ perieda:

- a) Luftime te partizaneve kunder trupave italiane (~~1942-1943~~ - shtator 1943).
- b) Luftime te partizaneve kunder trupave gjermane (shtator 1943 - nendor 1944).
- c) Luftime te partizaneve shqiptare ne token juçësillave (nendor 1944- ~~ma~~ 1945) kunder gjermane.

Perieda e pare. Perfshin kohen prej vjeshtes 1942 dhe mer fund ne shtatorin e vitit 1943, dometheme deri ne^l kapitullimin e Italisë dhe ardhjen e trupave gjermane ne Shqiperi. Duhet te thiksoj ketu se perpjekje midis partizaneve e trupave italiane janë shenuar e he perpara vjeshtes se 1942-se ne Shqiperi. Mirepo keto perpjekje (si ajo e Grabovices ne qarkun e Kordes, e Lesnjes ne pekete qark, e Barmashit ne rethin e Kolonjes, etj) kane qene fare te parendeshme. Ato kane qene sulme ne ndonje post te izoluar għindarmerie, prita kund-ndenja automobili, etj.

Operacion italian kunder Pezes. Eshte kryer gjate muajit shtater-tetor te vitit 1942; me qellim spastrimin e kesaj zone ~~praktikom~~ nga trupat partizane te Myslim Pezes, qe vinin ne rezik vijat e komunikacionit dne rruget e perdonura nga italianet ne trikendeshin: Tirana-Durres-Lushnje. Efektivat e rregultta partizane kane qene maksimumi 200 vete. Forca vullngħatare fshatara qe u bashkuan me partizanet: reth 300 te tjere maksimumi. Terreni: jashtezzeništ i veshtire per luuħa te regulli frontale, sepse me shume kodra ce pāsōjna dne mbrojnej njeru tjetren, me keneta e mocale te mbuluara me kallama te larte. Għażiex operac-

SECRET

SECRET

-70-

ioni, italianet, qe nuk dinin te perdomin trupa te vogla, te lehta, meobile, (lleje komandos) dhe qe druanin shume (ndryshe nga gjermanet) te hynin ne brendine e zonave te cliruara dhe te kontrolluara nga partizanet pa fource imezante, vune ne ~~te~~ levizje nje ushtri te tere prej afro 30.000 mete, te armatosur me arme te renda (artileri, tanke, aviacion), sikur do te sulmim Stalingradin! Sulmi u krye ne forme rrithi^{rrithi} dhe nga shume drejttime. Avancimi i kembesorise italiane u be pas nje bombardimi te rende artilerie qe llonte kuturu. Duke ndjekar taktiken e tyre, partizanet e refuzuan lufuten frontale, rezistencen ne vend. Ata i permdane forcat dhe, te perkrahur nga terreni e natyra, zhvilluan ~~përpjekja~~ lufte me përpjekje te levizeshme, he re ne njerin krah, here ne tjetrin. Kur u duk se krejt Peza u mbush me trupa italiane, forcat partizane u shpermdane ne njesite prej 5 vetash maksimumi dhe ~~x~~ pjeserisht u fshehen neper keneta^{keneta} dhe kallamat, pjeserisht gane ~~ngjëzve~~ rrithimin dhe u hodhen ne zona te tjera. Italianet shkelen te gjitha katedet e Pezes (afro nja 36), degjen nje pjesa te madhe te tyre por nuk munden t'u shkaketojne deme ne njerez fuqive partizane. Sapo u terheqen italianet, partizanet u kthyen perseri. Sidoqofte ata bene mjaft kehe deri sa ta mblidh nin veten.

Inuftimet ne Gjorme dhe Vajze te Vloras. Me qene se trupat partizane kishin sulmuar nje autokollone italiane ne prite, ne kete krahine, autoritetet ushtarake te okupatorit, ne forme raprezaljeje, derguan (nga mendori ese dhjetori i 1942-se, ~~xx~~ nuk mbaj mend mire, nje force praj afro 5.000 veta, maksiumi. Efektiva te regullta partizane qe muaren pjesa ne kete lufte: afro 100 veta. Forca fshatare vullnatare qe u erdhen ne mihme: afro 100 te tiere. Terreni: jashtezakonisht i perشتashem per luften partizane^{gryka} dhe pjerresira te thepisura. Para-roja italiane u gedit ne nje kanjon te ngushta e te thepisur, shume ne perpara vendit te prites ku ne bare gedit tja 2 dite me pare. Te zene ne befasi, italianet e humben terruan dhe duke kujtuar se kane te bejne ne forca te medha kundershtare filluan te terhiqen pa regull, dhe ne shpartallim. U zumi lart nga 150 reber italiane, te cilet u liruan te gjithe dhe u vrane nje kolonel italian (emri i te cilil nuk me kujtehat tani) si dhe disa ushtare e oficere te tjere. Partizanet paten veton disa te plagesur.

./.

SECRET

SECRET -1-

Luftimi i Voskopojes (qarku i Korces). Zhvilluar ne dhjetorin e 1942-se. Voskopoja ishte nje kaposald i italianeve ne afersit e zonave te kontrolluara nga partizanet. Kishte depo te medha me municione dhe nje garnizon prej afro 300 italianeve. Per te dbuar kete garnizon dhe mare depet, partizanat e rrethuan. (Voskopoja eshte ajo qe quajne graket Moskopoli). Efektiva te regullta partizane: 200 vete. Forca vullnetare fshatare: 300 vete, maksimumi. Garnizonit italian te rrethuar ne Voskopoja i erdhe ndihme nga Korca, afro 2.000 italiane. Ne saje te kesaj ndihme, trupat e rrethuara munden te cajne rrethimin per lane krejt depot e medha me ushqime e municione qe kishin ne Voskopoja. Gjate terheqjes se tyre u zume nja 60 italiane rober dhe nja Zekhandare e shqiptare milice. Qe te gjithe roberit u liruan. Qe nga ajo kehe, Voskopoja u be qendra e shtabit te partizaneve te qarkut te Korces. Depot me municione i mbajten pjeserisht partizanet pjeserisht ug dhane fshatareve; po ashtu u veprua edhe me depot e ushqimeve.

Luftimi i Snosmit (qarku i Elbasanit). Pikerisht si ishte nje kaposald i italianeve ne qarkun e Korces Voskopoja, Snosmi ishte nje kaposald i tyre ne Elbasan. Garnizoni perbeheshe gjithashtu nga nja 300 italiane. Kishte depo. Forca te regullta partizane: 200 vete. Forca vullnetare qe u erdhen ne ndihme nga fshatrat: afro 1000 vete (sepse plackitja e depove ne ushqime ne Voskopoje i emblesei se tepermi). Fercave italiane te rethuara ne Snosm u erdhen ne ndihme afro 3000 trupa italiane; dhe ne saje te kesaj ndihme munden te cajne rrethimin. U zume nja 30 rober italiane (te cilet u liruan) dhe nje sasi materiali e ushqimesh, shume me i pakte se ne Voskopoje. Humbjet ne njerez te partizaneve fare te parendesishme. Koha e zhvillimit te ketyre luftimeve: janar 1943.

Operacioni partizan per marrjen e qytetit te Permetit dhe te Kugarit.

- ① Te inkurajuar nga kete sukses te lehta, trupat partizane vendosen te japin nje goditje te madhe: te sulmojnë e cilrojnë Permetin dhe Kugarin. Qe te dy keta vendi, ishin qendrat ushtarake me te rendesishme italiane ne Juge. Garnizonet e tyre qene shume me te medha se sa ato te Voskopojes e Snosmit (lart nga 10 here me te fuqishme). Depot ishin jashtezakonisht te rendesishme dhe te parsura. Per kete qellim, italiane kishin bere edhe fortifikata moderne ne beton arme, bunkere, llogere, etj. Efektiva te rregullta partizane qe muaren pjesa: reth 500 vete. Forca vullnetare nga fshati: afro 1500 vete, ndofta qe ne teper.

SECRET

SECRET

Per te penguar ardhjen e ndihmave nga jashte trupave ~~komuniste~~ italiane te rethuara ne keto dy garnizone, forcat partizane u rjeshtuan ne nje front shume te gjere: prita ne Barmash (per te ndaluar ardhjen e ndihmave nga Kerca); ne tre urat (per te ndaluar ardhjen e ndihmave nga Greqia); ne Mezgoran (per te ndaluar ardhjen e ndihmave nga Vlora). Shkurt, u izolua tere qarku i Gjirokastres. Si diversion, ~~maxxplikim~~ u gedit ne fillim Permeti, me qellim qe trupat e garnizon^{Permetit}, nit te Kuqarit te dilnin nga fertifikatat e tyre per t'u ardhur ne ndihme^{ve} Pastaj, kur keto trupa ndihmese te ishin ne levizje, te sulmoheshin nga partizanet ne ^{nga Kuqari} (qe ishte objektiv^u[kryesor]) levizje e siper. Mirepo Kuqari/nuk levizi ne ndihme te Permetit. Atehere u sulmuva edhe ky^e Luftimet zgjaten nja dy dite, me sulme te perseritura nga pala partizane per pa asnje rezultat. Italianet, te mbrojtur mire prapa fertineve, bunkrve dhe difezave me betonarme te tjera, nuk leviznin (zakenisht italianet mbrogheshin mire kur qene ne pozicion, por sulmonin shume keq kur ishin ne ^{sfeksive}). Atyre u erdhen ne ndihme forca te konsiderueshme nga Vlora, pasi çane/priten e Mezgoranit. Rezultati i luftimeve: u vrane disa italiane ne gryken e Mezgoranit, qe shkenin ne ndihme te Kuqarit e ^{me humbje} Permetit, por partizanet nuk bene asgje. As ne Kuqar, as ne Permet, nuk hyne. Paten mjaft humbje. Shkurt qe nje aksion i madh per ta, per ~~izdherishen~~ qe deshtoi kryekeput. Koha e, operacionit: mars 1943.

EUFITMI ^u Leskovikut (qarku i Kerces)/ Per te shpetuar prestigjin e humbur ne Kuqar dhe Permet, trupat partizane ~~komuniste~~ qytetin e Leskovikut, ku ish nje garnizon italian prej 500 vetesh maksimumi, i myllur gjithashu ne fortine prej betonarmeje. Italianet i rrezistojne sulmit, por ~~u~~ ^u dalin nga qyteti duke e konsideruar si kaposald te pambajteshem. Sulumohen gjate terheqjes, lene nje pjese te mire te materialit dhe municioneve qe kishin me vete dhe hikin te mundur. Kafen nja 30 reber italiane, vriten disa te tjere dhe nje majer. Kesaj here, reberit italiane, me qene se trupat e tyre i vune zjarrin Leskovikut perpara se te largoheshin definitivisht, pushtatohen ne forme raprezaljeje nga partizanet. Ushqimet e kapura, shperndahan, sipas zakonit, ne vullnetaret fshatare. Kjo ishte nje taktilke qe pordoreshe regullisht ne fillim nga partizanet, me qellim qe t'u vinin ndihma te shumta vullnetare sa here kishin nevoje per aksione. Koha e luftimeve per Leskovikut: prill ese maj 1943, nuk e mbaj mend mire.

. /.

SECRET

SECRET⁷³

Sulmi partizan kunder Patosit - (pranvere e 1943, muaji nuk me kujtohet). Nuk eshte sulm ne forme rrithimi, por sulm i befasishem. Forca partizane qe muaren pjese: afro 200 vete. Trupa italiane: nuk mund te them asgje me siguri. Zgjati vetem nje nate. Italianeve iu la qellimisht nje rruge dalojeje per te shpetuar, me qellim qe te mos reziston ne fortinet e tyre prej betoni. Italianet bijen ne kete gracke dhe terhiqen shpejt. Rezultati: shkatterimi i puseve vajgurore te kesa, saj zone, dhe diegia e depove me vajgurri qe kishin aty itakianet. Autoritetet italiane e kuptuan gabimin qe bene duke u terhequr, ~~mek~~ dhe u kthyen me njehere me forca te medha e aviacion, duke kujtuar se partizanet ishin te shumte ne njerez. Kur u kthyen, jo me von se disa ore, ishte von¹⁵ partizanet qene terhequr dhe depot digjeshin, ndersa¹⁶ puset e celura qene ~~merit~~ nga eksplezivat e vena prej partizaneve.

Operacioni italian kunder Vithkuqit (gusht 1943) - Ne veren e 1943, Vithkuqi, katund ne qarkun e Korces, ishte bera epigendra e partizaneve. Aty qene mbledhur shumica e forcave partizane, trupave me te zgjedhura, sepse do te krijohej Bri-gada e pare. Aty ndodheshe Shtabi i pergjithshem, qendra e Komitetit qendror dhe misioni ushtarak mierlidhes britanik. Italianet vendosin te jasin nje grusht te rende. Por edhe ketu, si afro nje vit me pare ne Peze, ata nuk perdonin trupa te lehta, te shpejta, mobile. Vene ne front nje ushtri te tere prej afro 30 mijë vete¹⁵ sado qe ~~Kosova~~ Vithkuqi, ne vije te drejte, eshte jo me teper se 20 kilometra nga qyteti i Korces dhe lidhet me nje rruge automobilistike. Perparimi i kom-besorise precedohet nza nje bombardim i madh artillerie (pjese te renda) qe zgjat lart nga 24 ore. Asnje shtepi e Vithkuqit nuk mbetet me kembas nga qitjet e kesa, artillerie. Arat lerhen nga predhat. Te gjitha trupat partizane terhiqen, pa mos bere asnjë rezistence, ne Shtyllle dhe malet qe dominojne katundin. ~~Kosova~~ Kembaseria italiane, e shoqeruar nga aviacioni, hyn pa luftime ne R¹⁶ Vithkuq. Shtyhet deri ne Shtyllle, dhe ketu geditet ne prita te ndryshme. Italianet djegin Shtyllen sikurse kishin shkatteruar me artilleri Vithkuqin dhe terhiqen. Partizanet kthehen perseri. Rezultati i ketij operacioni. Partizanet nuk pesuan asnjë humbje te rendishme, qofte ne njerez, qofte ne material. Po ashtu edhe italianet. Shkaterren krejt katundet: Lezhje, Vithkuq, Shtyllle dhe Bellavode.

Operacioni italiano kunder Voskopojes (nuk mbaj mend mire ne se precede) operacionin kunder Vithkuqit, apo e pasoi kete¹⁷ ~~xximafix~~ Sidoqofte u krye ne veren e 1943. Pikerisht si ne Vithkuq, italianet e bombarduan rende kete katund dhe hymekur partizanet ishia larguar ne perparim qitjet e dendura te artilerise.

SECRET

SECRET

-74-

Forca italiane qe muaren pjese ne kete operacion: afro 15 mijë vete.

Humbjet gene te parendesishme dhe gati zera nga te dy palet. Voskopoja u shkatterua e tera, qe nga themeli.

Luftimet ne krahinen e Maliqit (qarku i Korce) - U zhvilluan ne shtatorin e 1943. Efektivat partizane te regullta: afro 1.000 vete. Forca vullnetare fshatare qe u erdhesh ne ndihme: afro 3.000 vete. Efektivat italiane: 30,000 vete, ndofita dhe me teper (Ish me teper se nje divizion italian). Eshte koha e kapitullimit te Italisë. Te gjitha trupat e qarkut te Korce, qe ishin te perndare ne garnizone te ndryshme, grumbullohen ne nje autokollone te ~~wetme~~ me drejtim nga Korca ne Pogradec per t'u hedhur ne Elbasan, me qellim qe te dorezohen tek gjermanet (Elbasani ish me i sigurt se qyteti i Korce). Sulmohen dhe rrethohen ne udhen e automobilit qe shtrihet nga Malqi deri ^{ne} ~~te~~ Zboqeri. Qellimi i partizaneve eshte i perte: kerkojne te marin armatimin e tyre te shumte dhe ushqimet qe hiqninga pas. Vend i prites eshte shume i favoreshem. Luftimet zgjatin per nja 4-5 dite, duke gene italianet kurdhhere te rethuar, ne fushe dhe partizanet ne majrat qe dominojne fushen. Humbjet e italianeve ne njerez jane shume te mëdha, sepse nuk jane ne fortine, por ne terren te hapur. Kane frike te shperdihen sepse nuk dene ku te shkakojne. Perparimi i tyre i metejshem drajt Pogradecit behet i pamundur sepse mesojne ne edhe garnizoni i Pogradecit (ku ishin grumbulluar ~~ku~~ di se garnizone italiane qe ishin ne Jugosllavi) eshte rrethuar nga forca te tjera partizane. Prandaj, vendosin te kthehen perseri ne Korce, dhe aty te presin gjermanet. Dhe keshu veprojne. Gjate kthimit pesojne humbje akoma me te medha sepse goditen vazhdimisht nga krahet dhe e kane humbur moralin. Sideqofte, partizanet nuk marin dot armatimet qe synonin te rrembenin. As lufta, as premtimi qe u dhane italianeve se nuk do t'i trazoria po te bashkoheshin me partizanet, nuk i bindi kreret e trupave italiane qe te dorezoheshin ose te jepnin armatimet.

Luftimet e Pogradecit (shtator 1943) - Efektivat e regullta partizane: 1000 e ca vete (krejt brigada e pare dhe repartet territoriale partizane te Mokres) 2.000 vete maksimumi forca fshatare vullnetare. Trupat italiane: reth 15.000 vete/garnizioni italian i Pogradecit + disa garnizone te ardhura nga toka jugosllave - Oher, Struge, etj). Ne fillim komanda italiane pranon dorezimin. "e ven, duket sipas instruksioneve nga Korca, refuzon. Sideqofte, partizanet kane hyre ne qytet, dhe depot Jane ne duart e tyre. Italianet orvaten t'i marin perseri, por nuk mundin. Shkaterrohet nje pjese e mire e qytetit gjate luftimeve dhe italiane, ^{afro 5.000} (jo te gjithe, sepse nje pjese ~~e~~ prej syresh/bashkohet me parti-

SECRET

SECRET

-15-

zanet) marrin rrugen e terheqjes per ne Korce, me qellim qe te bashkohen me trupat e rrrethuara ne Malic e Zbozeri. Kjo kollona (afro 10 mijë vete) janë pritët ne rrugen e saj, bashkohet me kollonen e rrrethuar ne "Malic dhe te dyja se bashku futen perseri ne qytetin e Korces; ku, nja është më vonë u dorezohen trupave gjermane qe hyjten duke ardhur nga "reqia e Jugosllavia".

Rezultati i këtyre luftimeve: Vriten mjaft italiane. Afro 5 mijë bashkohen më e partizanet. Zihet një sasi e mire armatimesh e municioni nga ana partizane.

Luftimet ne Kruje (shtator 1943) - Zona ne veri te Tiranes ishte një qender e rendeishme trupash italiane. Nje pjese e ketyre trupave, pjesa me e madhe, dorezohen tek partizanet se bashku me armatimet, me prantimin qe te mbeten trupa autonome ne luftë kunder gjermaneve. Pjesa tjeter, me e vogel, refuzon. Kjo pjese sulmohet, por pa rezultat nga partizanet. Vriten disa italiane po muk meret material.

Luftimet e Dibres (shtator 1943)- Me kapitullimin e Italise, trupat italiane ne kete krahine e lene qytetin e Dibres dhe drejtohen per ne Elbasan. Ne qytet letër vatem një prapavije me qellim qe te interesohet per transportin e depove. Pike-
risht kete prapavije, te lene ~~gjatë mësimeve~~ ne mëshiren e partizaneve qe te popullsise, sulmojne forcat partizane te Dibres e Peshkopis, te grumbulluara ne një komande te vetme (nen komanden e Haxhi "leshit") dhe te ndihmuara nga mijra vullnetare fshatare te eteshem per placke. Prapa vija dorezohet, depot kafen, plackiten. Autokollona italiane qe ishte larguar nga qyteti, kur meson fatin e prapavijes se saj, kthehet, sulmon Dibren (afro 30.000 italiane) dhe e bën qytetin fertele. Gjysma e depove qe kishin mbetur akoma pa u plackitur, hidhet ne ere.

Skurrim - Gjate muajit shtator, luftime ne stil texgjet gjore kunder trupave italiane qe nuk pranuan te dorezohen tek partizanet pas kapitullimit te Italise, Jane zhvilluar me duket edhe ne qarkun e Gjirokastres, ~~Vleres~~ Vleres dhe Beratit, por ne stil me te vogel se sa keto qe kam permendur. Sidoqoftë, ne ato dite shtatori, humbjet e italianeve, te demoralizuar e te çorientuar kane qene te lartra ne luftimet me partizanet. Kjo shpjegohet nga vete situata e vështire qe pa dalje qe u krijua per ta.

Operacioni italiano kunder krahines se Mallkastres - U be perpara shtatorit 1943, dometheme perpara kapitullimit, por harrova ta vere sipas radhes kronolegjike. Kohen ekzakte, dometheme muajin, nuk e mbaj mend. Sidoqoftë, ay eshte një nga me te medhenjte qe kane kryer italianet kunder trupave partizane dhe zonave te kontrolluara nga keta.

SECRET

SECRET

-36-

Ky operacion, theshe, u krye nga italianet ne veren e 1943-se, muajin eksakt nuk e mbaj mend. Ka qene operacioni i fundit italian ne Shqiperi. Trupat italiandivizion ne qe muaren pjesa kane qene te perbera nga afro nje ~~maximum~~ i tere (\$0,000 vete). Nga pala partizane efektivat kane qene shume te pakta: maksimumi 500 vete. Me keto forca partizane, per heren e te pare dhe te fundit, bashkepunuan edhe disa forca balliste, nen komanden e nje nacionalisti te ndershem, i cili u vra gjate luftimeve (emri nuk me kujtohet). Rezultati ishte katastrofal per Ushtrine Nacional-clirimtare dhe influencen e Frontit nacional-clirimtar ne kete krahine. Italianet shkelen krejt Mallakastren, degjen fshatra te tera dhe breqetin e katushundareve. U zhvilluan luftime per 2 javje resh, por kudo, partizanet u terhogen, pa pasuar humbje te medha por duke lene zona te tera qe ne perpara ishin nen kontrollin e tyre. Terreni e ndihmonte miaft komanden italiane, sepse eshte fushe dhe kodra te vogla; vendet malore jane teper te kufizuar, rrugjet e komunikacionit mjaft te dendura dhe ~~maxximale~~ jo ne gryka te pershtateshme per prita.

Qe nga kjo kohe, influenca e madhe e Frontit nacional-clirimtar ne kete krahine humbi. P redominoi influenca e Ballit Kombetar. Fshataret, shumica fusharake, qe nga ky operacion as qe donin te degjonin per luftime kunder okupatoreve ne token e tyre. Per pasoj, edhe bji te ketyre fshatareve qe deshit'i mobilizante ne radhet e veta Partia, si partizane, refuzonin. Inflauencen e vet ne kete krahine, Partia e fitoi vetem ne pragun e clirimt, kur ishte te cliruar krejt osmanet krejt Jupi i Shqiperis.

Nga te gjitha operacionet italiane, ky i Mallakastres ka qene ay qe i shkaktoi me teper deme reale Frontit nacional-clirimtar dhe ushtrise nacional-clirimtare. Reaksioni i tyre i eger e trambi popullsine, e largoi nga partia komuniste dhe e hodhi nen influencen e "allit Kombetar, politika e te cilit ishte: "jo aksione te cmendura, qe sjellin si rezultat diegjen e fshatrave dhe vrasjen e popullsise nivele nga ana e okupatorit, por lufta vetem ne momentin e fundit, kur forcat e armikut te mos jene ne te afta per operacione spastrimi dhe raphaelje". Ne fakt, operacionet italiane ne Vihkuq, Peze, etj. paten vetem nje ane me teper demonstrative se sa rezultate konkrete. Keto zona mbeten kurdohere te lidhura pas frontit, vratat e Levizjes nacional-clirimtare, burimi i pashtereshem ne njerez dhe zonat me te sigurta, ne besniket te Partise.

SECRET

SECRET

-37-

Perioda e dyte. Fillon se me ardhien e trupave gjermane ne Shqiperi (domethene fundi i shtatorit 1943) dhe shtrihet deri ne terheqjen e tyre te plotë nga Shqiperia (fundi i nendorit 1944). Shkurt, kjo periudha perfshin një kohe prej diekë me teper se një vit. Në vija te per gjitheshme, luftimet ne kete periode te dyte janë shumë me te shkaktitë shpeshta. Por, karakteristika e tyre eshte krejt e ndryshme nga ajo e periodes se pare: Kësaj here, efektivat e partizaneve nuk janë te pakta, si ne perioden e pare; ato janë shumë me te medhaf nga ana tjeter, efektivat e kundershtarit që marin pjesë ne luftime, janë te vogla (te vogla ne krahinë te vatem ku te marin pjesë 30.000 ose 20 mijë ose 10 mijë gjermanë; si vepronin italiemet. Kundershtari i ri ndryshon edhe nga armatimi që perdori: jo artleri te rende, por te lehta, malore; ndryshon edhe nga perberja e trupave që ve ne luftim: jo trupa te renda, por reparte te shpejta, te lehta, shume mobile. Taktika e tij eshte ne pershtatje me taktiken partizane që do se rende. Luftët frontale që viheshe ne perdonim nga italiemet. Italianet hezitën shumë te hynin ne brendin e zonave, po mos shoqeroheshin nga aeroplani që nuk i kapen te 200 vetet, artileria e rende; gjermanet, me trupa komandos/sulmujne brenda zonave nje nate, qendra partizane që ndodhen shumë me thelle se sa Vithkuqi ose Voskopoja. Me një tank te vetem që do ne një force prej 50 ushtaresha ata depertojnë me shpejtesi, ne kamiona, duke ndjekur rrugen automobilistike te Vithkuqit ose Voskopojes (urat e prishura i mbulojne shpejtë e shpejt me drasa) deri ne qendrat ku janë komandat partizane, zakonisht kur afer ketyre qendrave nuk ndodhen forca partizane (sapo informatorët e tyre u jepin informacionin, nisen per aksion). Eshte, sikurse shihet, tamam taktika guerrilje e partizaneve.

Karakteristike tjeter: gjermanet nuk kane garnizonë te rendesishme, qendra te palevizura ne Përmet, Kuqar, Pogradec, Leskovik, Kruje, Korçë, Gjirokaster, Labinot, ~~etj~~ Diber, etj. Ata kane reparte shumë te vogla ne keto vende; por te mbyllura neper fortine e bunkere te ngritur ne poste strategjike. Trupat e tyre janë me teper ne levizje, jo vetem brenda per brenda Shqiperise, por edhe ne rreth plan me te gjera: here ne Greqi, here ne Jugosllavi, here ne Shqiperi. Bejne perjashtim vetem trupat e bregdetit, por keto janë vete ne pozita te atilla që as mund te sulmohen.

Prandaj, gjatë kësaj periode, shumica e luftimeve partizane kunder gjermanë

SECRET

SECRET

- 78 -

neve Jane luftime pritash. Si ajo e Barnashit (rezultat: disa gjermane te vrare, por diegja totale dhe pushkatimi i kthejt popullsis, burra, gra e femije te keti katundi), si ajo e Maliqit (rezultat: disa gjermane te vrare, por nga ana tjeter krejt katundi Ciflig rrafshuar per toke dhe krejt burrat e keti fshati, nga 10 vjete e lart, pushkatuar); si ajo e Goskoves (rezultati identik me dy te paret), etj/ etj.

Sidoqofte, edhe gjate kesaj periudhe ka luftime te rehdesishme midis partizaneve e gjermaneve, por ne shumicen e rasteve, keto luftime jane te provokuara nga gjermanet, dhe jo nga partizanet, sic ishte rasti me italianet.

Shpjegohem: Duke erdhur ne Shqiperi me shtatorin e 1943, gjermanet gjeten neje situate te veshtire. Vlijat e tyre te komunikacionit ~~gjerman~~ shume te kufizuara, te prera nga forcat partizane ose shume afer zenave te ketvreve te fundit. Frike e pritave ekzistonte ne cdo kthesa e gryke. Italianet i ishin nemeshtuar kesaj situate si dicka fatale. Gjermanet u orvaten ta permbysin, aqe me teper, sepse ne kohen e kapitullimit te Italisë, zona nen kontrollin partizan ish zgjeruar edhe me teper.

Prandaj, qe porsa e muaren mire situaten ne dore ne Shqiperi (aty nga fundi i teterit fillimi i nendorit 1943-es), gjermanet organizuan dhe ndemuaren nje seri operacionesh spastrimi:

a) Kunder Dibres - Nyje e rendesishme komunikacioni midis Jugosllavis e Shqiperise, ky qytet nuk mund te liheshe nga gjermanet ne doren partizane. Prandaj, komadna gjermane e sulmoi me forca te rendesishme. Luftimet zgjaten jashtje qytetit dhe brenda qytetit per ndonja 10 dite. Rezultati: partizanet u thyen me humbje dhe e lane qytetin. Gjermanet e muaren qe atehere ne dorezim dhe e mbajten ne nje garnizon prej te shumten 500 vete. Rraprezalet gjermane kane qene te medha. Qe nga keto rraprezalet, qe pasuan ato te shtatorit te italianeve, Dibra dhe qarku i saj, qe kishin qene zona baze per Levizjen nacional-clirimtar^{në Vjet}, pushuan se qenuri te tillë. Influencia e partise zbriti ne zero. U deshen te viniin trupat e Divizionit te I-re, nga jugu, qe te ristabilizohesh situa¹⁹⁴³ta. Qarku i Dibres, qe ~~ne~~ ne shtatori^W/numuronte lart nga 1.500 partizane, pas sulmit gjerman ne Diber dhe rraprezaletjeve te tyre, kish vetem disa njesite te shperndara andej ketej dhe qe leviznin vetem naten, neper baza te sigurta, pa bere asnje aksion.

b) kunder ^Ezes - U be aty nga nendori ose dhjetori i 1943. Efektivat gjermane nuk ishin me te medha se sa 4/000 vete. Por ato shkelen shume me shpejt kete

SECRET

SECRET

-39-

krahine (vecse me humbje shume me te medha) se sa italianet qe sulmuan me 30 mijë vete. U rrrenuan shtepite qe kishin mbetur neper ato katunde qe ishin baza kryesore te partizaneve dhe u pushkatuan qindra vete nga popullsia. Rezultati: Brigada e partizanë^{ashpatillash} dyte/qe porsa ishte formuar ne kete zone dhe trupat territoriale nen komanden e Myslim Pezes, nuk e mblooden me vehten e tyre, vecse atehere kur shkeli ne Veli divizioni i I-re.

Operacioni gjerman kunder Germanikes dhe Shpatit (n'Elbasan). Efektivat gjermane: afro 5.000 vete. U be nga dhjetori i 1943-se, pas operacionit kunder Pezes. Rezultati: te gjitha katundet e kesaj zone, sadoqë malere e me gryka, u shkelën shpejt. Humbjet kane qene te medha nga te dy palet: nga ana partizane u shpartallua krejt Brigada e III-te, qe porsa ishte formuar. Trupat territoriale te kesaj krahine, pjeserisht u shperndane dhe u hodhen ne ilegalitet, pjeserisht kaluan ne qarkun e Korces (Moker). Pikerisht si Dibra, qe nga kjo kohe, krahina e Germanikes dhe e Shpatit humben per Levizjen nacional-clirintare. Raprezaljet e egra gjermane e tmerruan popullsine. Situata u ristabilizua pas ardhjes se Divizonit te I-re.

Operacioni gjerman kunder krahines se Mokres (qarku i Korces). Trupat gjermane qe muaren pjese: maksimumi 1.500⁰ vete. Rupa ndihmese: trupat e "allit te zones s'Elbasanit. Luftimet edhe k-tu, si ne Shpat, zgjaten nga 10 dite. Mbi humbjet e gjermaneve nuk di, por di qe Balli kombetar pati shume humbje, po ashtu edhe partizanet. Gjermanet shkelen tere Mokren, dogjen, vrahe. Trupat partizane, te mundura, por jo te shpartalluara e as te shperndara si ne Shpat e Germanike, terhiqen ne krahinen e Gore-Oparit.

Operacioni gjerman kunder krahines Gore-Mokra Opar. Trupa gjermane: afro 2.000 vete. Trupa ndihmese nga Balli. Koha e luftimeve: dhjetor-janar 1944. Sulmet e gjermaneve thyhen me humbje te medha per ta ne malin e Kamjes dhe Vërtop. Te ndjejn^{operacionet të tulligan} kur nga partizanet^{edhe nga Mokra, edhe nga Pogradeci} qe kishin pushtuar ne veri te Shpat te Shqipëri me pare. Luftimet^{ne Juge} e janarit ne "amje u treguan gjermaneve se kishin arritur^{jetmejet} pikerisht ne zemrën e rezistences partizane, ne krahinat ku ndodheshin forcat kryesore te "shtrise nacional-clirintare". Sulmin e tvre qe e filluan ne Veli te Shqipërisë, ne Diber dhe e vazhduan/etape pas etape deri ne Gere (Korce),^{nderprene} tamam ne Kamje. Por, si do te shohim me poshte, jo per gjithnjë. Nderpreja e ketij sulmi ishte momentani: gjermanet filluan organizimin e një operacioni ne stil te gjere, me forca te medha dhe nga shume anë, operacion te cilin e shperbyen ne janar 1944.

SECRET

SECRET

Te njejtë taktki që ndoqen ne ~~komplekset~~ Veri Lindje te Shqipërise kunder trupave dhe zonave partizane, gjermanet ndjekin edhe ne Veri perendim te Shqipërise. Qe nga Peza, ata zbresin ne Juge.

Operacioni i tyre kunder Beratit. Qyteti i Beratit kish mbetur ne duart e partizaneve qe nga koha e kapitullimit te Italise. Ata qe bene kunder Dibres, bene gjermanet edhe ne Berat. E sulmuan me forca afro 4.000 veta. E pushtuan dhe vazhduan, me humbje per ta, perparimin deri ne krahinen e Tomorrices e Skraparit. Ketu, pikerisht si ne Kamje, u thyen dhe u detyruan te tertiqen.

Operacioni i tyre kunder Drashovicës. Vazhdoj per njezet dite. Humbjet gjermane kane qene nga me te medhatë, por Drashovica u shkel e tera dhe raprezaljet ishin te medha. (Koha e luftimeve: ne mos gaboj aty nga dhiktori i 1943).

Operacioni kunder Kurveleshit. I Perseri u zhvillua nga dhjitori i 1943. Forca gjermane: afro 3.000 veta. Ofensiva gjermane ne kete zone ka qene shume e shpejtë. Ata nuk arriten te shkelin tera krahinen. Ka qene me teper nje red se sa nje operacion spastrimi. Nuk pesuan humbje te medha por as suksese nuk korren.

Nga keto operacione gjermanet paten sukses vetem ne Diber, Peza, Garmenike e Shpat dhe deri diku Mekë. Ne zonat e krahinat e tjera, suksesi i tyre ka qene shume i perkoheshem. Forcat partizane, efektivat e tyre, mbeten te paprekura. Gjermanet kuptuan se pikërisht kjo ishte edhe ~~zona~~ vatra e rezistencës dhe aktivitetit partizan. Prandaj, ne janarin e 1944-es, ata filluan operacionin e tyre te per gjitheshem kunder krajt Jugut: Korces, Beratit, Gjirokastres dhe deri diku disa zonave te Vlores. Per kete qellim suallën trupa nga Greqia e Jugosllavia. Operacioni kunder Jugut u nis nga shumë drejtive: Nga Korca, Greqia, Berati, Vlora. Zonat qe duhen shkelur nga gjermanet ishita tere maltesite e brendis se jugut. Ky operacion zgjati per ndonjë muaj. Mane mëri pjesë ~~zgjedh~~ te pakten 15.000 ushtare gjermane (shumica alpine) qe si forca ndihmese te gjitha ceta e Ballit kombtar, qe shumica e njesiteve te gjindarmeris shqiptare. Ky operacion eshte permendor, ~~zgjedh~~ kur mbaroja, edhe ne komunikaten e Kuartierit te per gjitheshem gjerman. Nga ana partizane kane ose te gjitha trupat e ushtrise nacional-clivitare (thom te si është, sensa ne Veri, ne kate kohe, forca e armatosur partizane ishte zero).

Gjate ketij operacioni janë zhvilluar luftime te ashpra ne "Kullat e Gjergjëvisës" (qarku i Korces), ne Bofnje te Dusharit (Idem) ne qafe te Gjarpit (idem) ne Tenden e qypit te Skraparit (Berat qark), ne Kurvelesh (Vlore) ne disa krahina te Gjirokastres, etj. Kudo, ne perjashtime te pakta, si ne Tenden

SECRET

SECRET

e Qypit, forcat partizane janë thyer. Relativisht me zonat qe shkelen, grykat qe kaluan dhe terronin shume te papershtateshem per 'ta, gjermanet nuk pesuan humbje te medha; por po ashtu edhe partizanet. Kur e shikonin ngushte, keta shperndaheshin dhe bashkoheshin ne nje vend tjeter. Sidoqoftë, rezistenza ~~medya~~ partizane ne disa pika kyse (si ne qafe te gjarprit, tende te qypit, etj.) ndalej ose ndrepren fare avancaten gjermane, keshtu qe plani i rrethimit te ture me xhepe - xhepe, deshtoi dhe efektivat partizane i shpetuan rrethimit duke ruajtur ~~material~~ materialin e gjalle (njerezit). Humbjet partizane kane qene te medha ne material. Krejt depot e tyre u hodhen ne ere, po ashtu edhe nje radiostacion ilegal qe ishitte duke u ngritur nga Partia (Radiostacioni i Korces qe u rrembye gjate kapitullimit te Italisë). Krejt rjeti telefonik qe funksiononte ne juge nga partizanet u derrmua nga gjermanet. Me gjith kete, rezultati i ketij operacioni nuk qe shume pozitiv per gjermanet. Dogjen, vrane, por fill pas largimit te tyre, ushtria nacional-clirimtare rifitoi me nje here zonat e humbura, shtoi se tepermi efektivat e saj dhe e shtrui perseri token e cliruar deri ne vijat qendrore te komunikacioneve ushtarake gjermane: Bile, qe ne prillin e 1944-es, ajo ndrepren fare rrugen Tirane-Korce, me pushtimin e Pogradecit (duke sulmuar dhe dbuar garnizonin e vogel qe kishin lene gjermanet), rrugen Vlore-Gjirokaster (duke pushtuar Permetin), etj.

Gjate krejt pranveres se vitit 1944 inisiativen e luftimeve e muaren partizanet dhe arriten te korrin suksese te mira:

Luftimet ne rreze te Korces (operacion gjerman qe deshtoi per te celur rrugen e Pogradecit). Luftimet e Elinit (tjeter operacion krahinor gjerman qe deshtoi dhe qe kish qellim, nga krahu tjeter, celjen e rruges Elbasan - Pogradec - Struga). Clirim i Gjirokastres, etj. Ne pranveren e 1944, partizanet kishin kontrollin e tyre thuajse ne ate toke e vija komunikacioni qe kishin edhe pas kapitullimit te Italisë, ndofta me teper ne Juge por shume me pak ne Veria.

Prandaj, ne majin e 1944-es, gjermanet sjellin perseri trupa nga "regia e Jugosllavie dhe fillojne operacionin e tyre te dyte te pergjitheshem kunder Jugut. Ky operacion filloj nga po ate drejtime qe filloj edhe i pari. Efektivat gjermane ishin me te medha, por kualiteti i tyre shume me i ulet. Nuk qene me trupat e zgjedhura alpine te dimrit. Ne keto trupa kish gjermane, italiane, armeniane, poloneze, franceze. Kollona qe filloj sulmin nga Struga e jugosllavise u ndal ne Kamje dhe u thye, duke u terhequr. Kollona e nisur nga Elbasani

SECRET

SECRET

u sulmua ne prite kur ish duke kaperxyer shkumbinin qe u thye me humbje te medha, duke u t- rhequr ne pozitat e nisjes. Kollona qe hyri nga Vërga, u godit ne ~~Romail~~
 o ~~inx~~ lumin Devoll, afer Gjinikasit dhe aty u ndal. Avancej kollona e nisur nga Kax Pogradeci me drejtum Skraparin, kollona e Korces me drejtum Beratin, kollona e Beratit me drejtum Kolonjen, etj.

Ky operacion ishte nje red dhe jo ofensive e regullt. U shkelen disa fshatra ne u ndodhen ne rrugen e ketyre kollonave gjermane, u dogjen, u vrane disa fshatare por ne fund te fundit, partizanet nuk pesuan as humbje materiale, as humbje ne njerez.

Fakti eshte se pikorisht kur ishte ne zhvillim e siper ky operacion gjerman, divizioni i pare qe ndaloj perparimin e kollonave gjermane nga Shqiperia e "esme drejt Korces, jo vëtem qe ndali avancaten gjermane, por kaperxen Shkumbinin ne formacione shume te regullta dhe u hëdh ne Vërga duke zhvilluar me sukses:

- a) Luftimin per clirimin e Dibres (duke i dbuar gjermanet.)
- b) Luftimin per clirimin e Zabzunit (duke thyer gjermanet ne Homesh)
- c) luftimet per clirimin e Peshkopise (duke i dbuar gjermanet.)
- d) luftimet kunder bairaktareve te Knies, Lures, Mirdites, ~~inx~~ Lures, etj.

Na kete mes muk fitat harriar se eshte koha kur gjermanet e kane te humbur terruan dhe mendojne vetem te terhiqen nga "allkanet (vere e 1944-es). Ata nuk kishin me forca disponibel ne Shqipwri qe te mereshin me ndjekjen e disa cetave fantazme ne malet e Shqiperise (qofte te eriut, qofte te Jugut), ~~sa~~/sa here e shikonin ngushte e liniin fushen e luftes dhe cdukeshin. Gjermaneve u interesonte ne kete kohe vetem mbajtja e disa rrugeve, ose korridoreve, per terheqjen:

- a) Vlore-Tirane-Shkoder Jugosllavi.
- b) Korce-Manastir Kosove (Jugosllavi)

Keto korridore, ata i kane mbajtur deri ne minutën e fundit, me kaposalde te aty-ketyshme si: Tiranen, Shkodren/ Kukesin.

Luftim i vecante dhe i rendesishem me gjermanet ne kete periode te fundit ^{a partizaneve} eshte vetem beteja (per Tiranen. Forcat partizane qe muaren pjesa: Divizioni i I-re dhe disa Brigada autonome, se bashku me Divizionin e IV-te).

Fati i betejes se Tiranes (lufte neper rruget) u vendos nga beteja qe u zhviilla midis partizaneve dhe gjermaneve (bishtit te prapavijes se tyre qe vinte nga Greqia) ne Krabe, midis udhes Tirane-Elbasan. Ne kete beteje, gjermanet pesuan humbje shume te medha. Tere armatimi dhe furnzimet e kesaj prapavije te ~~-qëndrin te shumta -~~ fundit gjermanegjane ne duart e partizaneve. Ne Krabe u vrane ose plagosen

SECRET

SECRET

ose zume rober lart nga 1500 gjermane. Tirana i ka kushtuar me teper humbje se cdo beteje tjeter ushtrise nacional-clirontare; jo ne Krabe, por brenda ne qytet. Partizanet as taktiken as armatimin e nevojeshem per luften e qyteteve nuk kihsin. Ata ishin te mira per prita, por jo per lufte shtepish, ~~xxxgangx rrugesh~~. Pastaj, eshte e natyreshme qe ay qe sulmon ne qytet, peson kurdhaqere humbje shume me te medha se sa ay qe eshte ne difensive, si gjermanet, i mbyllur ne fortina.

Per marrjen e Shkodres nuk eshte bere asnjë lufte.

Per marrjen e Korces Jane hedhur vetem disa pushke nga partizanet, pasi u terheqen gjermanet, sepse t'i sulmonje gjermanet brenda Korces do te thosh qe ta destiononje kete qytet me shkaterim te plotë.

Kjo taktike eshte ndjekur nga partizanet edhe ne Vlore, Gjirokaster, Kukes.

Shenim: Shifrat qe jep ne kete pyetje jane te gjitha me rezerva. Diku mund te kem vene me shume, diku me pak. Po ashtu me rezerva jane edhe emrat e luftimeve: jo sepse i kam dhene gabim, por sepse mund te mos i kem vene te tera. Ku mbahen mend pas 15 vjetesh.

pp **Perioda e trete:** Fiklon qe nga nendori i vitit 1944 dhe shtrihet deri ne mbarajt maj te vitit 1945, domethene deri ne dorezimin pa kushte te Gjermanise. Gjata kesaj periudhe, trupat partizane shqiptare nuk zhvilloje luftime kunder gjermaneve ne vendin e tyre (sepse keta jane terhequr) por ne token jugosllave. Keto trupa partizane perbeheshin nga dy divizioni: Divizioni i V-te dhe ay i VI-te. Efektivat e ketyre dy divizioneve kane luftuar kunder gjermaneve ne Mal te Zi, ne Kosove, ne Serbi. Emra nuk mbaj mend per di se mjaft qytete ne Bosnie dhe Kosove e Mal te Zi jane cliruar me lufte nga repartet e ketyre dy divizioneve. Mbarimi i luftes i gjeti ne zemren e Bosnje-Herzegovines. Me mbarimin e luftes keto dy divizioni u kthyen ne Kosove, ku u muar me carmatimin e popullsis shqiptare dhe mbajtjtjen e rendit. Kjo eshte bere ne kerkesen e Titos, mësasi shqiptaret e Kosoves nuk u dorezonin as armët, as qytetet pa lufte trupave partizane jugosllave. Divisionet shqiptare, me flamurin shqiptar, e kane bere si jo me mire punen e Titos.

SECRET

SECRET**PERGJIGJE PYETJES XVIII-te.**

Mbi organizimin e "Ballit Kombetar": (Cilet kane gene organizatoret e tij, cilet eksponentet kryesore, parashkrimi i ketyre. Sa anetare afergjish numuronte kro nologjikisht. Ne cilat krahina vepronate. Cili ka gene perqjithesish aktiviteti i tij. Cilat kane gene luftimet kryesore me okupatorret dhe Levizjen nacional - clirimtare. Cilat jane aresyet per te cilat deshtoi).

Kane kaluar me teper se 12 vjet qe nga koha kur eshte organizuar Balli Kombetar. Personalisht nuk kam qene as anetar, as simpatizant i kesaj organizate. Pikerisht per kete, te dherat e mia, persa i perket perberjes se kesaj organizate, eksponenteve, etj. do te jene te pakta. Dhe jo vetem te pakta, por me shume rezerva. Aresyet jane te kuptuan lodren e Partise komuniste, ndryshe nga lidhjet e mia me Partine komuniste dhe eksponentet e kesaj, kane gene zero. Sidoqoftë, thom ato qe di.

Balli Kombetar, si organizate politike, u krijuar nga individë nacionaliste, me pikepamje dhe idera jo fare te perbashketa. Zakonisht, organizatoret e tij qene ata nacionaliste shqiptare qe e kuptuan lodren e Partise komuniste, dhe nuk pranuan neneshtimin e tyre tek kjo e fundit duke hyrë ne radhet e Frontit Nacional-Clirimtar. Inisiativa per organizimin e Ballit Kombetar u murar nga:

a) nacionaliste/ antizogiste qe ndodheshin ne Shqiperi perpara 1939-es. Si: Mid'hat Frasheri, Fazlli Frasheri, ~~Sadik Dukka~~ Hasan Dosti, Kol Tromara, ~~Ergem Libcheva~~ ~~Enver Hoxha~~, ~~Rodo Mala~~ Rodo, etj., qe te gjithe elemente intelektuale, me nje te kaluar politike dhe me influence ne ~~sferat~~ sferat e larta te shoqeris se atehershme shqiptare;

b) nacionaliste antizogiste qe ndodheshin ne emigracion gjate regjimit te Zogut, dhe qe u kthyen pas 7 prillit 1939 ne Shqiperi. Si: Ali Kelcyra, Begir Valteri, Bahri Omari, Koco Muka (d), Skender Qami, Vjetj. qe te gjithe, si te paret, elemente intelektuale, me te kaluar politike dhe influence ne sferat e ndryshme te shoqeris shqiptare.

c) disa intelektuale demokrate nacionaliste, pa te kaluar te gjate politike, ~~xxxx~~ zakonisht bij bejleresh e pasanikesh qytetesh, me influence ne rethet e avancuara te shoqeris se larte te atehershme shqiptare, si: Zef Pali, Safet Butka, Abaz Ermenji, etj./ zakonisht elemente me te rindj nga mosha se ata te dy kategorive te para.

SECRET

SECRET

- 85 -

d) Disa pronare te medhenj tekash, bejlere ose feodale, pa te kaluar politike, te cilet i trempte programi dhe vete Partia komuniste, si Biçakciu, Maliq Bushati, etj.

Shume nga keta eksponente te Ballit Kombetar dhe organizatore te tij, nuk jane me ne jete. Disa vdiqen nga vdekje natyrale brenda Shqiperise os^e ne emigracion, ^{Skënderfami} disa te tjere u vrane gjate luftes (si Safet Butka), dhe te tjeret u denuan me vdekje nga gjyqet qe u zhvilluan pas "clirimt" ne Shqiperi, si ^{Begj Valtari, Maliq Bushati(?) Fazlli Troshi, Jafet Otri}

Ata qe kane mbetur akoma te gjalle ne emigracion, nuk di c'bejne. Di vetem kete, sepas pas disfates se plotë te Ballit dhe armatimes se eksponenteve te kesaj organizate (ata qe munden) nga Shqiperia ne Itali e gjetiu kur e mua pushtetin ne Tirane komunistet, shumica e ketyre figurave vazhduan jeten politike, disa duke qendruar ne radhat e Ballit (i cili nderkohe ka pesuar spastrime te medha), disa te tjere duke krijuar parti me vete, disa te tjere duke kaluar ne organizata te tjera.

Shenime biografike mbi këtë figurat qe organizuan Ballin Kombetar, nuk di. Dijenit e mia jane aq te pakta sa nuk ia vlen barra qirase te meren ketu.

Mbi numurin e antareve qe ka pasur, sipas periodave te ndryshme kjo organizate, nuk di c'te them. Zaten, Balli Kombetar as strukture organigative te perçaktuar ka patur, as organizata baze, asgj. Brenda kesaj organizate ka sunduar e plotfuqishme, gjate gjithe kohes se luftes, anarkia feodale organigative. Kam bindjen se edhe vete Mit'hat Frasheri, kryetari i Ballit Kombetar, po te ronte dhe te pyeteshe tani mbi numurin e antareve qe numuronte Balli Kombetar krenologjikisht, nuk do te dinte c'te thoshte.

Dhe tani qe mbarova me anet/panjohura per mua te kesaj pyetjeje, kaloj ne ceshtjet ku mund te thon dicka me tepër, ne historikun e Ballit kombetar per gjithesisht, ne rrugen qe kaloj dhe proceset qe pershkoi gjate viteve te pare te ekzistences se tij; perpara se te pesonte disfaten dhe te merrte arratine.

Per aresye sqarimi, historin e Ballit kombetar do ta ndaj ne kater periodesa.

Perioden e pare do ta quaj: Periode pregitore.

Perioden e dyte do ta quaj: Periode fillestare.

Perioden e trete: Periode e izelimit.

Perioden e katert: Periode e disfates.

SECRET

SECRET

-86-

PERIODA PREGATITORE.-- "Balli Kombetar" del si organizate politike ne Shqipëri aty nga fundi i vitit 1942, nje vit pas themelimit te partise komuniste dhe nje stine pas krijimit te Frontit Nacional-Clirintar.

Deri atehere, kreret e kesaj organizate ekzistonin si nacionaliste individuale. Ata ishin mare teka koha te vlefshme, kur Partia ish hedhur ne aktivitet te gjitheshem e v-printari aktive, me nje aktivitet jasht-zakorisht pasiv, e qidesh me bisedime akademike ne tri drejtime:

a) midis tyre, domethane lart, per te rene dakerd me njeri tjetrin, per te percaktuar radhen e hierarcise, per te kenaqur ambicjet personale te ketij aset atij personi, per te pajtuar pikepamjet politike dhe programatike, etj.. Shkurt, ate qe grupet komuniste ne Shqiperi bene, nen diktatin e delegateve jugosilave, brenda disa mbledhjeve qe zgjaten ne jo ne shume se disa dite, keta elemente, me te semure se komunistet nga grindjet, ~~presa~~ ambicjet dhe tarafet personale, me pikepamje akoma me te ndryshme, bene vite te teraz qe ta realizonin.

b) me perfajesues te Partise komuniste shqiptare, kurdehere si individuale, ne qellim qe te shiken ne mire kartat dhe qellimet e Partise, para se te angazhemoshim ne nje bashkesunim, pasejat e renda te te cilit i kishin parasysh. Rezultati i ketyre bisedimeve, dihet. Ato deshtuan. Dhe pikericht si rezultatik i deshtimit te ketyre negociatave u krijuar si organizate indipendente nga Partia dhe Fronti nacional-clirintar (vegel e Partise), organizata e Ballit Kombetar.

c) me te rjejtar e mia personale, poshte, me qellim qe t'i affronin keta ne veshtrim te aktivitetit te mevoneshem te organizes se tyre, qofte ne mal, qofte ne qytet.

Deri ne fund te vitit 1942, pra, Balli kombetar, per arsyen e thjeshte se nuk ekzistonte akoma si organizate politike, nuk kish asgje pozitive ne aktiviteve tij vepruar. As nje trakt, as nje atentat, as nje aksion sabotazhi, as nje perpjekje me arme, as nje cete - asgje. Ky bagazh i varfier dhe dalja ne skene me vende e kesaj organizate, ne nje koha kur partia kish mare situaten dhe inisiativen, nuk mund te mos kish pasoja te hidhura per Ballin kombetar ne te arthmen.

PERIODA FILLESTARE.-- Zgjatet qe nga fundi i 1942 (domethene qe nga dalja ne skene e Ballit kombetar) dhe shtrihet deri ne veren e ~~pax~~ vitit te ardhme 1943. Gjate kësaj periode Balli orvatet te fitoje kohen e humbur. Sidoqoftë, sukseset e tij neper qytetet janë zero. Rinia, forca e gjalle e qyteteve, qofte kjo intelektuale, qofte puntore eshte lidhur ngushte me Partine nepermjet fermave organizative te Rinis komuniste. Balli nuk mundet ta shkeputet. Popullsia e moçme, gjithashtu

SECRET

SECRET

neper qytetet, eshte nden ndikimin dhe influencen e Partise komuniste. Nje vit e ca me perpara, pikerisht si rinia dhe gruaja, kjo mase qytetare do te shkonte pas atij qe do t'i bente apel i pari. Apelin e pare e beri partia komuniste, pikerisht per kete kjo mase ish lidhur me 'te' (Nuk duhet harruar ne kete mes se opinioni publik shqiptar ish deri atehere karte e bardhe. Pse sepse ne tere te kaluaren, Shqiperia nuk kish patur as~~te~~ parti politike, as tradita politike). Ndryshe nga qyteti, ne kete periode, Balli regjistron disa suksese ne fshataresine. Pse sepse e favorizojne miquesite, tarafet, influencia e krereve te Ballit kombetar mbi një pjese te parise krahinore. Keshtu krijohen disa ceta balliste. Ne krye, vjen qarku i Elbasanit (krahina e ~~X~~Verges, e Rajces, e Gernikes se Zeze). Ne qarkun e Durrësit, konditat gjeografike nuk lejojne ekzistencen e cetave te armatosura. Ne ~~V~~llesht Peshkopi, influanca e madhe e Haxhi Lleshit dhe e tarafit te tij behen pengese per krijin e cetave balliste ne kete periode. Ne tere krahinat e tjera te Veliut, Balli kombetar nuk zhvillon asje aktivitet te organizuar. Me zane te lidhjeve personale, kreret e Ballit afrojne disa bajraktare, por nuk bejne asgje per t'i organizuar ata ushtarakisht. Ne kete periode, Balli korr disa suksese edhe ne qarkun e Vlores (sidomos krahina e Borshit), ne ate te Gjirokastres (sidomos krahina e Tepeleenes), ne ate te Beratit (sidomos krahina e Tomorices), ne ate te Korces (sidomos krahina e Kolonjes), ne qarkun e Tiranës (sidomos krahina e Lushnjës).

Ne krahasin me FNC, balli paraqitet keshtu, persa nuk perket forcave te armatosura, ne kete periode:

Ne qarkun e Shkodres, ka njesite partizane, sado te vogla, por asnjë cete balliste.

Ne qarkun e Kukesit ka njesite partizane, shume te vogla, por asnjë te Ballit.

Ne qarkun e Peshkopise: Predominojne njesitet partizane.

Ne qarkun e Elbasanit : Balli ka me tepër se sa Fronti Nacional Clirimtar.

Ne qarkun e Beratit : Forcat janë gati te barabarta, ~~maxxix~~ ndofta me një predominance te vogel partizane.

Ne qarkun e Durrësit : Ka njesite partizane por jo ceta balliste.

Ne qarkun e Tiranës: Ka njesite nga te dy palet, por predominojne partizanet sepse kontrollojnë Pezen.

Ne qarkun e Gjirokastres: Te dy palet kane forca, por epersine e kane partizanet.

SECRET

SECRET

- 88 -

Ne qarkun e Vlores: Te dy palet kane forca, por epersine e kane partizanet.

Ne qarkun e Korces: Te dy palet kane forca, por epersine e kane partizanet.

Sidoqoftë, duhet te shtoj se epersia partizane, ne kete periode, nuk ishte absolute ne asnjë dark. Si sasi, ballanca anonte ne per gjithesi nga partizanet, por jo ne një mase shume te theksuar. Mirepo si cilesi, si disipline, si organizim, si force e gjalle e luftarakë, epersia e njesiteve partizane ~~mix~~ ishte absolute, dermuese, mbi ate balliste.

Qenja e ketyre dy forcave te armatësura, partizane e balliste, "jo te bashkuan, gati kundershtare qysh ne fillim, nuk mund te mos lindte konfliktin. Ky konflikt do te shperthente pa tjeter ne një kohe, duke degjeneruar ne një lufte vllavrasese, po qe se nuk bashkoheshin."

A ishte i mundur bashkim i personalisht kam bindjen se një bashkim real, dhe jo një neneshtrim i njerëz force tek tjetra, ishte i pamundur. Partia komuniste, ne pozita me te shendosha, nuk mund te pranonte kurre uljen e saj ne një rëng me Ballin kombatar. Nga ana e tij, Balli kombtar ishte shume veshtire te pranonte neneshtrimin e tij tek Partia komuniste (sepse ne fakt, komunistet keshtu e kuptonin "bashkimin"). Ne keto kondita, pra, per deri sa as njera nga te dy palet nuk mund te bente koncesione ne kete fushe vendimtare, konflikti i armatosur mindis te dy forcave ushtarake (balliste e partizane) ishte i paevitueshem.

Opinioni tim eshte ky: Sa me shqojt te provokoheshe ky konflikt, aqe me mirre do ish per Partine komuniste. Sa me von, aqe me ne favor te Ballit kombtar.

Pse?

a) sepse Balli, gjate kesaj periode, po i shtonte forcat e tij me një rithme me te shpejt se sa rithmi komunist. Ne fakt, nuk duhet harruar se cetas balliste duallen me fillimin e 1943. Komunistet kishin një avance prej një viti.

b) sepse Balli, ~~gjyk~~ kishte nevoje absolute t'i forconte organizativisht njesitet e tij bashibuzuke, te mjafta ne sasi, por pa asnjë vlefte si cilesi.

Me gjith kete, Balli Kombtar, ne kete fushe, veproi rrrenbyeshem. Ay ra pikerisht ne pozitat ku deshi ta shtynte Partia komuniste, duke marrë iniciativën e konfliktit te armatosur, - shkurt duke iu perqejegjuri provokacionit komunist.

Rezultati i keti konflikti te armatosur, nuk vonei te dukesh. Zona e kontrolluar nga ballistet u zgjelua; njesitet e armatosura te tij shpartaloheshin ^{nga} gati ne cdo luftim, ~~mix~~ partizanet. Puna ideologjike ishte aqe e dobet ne ushtrine balliste, sa qe pjesetaret e kesaj ushtrie dezertonin sa here t'u tekeshe. Ne keto kondita, rekrutet e rinj vullnetare preferonin te shkonin me mire me ate pale qe dilte fitimtare, se sa me ate pale (demathene balliste) qe mundeshe.

SECRET

SECRET

- 89 -

Mbarimi, pra, i kesaj periode, domethem fundi i veres 1943, e gjen Ballin Kombatar ne pozita jo te favoreshme, dhe me ~~zgj~~ perspektive akoma me te erretat. Te mbash nje gje qe ke, eshte shume me kollaj se sa te rrrmbesh ate te tjetrit. Kjo ndodhi edhe me Ballin. Gjate perpjekjeve me partizanet (te para), ay humbi shume nga zonat e tij (e rjedhimisht edhe burimin e ketyre zonave ne njerez); t'i rrembente pas ketej nga partizanet, do ish akoma me veshtire aqe me teper sepse ~~xxxxxxngx~~ mjaft nga forcat e tij dezertuan. Gradualisht, por sistematikisht, Balli ishte i destinuar, qe nga kjo kohe, te mylleshe perher e me teper ne zona me te kufizuara gjeografike, te humbe per here e me teper forca te gjalla ne njerez.

PERIODA E IZOLIMIT.. Fillon me vjeshten e 1943 dhe mbaron nga fundi i veres 1944. Dihet se ne shtatorin e 1943, trupat italiane ne Shqiperi kapitulluan. Partizanet e cfrteuan ne maskimum kete situate te favoreshme per 'ta. Zgjeruan zonat nen kontrollin e tyre, u armatosen mire dhe i dhane disa geditje te renda te tjera ushtarake Ballit. Pozita e ketij te fundit ish bene deshveruese. Per te ristabilizuar situaten, sepse vete me forcat e tij ishte i destinuar te falimentonte qe ^{zgjdu} stehere, deshi s'deshi, ju lindh ne gjermanet. Njesitet balliste lane ~~xxx~~ shumicen e zonave te tyre qe u kishin mbetur dhe hyjten neper qytetet, ku sundonin gjermanet. Keta iu dhane armatime dhe i perdoren si trupa ndihmese. Per nje kohe te shkurter, iu lane edhe mbajtjen e rendit neper qytete (Korce, per shembull). Keshtu, te armatosura dhe te perkrahura nga gjermanet, trupat e Ballit Kombatar ndihmojne repartet gjermane ne operacionin e tyre te dimrit 1943-1944 me qellim qe te rifitojne zonat e humbura. Perballi remarteve gjermane ne operacionin ne kete ofensive, t'ruat partizane e t'ruaqen ne shume krahina te tyret. Ne keto krahina u rivendosen ballistet, ngriten spitale, komanda ushtarake, etj. Mirepo qendrimi i tyre ishte shume i shkurter. Gjermanet, pasi shkelen dhe pershkuan krejt Shqiperin e Jugut qe ish nen influencen dermuese partizane, i heqen trupat e tyrevnga Shqiperia ne Greqi-Jugosllavi. Partizanet qe ishin futur vrimave gjate kesaj kohe, rikthehen me forcat e tyre te paprekura dhe ne disa perpjekje te vogla i dojne perseri ballistet. Situata ~~zgjedh~~ shume shpejt, ne gjendjen e neperpesha. Por, jo ne te gjitha qarjet. Partizanet fitojne ato qe humben dhe dicke me teper ne qarkun e Korces, Beratit, Vlores, Gjirokastres. Ne Elbasan, Diber dhe Tirane, ku ne perpara kishin baza te tyre te rendeshishme, ~~komunistet~~ kane falimentuar si force ushtarake. Balli e cfrtezon kete situate vetem ne Elbasan,

SECRET

SECRET

duke foruar organizativisht njesitet balliste dhe duke i shtuar. Ne Dibër e Tiranës gati nuk ben asgje. Ne qarqet e tjera te vriut, as qe can koken te organizoje dicka.

Kete gabim trashanik Balli kombtar e pagoi shtrenjt. Ne fakt, qe ne veren e 1944, Partia komuniste gon ne Veri, nga Jug, Divisionin e I-re sulmues (Brigada e IV-te, e V-te, e I-re). Vetem me kete divizion, komunistet sundojne krejt situaten ne Veri dhe behen praktikisht zoter te vendit. Bajraktaret balliste, pa forca te organizuara, u zune ne befasi. Po ashtu edhe bajraktaret legaliste. Cetate balliste te Elbasanit shpartallohen qe ne goditjet e para; Force tjeter te organizuara, thjesht balliste ne Veri, nuk ndeshen partizanet. Ata kane ndeshur ne trupa bashibuzuke, te padisiplinuara, te mbledhura shpejt-e-shpejt nga individi feodale por keto forca nuk qene ne gjendje t'i rezistonin disciplines, kombativitetit, ~~o/ka~~ armatimit te Divisionit te pare.

Periota e trete, pra, ne historine e Ballit kombtar, periode izolimi, perfundon me nje perspektive te vetme te afert: disfaten totale jo vetem ushtarake te Ballit, por, per pasoje, edhe politike.

PERIODA E DISFATES TOTALE... Perfshin muajt qe shtrihen nga fillimi i vjeshtes 1944 ne fund te nendorit 1944. Eshte periota kur Balli, praktikisht, mbetet pa force ushtarake. Njesitet e tij shperndahen, kthehen neper familjet ose marrin rrugen e arratise, prapa autokollonave gjermane. Disfata ushtarake eshte fare e qarte dhe e pandreqeshme, dhe kjo kuptohet mire ~~mekur~~ nga kneret e Ballit. Ne kete situate, ata orvaten te regjistrojne, qofte edhe formalisht, nje fitore politike. Bijen ne marrashje me elemente te "egalitetit dhe mblidhen ne Preze (afer Tiranes) malin ne nje konference nacionaliste per krijimin e nje qeverie, me qellim qe te kene shkak dhe pretekst ne te arthmen, kur te cilohet Shqiperia, te kerkojne nga alestat, perfajesimin e tyre ne qeverine e Shqiperise se cliruar. Mirepo Preza (jo Peza) rrethohet, sulmohet nga partizanet dhe delegatet ua mbathin kembeve duke lene te paprekur ~~mekur~~ dhe te shtruar darken qe do te myllite me sukses negociatat e tyre. Taman si mëdhiq e Pompeut me Qezarin!

Nendori i 1944-es, domethane terheqja e gjermanit te fundit nga Shqiperia, mylli pa lavdi kete periode disfate totale per Ballin.

Qe atehere e deri tan, per kete organizate ka filluar nje periode e re mbi te cilim njohurite e mijë Jane hic.

Kaloj, tan, ne aresyet qe percaktuan pergjithesisht disfaten e Ballit:

SECRET

SECRET

Keto aresye do t'i ndaj ne dy grupe:

- a) shkace organizative;
- b) shkace politike.

ORGANIZATIVE.= Gjate tere historis se tij, Balli kombetar ka vuajtur nga mungesa e organizimit. Ne 'te kish bere fole anarkia feodale. Analizej nje per nje ato shkace qe me jane dukur me te rendesishme te kesaj natyre:

1/ Balli kombetar doli me vonese te pajustifikuar ne mal, me vonese te pajustifikuar si organizate politike, me vonese te pajustifikuar si program. Kur Balli doli ne skenen politike te Shqiperise, Partia komuniste e kish mare situaten ne duart e veta.

2/ Kreret e kesaj organizate nuk ishin elemente dhe personat qe kerkonte situata. Situata qe revolucionare. Duheshin njerez te aksionit, energjike, te inisiativave te guximeshme. Shumica e krereve te Ballit qene njerez biblioteke. Ata dinin metoda e luftes qe mund te jepnin rezultate ne kohen e shembjes se Perandoris etemane, ketu e 1/2 shekulli me pare; ata as qe u oravaten ~~es~~ qe mund te ckeputen nga keto metoda te vjeteruara dhe/tejkaluara nga koha. Ata nuk pane se ne shoqerine shqiptare, vitet e fundit, qe bere nje ndryshim i madh social.

3/ Balli kombetar dhe kreret e tij sidomos nuk kishin eksperienca e luftes ilegale te qytetit. Dhe qyteti, sikurse dihet, ushtron influencen e tij te madhe mbi fshatin. Kete plus te madh qe kishin komunistet (te fituar nga eksperienca e punes ilegale ne kohen e grupeve) e injoronin udheheqesit e Ballit. Organizimi i tyre neper qytetet, ka qene zero.

4/ Ballit kombetar i mungonin ne nje mase te madhe kuadrate preqatitura te mesme, pikerisht heronje e panjohur qe kane te bejne direkt me aksionin. Partia komuniste, sadoqe me nje numur antaresh te kufizuar, kishte me dhjetra e dhjetra komisare politike, puna praktike dhe ideologjike e te cilave ne mal ishte vendimtare. Kuadrot zgjidhin cdo gje. Idete, teorite, planet jane vetem programe ne leter.

5/ Balli Kombetar, si organizate ne vet'vete ishte amorfë, pa strukture, pa organizata-baze. Nje shtab qe eshte i organizuar vete nuk mund te udheheqë dhe organizoje masat poshtë.

6/ Tere puna e Ballit bazohesha ne tarafet qe miqesite. Komandantet e njeziteve te tva ishin ne kete post jo sepse qene ushtarake, por sepse kishta lidhje

SECRET

SECRET**- 192 -**

far' e fisi me ndonje eksponent. Ballisti i ~~inxhibit~~ bazes shkonte pas eprorit te tij jo sepse ishte bere nje pune ideologjike me 'te, ~~nuk~~ jo sepse e deshte Ballin por sepse e kish mik ose taraf filan komandant, filan figure te Ballit. Po te ndronte mesalle ky komandant, ndronte edhe ballisti i baze.

7/ Disiplina e Ballit qe nje discipline karagjozi. Secilido bente si t'i thosh koka. Kjo ndodhete jo vetem poshte, por edhe ne udheheqje. Shuma te ralla ishin ato njesite te Ballit qe ~~te~~ bindeshin udheheqjes lart. Cdo komandant ~~te~~ ~~nuk~~ kish principaten e tij prej nga nuk largoheshe, ku nuk pranonte nderhyrjen e ballisteve me te medhenj, ku vepron te si t'ia deshin interesat e tij personale. Ay ishte feodal ne nje anarki organizative feodale.

8/ Mungese e plote uniteti. Jo vetem poshte, por edhe lart ne udheheqje. Cdo ballist me nje fare pozite kishte programin e tij, parimet e tij, idete e tij. Ne vete Komitetin qendror te Ballit, anetaret e tij perfaqesonin secili rrymen e vet. Njeri jepte nje udhezim qe anulloheshe nga tjetri dhe ~~anash-sjelltas~~.

9/ ~~Nekuptoj~~ dhe as qe veproj ne menyre qe te organizonte ushtarakisht bajraktaret e Veriu. Veriu, nga vete traditat, zakonet, perberja shoqerore, ishte nje keshtjelle^{naturalë} Ballit Kombetar. Balli kombetar e injoroj kete keshtjelle. Sot ka nje thenie amerikane: "ku ka nje rus, duhet te jete edhe nje amerikan". Balli veproj pikerisht keshtu. Ay ngriti njesite te armatosura vetem ne ato krahina ku ekzistonin partizanet. Pse te mos ngrinte ne Veri, ku i kish te gjitha te dhenat?

10/ Sjelljet e cetave balliste ne popull qene prej bashibuzukesh. Mungesa e kuadrove te pregetitura politike, i bente keto ceta te silleshin dendur si ceta hajdutesh e cubash mali. Si mund te fitonin simpatin e popullsis nerez qe nen pretekstin se ishin patriote e luftetare kerkonin deshijn te pjekur e byreke te mbytur ne gjalpej.

11/ Balli kombetar, ne analize te fundit, injoroj fare punen ne shtresat e ndryshme te popullsise: as nje forme organizimi per minine, asnje forme organizimi per gruan, asnje forme organizimi per moshataret.

POLITIKE. Pikerisht si ne ceshtjet organizative (zaten si rjedhim i tyre) Balli kombetar ka bere gabime te renda edhe politike. Anarkia organizative shqeroheshe nga anarkia politike. Analizoj vecmas, sipas opinionit tim, gabimet politike te Ballit kombetar gjate kohes se luftes.

SECRET

-~~SECRET~~

1/ Kërret e "allit kombetar nenevleftesuan ne fillim Partine komuniste dhe levizjen e organizuar prej saj. Ata e konsideruan si një levizje ciliminjsh, studentesh të ekzaltuar, të cilën mund ta shtinin ne dore sa here dhe kur te donin. Ata mbivleresuan jashtë mases rendesin e personit te tyre dhe meritat e se kaluara se tyre. Ata mendonin se sapo te dilnin dhe te proklamonin emrin e tyre, rinia dhe populli do t'i mbiati nga pas, te zburritur per 'ta'.

2/ Agitacioni i tyre ishte i varfer dhe pa perspektiva. Vete programi i tyre nuk u prentonte asgje masave: fshatarësi, rinise, gruas. Komunistet aq Jashtezakonisht hovardhenj ne ketë drejtimi demagogë sharlatane dhe primitivë, por vërtillat e tyre zimin vend ne masat e prapashëtive shqiptare. Opinioni tim eshte se lufta kunder okupatorit duhet qëlluar ne tister me një te ardhme me mire. Masat duhet te terhimeshin jo vetem me perspektiven e një Shqiperie te lira, por edhe me perspektiven tjetri: e një Shqiperie te lira, te bezateshëm, e bukurë dhe ushqydhë ndajve me demokratike, etj. Balli nuk duhet qëlluar ne program reformash.

3/ Balli kombetar u tregua me një miopi te theksuar politike edhe persa u përkat maredhenieve që duhet te kish me aletat. Ay refuzonte edhe aksionet demonstrative kunder okupatorit, aksione te cilat ishin te deemosdoshme per te justifikuar, qoftë edhe formalisht, ndihmen materiale te aleateve; ose me sakte te englezave ne Shqiperi. Ay gati-gati i vinte ne një plan maredheniet me Gjermanet dhe englezet. Opinioni tim eshte se englezet, po te kishin vepruar me shumë takat e zgjuaresi ballistet, do t'u kishin dhënë me teper se sa komunisteve. Mirepo ne vend qe te afroheshet tek englezet, Balli neneshkruante protokollin Dalmazzo.

4/ Antare me influence dhe krere te "allit kombetar hyjten ne qeveritë ndryshme kuislinge; si pjestare qeverish ose kryetare. Kjo taktike e gabuar, i bente objektiva te këhta per t'u sulmuar nga kundershtaret e tyre politike, që humbe prestigjin dhe influencen ne popull, i midhët ne barrikaden e okupatorit.

5/ Balli kombetar arriti deri atje sa te beje marezeshje te haptë me italiane, si neneshkrimi i protokollit Dalmazzo, me te cilin Balli angazhoheshë te mos sulmonte trupat italiane ne Shqiperi.

6/ Ne analize te fundit, trupat e armatosura te "allit kombetar" u vinte haptazi nen komandan gjermane dhe pushuan keshtu se qenuri, ne syt e popullit, qëta nacionaliste. Ato u bene forca bashkpuntore, si milicia italiane, xandëmaria shqiptare e gjermaneve, etj.

~~SECRET~~

7/ Balli ka ne te gjith frontin ne pozitat ku e shtynte te binte partia.

SECRET

Sikurt, tere historiku i Balli eshte nje varg gabimesh te renda politike te nje-pas-njeshme dhe nje mori te metash organizative. Tere pluset e Partise, per Ballin kombetar ishin minuse.

Ne keto gabime politike e te meta organizative duhet kerkuar e gjetur edhe disfata e plote e Ballit kombetar ne lemin ushtarak, ~~te~~ ate politik dhe ne ate te mapastajme, qeveritar.

Opionioni tim personal eshte se edhe sot e kesaj dite Balli kombetar nuk ka forca ne Shqiperi. Regjimi komunist ka kundershtare, por nuk besoj se keta kundershtare te konsiderohen balliste ose adepte te ~~te~~ Ballit kombetar. Pershyjet e popullit shqiptar nuk e nderojne kujtimin e Ballit te vjeter kombetar dhe, mendoj, as qe e afrojne kete popull tek Balli i ri Kombetar.

SECRET

SECRET

PERGJIGJE PYETJES XIX-te

Mbi organizaten e "Legalitetit" (Shenime te pergjitheshme).

Pikerisht si Balli Kombetar, edhe Legaliteti dolli ne skenen politike me vonese. Ay dolli, bile, me von edhe se Balli Kombetar, por jo me difere^{nce} te madhee. - bile akoma me heq - Pikerisht si Balli kombetar, edhe Legaliteti ka gene^{nje} organizate amorfë, pa strukture. Por ndryshe nga Balli Kombetar, ku qene grumbulluar zakonisht nacionale antizogiste, ne partin e Legalitetit gene grumbulluar aderitet dhe partianet e Zogut. Pikerisht kjo perberje shpjegon edhe arsyen përsë Legalitetit ekziston vetem ne Veri te Shqipërise. Inflanca e tij ne Jug te Shqipërise ka qene absolutisht zero. Ndryshe gjithashbu nga Balli Kombetar, elementi intelektual ka gene shume i paket ne kete organizate. Ne vija te pergjitheshme pjesetare te kesaj organizate ~~komuniste~~ kane gene feodalet e veriut, bajraktaret; elemente jo, dhe per pasojë te qarte politikisht, jo te përshtateshem per luften politike. Aktiviteti i ~~komuniste~~ 2ate gjate gjithe kohes se okupacionit, qofte politik, qofte ushtarake, qofte organizatifik, eshte shume prapa dhe i kufizuar jo vetem^{ne} Partine komuniste, por edhe nga Balli Kombetar. Disa intellektuale te vjetruar qe ndodheshin ne krive te Legalitetit, perkrah bajraktareve feedale, nuk mund t'i jepnin kesaj organizate influencen e duhur politike ne shtresat e avancuara ose politikisht te formuara te shoqeris shqiptare te atehershesh.

Dihet se eksponenti kryesor i kesaj organizate ka qene qvsh ne fillim Abaz Kupi, njeri gjysme analfabet, matif dhe pa asnjë formim politik. Ne fillim, ky bajraktar u bashkua me partine komuniste, mori pjesë ne Konferencen e Pezesh, ku u hodhen themellet e frontit nacional-clirintar, u zgjoth ne "eshillin e Pergjitheshem te ketij fronti me perkrahjen e Partise (e cila deshthet ta lidhëte pas vehtes per qellimet e saj, per ta perdorur si leve), por pastaj, ne Konferencen eabinotit, siurisht nden ndikimin e krereve te Ballit kombetar dhe te mique te tij sogiste (si Rrok Gëra, etj) u shkeput nga Partia, u largua demonstrativisht nga fronti me anen e nje deklarate, dhe organizoi "partine" e Legalitetit. ekzistonte

Sikurse theske, kjo parti ~~komuniste~~ vetem si emer. Ne realitet, qe nje kosh me karavidhe ku gumezhitnin kapidanet e Zogut dhe bajraktaret. Asnjë strukturre organizative, as nje Komitet qendror te peroaktuar, as nje organizate base poshtë, asnjë pune propagandistike. Odo anetar i "Legalitetit" ish kryetar me vete, komendant me vete, perjegjes me vehte. Te gjithe ishin kryetare; asnjë nuk e konsideronte vehten anetar.

SECRET

- 19 -
SECRET

Per aresye qe dihen, Zogu nuk ka gezuar kurre simpati ne Juge. Jugu e ka urryer kurdohere kete "parvenu". Per aresye te sundimit te tij feodal - politor, ay nuk gezonte as simpatine e qyteteve¹ jo vetem te jugut, por edhe te Veriut (Shkodra, Durresi, Elbasani). Masa e rinise, qofte kjo puntore, qofte intelektuale, e urrente. Pikerisht per kete aresye, Legaliteti nuk mund te kish influeunce e ndikim ne Juge, ne qytetet, ne rinine. Zogu gezonte vetem simpatin e bajraktareve te Veriut, te cileve ua rruajti privilegjet prej kasti mbasi keta qens edhe mbeshtetja e tij politiko-ushtarake. Pikerisht per kete aresye edhe influenca e Legalitetit ² perqendroheshe vetem e vetem ne Veri, domethane ne shqerine ma t³ pampambetur shqiptare, ne shtresat shqerore me te feedalizuara. ~~xxixxxxxx~~ Dihet se kurdohere forca ~~xxixxx~~ politike e ketyre shtresa -ne cdo vend te botes- eshte zero. Keto forca jane te forta vetem ushtarakisht, por jo ne kuptimin modern te fjales. Prandaj edhe Legaliteti ishte nje "parti" pa ndikim politik ne Shqiperi por ne rezerva te ~~xxixxx~~ ushtarake.

Megjithkete, Legaliteti nuk dijti t'i cfrytezoje keto rezerva ushtarake. Ay as qe i organizoi, as qetinkuadroi ne reparte ushtarake nacionaliste. Per-kundrazi, mjaft nga keto rezerva ay i shtiri ne gjindarmerine kuislinge, me shprese qe kur te permbysete situate me largimin e gjermaneve nga Shqiperia, ta sundonte situate nepemjet tyre. Llegari e gabuar; sepse largimi i okupatorit kishte si pasoje te paeviteshme, per situate e atehershme ne Shqiperi, edhe dezagregimin dhe shpartallimin e gjindarmeris kuislinge. Dhe ne fakt, keshtu ndodhi. Sikur te ~~xxg~~ kish organizuar Legaliteti formacione ushtarake ne (mbasi i kish te gjitha mundesite) Veri/sikurse Partia komuniste ne Juge, s'ka dyshim se fati i regjimit te arthem ne Shqiperi mund te ishte i ndryshem ~~aga~~ ay i setm⁴.

E kam theme edhe me perpara: Partia komuniste e shkeli krejt Verium, i dermoi bajraktaret, i shpartalloi forcat e tyre vetem, e perserit, vetem me nje divizion, efektivat e te cilil arrinin ne maksimumi, kur kaperxyen Shkumbinin me 26 qershor 1944, ne 2.900 partizane! Sado paradesksale qe duket, kjo eshte e verteta. Te tri brigadat e Divizionit te pare (nga te cilat ne korrik kishin mbetur ne Veri vetem dy: e katerta dne e pesta, sepse e I-ra u detyrua nga geditjet qe hengri ne Fush-Aliq te hidhet per nje periode kohe te shkurtter ne token maqedonase) kane shkelur me radhe: krejt qarkun e Elbasanit, krejt qarkun e Dibres, ~~xxixxt~~ Krujen, Lumen (ku ish Muharem Ajraktari), Regin, Luren, Matin (ku ish Abaz Kupi), Mirditen (ku ish Gjon Marka Gjoni), etj.

SECRET

~~SECRET~~

Vete trupat e Bazit te Canes, qe ishin me te organizuarat, jane thyer me nje nate lufte, sado qe te vendosura ne pozita natynale jashtezakonish te forta dhe te armatosura me se miri. Ne fakt, depot e Bazit te Canes (Abaz Kupit) qe ~~kom~~ zane partizanet ne zonen e tij i kane sherbyer Divizionit te I-re per te vazhduar luftimet dhe operacionet ~~për~~ ^{e mëvënëshme;} mbasi englezet refuzuan n'ate kohe t'i hedhin furnizimek partizaneve ne Veri (Aresyet jane fare te carta).

Le te shtoj ne kete shenime te pergjitheshme mbi Legalitetin, se kjo parti, ndryshe nga Balli Kombetar, veproi me me shume takt ne lidhje me aleatet. Abaz Kupi, per shembull, ka mare mjaft furnizime nga englezet. Vec kesaj, Legaliteti nuk beri gabimin e madh qe beri Balli K. star. Ay nuk i-vuri trupat e tij hap-tazi ne sherbin dhe nen komanden gjerman. Esht' e vertete se Legaliteti nuk u beri nje lufte te hapur gjermaneve, por po aqet e vertete ashtë se ay nuk goditi as partizanet. Perkundrazi, ketakur gjeten kohen dhe oren e vogliteshme e sul-muan ne befasi. A ka patur ndonje kompromis "Legaliteti" ne gjermanet. Opini-oni tim eshtë qe po.

Perpara se teembarri kate pvetie la ke shtoi se ne perqjithesi, Balli Kombebetar dhe Legalitetit ka patur nje fare skordi midis tyre, natyrish tek shume te patur me te singra. Por fakti qe se zonja heq kuptat e Legalitetit nuk jane perpjekur me trupat e Ballit, sikurse jene goditur trupat e Ballit me trupat partizane.

SECRET

SECRET

- 99 -

PERGJIGJE PYETJES XX-te

Cfare takime dhe cilat mareveshje jane bere nderrjet tri organizataave te Rezistencës ne Shqiperi (FNC - Balli Kombtar - Legaliteti) gjate kohes se okupacionit italo-gjerman? Kush i perfaciesoi keto tri organizata dhe cilat kane qene rezultatet e ketyre takimeve?

Me sa di une, midis tri organizataave te Rezistencës ne Shqiperi, eshte perfunduar veten nje mareveshje ne kuptimin e plete te fjalos. Mareveshja e Mukjes (1943). Takime jane bere shume, por rezultatet e ketyre takimeve kane qene ne thelb fare te parendeshishme.

Shpjegohen:

1 - Midis perfaquesuesve te Ballit kombtar (here Ali Kelcyra, here Hasan Dosti, here Kole Tromara, etj) dhe perfaquesuesve te Frontit Nacional-Clirimtar (here Ymer Dishnica, here Mustafa Gjinishi, here Omer Nishani, here Enver Hoxha etj) jane bere shume takime sidomos nga fillimi i 1943 me qellim bashkimin e te gjitha forcave antifashiste nacionaliste ne nje front te vetem, hartimin e nje programi te perbashket, pervoillimin e nje ulani ne te cilin te caktosheshin rruget, mjetet dhe metodat e ketij bashkepunimi. Me gjith kete, nga keto takime te here pas hereshme nuk u arrit ne asnjë rezultat konkret, gjate. Keto takime zhvillo heshin ne nivelin me te larte, domethene ne Tirane ose Peze, midis krereve te Ballit Kombtar dhe te Partise komuniste; po ashtu edhe ne nivelin e mesme, poshte, neper krahinat, midis perfaquesuesve ~~individuash~~ qarkore e krahinore te Partise komuniste (FNC) dhe atyre te Ballit kombtar.

2 - Takime midis perfaquesuesve te Partise komuniste (FNC) dhe perfaquesuesve, ne nivel te larte, janë bere edhe ~~minim~~ ne partine zogiste te Legalitetit. Nga keto takime eshte arritur ne nje mareveshje ~~formale~~, superficiale, sikurse edhe me Ballin kombtar ne fillim te 1943-së. Ne keto mareveshje formale njiheshë nevoja e luftes se perbashket kunder okupatorit dhe shhangia e cdo perpjekjeje midis forruave ushtarake te dy paleve. Mirepo qe nga njoftja e nevojes, ~~max~~ ne forme abstrakte, e luftes kunder ekupatorit dhe e evitimit te perpjekjeve vellavrashese e gjer tek zbatimi i ketyre varimeve ne praktike, ne jete, ka nje distance aqe te madhe sa qe nga njoftja e nje vajze se eshte e buruk/deri tek martesa me 'te. Sidoqoftë, konflikti direkt dhe i hapet i armatosur midis FNC dhe Legalitetit, u be shume me ven se sa konflikti i armatosur Ball-Parti. Pse ë Sepse njesitet e Ballit ishin ne kontakt fizik te vazhdueshem ne formacionet ushtarake te Partise, ne krejt Jugun. Ne Veri, ku kish cete e tij te pakta Legaliteti, Partia nuk kish

SECRET

SECRET

- 19 -

gati fare formacione te vetat ushtarakë. Mungesa e ketij kontakti fizik midis dy forcave te kunderta, shpjegon edhe arsyen perse konflikti Legalitet-Parti u hap me vonese.

3.- Ndersa Partia komuniste nuk mundi te perfundoje ne një mareveshje konkrete dhe efektive as me "allin, as me "egalitetin, këto dy organizata te tjera te Resistances shqiptare munden te arrinjne ne mareveshje midis tyre. Konkretisht cilat kane qene pikat kryesore te kesaj mareveshjeje Ball-Legalitet.

- a) Evitimi me cdo mjet i konfliktit te armatosur midis te dy paleve;
- b) Nevoja per te ndihmuar, sipas mundesis, njera pale tjetren;
- c) Pjesemarrja e te dy ketyre organizatave ne qeverit kuislinge, ne gjindarmerine kuislinge;

d) Nevoja e luftes kunder okupatorit, por jo sa kohë qe ky ishte ne gjendje te bente raprezalje te egra mbi popullsinë civile, por vetem atehere kur do te ndodheshe ne buzen e gremines dhe te katastrofes finale.

e) Nevoja per t'u konsultuar bashkarisht, sa here se te maraqiteshe nevoja, mbi probleme ushtarske, politike ose gendrimi ndaj Partise komuniste.

f) Pas clirimt te Shqiperise organizimi i një fare plebishiti per te pare formen e qeveris se ardheshme shqiptare: monarkike, apo republikane.

Me sa kam degjuar, ne mos gaboj, kjo mareveshje midis Ballit Kombetar dhe Legalitetit mori formen e saj te rrere ne mbledhjen e Zall Herrit. Por ne fakt, duhet pranuar se divergjencat e thella se i ndanin keto organizata, ambicjet personale te krereve te kesaj ase pasaj pale, i kane kufizuar ne maksimum zbatimin ne jete te pikave mbi te cilat arriten mareveshjen.

Thashë ne fillim te kesaj pyetjeje, se mareveshje reale, konkrete, e nener shkuar regullisht dhe e aprovuar nga te tri organizatat e Resistances shqiptare (FNC - Ball - Legalitet), ka qene vetem mareveshja e Mukjes, neneshkuar ne vitin 1943 (veret).

Mareveshja e Mukjes- Mori kete emer sepse pikerisht ne kete katund te Shqipëris se "esme u mbledhen perfaqesuesit e Partise komuniste, Legalitetit dhe Ballit per këtë bashkim dhe ndjekjen e një vije te perbashket. Mbledhjen e Mukjes e kishin preceduar një seri takimesh paraprake e pregetitore nga delegacione te tri paleve. Puna ishte qe te cdukeshin pengesat e fundit dhe te hidheshin në letër parimet, mjetat dhëruget qe do te ndiqte pas ketej Fronti i perbashket Ball-Legalitet-FNC.

SECRET

SECRET

- 150 -

Di se kryetar i delegacionit te Partise komuniste ne Mukje ka qene Ymer Dishnica, nje nga eksponentet me ne pah te Komitetit Qendror. Nga anetaret e delegacionit komunist ishte edhe Gogo Nushi, ~~Fatjojexemkoxhi~~ Mustafa Gjinishi, ~~asaj~~ e te tjere qe nuk i mbaj mend.

Nga pola balliste di se ka qene ne delegacion Ali Kelcyra, Mid'hat Frasherri
• • dhe te tjere qe s'i di. *

Delegacioni i Legalitetit perfshinte, midis te tjereve qe nuk i njoh, Abaz Kupin, Sterje Spasen, etj. *

Qe atehere kane kaluar afro 15 vjet. Klauzplat konkrete te ~~mareveshjes~~ se Mukjes (sepse u arrit ne mareveshje reale) nuk i mbaj mend. Di se ne radhe te pare qe te tri organizatat angazhoheshin te luftonin ekupatorin e huaj, te mos benin asnje komprovis me 'te. Qe te tri organizatat do te shqyrtoheshin dhe konsultoheshin me njera tjetren per cdo problem te rendesishem politiko-organizativo-ushtarak ne shkalle nationale; Balli, Partia dhe Legaliteti ruanin sejci-la formacionet e veta ushtarak; ne te gjith vendin do te zgjidheshin keshilla te reja ku te perfajesoheshin te tri organizatat e "ezistences shqiptare". Te tri partite angazhoheshin t'i vinin ne ndihme njeri tjetrit dhe te kryenin ne formacionet e tyre ushtarake aksione te perbashketa. Mbi formen e regjimit te ardheshem ne Shqiperi do te beheshe nje plebshit dhe ~~xixim~~ pastaj zgjedhje demokratike. Balli, legaliteti dhe Partia komuniste kishin te njejtat te drejta, dhe me mareveshjen e Mukjes viheshin ne nje nivel. Per koordinimin e veprimtaris politiko-ushtarako-organizative u vendos te zgjidheshe nje Komitet i perbashket konsultatif ekzekutif, me perfajesues te barabarte nga te tri palet.

Kjo ishte, ne parim, mareveshja e Mukjes. Mirepo kjo mareveshje nuk zgjati as dy jave. Para se te filloheshe nga veprimi per te vete ne praktike qefte edhe pikeni me te parendesishme te kesaj mareveshjeje tripaleshe, Partia komunist e deklaroj ate te pavlefeshme, shpalli si te anulluar delegacionin e saj qe e kish perfajesuar ne Mukje dhe e akuzoi Ymer Dishnicen si "Kapitullant", "kompromisaxhi", "element te deviacionit te djathte bergez" qe ra ne pozitat e Ballit, tradhetoji me punen e tij Frontin Nacional-Clirimtar duke e ulur kete, qe kish nje aktiv te pasur ne aksione e forca morale e materiale shume me te medha se sa dy palet e tjera, ne nje nivel me Ballin e Legalitetin. Shkurt partia nuk desh nje bashkim real e te barabarte; ajo desh nje bashkim ku te kendonte kenedesi komunist, nje bashkim ku palet e tjera t'i neneshtroheshin programit, influences dhe autoritetit te Partise komuniste.

SECRET

SECRET

Anullimi i njeaneshem, arbitrar i m'reveshjes se Mukjes nga Partia komuniste
Kekku, mybylli praktikisht rrugen e takimeve dhe te bisedimeve te metgjme midis Partise
komuniste nacionaliste / nga njera e ne dhe gjy paleve te tjera/nga ana tjetër.

Partia, me kete gjest, tregoi sheshit se ajo kerkonte brenda bashkimit pre-dominencen absolute, postet kyse.

Balli dhe "Legaliteti" kuptoj qarqe se po mos neneshtrohen, nuk kish bëshkin me Partin Komuniste.

Qe nga konferenca e Mukjes, pra, rrugjet e Ballit dhe te Partise komuniste
de ecnin si dv paralela, ne tendencia, sado te zbehtë, bashkimi ne ngrind te veshant
te valiteshem, fillojne te largohen perhere e me teper si dy rruge pa shprese
bashkimi. Mukja, ose me mire ajo qe pasoi Mukjem nga pala komuniste, mbylli një
etape dhe shenoi fillimin e një etape te re: ate te luftes se paevitueshme midis
Ballit e Partise ne fillim, e me von, midis Bartise e Legalitetit.

SECRET

SECRET

- 102 -

PERGJIGJE PYETJES XXI-te.

Si u prit ndihma britanike qe iu dha Shqiperise fill pas clirimit.

Te dhenat e mia reth kesaj pyetjeje i kam me rezerva, per aresye se qe nga l marsi i 1945-es jam larguar jashte Shqiperise ne detyra te ndryshme deri nga viti 1947. Sidoqefte, them ato qe di.

Ndihma e pare aleate Shqiperise, fill pas clirimit, ka qene ndihma e UNRRA-s. Mirepo ajo i eshte shperndare popullsis shqiptare nga qeveria komuniste Tiranes pa iu thene se eshte ndihma e Perendimit. Aresyeja e kesaj heshtjeje eshte e qarrete. Ne 1945, Partia komuniste, qe e kish mare fuqine ne dore ne krejt vendin, kish filluar nje politike te theksuar diferancimi ne planin nderkombetar. Kjo politike diferencimi konsiston kryesisht ne kete: Bashkimi Sovjetik paraqiteshe si i vetmi aleat besnik, si i vetmi mik i Shqiperise, si i vetmi perkrahes, mbrojtes dhe ndihmes. Fuqite perendimore te medha, ~~mergjekes sotme qendore dhe sidomos Anglia~~ Shtetet e Bashkuaray paraqiteshin si "aleate" qe ia kish popullit shqiptar ne "lesh ne bark", si fuqira imperialiste qe kishin synime grabitqare dhe qe enderonin te kthejin "te kaluzren e erret". Si vetekuptohet, nje orientim i tille ne lemin nderkombetar, i impononte vet'vetiu partise nevojen qe t'ia fshihte popullsise ndihmen e Perendimit, dhe ne rastin konkret ndihmes e UNRRA-s. Pikerisht per kete aresye, Partia komuniste shqiptare (nepermjet qeveris se Tiranes) nguli kumbe qysh ne fillim qe ndihma e UNRRA-s te ndahesh ne popullin shqiptar nga organet qeveritare shqiptare dhe jo nga te deleguar ese te ngarkuar te UNRRA-s. Konform me kete vije, qeveria komuniste e Tiranes beri qysh atehere nje rezistence te madhe qe misioni i UNRRA-s ne Shqiperi te ishte me nje personel sa me ~~kom~~ paket ~~reduktiv~~ dhe me te drejta kontrolli sa me te kufizura ^{te} ~~mbi~~ ^{mbi} ~~paket menyre~~ shperndarjes se kesaj ndihme. Por nga ana tjeter, ajo (domethene qeveria komuniste e Tiranes) kerkonte qe kjo ndihme te ishte sa me e gjere ne automobila, traktore, artikuj veshmbatjeje, sende ushqimore, etj. Preteksti i perdonur nga Tirana ishte i lehte: Shqiperia ishte demtuar rende nga okupacioni i huaj ushatarak italo-gjerman. Se ne c'mase u realizua ~~mag~~ kjo ndihme e UNRRA-s kundrejt Shqiperise, une nuk di gjera konkrete. Por aso kohe mbaj mendi se kam degjuar nga disa personalitet te Partise qe misioni i UNRRA-s ne Shqiperi, i pakenaqur nga menyra e shperndarjes se kesaj ndihma nga organet qeveritare shqiptare, nxirrte tyrli pengesa e shkaketonte qellimisht ^{per} venesa per t'iu shhangur detyrimeve qe kish mare persiper." **SECRET**

SECRET

Por fundi i fundit, opinioni tim eshte se ky qendrim i misionit te UNRRA-s ne Shqiperi kundrejt qeveris se Tiranes nuk ish gjie tjeter vecse nje per gjigje e merituar ndaj intrigave dhe mos permbushjes se detyrimeve ~~teksa~~ kundrejt UNRRA-s/~~ngazxalekunishtekzistetar~~ (Shumica, per te mos thene krejt personeli, e misionit te UNRRA-s ne Shqiperi verbeheshe nga oficere ose eksperte britanike).

Ndihma e dyte qe iu propozua Shqiperise nga Perendimi, ishte ajo e M.L. (Nderlidhja Ushtareke - M. dhe L. Jane inicialet inglisht). Qeveria e Tiranes ishte gati ta uranonte edhe kete ndihme, me konditen qe ta shperndante ajo si te desh, pa thene se nga kush vinte, dhe pa lejuar hyrjen ne Shqiperi te shume kontrolloreve e oficereve te huaj per mbikqyrje. Mirepo eksperiencia e UNRRA-s i mesoi shume gjera Britanise. Pikerisht per kete M.L. e lidhi paraprakisht akordimin e ndihmes se tij Shqiperise me pranimin, nga pala shqiptare, te nje nen i te domosdoshem; ky nen ishte qe pala shqiptare ~~ndihm~~ te pranonte ne token (me duket, ne mos gaboj, njall 1000 vete) e saj nje mision te M.L. me nje personel te ~~mjaftueshem~~ Mirepo perberja e ketij personeli iu duk Tiranes i ekzagjeruar; po ashtu i ekzagjeruar iu duk edhe kerkesa tjeter britanike qe ndihma e M.L. te kontrolloheshe nga afer proj rast, eksperteve e teknikeve te tij. Duhet te shtoj, me kete ~~xx~~ se Partia komuniste e Shqiperise, ne kete kohe, jo vetem qe bente cmos, me presione te gjithaneshme per te kufizuar numurin e oficereve engleze ne Shqiperi, por ne te njejtien kom he kish kufizuar edhe me teper levizjet e oficereve britanike brenda vendit. Tirana mendonte ne kete kohe se keta oficere ishin perfqaquesues te nje fuqie armike, e cila fuqi ~~medrese~~ "perpiqeshe te organizonte brenda vendit reaksiomini, me qellim permbyrsjen me dhune te regjimit te ri".

Refuzimi i Tiranes per te pranuar konditat e M.L. ne lidhje me ndihmen e tij, solli si rezultat refuzimin e kesaj ndihme Shqiperise. Pikerisht per kete, dergesat e para te M.L. ne portet e Shqiperise, pas refuzimit te Tiranes, u aty proj mu ishin nisur. Ne vjete te frasha kthyen perseri ~~projektet e tashme~~ kjo ndihme konsistonte ne furnizime ~~zivile~~ per nevojat e popullsise, dhe ne furnizime te tjera shume te nevojeshme per qeverin shqiptare e cila kish filluar nga aktiviteti per rindertimin e objekteve te shkateruara nga lufta. Bile, me sa kam degjuar, sado qe nuk jam ne gjendje te jap shifra, kjo ndihme ishte mjaft e konsiderueshme jo vetem ne cilesi, por edhe ne sasi. ~~Faktogesicht nuk u zbutue.~~

Hollesira te tjera reth kesaj pyetjeje nuk di.

SECRET

SECRET

- 104 -

PERGJIGJE PYETJES XXII-te

Organizimi i pare i shtetit shqiptar fill pas mbarimit te luftes. Cilat kane gene veshtires ~~te paracaktuara~~ qe u hasen ne rruge - ekzekutimet e para sipas listave te paracaktuara.

Motori i vertete dhe i vetem ne organizimin e shtetit shqiptar fill pas mbarimit te luftes, ka gene Partia komuniste. Rruga e ndjekur prej saj ne kete periode perfshin dy drejtime kryesore ~~te~~ dy fusha kryesore:

- a) ne fushen e pushtetit legjislatif;
- b) ne fushen e pushtetit ekzekutif.

NE FUSHEN E PUSHTETIT LEGJISLATIF.- Qysh ne tetor te 1944-es, dome-thene nje muaj perpara se te ciloheshet krajt Shqiperia, ne Berat (shih pergjigjen Nr. 14) Keshilli i pergjitheshem nacional-clirimtar u kthye ne trup ~~legjislatif~~ te shtetit shqiptar. Ne menyre qe ky trup legjislatif te ish, natyrisht formalisht, sa me perfaqesues, Partia komuniste kooptoi ne gjirin e tij ~~ne~~ si ne Berat, ashtu edhe ~~maxxix~~ pak me von, nje sasi elementesh te parive te qarkut, me influence ne popullsi, dhe qe njihej si elemente te ndershem e neutrale deri atehere. I rinfotuar dhe i shtuar me keta persona te rind, Keshilli i persjitheshem i Frontit nacional-clirimtar u shndrima gradisht ne Asamble legjislatieve. Me keta cilesi, zjate vitit 1945, kjo "asamble" nkon shura dekrete e ~~ministratorix~~ ligie te nini, te bazuara ne vandimet e Kongresit te Permetit, dha konkretisht: ligjin mbi shtetezimin e Banke e kombataras qe shndrimin e konsai ne "Banke e shtetit shqiptar"; ligjin mbi shtetezimin e pyleve, kulletave, ujrade; ligjin mbi shtetezimin e pasurive te fuqive te huaja (sidomes italiane); ligjin mbi konfiskimet e "tradhetareve te popullit"; ligjin ^{ng o trejet e teret} ~~ministratorix~~ e taksave mbi fitimet e beratgjate viteve te luftes; ~~ministratorix~~ ligjin mbi reformen agrare, etj. Ne te njejten kohë, ~~u~~ Asamble aprovoi edhe ligjin mbi zgjedhjet e arthme te Asambles kushtetuese, Asamble, detyra kryesore e se ciles/ishje hartimi, diskutimi dhe ~~p~~revimi i Kushtetutes republikane te Shtetit shqiptar. Me te aprovar kete ligj elektoral u vendosur daten e zgjedhjeve per Asamblene kushtetuese, Asamblea legjislatieve (ne fakt Keshilli i pergjitheshem i rontit) pushoi se genuri trupi legjislativ i Shqiperise se re.

Ne baze te keti ligji te ri elektoral u bene ne fillim te 1946 zgjedhjet per deputetet e Asambles kushtetuese. Pikerisht keta deputete aprovaun edhe

SECRET

SECRET

- 105 -

Kushtetutem, shpalen de jure Shqiperine si Republike Popullore, aprovuan masat e Marura ne fushen legjislative deri atehere qe vendosen qe emrin: Asamble kushtetuese ta shndrejne ne Kuvend Popullor te Republikes popullore te Shqiperise, me fjale te tjera ne parlament te zakoneshem te Shqiperise.

Thashë se brenda nje viti e ca trupi legjislatif bëhet aprovoi nje seri ligjesh, bëri nje varg reformash, mori nje numur vendimesh etj. Mirepo kete vendime duhen shpëtuar nga nje fuqi tjeter. Kjo fuqi tjeter ishte pushteti ekzekutivo. Ky pushtet ishte i nevojeshem edhe per te perballuar situaten, per te qeverisur vendin, per te mbajtur rendin, per te realizuar problemet qe prisnin nje zgjidhje immediate ne te gjitha fushat e jetes, aqve me taperëse përpjekje qe pushteti i vjetër ishte shpartalluar dhe dermuar nga rrrenjet, Pra, kaloj ne pikën dy:

NE FUSHEN E PUSHTETIT EKZEKUTIF... Organi kryesor i ketij pushteti, eshte qeveria. Kam permendur ne përgjigjen e 14-te se qeveria e pare komuniste (ajo e malit) u organizua ne Berat, ne muajin tetor, me emrin: Komitet drejtues". Perberja fillestare e ketij komiteti ishte si rason:

Kryetar: Enver Hoxha.

Nen/kryetar: Myslim Peza

Nen/kryetar: Koci Xoce

Komandant i pergjitheshem i ushtrise: Enver Hoxha

Pergjegjës i puneve te jashtme: Enver Hoxha

Pergjegjes per çeshtjet e puneve te brendeshme: H₂

Pergjegjes per ceshtjet ekonomike: Edar Shtylla

Pergjegjes per cështjet buqesore: Gago Tashko

Pergjegjes per rindertimin: Spire Koleka Gjergj Kokoshi.

Pergjegjes per ceshtjet e arsimit e kulture

Pergjegjes per shendetesine: Ymer Dishnica

Me po keta persona die me po kete perberje, Komiteti drejtues hyri ne muajin nendor ne Tirane, kur u clirua krejt Shqiperia, dhe ketu u shndrua ne qeveri demokratike provizore. Me kete ~~provisor~~ /perjegjesit e sektoreve te ndryshem, pa asnjë kembim ose zevendesim, u shndruan ne kryetare dikasteresh ose ministra te qeveris. Vetem me von, shume me von bile (pas ndonje viti) u bene keto zevendesime:

a) Haxhi Leshi u hoq nga posti i Ministrit te brendesheve dhe u emerua ne shtabit e pergjitheshem; vendine tij e zuri Koci Xoxes.

b.) Medgar Evers, u hoq nga minister i ekonomis dha u emgrua minister i Shendesetser. Vendin e by ezeni Nono Spiru.
c.) Amer Dushnica, u hoq nga minister i shematasicha dha u emgrua minister i Shendesetser.

c) Amer Bishnica, u hoq nga minister i shendetësise dhe u emrua mjek i thjeshtës së spitalit.

d) Gjergj Kokoshi u ~~komision~~ ngarkua nga funksioni (pse u burgos) dhe vendin e tij e zuri Kostaq Cisnua, per t'u zevendesuar me von nga Sejfulla aleshova, dhe akoma me von nga Fadil Pacrani, Naxhije Duma, etj.

e) Bedri Spahiu u emerua prekureur i përgjitheshem, sepse dikasteri i asistenc sociale u ~~ë~~ eliminua fare **SEURET**.

GEORGE

~~SECRET~~

SECRET

106 -

~~Ngjyrosje e kryesore te gjate ne viti 1944~~

Ministrat e tjere ruajten postet e tyre per nje kohe shume te gjate, per vite te tera. Me kalimin e kohes, gradualisht, sipas nevojave, u krijuan ministri te reja: si ajo e minierave, e industris, e tregetis, e komunikacioneve, e kontrollit, e ~~Komi~~ planit te shtetit, etj. etj.. Vazhdimisht dikasteret e ndryshme te qeveris shqiptare kane pesuar ndryshime, dhe vazhdimisht kane ndryshuar edhe ~~titullaret e tyre~~ titullaret e tyre. Keto ndryshime janë kakte e shpeshta qofte ne vitet e pare, qofte me von, sa me eshte e pamundur te permend^{*} emra personash. Jo vetem sepse nuk i mbaj mend, por/sepse do te delte nje mish mash emrash e personash qe jane odikur nga skena politike tashme ose ruajne akoma postet e tyre drejtuese. Jane dhjetë vjet jete qe kane kaluar qe atehere, dhe gjate ketyre dhjetë vjeteteve ~~jumëkëshur~~ eshte ndruar njeqind here struktura organizative e qeveris shqiptare dhe po aqë here janë ndruar, ne mos me tepër, titullaret e tyre. Ku t'i mbaj mend Nje gje e tillë me eshte absolutisht e pamundur.

Kthehem, pra, ne idene kryesore te ekspozese simë.

Qeveria provizore e Shqiperise qe u vendos ne Tirane ne nendorin e 1944-es/ me po ate perberje e strukture qe kish Komiteti drejtues/ e drejtoi aktivitetin e vet ekzekutif ne te gjitha fushat. Ne te gjitha keto fusha, ajo hasi veshtire si te medha dhe kjo eshte e natyrashme. Cdo gje duhesh nisur nga fillimi dhe nemes te nje anarkie te plote e shkaterrimesh te medha te lena nga tarheqja e gjermaneve dhe shembja e pushtetit te vjeter nga themellet.

Nuk do te prek ketu ato sektore qe kane patur atehere nje rendasi te dores se dyte, si sektorin e arsim-kultures, ate te shendetesise, ~~ministrin e puthur~~ ~~ministrin e asistencës sociale~~.

Perpijakjet me te medha te partise komuniste, si force levizese e tere punes qeveritare, kane qene drejtuar atehere ne keto drejtimet:

a) ne sektorin finanziar: Shteti shqiptar nuk dispononte as nje kilogram ar ne depot e Bankes (arin shqiptar e kishin mare italianet, me von gjermanet dhe pastaj englezet). Pikenisht per kete, te gjitha reformat e shtetit nuk mund te evitonin inflacionin. Sidoqoftë mund te thom se po te mos ish bere me von pariteti^{gjatë} i monedhes midis lekut shqiptar dhe jugosllav, ~~xx~~ me pasojat e tjera te ketij pariteti, monedha shqiptare nuk do kish rehe aqë shume.

b) ne sektorin e buqesis: problemi kyc ishte reforma agrare, zbatimi i se ciles ndiqeshe me kujdes te madh.

SECRET

SECRET

- 107 -

c) ne sektorin e drejtesis: u aprovuan nje varg ligjesh kunder kundershtareve politike dhe u krijuan ne te gjithe vendin gjykata speciale te cilat kane dhene shume denime me vdekje. (Ne bashkepunim teper te ngushte, bile nden diktaatin, e Ministris se brendeshme)

e) ne sektorin e rindertimit: te gjitha urat e rendesishme qanë shkotera; po ashtu te gjitha instalacionet portuare; te gjitha minierat qe puset e vajgurrit ishim diemtuar nga gjermanet; ne oindra fshatrat e djegureg Nje situete e tillë ben te qerte gjithe barren e madhe qe i ka i ra qeveris ne kete drejtim dhe vashtrissite qe duhen te kaptyronte.

f) ne sektorin e ministris se brendeshme. Ktu do te zgjerohem dika me teper. Para se gjithash e gjej me vend te jep nje sqarim: lufta kunder kundershtareve politike te komunisteve, cdukja fizike e ketyre nuk ka qene ne fillim aspak ne kompetencat e Ministris se brendeshme, qofte edhe indirektisht. Kjo lufte ishte ne kompetencat e Drejtoris se Mbrojtjes se Popullit, ~~xx~~ drejtori krejt autonome nga Ministria e brendeshme, gati ministri me vet, me titullar nen^o kryeministrin e atehershme dhe sekretarin organizatif te Partise, Koci Xoxen, dhe nen/titullar ~~xxxxxx~~ "est Kerenxhine".

Pikerisht kjo Drejtori e Mbrojtjes se Popullit, qe ne von u quajt Drejtori e Sigurimit kur iu atashua Ministris se brendeshme, ne minister Koci Xoxen (aty nga 1946), ka qene dikasteri qe, se bashku me organet e ~~sij~~, ka zhvilluar lufthen, ~~kundet~~ ne perioden e pare te pushtetit komunist, kunder kundershtareve politike te Partise, kunder mbeturinave te "allit e Legalitetit, kunder elementeve te dyshimte (Shih hollesira qe nuk i permend ketu ne pergjigjen: Historiku i Sigurimit).

Organet e kësaj drejtorie kane qene atehere:

- a) Komandat e vendit
- b) Brigadat e Mbrojtjes se popullit
- c) seksionet e Mbrojtjes se popullit neper qarqe.

Seksiionet e mbrojtjes se popullit neper qarqet kishin listat e pregetitura paraprakisht nga Partia ne personat qe duhen arrestuar si "armiq". Keta "armiq" u perkessin dy kategorive: 1) atyre qe duhen arrestuar, hetuar dhe gjykuar; 2) atyre qe duhen arrestuar dhe, pa hetuar e gjykuar, duhen pushkuar shpejt-e-shpejt. (Lista te hartuara paraprakisht ne emra te tillë ka patur kryesisht Tirana dhe Shkodra. Pikerisht per kete, ne keto dv ovte perfshihet edhe ~~xxxxxxxxxxxxxx~~ e viktima qe jane odhujniste.

SECRET

- 108 -

SECRET

riozisht ne ditet e para te clirimit.

Elementet "armia" te destinuar per hetime dhe gjyq ishin kryesishet ne kompetencat e seksionave te sigurimit.

Elementet e destinuar te shkruan ne hetime "he gjyq ishin kryesishet ne kompetencat e "Brigadave te mbrojtjes se popullit".

Komandat e vendit kishin, ne kete mes, vetem nje funksion ndihmes qofte tek seksionet e sigurimit qofte tek "Brigadat e Mbrotjtjes se popullit".

Hollësira te metejme mbi Drejtorin e Mbrotjtjes se Popullit atehere dhe mbi Sigurimin tani nuk po jep me gjate ketu, per arsyet se te gjitha sa kam ditur, i kam thene ne pergjigjen e vencante ~~per~~ Historiku i Sigurimit.

Perpara se te mbaroj kete pyetje duar te theksoj se nga viktimat e Brigadave te Mbrotjtjes se Popullit ne ditet e para te clirimit, nuk mbaq mend enra. Zakenjte kane gene oficere te gjindarmerise, te trupave te tjera kuislinge, komandante te mesme te Ballit qe u kafen rober, elemente te njohur si kundershtare etj. te Partise komuniste gjate viteve te okunacionit, /gjyqet e te cileve, -dhe sikur viktimat te zhvillohen, me gene se/nuk qene persona te degjuar shume, nuk parquesnin ndonje ~~xxix~~ interes politik per regjin e ri, sikurse parquesnin, per shembull, ish ^{gjyqet kundet} ~~te~~ alitt ose legalitetit, kunder / ^{kundet} anetarete Komitetit dendore~~r~~ ish ministra~~r~~ kuislinge, ish anetare~~r~~ ^{egjences, etj.}

SHENIM:- Nuk perjashtohet mundesia qe, kur bej fjale ne fillim te kesaj pyetjeje mbi pushtetin legjislativ dhe ate ekzekutif ~~ne Shqiperi~~ te ardhur fill pas clirimit ne Shqiperi, te kem ngaterjuar ndonje gje te vogel, ndonje fakt ose eveniment. E perserit: Qe atehere kane kaluar vjetet te tera dhe une shkruej tanit patur asnjë dokument perpara, vetem e vetem sa mban mend truri tim.

SECRET

SECRET

- 109 -

PERGJIGJE PYETJES XXIII-teNga cilet u formua qeveria e pare e pas-clirimit.

Qeveria e pare e pas-clirimit, qe quheshe "qeveria demokratike provizore", e Shqiperise, perbeheshe nga po ata anetare qe ndodheshin ne "Komitetin drejtues" me atributet e nje qeverie.

Dhe keta ishin: Enver Hoxha, ~~KosoxKxx~~ (sot sekretar i pergjitheshem i Partise se Punes)

~~Myslim Peza~~ Myslim Peza, sot nen/president i Presidiumit te Kuvendit Popullor, jo anetar partie.

Koci Xoxe, pushkatur nga Partia me 1949

Haxhi Lleshi (sot president i Presidiumit te Kuvendit Popullor, anetar i K.Q. te Partise)

Medar Shtylla (sot me post nderi ne Keshillin e pergjitheshem te Frontit demokratik, atehere jo anetar partie por bere pas 1949)

Gaq Tashko (sot zevendes-minister i bujqesies, ndofta edhe anetar partie, por atehere jo)

Spiro Koleka (atehere jo anetar i Komitetit Qendror, por sot anetar i Byrose dhe kryetar i komisionit te planit shtatoror)

Gjergj Kokoshi, (jo anetar partie, burgosur si Ar-mik populli) me 1946 dhe tani ne burg)

Ymer Dishnica (atehere anetar partie, por perjashtuar nga K.Q. ndonje vit me pare. Sot me duket se qendron jashte partis)

Bedri Spahiu (atehere anetar i Komitetit qendror, perjashtuar nga ky forum -jo nga partia- me 1948. Sot duhet te jete drejtor i arkave te kursimit)

Ramadan Citeku (atehere anetar i Komitetit qendror, perjashtuar nga ky forum -jo nga partia- me 1948. Sot duhet te jete drejtor i arkave te kursimit)

Manol Konomi (atehere anetar partie, perjashtuar me 1952, sot jurist prane Presidiumit te Kuvendit Popullor).

Keta persona kane qendruar ne qeverin shqiptare te pare me teper se nje vit, disa per vjete te tera. Ne fillim u largua Bedri Spahiu sepse u emerua prokuror i pergjitheshem i Republikes, pastaj Ymer Dishnica sepse u perjashtua nga Partia, pastaj Gjergj Kokoshi (sepse u burgos dhe vendin e tij e zuti Kostas Cipua, vdekur natyralisht nga 1952).

Fundi i fundit, kesaj pyetjeje i jam pergjigjur ne pyetjen 22, prandaj edhe po i jap fund qe te mos perserit me gjate.

SECRET

SECRET

- 140 -

PERGJIGJE PYETJES XXIV-te

Cilat qene ne perioden e pare te pas-clirimit anetaret e Komitetit qendror te Partis komuniste shqiptare dhe se prej syri i madhen akoma gjithe sete.

Perpara se te filloj te shenoj listen e emrave, e quaj te novojesima te jep, ne lidhje me sa me siper, disa skjerime:

1.- Komiteti i pare qendror i Partise, qe quheste Komitet qendror provizor, zgjati prej nendorit 1941 deri ne ~~xx~~ shkurtin e 1943. Av u zgjodh prej Miladin Popoviqit, krereve ~~xx~~ te grupeve te vjetra komuniste qe u shkrine ne partime dhe vehtes se ~~xx~~ tyre.

2.- Komiteti qendror i dyte i Partise, u zgjodh nga delegatet e Partise ne konferencen e I-re te Partise (Labinot) ne marsin e 1943. Ky Komitet qendror zgjati deri ne Kongresin e I-re (dhjetor 1948), domethane deri sa u pishen maledheniet Beograd-Tirane. Mirapo perberja e ketij komiteti qendror ka anetare ndryshuar vazhdimisht sepse disa/dboheshin, disa kooptoheshin nga lart.

3.- Komiteti qendror i trete i partise ka qene ay qe u zgjodh nga Kongresi i pare i partise dhe drejtoi aktivitetin e vendit ~~xx~~ deri ne 1951.

4.- Komiteti i katert qendror i Partise u zgjodh ne Kongresin e II-te te Partise ne 1951 dhe i le vendin, ne majin e keti viti, sivillaut te tij qe do te zgjidhet nga Kongresi i III-te i Partise qe eshte ne celje ne Tirane.

Shenimi:- Dy komitetet e pare qendrore te Partise komuniste kane qene te fshehte jo vetem per popullin, por edhe per anetaret e Partise. Popullarizeshin si anetare te Komitetit qendror vetem 2-3 figura, personalitetet e majes se hierarcise. Te tjeret kishin per detyre te fshihnin ne konspiracionin me te madh qenien e tyre ne Komitetin qeniror. (i gju'dhe i 4te)

Perberja e dy komiteve qendrore te tjere(ka qene ne dijenin publike se pse emrat e anetareve jane botuar ne shtyp).

Kaloj ne listen e emrave:

Komiteti i pare qendror perbeheshe nga: Enver Hoxha, Xher Dibonicë, Vasil Shantua, Kristo Themelkuza, Qemal Stafa, Koxi Xexë, Pilo Peristeri, Ramadan Citaku, Liri Gega (dhe ndofta nienje tjetri qe nuk e di).

Komiteti i dyte qendror, kur u zgjodh nga Konferanca e I-re ~~xx~~ e vendit e Partise (mars 1943) perbeheshe nga: te gjithe te lart permendurit (me perjashtim te Vasil Shantos, Qemal Stafes, vrare nga italianet dhe Pilo Peristerit, ^{Sayfulla Maleshori (arctur ngjyroshti perjashme me 1946)} perjashtuar si i pazoti) plus:(Nako Spiru, Bedri Spahiu, Hysni Kapo, Tuk Jake-

SECRET

(uji me 1948)

(perjashme me 1954)

(vedhet e autoritika)

SECRET

(prefektuar me i II) (burgosat me 1949) - 141 - (që kë dy vjet e sot me përgjite)

vaf Pandi Kristo, Mehmet Shehu, Gogo Nushi, Gjin Marku (perjashtuar 6 muaj me von). Me kalimin e kohes, deri nga vera e 1948, ne kete komitet qendror Noshi Duno (perjashtuar nga Kongresi i II), jene kooptuar nga Tari edhe keta persona: Dali Ndreu (perjashtuar nga 1947), Petre Papi (perjashtuar nga Kongresi i I-re), Nesti Kerenxhiu (perjashtuar nga Kongresi i I-re) Vaske Koleci (perjashtuar nga Kongresi i I-re) një fare Dhimitri (ë), mbiemri i te cilit nuk me kujtohet gjithashtu, president i Rinise (perjashtuar nga Kongresi i I-re), Fadil Pacrami (perjashtuar nga Kongresi i I-re) por rizqedhur nga Kongresi i II-te), Liri Belishova (perjashtuar me 1947 por rizqedhur hem nga Kongresi i I-re hem nga Kongresi i II-te), Menol Konomi (perjashtuar nga 1952 edhe prej Partise), Xoxhi Blushi (perjashtuar nga Kongresi i I-re), Pellumb Dishnica (perjashtuar nga Kongresi I-re), Kico Ngjela (perjashtuar nga Kongresi I-re por rizqedhur nga Kongresi II-te), Mamush Myftiu (ka mbetur deri me sot si ametar i Komitetit qendror) Rahman Berlaku (perjashtuar nga Komiteti qendror prej Kongresit t e I-re) Begir Bazi (mbetur edhe sot si ametar i Komitetit qendror), Spiro Koleka (mbetur edhe sot si ametar i Komitetit qendror), Alqi Kundi (vra re aksidentalish me automobil ne Tirana me 1945), Misto Mame (vra re nga italianet me rruget e Tiranes), një fare Kadriu (mbiemri nuk me kujtohet, per me 1945 ka qene shef i misionit ushtarak shqiptar prane Komandes aleate te Mesdheut ne Itali, perjashtuar edhe nga Partia me 1947 dhe burgosur, liruar me 1953). Ndefta edhe ndonje tjeter, i cili nuk me kujtohet.

Komiteti i katert qendror i Partise komuniste, zgjedhur nga Kongresi i III-te i Partise, ka patur shume elemente te rinj. Dhe kjo shihet nga numri i madh i te perjashtuarve, qe permend me lart, antrenues te K.G. te katert. Lart e i kam permendur ne hetimet qe me Jane bere ketu e nje vit ne pare ne Kostur e Glifadhe.

Para se t'i jap fund kesaj pyetjeje, shenoj se nga ametaret e Komitetit te trete qendror, zgjedhur nga Kongresi i I-re i Partise, janë perjashtuar: Nje fare Spire (mbiemri nuk me kujtohet), minoritar, i cili arriti per nje koha te shkurtër te behet edhe sekretar (jo i per gjitheshem, por sekretar i thjeshtë) i Komitetit qendror, një fare element me pseudonimin Taberi (as emri, as mbiemri nuk me kujtohet) qe u vra nga Partia (ose vete veten) kur deshi te arratiseshë ne Jugosllavi (ish ministr i menzilës i brendëshem) aty nga viti 1950, Abedia Shehu (perjashtuar si antisovjetik), Niazi Islami.

SECRET

SECRET

- 142 -

i cili vrua veten ne rrethana misterioze aty nga 1951/ Nexhip Vinçami, u cili u perjashtua si tarafçi, imeral, etj. Shyqri Kallezi, perjashtuar gjithashtu si antisevjetik, Kahreman Ylli, perjashtuar si element borgez dhe qe i kish fshe-hur sekrete partise, Theodor Heba, si element i deviacionit te djathte, Manol Konomi, gjithashtu si element i deviacionit te djathte, Beqir Ndou, per aresye qe me Jane praktikisht te panjohura por i implikuar me Taborin (~~u~~ ^{Bugari} intermaua qe nga 1951) dhe ndonje tjeter qe nuk me mbahet mend. Anetaret e tjere te Komitetit te III-te qendror ndodhen ne perberjen e Komitetit te katart qendror, te cililit, sikurse e permend me lart, Jane ne pjesen me te madhe elemente te rinj ne ~~kom~~ forumin me te larte te Partise.

- - - - -

SECRET

SECRET

- 143 -

PERGJIGJE PYETJES XXV-te

Cilat gene organizatorët e ~~xxxxxx~~ huaj ne periodes e pare te pas-gjirimit (emra, pseudonime, pershkrimi i tyre).

Organizatori kryesor i huaj ne Shqiperi, ne kete periode, nuk ish me Miladin Dushani. Ay u largua nga Tirana, ne urdher te Beogradit, qe ~~xxxxxxxxxxxxxShqip~~ perpara clirimit te Shqiperise, qe ne vjeteshtem e 1944 dhe vendin e tij e zuri nje anetar i Komitetit qendror te Jugosllavise, Velimir Steinici, i cili erdhri ne Shqiperi si chef i misjonit ushtarak jugosllav prane Shtabit te per gjitheshen partizan shqiptar. Me von, ne vendosjen e maledhenieve diplomatike Tirane Beograd, Velimir Steinici (^{jet} atehere me graden kolonel) u emerua ne krye te Legates jugosllave me titullin: minister i plotfujishem dhe i derguar i jashtezakoneshem i Jugosllavise ne Shqiperi.

Ne kete kohe, lidhjet e Tiranes me Beogradin behen jashtezakonisht te ngushta. Koha e kontakteve te izoluara, e vetekuptueshme per vete konditat e atehreshme ne te cilat ndodheshin partite komuniste te jugosllavise e Shqiperise, per vete mungesen e njeteve te transportit dhe te korrespedences epistolare, ia le vendin nje kohe te re: periodes se vizitave te shpeshta te krereve komuniste shqiptare ne Beograd. Lidhjet, pra, midis te dy paleve nuk mbahen me si perpara vetem me anen e nje personi (+c ishte Miladini), por me vran e shume personave. Sidoqeffte, Velimir Steinici eshte i plotfujishem, sado qe, per vete konditat e reja, ne nje mase me te kufizuar se sa Miladin Popovici.

Pikerisht sikurse merita e ^{me 1944} organizimit te krejt Partise komuniste shqiptare i bje Miladin Popovicit, ashtu edhe merita e organizimit te krejt ^{me 1945} aparatit te pare shteteror komunist ^{i takon} Velimir Steinicit. (natyrish sipes udhezimeve te Beogradit, sepse Tirana, ne fund te fundit, nuk bente gje tjeter vecse kopionte si majmuni cdo gje nga Jugosllavia e Titos).

Te dhena mbi Velimir Steinicin di shume pak. Ay ka gene i rrrethuar nga nje shtab i tere jugosllavesh te tjere, secili me nje specializim te vacante: Niazi Dizdareviqi, per shembull, ka gene i deleguar i Beogradit per geshtjet e rinis komuniste ne Shqiperi; nje fare Vele (mbiemri nuk me kujtehet), kolonel, ishte i deleguar i Beogradit per ceshtjet e Ushtrise shqiptare; nje tjeter, me mbiemrin Kocish, ishte posacerisht per ceshtjet e tregetise shqiptare, etj. etj. Mirepo ^{dintate k} te gjithe keta, sikurse vetekuptohet, gene nem urdherat dhe vartesine ^{Velimir} Steinicit, i cili ishte personi politik dhe anetar i Komitetit qendror te Jugosllavise.

SECRET

SECRET

- 144 -

llavise. Ky person u largua nga Shqiperia aty nga fundi i 1946-es, ~~nderhyrje~~ per t'u emeruar shef i komisionit te kontrollit ne Jugosllavi. Opinion i atyreve qe e njihnin se afermi ne Tirane ishte ky: Velimir Stoinici ~~nuk~~ qe aqe i afte dhe i zeti sa Miladin Popovici. Per miryshe nga ky, ishte me brutal ne ~~nderhyrjet~~ e tij prame Komitetit qendror te Partise komuniste shqiptare dhe shume me intrigant se sa Miladimi.

Me largimin e Velimir Steinicit nga Shqiperia, vendin e tij e zuri nje fare Josip Gjergja, jo ametar i Komitetit qendror te Jugosllavise, per, ne mes gabej, kandidat i ketij Komiteti. Ky ishte akoma me i pa aftë, sipas te thenave, dha nuk gezoente as autoritetin e Miladinit, as ate te Velimirit ne Tirane. Ndefta are-syeja e dersimit ne Beograd, ne kalimin e kohes, te personave jo shume te aft e ne Shqiperi shpeshet me faktin se Titua, ne ate kohe, per vete kontaktet shume te ngushta, ~~ne~~ komunikacionin dhe vajtje-ardhjet e shpeshta ne mes te te dy shteteve ua kish kufizuar inisiativem te deleguarve te vet ne Tirane (inisiative qe ishte shume e madhe dhe e gjere ne kohen e lufteve dhe ditet e para qe pasuan clirim, per vete mungesen e lidhjeve fizike ~~nderhyrjet~~ te dy shteteve). Josip Gjergja ka qendruar ne Tirane deri nga 1950, demetheme deri sa u prene maredheniet diplomatike Shqiperi-Jugosllavi. Pak me von, ay u dergua ambasader i Jugosllavise ne Delhi (Hind). Tami nuk di se c'behet.

Tjetër person i huaj qe ~~nderhyrte~~ ne organizimin e shtetit shqiptar, per ne nje mase shume te kufizuar, sepse Shqiperia i ishte leme nga Meska ciflik Beogradit, ishte atehere ~~ne~~ perfaqesuesi i Bashkimit Sovjetik ne Tirane, emri i te cilit nuk me kujtoshet tanë. Di se ky perfaqesues, prepara se te vinte minister sovjetik ne Shqiperi, ishte keshilltar i Legates se BRSS ne Beograd. Pasi u largua nga Shqiperia, aty nga 1950, u emerua perkohezisht funksionat ne Ministrin e Jashtme te BRSS dhe nje vit me von u dergua si ambasader sovjetik ne Kamada. Perkrah ministrit sovjetik te atehereshem, nje tjeter organizator i huaj ishte ne Tirane (per ne funksione me te kufizuara se Velua) keloneli (qe ne von u bë gjeneral-major Sekolof).

E te shtej me kete rast se reli dhe ~~nderhyrja~~ e perfaqesuesve sovjetike ne Shqiperi eshte shtuar shume pas prishjes se maredhehieve Tirane-Beograd, pas shkeputjes se Titos nga Kominformi. Dhe percaktoj se ne kete kohe, ne Shqiperi ka arghur si ambasader sovjetik, pra si krye-organizator, Dmitri Levickini, i cili u zevendesua nga nje tjeter viu ^(Emri nuk ia do) ne Bellar, demetheme ne 1955. Organizatore ^{joh,} te tjere sovjetike nuk ~~er~~. Po ashtu nuk njoq edhe juhosllave te tjere.

SECRET

SECRET

- 145 -

Sideqefte, me nene se ndodhem ne kete rike, le te theksoj se vazhdimisht ne Shqiperi, ata qe kane bere ligjin, kane qene ne fillim jugosllavet (deri nga vjetesha e 1948) dhe pastaj se jetiket. Se kush do te sundoje ne te arthem, ne kthesen qe po marin evenimentet tani se fundit pas vizites se Hrushciovit e Bulganimit ne Beograd, me eshte vesh tire te prononcohen konkretisht dhe me bindje. Kete do ta treguje [redacted] e arthmja.

- - -

SECRET

SECRET

- 145 -

PERGJIGJE PYETJES XXVI-te

Pershkrimi i gjyqeve me te rendesishme qe jane zhvilluar ne Shqiperi te nga
clirim i deri ne sot.

Do te mundhem t'i pergjigiem se te me jet o mundur me plete kesai pver-
tjeje, por e quaj te nevojeshme te theksoj aysh ne fillim se boshllaqet ne
kuqtesen time Jane te medha.

Zakonisht, shumica e gjyqeve ne Shqiperi (e gjyqeve politike) eshte zhvi-
lluar me dyer te mbyllura; sidomos nersa u perket viteve 1947 dhe 1948, periode
ne te cilen Jane denuar nje shumice e madhe vetesh. Pikerisht per kete aresye,
te dhenat e mia nbi kete gjyqe dhe njoftimit e mia Jane gati zero.

Le te theksoj, si parim orientues, de gjyqet kunder kundershtareve poli-
te lidhura ngushte
tike te regjimit, ne Shqiperi, ndahen ne disa perioda shume karakteristike/me
~~orientime~~ krejt orientimin e Tiranes.

Periota e pare: ajo perfshin sidomos vitin e pare ~~komuniste~~ te pason
pas-clirim, domethene perfshin vitin 1945. Gjyqet e kesaj periote ne Shai-
peri drejtohen ne shumicen derrmuese kunder elementit te bashkerunoi me oku-
patorin italo-gjerman dhe kunder elementeve te njohur si balliste e legaliste.
Aresyeja qe "drejtesia" komuniste godit ne kete ~~partit~~ kohe, ne Shqiperi, kete
kategori njerezish, eshte e lehte per t'u kuptuar. Para se gjithash eshte fjalta
qe te denohen njerezit ne u vune ne sherbim te pushtuesit; mirepo nen masken
e "sherbetoreve te okupatorit", partia godit me keto gjyqe te gjithe kundersht-
taret e saj politike te kohes se okupacionit, e me radhe te ~~partit~~ elementin
pasanik te fshatit e te qytetit. Qellimi i Partise eshte: te diskreditoje levi-
zjet e Ballit e te legalitetit, te derrmoje mbeturinat e ketyre organizatave
qe ekzistonin akoma ne Shqiperi, te monopolizoje nacionalizmin per tere kohen
e okupacionit, duke i paraqitur te gjithe kundershtaret e saj si tradhetare,
si vogla te Italise ose Germanise.

Tri Jane gjyqet me te rendesishme te kesaj periote:

a) Gjyqi/kunder bashkepuntoreve kryesore te fashizmit. Trupi gjykues qe
zhvilloi kete proces, kishte per kryetar Koci Xoxen, sekretar organizativ i
Partise dhe nenkryeminister; dhe per prokuror Bedri Spahiu. Te pandehurit, ne
shumicen e tyre dermuese gene ish ministra te qeverive kukslinge, ish aneta-
re te Komitetit qendror te Ballit, publiciste te degjuar te propagandes italo-
gjermane ne Shqiperi, oficere madhore, etj. si Irfan Ohri, Bahri Omari, Hilmi

SECRET

SECRET

- 147 -

Leka, Gjergj Bubani, Rrok Gera, Kocë Kota, Tefik Mborja, Beçir Valteri, Gjeneral Mirdashi, Abedin Nepravishta, etj. etj. Shunica e ketyre te pandehurve, u denuan me vdekje ose me burgim te perjeteshem. Ky gjyq eshte zhvilluar ne muajin mars te vitit 1945. Nderkohe, ne ~~xxxxxx~~ aendrat e qarqeve, poshtë, zhvilloheshin po ne kete kohe, e bile edhe me von, gjyqe te tjere kunder "bashkepuntoreve te okupatorit", por me te pandehur te nje kalibri me te vogel, le te themi te kalibrit krahinor.

b) Gjyqi special kunder ushtarakeve bashkepuntore te okupatorit. Edhe ky gjyq, pikerisht si i pari, kishte te pandehur me nje rendesi ne planin nacional, ^{For} _{veteri} dhe jo krahinor. ~~Eku~~ ne kete gjyq te pandehurit ishin/oficera madhere (majore, kolonele), ofashin keta te ushtrise shqiptare, qofte te gjindarmerise shqiptare qe e mbajten uniformen dhe sherbyen edhe ne kohen e okupacionit. Zakonisht muk kane qene ushtarake politike, dhe me poste shume te rendesishme, sic nene ata qe u denuan ne gjyqin e pare. Emrat e tyre nuk me kujtohen dot. Por mbaj mend kolo-~~Eku~~ nel Osman Gazezin, kolonel ~~Masim~~ Masim Velon, etj, etj. Emrat e personelit te trupit gjykues nuk me kujtohen, as edhe nje. (Ne mos gaboj ka qene prokuror Nevzat Leskoviku). Denimet e ketij gjyqi, pikerisht si te te parit, kane qene jashtezakonisht te renda: me vdekje ose me burgim te perjeteshem per shumicen dermonjese te te pandehurve. (Gjyqi eshte zhvilluar ne seanca te ndryshme, nga pranvera dhe vera e 1945, dhe ka shqyrtuar rastet e nja 100 te pandehurve).

c) Gjyqi special kunder Regjencies. Prokuror i ~~treptigjedoux~~ givait me duket se ka qene Misto ~~Treska~~ Treska. Te pandehurit kane qene anetaret e rehjences ge kohen e okupacionit gjerman ne Shqiperi; (fatkeqesisht muk me kujtohet te pandehurve ^(Poter Anton Harapu, ne 3) asnjë emer tani. Numuri i ketyre/ka qene shume i kufizuar dhe ne mos gaboj, te gjithe te pandehurit u denuan me vdekje.

Perioda e dyte: Kjo periode perfshin sidomos vitin 1946. Goditjet e partis ne kete kohe kunder "bashkepuntoreve te okupatorit" kane mare fund. "Drejtësia" komuniste qellon ne kete kohe sidomos kreret e klerit katolik ne Shkoder. Dhe kjo, sepse ne kete periode, kleri katolik i Shkodres eshte e vetmja force kundershtare e komunizmit ne Shqiperi disi e organizuar. Shumica e ketyre gjyqeve -sado qe zhvillohen ne Shkoder- kane nje karakter te gjere nacional. Akuzat e komunisteve kunder te pandehurve janë: kreret e klerit katolik, ne mareveshje me fuqit e huaja imperialiste, orvaten te rrezzojne me dhune pushtetin legal te komunisteve. Pretendohet se Eglisia e Arme te fshehura neper kishat katolike,

SECRET

SECRET

- 148 -

dokumenta qe vertetojne lidhjet e te pandehurve me Vatikanin per veprimtari subversive kunder Republikes shqiptare, etj. Te pandehurit jane te gjithe klerike, si Pater Shllaku, Pater Bernardini, Pater Prendushi, etj, etj. Emrat e anetareve te trupit gjyques nuk me kujtohen. Denimet, edhe ne kete rast, jane te renda: me vdekje ose me burgime qe i kaperzene te 15 vjetet privim lide. Krahas gjyqit qendror kunder "klerikeve kryesore subversive", zhvillohen edhe gjyqe te fshehta kunder te pandehurve, me pak te rendesishem, te afiliuar me eksponentet kryesore.

Si rezulat i kësajve gjyqueve terrorizohet tere kleri katolik, thyhet rezistenza e tij e hapet, behen zevendesime ne hierarkine e larte te kishes katolike ne Shqiperi dhe forrohen, me rruan e violences, pozitat e Partise ne kete keshtille te atehershme te antikomunizmit ne Shqiperi, sic ne Shkodra.

Perioda e trete: Ndersa perioda e pare perfshin vitin 1945, e dyta vitin 1946, kjo periode perfshin vitin 1947 - 1948 (veç).

Ndersa ne perioden e pare goditet ne planin kombetar legaliteti e sidomos Balli me anen e drejtisise, dhe ne planin nderkombetar Italia fashiste e Gjermania nazista, dhe ne perioden e dyte, ne planin nacional kleri katolik dhe ne ate nderkombetar Vatikanit, ne perioden e trete goditen: ne planin nacional elementi nationalist qe kish bashkepunuar me Partine gjer atehere, por qe reformat dhe ekstremizmi i koheve te fundit i komunisteve i kish larguar nga pozitat e Partise (kie qe duke she edhe ne debatet e ketvre nationalisteve ne Kuvendin Popullor ku ishin deputate), dhe ne planin nderkombetar Shtetit e Bashkuara dhe Anglia. Gjyqi qendror i kesaj periode eshte i ashtuquajturi "gjyq kunder grupit te deputeteve".

Trupi gjyques, i ketij procesi ka per kryetar Niko Ceten dhe per prokuror Josif Pashkon. Te pandehurit jane te gjithe deputete, nationalistë Riza Dani, Koste (i) Kugali Shefqet Peja, Bat Karbunara, Koste Bošnjak, Ali Aga, Ali Shtepani, etj/ etj., qe te gjithe deputete te listes se Frontit demokratik, domethene te listes komuniste (sepse ishte e vetmja). Garoi se keta elemente i kishin dhene Partiste ndihmen e tyre morale e politike gjate lliftes nacional-clirimtare dhe ne perioden imediate te pas-clirimtimit. Mirepo "majtizmi" i mevoneshem i partise ne fushen ekonomike, politike, shqerore, i largoit keta nga Partia dhe i ktheu ne nje fare opozite legale parlamentare. Per aresye qe kuptohen, Partia deshi ta derrmoje kete opozite dhe duke e dermuar ate te dermoje bashkeudhetaret e deri

SECRET

SECRET

- 149 -

atehereshem te saj qe kishin filluar t'i shkaketonin bezdira ne kohet e fundit. Edhe ne kete rast, denimet kane gene jashtezakonisht te renda.

Duke mare pretekst nga organizata e grupit te deputeteve, dhe me qellim qe te terrorizoje edhe me tepet elementin kundershtar, Partia e lidh kete organizate (personalisht dyshoj qe te kete patur nje veprintari te ketij grupi ~~---~~ sikurse u paraqit ne gjyq) me nje varg organizatash te tjera ~~---~~ ilegale dhe subversive. Keshetu, pra, krahas gjyqit special kunder grupit te deputeteve zhvillohen nje seri gjyqesh me dyer te mbyllura kunder:

a) Grupit tekniko-intelektual. Shumica e te pandehurve te ketij procesi ~~---~~ (kryetar Gjon Banushi dhe prokuror Faik ~~Mihaili~~) ishin inxhiniere ose teknike ne puset vajgurre te Kuçoves, mekanike ne centralet elektrike ose motorat, si Pandi Korça, Ali Zajmi, inxhiner Petraqi, etj. Ky gjyq ka gene nje kopje ne mi-niature e "gjyqit te spiuneve ~~---~~", drejtuar kunder teknikeve te vjeter ne Rusin e 1926-1927. Te pandehurit akuzoheshin per lidhje me Shtetet e Bashkuara ne planin nderkombetar dhe me grupin e deputeteve ne planin kombetar.

b) Grupit social-demokrat. Shumica e te pandehurve te ketij procesi, zhvilluar gjithashtu si i mepareshmi me dyer te mbyllura (kryetar Gjon Banushi, prokuror Faik ~~Mihaili~~) ishin antare partie qe shikoheshin me sy te dyshimte nga Partia, si Arif Gjyli, Nekhmi Ballka, Sabri Dajlani. Pikerisht si te parit edhe keta akuzoheshin per azjente te SHBA dhe per bashkëuontore ~~---~~ te deputeteve.

c) Grupit SBS (Secret Balkans Service). Shumica e te pandehurve te ketij ~~---~~ procesi ishin ~~---~~ komuniste shqiptare, qe kishin gene internuar nga okupatori ne Itali, cliruar nga trupat amerikane dhe kthyer nga 1944 ne Shqipëri. Edhe ky gjyq eshte zhvilluar me dyer te mbyllura (kryetar Gjon Banushi, prokuror Faik ~~Mihaili~~) dhe me te pandehur: Spiro Dhima, ~~Hason Roci~~, Ndure Gjoka, Vasil ~~Veseli~~ ~~---~~ etj. Te pandehurit akuzoheshin se ishin vene ne shembim te spiunazhit amerikan qe ne kohen kur ishin cliruar nga trupat amerikane ne Itali, se kishin zhvilluar kurse te posacme, etj.

Shenim: te gjithe keta gjyqe janë zhvilluar ne Tirane. Mirepo krahas ketyre, nje varg tjeter gjyqesh, ne qarqet, janë zhvilluar kunder filialeve te Grupit te deputeteve ne Korce, Gjirokaster, Shkoder, etj.

Karakteristika kryesore e ketyre gjyqeve ka nene goditja e Shteteve te Bashkuara si fuqi imperialiste - agjenturale. Duhet te theksoj me kete rast se goditja e Shteteve te Bashkuara si fuqi imperialiste e agjenturale eshte bere,

SECRET

SECRET

organizuar
 por jo ne nje forme kafe te egerunja komunistet e Tiranes, edhe nga 1948, kur u larguan misionet amerikane e englezet prej Shqiperise, me gjyqin e ~~xix~~ sabotatoreve te Malikit. Te te shfuj me kete rast se gjyqi kunder sabotatoreve te Malikit pati per prokuror Nevzat Leshovikun (ose Haznitarin) dhe per te pandeur: Hamz Valen (shtetas shqiptar), Gago (ë) Manon (shtetas shqiptar), Zorika Manon (shtetas jugosllave), Mario Guarnerin (shtetas italian), doktor Rizzo-n (shtetas italian), etj, etj. Te pandehurit akuzoheshin se kishin sabotuar punimet per tharrjen e kenetes se "aliqit, sipas ulqinezimeve te marura nga misdoni civil amerikan ne Tirane dha misioni ushtarak anglez.

Para se te perfundoi me perioden e trete, qe shtrdhet deri nga viti 1948, duar te theksoj se shume nga elementet e imlikuar ne keto gjyqe ishin arrestuar e burgosur me nje perspektive qe i kaperxente, per te arthmen e afert, kifijt e grupit te deputeteve, dhe prekte (plani i Koci Xoxes) Nako Spinun, Sejfulla Maleshoven, Kmer Dushnican dhe ndofta edhe Enver Hoxhen, se bashku me personalite te tjera komuniste, si Bedri Spahiu, Mehmet Shehu, Liri Elishoven, etj qe nuk shikoheshin mire nga ~~xxv~~ titisti Koci Xoxe, atehere i plotfuqishme.

Perioda e katert - Fillon me fillimin e 1949, domethene pak kohe ne von se sa te prishen maredheniet Tirane-Beograd. Kete periode e dominon nje gjyqi madhi: Gjyqi kunder Koci Xoxes dhe bashkepuntureve te tij te ngushte. Personi qe e drejtoi tere kete gjyq ka gene Bedri Spahiu. Te pandehurit e tijere, pervec Koci Xoxes, gene: Pardi Kristua, Vaske Koleci, Vango Mitrojorgji, Nuri Huta, Niko Opari. Duhet te theksoj se ky gjyq nuk eshte nje kopje e gjyqeve te Rajkut ne Hungari, te Kostovit ne Bullgari, te Slanskitne Çekoslovakia. Keta gjyqe kishin nje karakter shume te theksuar kunder Titos. Gjyqi i Kocit ishte ne nje kuader shume me te ngushte, me te kufizuar. Ndersa ne gjyqin e Rajkut ose Kostovit, per shembull, denohet ne personin e te pandehurve Titua si agjent i sherbimeve te fshehta amerikano-britanike, ne gjyqin e Kocit denohet Koci si person (Titua nuk permendet fare si agjent) dhe njerez te dores se fundit te ~~Rak~~ Komitetit qendror te Partise komuniste jugosllave, si 'elimir Stoinici e Josif Gjergja. Sherbimet e fshehta amerikane ose englezet as ne vermienen fare *jugosllavis me teper ne re titos do po saktet vassil* ne kete gjyq. Eshte gjyqi i ~~Tito~~ i ~~Vashinktonit~~ Vashinktonit, por si shket kolonizues i Shqiperise, si armik i Shqiperise; ~~por~~ indipendent. Perioda e katert, pra, karakterizohet nga kjo gje: goditet jo imperializmi amerikan ose englez, por "imperializmi" jugosllav ne terrenin nderkombetar dhe agjentet e tij ne planin nacional. **SECRET**

SECRET

- 191 -

Kjo periode mer fund brenda po avij viti, domethene brenda vitit 1949, ose te shumten fillimi i vitit 1950.

Le te shtoj se gjyqi kunder Koci Xoxes, drejtuar ne terrenin nderkombetar jo kunder imperializmit amerikan por kunder imperializmit jugosllav, jo kunder spiunazhit anglo-sakson por spiunazhit titist dhe njerezve te tij ne Shqiperi, shoqerohet pak me von^o nga nje gjyq teknik, me nje karakter shume me te kufizuar; nga gjyqi kunder teknikeve shqiptare te hekurudhes, "agjente te sherbimeve te fshehta titiste". Nuk me kujtohet as perberja e trubit gjyques^o as emrat e te pandehurve. Di vetem se te pandehurit kane qerr shefa stacioni e teknike hekurudash ne Durrës e Tirane, te akuzuar se kishin bere sabotazhe ne kete vije hekurudore sipas udhezimeve te agjenteve jugosllave. Ky gjyq u zhvillua ne Durrës dhe i pandehuri kryesor e ndihmesi i tij u denuan me vdekje. Te tjeret me burgime me te lehta*

Perioda e peste: Fillon nga kreu i vitit 1950 dhe zgjatet deri noa givsma e 1954. Thashe perioda e pare drejtohet kunder nje kategorie^{vjetme} "kunder hashkepune-toreve te okupatorit". Perioda e dyte drejtohet kunder nje kategorie tjeter: kunder "sherbetoreve te Vatikanit ne Shqiperi". Perioda e trete drejtohet gjithashtu kunder nje kategorie te vjetme: "kunder nacionalisteve qe kishin qene deri atehere bashkeudhetare te komunzimit; Perioda e katert drejtohet gjithashtu kunder nje kategorie te vjetme: "kunder agjenteve te Jugosllavise (me teper se sa te Titos) ne Shqiperi". Perioda e peste ka nje karakteristike tjeter. Tere gjydet politike te kesaj periode kurdisen ne nje menyre te atille qe te pandehurit te dalin si agjente jo vetem te nje fusha, por te te gjitha fuqive "armike te Shqiperise"; hem te Jugosllavise, hem te Greqise, hem te SHBA, hem te Anglia. Te pandehurit ne kete periode jane vetem kuklla dhe prapa tyre synohet te tregohet se spiunazi amerikan ka mobilizuar te gjith armiqte popullit shqiptar ne nje agjentre te vjetme duke rekrutuar per kete qellim edhe Roman, edhe Beograd^(edhe Roma), din, edhe Athinen, biles^{edhe} Londren. Kete fryme dhe ngjyre politike kane, ne fakt, gjyqet:

- a) ay i Et'hem Çakos dhe grupit te tij hedhur me parashute ne Shqiperi, duke ardhur nga Italia.
- b) ay i Esad Toptanit (i), dhe shokova te tij hedhur ne Shqiperi duke ardhur disa nga Franca, disa nga Jugosllavia, disa nga Urdia.
- c) ay i Hamit Matjanit dhermone te tij, hedhur ne Shqiperi duke ardhur disa nga Greqia disa nga Gjermania Perendimore disa nga Egjipti.

SECRET

SECRET¹⁹²

Te gjithe keta gjyqe zhvillohen me nje buje ~~ja~~shchezakonisht te madhe ~~dhe~~
 nje publicitet qe kalon cdo kufi. Zakonisht kryetar i ketyre gjyqeve ^{speciale} ka qene
 Shuahip Fanariti dhe prokuror *Sali Çarçani*.

Pervec "imperializmit amerikan", keto gjyqe synonin te godisnin edhe emigracionin shqintar (Komitetin e Shoiperis se Lire), duke e paraqitur edhe kete jo si organizate politike por si agjenture te thjeshte spionazhi. E përsërith: me teper se sa gjyqe ligjore, kane oene fushata politike me dometheme jo ne planin nacional, por ne^e atate nderkombe tar.

Tirana, ne fakt, ndjek edhe ne kete rast nje vije e orientim te dhene nga Moska, ne lemin internacional. Kjo vije ishte: paraqitja e SHBA si fuqi nderhyrese ne punet e brendeshme te demokrative populllore, me mjete agresive, domethene me dergime spionesh, diversantesh, sabotatoresh, etj. te rekrutuar keta te fundit dhe vregatitur, ose futur nga Greqia, Italia, Jugosllavia, "sipas nje plani te koordinuar nga lart, nga Vashinktoni".

"e gjate nuk di se c'te thom mbi kete pike. Sa per perioden ce pason vitin 1954 (domethene dy vitet e fundit) nuk di gje sepse ndodhem ne Greqi qe atehere."

SECRET

SECRET

- 193 -

PERGJIGJE PYETJES XXVII-te
Ceshtja "Koci Xoxe".

Kesaj pyetjeje, tekstualisht, i jam pergjigjur ketu e tre javë përpara, duke iu pergjegjur një kerkese te autoriteteve amerikane. Sidoqoftë, permend edhe ketu disa te dhena te kufizuara.

Qe te shnjegohem me mire, kete ceshtje do ta ndaj ne 4 pika.

Pika e parë perfshin kohen që shtrihet nga formimi i Partise (nendor 1941) deri ne pragun e clirimt te Shqipërise, ~~xxxxx~~ konkretisht deri ne plenumin e Beratit (tetor 1947).

Pika e dyte perfshin kohen që shtrihet nga plenumi i Beratit deri ne Plenumin e 8-te (pranver' e vitit 1947).

Pika e tretë perfshin kohen që shtrihet nga plenumi i 8-te deri ne plenumin e XI-te (gusht 1949).

Pika e katert perfshin kohen që shtrihet nga gushti i 1948 deri ne majin e vitit 1949.

A... Mbi pikën e parë kam shume pak gjera per te thënë. Koci i Xoxes eshte ne kete periudhe vetem një sekretar organizativ i Komitetit qendror te Partise, dhe formalisht e konretisht ay ka vetem postin e dyte ne Parti, pas Enver Hoxhes. Gjate kësaj kohe ay nuk eshte akuzuar per asnjë gabim ose faj. Sidoqoftë ay eshte personi që gezon besimin me te mëdha te jugosllaveve ~~nxjek~~ te gjithë ~~komunistët~~ eksponentët e PKSh-së eksponenteve te tjere te Partis komuniste shqiptare. Ay gezon, sidomos me largimin e Miladin Popovicit (qe preferonnte Enver Hoxhen), gjithë perkrahjen dhe besimin e Velimir Stoinicit (i cili zevendesoi Miladinin).

Pika e dyte fillon me ~~nxjek~~ Plenumin e Beratit. Ky plenum pati një prapakene shumë te rendesishme. Ne fakt, ne kete kohe, kryesia e P.K. jugosllave akuzon udheheqjen e P.K. shqiptare, e sidomos Enver Hoxhen per gabime ne orientim; sidomos ne lidhje me organizatat e Ballit e te Legalitetit (gabime te deviacionit te djathtë). Njeriu që e beri kete akuze kunder Komitetit qendror te P.K.S.H. ka qene Koci i Xoxes. Nga zbulimet që janë bere me von, rezulton se kete akuze, Koci i Xoxes e beri sipas sugjerimeve dhe udhezimeve te Velimir Stoinicit. Ky i fundit bille, organizoi prapa shpines se Enver Hoxhes dhe pa dijen e ketij, një grup me eksponente te tjere te K.Q. te PKSh. dhe konkretisht me Koci Xoxen, Sejfulla Maleshoven, Nako Spirun. Velimiri u pohoj ketyre personave se Enveri nuk qe shume i pershtateshem per te qene ne udheheqje te Partis komuniste shqiptare dhe ~~e~~ konkretisht ay duhet zevendesuar. Sipas këtij rekomandimi të Velimirit, ky grup, e sidomos Koci Xoxes, e goditen atehere ne

SECRET

SECRET

- 194 -

Bulet Enver Hoxhen duke ia dobesuar shume pozitat e tija brenda per brenda hierarqis se partise dhe duke forcuar shume pozitat e tyre. Koci i Xoxes, keshtu, u vu ne nje rang me Enver Hoxhen. Qe nga ky moment, kurdhere me perkrahjen e Velimir Stoinicit, ay i forcon vazhdimisht pozitat ne parti, sadoqe humb si aleate, ne fillim, Sejfulla "aleshoven (sepse perjashtohet nga Komiteti qendror) dhe me von edhe Nako Spirun, sepse ky bashkohet me Enver Hoxhen dhe fillon te shprehe simptoma makinakesie per menyren me te cilin e trajtojne Shqiperine njerezit e Beogradit. Pozita e Nakos ne Parti dhe influanca e tij e benin lodren e jugos"aveve dhe te Kocit brenda per brenda partis shqiptare shume te vesh tire. Pikerisht per kete, udheheqja jugosllave e Beogradit prengatit ne pranveren e vitit 1947 nje goditje te rende kunder Enver Hoxhes dhe sidomos Nako Spirut, duke perdonur edhe ne kete rast njeriun e saj: Koci Xoxen. Kjo goditje u dha ne plenumin e 8-te te Partise. Qe nga kjo kohe, pra, fillon pika e trete.

Pika e trete, pra, fillon me pranveren e 1947. Dihet se ne plenumin e 8, Komiteti qendror i PKJ akuzon elementin intelektual te KQ te PKSh se nuk i shikon me sy te mire relatat "eograd-Tirane, se ka bere gabime te djathta ne politiken ekonomike + saj, se ka influencuar qe te favorizohet elementi intelektual ne parti ne dem te elementit punit. Keto akuza ia sjell Komitetit qendror te PKSh nga "eografi Velimir Stoinici, i cili perkrahet ne te gjithe frontin nga Koci i Xoxes. Ky i fundit, sigurisht sipas sugjerimeve te Beogradit, shkon edhe larg. Ay akuzon/Nako Spiron se ka probabilitete qe te jetë edhe i lidhur me fugit e huaja imperialiste. Ay akuzon Enver Hoxhen se ne krye te K.Q. te Partis nuk duhet te jetë nje intelektual i ardhur nga shtresat pasashnik, si Enveri, por nje proletar, i ardhur nga shtresa punitore, Tamam ne këte te kohe hidhet parulla: "Udheheqja e Partise eshte berthama proletare e Komitetit qendror" (domethene se udheheqja nuk eshte Enveri, por Koci i Xoxes). Konform kesaj parulle, qe nga plenumi i 8-te ndiqet nje taktike krejt e re. Koopohen ne K.Q. shume elemente te lidhur me miquesira personale me Koci Xoxen, zakonisht ~~merxha~~ me origjine punitore dhe goditet elementi intelektual lart dhe ne baze te partise. Duke qene ne krye te Sigurimit (Ministris se brendeshme) Koci i Xoxes organizon ne kete kohe edhe nje seri gjyaesh, ku imolikon elemente te cilet me von, sipas planit te tij, parashikon t'i perdore ne nje gjyq te madh drejtuar kunder Nako Spetros, Mehmet Shehut, Enver Hoxhes,

SECRET

SECRET

Koci etj. ~~X~~/shkon aqe larg ne kete rruge sa organizon gjurminin e Bedri Spahiut, Liri Belishoves, Nako Spirut, Mehmet Shehut, etj. Ne nje atmosfere te tille, Nako Spirua vret veten. Koci e peruor kete vetevasje si rast per te forcuar edhe me teper pozitat e tij dhe per ta perdonur si pretekst se akuzat e tij ne plenumin e 8-te qene te verteta. Vetevasja e Nakos i dobeson edhe me teper pozitat e ~~xxix~~ Enverit, partizanet e te cilit ~~xxxi~~ n'ate kohe (si Bedri Spahiut, Mehmet Shehu, Liri Belishova, Begir Balluku, etj) jane izoluar dhe e kane humbur forcen ne dobi te partizaneve te Koci Xoxes (Kristo Themelko, Pandi Kristo, Nesti Erenxhiu, Vlachhi Blushi, etj). Situata eshte e tille sa qe odo gje le te parashikohet se fraksioni Koci Xoxist brenda partise eshte ne pragun e nje goditje te re, goditje e cila do te eliminoje nga udheheqja Enver Hoxhen dhe mbeturinat e partizaneve te tij ne K.Q. te PKSh. Mirepo pikorisht ne kete moment dalin letrat e K.Q. te Partis komuniste boleshevike te Bashkimit Sovjetik drejtuar K.Q. te Partis komuniste jugosllave, me von denimi i Titos nga Komi-informi dhe, si pasoje, shkeputja e Beogradit nga Moska. Ne kete situate, Enveri vepron ~~te~~ energjikisht se Koci i Xoxes, e cfritezon rastin, dhe shpeton pozitat e tij dher^{te} ndofta, edhe koken e tij. Koci i Xoxes, qe ishte ne vigjiljen e triumfit, falimenton. Plenumi i XI-te i Komitetit qendror te PKSh vendos, ne dualitetin Moske-Beograd, te ~~mer~~ mare anen e Moskes.

Dhe qe ketu, domethene qe nga gushti i 1948 fillon pika e katert. Tere plani iugosllav, zbatuar ne Shqiperi me anen e Koci Xoxes, falimenton. Enveri e paraqet veten si kundershtar te Beogradit (ne fakt, kundershtar i "Beogradit ^{me teper, njo "neutral"} ishte Nako Spirua). Enveri, ~~per jugosllavet, kette persona i pëdashihet ne krye~~ Megjithkete, ~~etj.~~ mer edhe meritat e Nakos, e paraqit veten ~~xxix~~ si shpetimtar te partise, "si element qe ka kundershtuar jugosllavet", etj. Qe nga ky cast, pozitat e Kocit ne parti e qeveri Jane zero. Partizanet e tij izolohen politikisht. Ay, domethene Koci, akuzohet per tradheti ndaj partise e popullit. Dhe se bashku me 'te edhe dora e qjathte e tij: Pandi Kristo, e me radhe: Vaske Koleci (drejtor i Sigurimit), Kristo Themelku ~~xxix~~ (minister i luftes), Nesti Erenxhiu (president i Komisionit te planit), etj. etj., pa permendur ketu persona te dores se dyte si Vango Mitrojorgji, Nuri Huta, Niko Opari, ~~xxix~~ qe u denuan me burgim.

Dhe ketu, me pushkatimin e Koci Xoxes ne majin e 1949 mer fund "ceshtja Koci Xoxes", ne kuptimin e ngushte. Per hollesira me te gjera reth kesaj pyetjeje shih përgjigjen e meposhteme.

SECRET

SECRET**PERGJEGJE PYETJES XXVIII-te**

Pas denimit te Koci Xoxes cila ishte situata ne Shqiperi, Me cilen menyre venuroi titizmi ndaj P.K. shqiptare. Kush dhe sa nga elementet e njohur titiste rruajne brenda partis e gjirit te geveris pozitat e mepareshme. Cili ka gene orientimi i Moskës ne lidhje me situaten e re te krijuar ne Shqiperi.

Dihet se per te realizuar planin e tij te torpillimit, [ne krye/te Nakos] e pastaj te Enverit, Koci i Xoxes e rethoi veten me nje numur komunistesh miq personale te tij, te cilet gradualist, gjate periodes 1945-1947, i ngriti ~~nga~~ deri ne udheheqaje te Komitetit qendror ose deri ne Byron politike. Nga keta persona te njohur si besnik te Kocit dhe njerez te tij, vremend:

Naxhije Dumen (grua e Nesti Keremxhiut), bere edhe ministre e arsimimit aty nga 1947, Nesti Keremxhine, ne fillim drejtor i Sigurimit dhe pastaj president i Komisionit te planit (ne vend te Nako Spiros), Petro Papin, president i Bashkimeve profesionale te Shqiperise (ne vend te Tuk Jakoves), Vaske Kolecin (bere drejtor i Sigurimit) nje fare Dhimitri (~~nuk~~/nuk me kujtohet) dhe bere president i Rinise shqiptare; Xoxhi Blushi (bere shef i komisionit te kontrollit te Republikes) Pellumb Dishnica (bere drejtor politik i ushtrise shqiptare), Kico Ngjela (bere nendrejtor i kuadrit prane Komitetit Qendror), Rahman Perlaku (bere gjeneral).

Krahas kesaj politike, per te ngritur ne poste me perhjegjesi njerez te rinx te tijte, Koci i Xoxes afro ~~nek~~ pas vetes elemente te vjetër te Komitetit qendror, si: Pandi Kriston, Kristo Themelkon dhe Ramadan Citakun.

Se treti, av izolon ose perjashton nga Komiteti qendror dhe postet e tyre te tjera me rendesi nje varg eksponentesh te tjere te vjetër te Partise si: Bedri Spahiu, Mehmet Shehu, Nako Spirun, Liri Pëlloshoven, Spiro Koleken, Manol Konomin.

Pas kongresit te pare (qe shenon fitoren e Enver Hoxhes mbi Koci Xoxen) dhe pushkatimit te ketij te fundit, njerezit e Koci Xoxes i humbin pozitat e fituara me perkrahjen e tij:

Pandi Kristua dhe Vaske Koleci (pa permendor ketu Vango Mitrojorgjin, Nuri Huten, Niko Oparin qe jane te dores se dyte) u burgosen.

Naxhije Duma, Nesti Keremxhiu, Petro Papi, Dhimitri, Xoxhi Blushi, Pellumb Dishnica, Kico Ngjela, Ramadan Citaku, Rahman Perlaku dhe Kristo Themelku, antare te Komitetit qendror ose disa prej tyre edhe te Byrose politike, perjashtohen nga cdo forum i Partis, ne post me perhjegjesi.

Perkundrazi, elementi i njohur si fillo-enverist rifiton dhe me bollek,

SECRET

- SECRET

bile, pozitat e patura. Te tille jane: Mehmet Shehu, Bedri Spahiu, Liri Be-
lishova, Pilo Peristeri, Tuk Jakova, Manol Konomi, Spiro Koleka, etj. (Disa
nga keta, si Bedri Spahiu, Tuk Jakova e Manol Konomi u torpilluan nga "ehmet
Shehu, politika e te cilit ka qene sa me pak konkurrente te rrezikeshem reth
vetes).

Ne kete menyre, pra, elementi i njohur si fillo-kocist brenda udheheqjes
se Komitetit Qendor te P.K. shqiptare, u eliminua. Duke humbur pozitat qe
kishte, ay nuk qe ne gjendje t'i sillte deme dhe pengesa partise, aqe me te-
per sepse, ne pergjithesi, shumica e tyre qene "parvenu", njerezit pa influ-
ence personale ne parti, te ngjitur ~~xx~~ ne poste udheheqese vetem e vetem nga
politika sektariste dhe personale e bere gjate koheve prej Koci Xoxes. A mund
te konsiderohen keta elemente si njerez me parime titoiste, si persona poli-
tike qe kane ndjekur nje vije te tyren person lisht nuk besoj. Ata kane qene
me 2-3 ~~pergjithse~~
~~vetem vegla te perdonura nga Koci i Xoxes; me fjalte te tjera, jo kuaj race~~
ose hipodromi, por kuaj bartjeje dhe parmande.

Eksperiencia e ime dhe njohurit e mia me bejne te avancoj gjithashtu nje
teze tjeter: tezen se ne Komitetin qendor te Partis komuniste nuk ~~l~~,
~~l~~ tani nje rryme titoiste. Elementet qe ishin koshiente te lodres
se tyre (si Koci i Xoxes, Pandi i Kristos, Nesti Kerenxhiu) ~~xx~~ u Jane prre
me kohe thonjte. Elementet e tjere, si Nohxi Plushi, Petroapi, ~~Kader Kader~~
~~xx~~ Dhimitri, as qe mendoj se do te hyjne ndonje here ne Komitetin Qendor.
ne shumicen derrmuese ~~xx~~.
Pse sepse/meritat e tyre kane qene zero dhe jane zero, qofte si njerez poli-
tike, qofte si njerez organizatore.

Perpara se t'i jap fund te saj pyetjeje duar te theksoj orientimin e ri
dhene Tiranes pas shkeputjes se saj prej Geogradit. Ky orientim synonte:

1.- Partia komuniste, te deri atehere kishte qene sekrete, ilegale, te
dilte hapur ne drite sepse nuk kish asnjë kuptim qe nje parti qe dominonte
vendin te qendronte e panjohur nga masa e popullit.

2.- Ne lemin e politikes se jashtme. Bashkimi Sovjetik eshte "drita, ieta,
miku i vetem dhe i madh i Shqiperise". Besnikeria ndaj Bashkimit Sovjetik eshte
metri ue mat cdo parti komuniste. Parukla e vjeter: "Bashkimi me Mosken kalon
nepermjet Geogradit", denohet si anti-komuniste.

3.- Ne lemin ekonomik: Te forcohet lufta e klasave, te krijohen sa me
shume kooperativa ne fshat, sepse prora e vogel individuale lind gradualisht
dhe sistematikisht elemente te rind kapitaliste ne strukturen socialiste te

SECRET

SECRET

regjimit te ri ne Shqiperi.

4-- Ne lemin industrial: Te shpejtohet ritmi i industrializimit, sepse industria eshte baze e sukseseve*

5-- Ne lemin propagandistik: Gjendja e veshtere ekonomike t'i hidhet vllacitjes jugosllave; te gjitha gabimet~~en~~ brenda partis dhe jashte saj t'i highen Koci Xoxes, si zbatues i urdherave te Beogradit, dhe krahas me kete, te premtohen sa me publikisht se te gjitha padrejtesite kunder individeve dhe antareve te partise do te ndreqen me orientimin e ri; te ashpersohet demaskimi i fuqive perendimore, si "fuqi imperialiste, borgeze, kapitaliste", si fuqi "armike te Shqiperise, si agjentura spiunazhi, etj. duke "tur ne kete numur edhe Jugosllavine me Titon".

Dhe ketu i jap fund edhe kesaj pvtjeje per te kaluaren ne ate qe pason.

SECRET

SECRET**PERGJIGJE PYETJES XXIX-te**

Pas rivendosjes se maredhenieve Moske-Beograd cila ka gene pershtypja ne radhet e bazes se partise. Cili nga eksponentet e partise konsiderohet fillo-titist.

Pyetja e lart-permendur permban dy ceshjet.

Pikes se dyte i jam pergjigjur ne pyetjen e XXVIII, domethene ne pyetjen e mepareshme.

~~Rivendosja~~ Mbi pikën e pare kam te thom sa vijon:

Personalisht nuk kam aene ne Shqiperi kur eshte kryer ~~rivendosja~~ e maredhenieve Beograd-Moske. Kam gati dy vjet qe ndodhem ne Greqi, dhe pikërisht qe nga viti 1954. Megjithekete, jan opinionin tim personal, duke u bazuar vetem ne eksperienca time te fituar gjate qendrimit ne Shqiperi.

Qe rivendosja e maredhenieve Moske-Beograd ka shkaketuare një ~~pergjigje~~ pershtypje habije ne parti dhe ne popull, ne pergjithesi, kjo vet-kuptohet. Mirepo, ne kete drejtim duhet pranuar se ~~XXIX~~ e zoteron mire situaten, se ajo ka nje aparat shume te gjere e te afte me anen e se cilil eshte ne gjendje ta perballoje habine dhe ta beje masen e partise qe te besoje se rivendosja e maredhenieve Beograd-Moske eshte shume pozitive edhe per Shqiperine. Ne fakt, asnjë anetar partie ne Shqiperi nuk e pelqente dhe as e shikonte me sy te mire rethimin ~~geografik~~ gjeografik te Shqiperise nga shtete armiq (Italia ne perendim, Jugoslavia ne Lindje, Greqia ne Juge). Qenia e Jugosllavise si shtet jo armik i Shqiperise, pra, nuk mundet vecse te kenaqe nje aspirate te thelle te komunisteve shqiptare. Dhe kjo, jo vetem sepse thyhet "rethimi gjeografik" i Shqiperise, por edhe sepse lindhjet tregetare e ekonomike te Shqiperise behen me te lehta me shtetet e tjere te lindjes, per vete faktin se celet nje korridor neper ~~zona per Korripunecen postale~~ token jugosllave, korridor qe ish myllur sa kohe qe maredheniet Moske-Beograd ishin te acaruar. Pastaj Shqiperia ka interes direkt qe te importojte dhe te eksportojte sende nga Jugoslavia, sense transporti eshte jashtezakonisht i lehte dhe i pakostueshem.

Por, ketu del pyetja: A do te deshte baza e Partise dhe populli shqiptar qe Tirana, sikurse ne te kaluaren, te kthehet perseri ne nje gjysme koloni te Beogradit, ku ligjin ta bejne jugosllaveti? Personalisht thom se as Partia, as populli nuk do te donin qe te viheshin nden thundren jugosllave. Duan maredhenie ne nivel te barabarte, por jo neneshtrim.

A ka ne plan Moska t'ia lere vendin e saj, si ne te kaluaren, Beogradit, ^{ne shqipëri}, ^{po evolion eventualisht diejt ne zgjedhje te lile}, Na Shenja, tregojne se ~~drat~~ se situate ~~lile~~ ne Shqipëri, neqas pune, neqas me

SECRET

SECRET

shume kundër shumë kundër natyrisht me shume gadal, me shume kudes, me shume ~~te~~
Por valem shenja e personit.
takt. Opinioni tim eshte se Partia komuniste shqiptare, po te jetë ~~soçkë~~ i tillë
orientimi final i Moskes, do t'i bindet ketij udhezimi, sado ne me gjysme zemre.
Por opinioni tim eshte: Ky eventualitet, eventualiteti qe Beogradit te mare per
seri ne Shqiperi tere autoritetin, prestigjin dhe lirine e veprimit ne kichte
ne Shqiperi ne vitet ~~1945~~ 1946-1947, duke zevendesuar kryekeput ~~Mosken~~, me duket
ne perserit personalist - se eshte nje konkluzion ~~moskës~~ i nxjere
nguteshem. Aqe me teper eshte konkluzion i nguteshem -gjithmone sipas ~~meje~~ - po
te parashikohet qe ky eventualitet ~~te~~ te behet ne te arthmen e aferte.

SECRET

SECRET

- 131 -

PERGJIGJE PYETJES SE XXX-te

Cilat Jane veprat e krijuara deri me sot nga pushteti komunist ne Shqiperi.
C'rezultate ka arritur deri me sot ky regjim ne lemin politik-ekonomik.

Pyetja ne fjalë ka dy nenepi. Per t'i u pergjigjur se pares nevojiten me doemos qe te disponoj disa dokumenta, sepse boshllet ne kujtesen time jane teper te medha. Ku te mbaj mend c'ja-ne ndertuar ne Shqiperi brenda 11 vjetave qe kane pasuar 1944-en. Magjithkete, deri sa me kerkohet, do te perpiqem te rjeshtoj ketu poshte ato objekte te cilat i mbaj mend. Sidoqofte, e perse rit, jashte listes qe poshte-shenoj mboten nje numur ~~ta~~ i madh veprash te nder tuara nga komunistet qe s'me kujtchen ose nuk i di.

Per t'u shpjeguar me lehte, keto ~~marxist~~ vepra te ndertuara do t'i ndaj ne 5 kategori:

- a) Vepra te ndertuara ne fushen e kultures.
- b) Vepra te ndertuara ne fushen e bujqesis.
- c) Vepra te ndertuara ne fushen e industri-minierave
- d) Vepra te ndertuara ne fushen e ndertimit
- e) Vepra te ndertuara ne fushen e transportit.

NE FUSHEN E KULTURES: Ne kete fusha, regjimi komunist ka ndertuar vetem nje objekt material te rendesishem qe vlen per t'u shnuar.

Ky objekt material i ndertuar eshte Kino-Studioja "Shqiperia e Re". Inaugurimi i kesaj vepre u be aty nga 1952. Nodhet ne Veri te Tiranes. Jane nje varg godinash me arkitekture te bukur (ne krahasim me objektet e tjera te ndertuar ne Shqiperi) dhe te paisura me makineri e njete moderne per prodhimin e filmave kinematografike. Di se regjimi komunist eshte bere pishman qe ndermori dhe harxhoj per ndertimin e ketij objekti artistik fonde jashtezakonisht te medha per buxhetin e varfer te Shqiperise, ace me teper, sepse per mungese arti stesh, kuadri te specializuar e fondesh, godinat ^{sidomos} dha/pajisjet mekanike te Kino- Studios "Shqiperia e re" qendrojne te ba cfrytezuara. Bullgaria, me mjetet ~~marx~~ zhume me te varfra se sa te Shqiperis ne kete fushe ka arritur te nxjerre disa filma bullgare; Shqiperia, ka arritur te produjoje vetem disa dokumentare te zakoneshem propagandistike, dhe te qarkullueshem, per kalitetin e tyre, ^{te dobet,} vetem brenda vendit. Pikerisht per kete, ndertimi i Kino-Studios eshte konsideruar nga te gjithe si nje "lluks i tevert", ~~marx~~ "harxhim i kote" dhe "investim inrentable".

Objektet e tjera materiale te ndertuara ne fushen e kultures, si shkolla, gjimnaze, etj, Jane fare te zakoneshme keshtu qe nuk ia vlen barra qirase t'i permendesh.

SECRET

SECRET

- 132 -

Ne fushen e kultures realizime te mira (si sasi, jo si cilesi) jane arritur ne krijimin e grupeve artistike. Permend ne kete rrejtim:

- a) Theatrin e Shtetit (si grup artistik, jo si objekt material). Me perpara Shqiperia nuk kish as nje grup teatral profesionist.
- b) Filamonin e shtetit (si grup artistik, jo si godine). Perfshin maksimumi nga 60-70 instrumentiste. Eshte e para orkester simfonike ne Shqiperi.
- c) Baletin e shtetit. Perfshin maksimumi zjithashtu 40-50 te rinjektor e te reja, qe me teper se sa danse klasike, bejne ~~gymnastique~~...gjimnastike suedeze! Me gjith kete, ky grup ka vene ne skene disa cfaqje klasike ("Esmeralda", "Shatrivami i Bahgi Sarajt", etj). Eshte i mire si grup folkloristik.
- d) Estrada e shtetit. Perfshin maksimumi 40 vete. Eshte nje fare cirkusi ne embrion.
- e) Korri i Shtetit. Perfshin reth 60-70 vete. Ndofta realizimi me kualitatif nga te gjitha krijimet e tjera ne kete fushe.
- f) Opera e shtetit. Perfshin disa soliste. Ka dhene the jep cfaqje lirike kurdehere ne bashkepunim me korrik. "Rusalka", "Ivan Susanjini" e pergeshitet pjesa te lehta operash ruse.

Krahas ketyre grupeve artistike, jane krijuar:

- a) Muzeumi i shkencave te natyrores.
- b) Muzeumi etnologjiko-arkeologjik
- c) Muzeumi i Luftei Nacional-Clirimtarë
- d) Galeria e piktures dhe skulptures
- e) Biblioteka gendvore shteterore e Tiranës, që ~~u~~llë ~~u~~zqerton.

Ne analize te fundit le te shtoj krijimin e disa instucioneve te ndryshme si:

- a) krijimin e Institutit te shkencave qe meret me kerkime ne fushat e ndryshme shkencore: klima e Shqiperis, gjuha e Shqiperis, historia e Shqiperis, bujqesia shqiptare, etj.
- b) krijimin e ~~shkencave~~ fakulteteve te arsimit te larte (Politeknikum, Mjekesi, Drejtesi, Pedagogji, Shkenca politike, etj). Jane te parat shkolla te arsimit te larte ne Shqiperi. Funksionimi i tyre ka filluar aty nga 1950. Frekuentoohen shume.

Pervec ketyre, ne fushen e kultures, shenohet nje zgjerim i rrejetit arsimor te mesem e fillor, nje zgjerim i sallave ~~minematografike~~, krijimi i disa stadiumeve moderne sportive (Tirane, Korce, Shkoder), perkthime e botime me

SECRET

~~SECRET~~

te shpeshta e me te shumta se sa ne te kaluaren~~f~~ ne letersi, krijimin e shume kurseve
~~xxxxx~~ kunder analfabetizmit, etj.

Ne pergjithesi, re kete fushe, ne fushen e kultures, realizimet jane te medha e te rendesishme ne Shqiperi. Mirepo ato jane te medha vetem ne sasi dhe shume te vogela ne cilesi. Shnjegohem: Ka shume shkolla, shume grupe artistike, shume qendra te ndryshme kulturale por edukata qe merret nga keto shkolla, grupe dhe qendra te ndryshme eshte shume e nje-aneshme. Ato jane mjete propagande, mjete ~~xxixxx~~ per edukimin e masave me vijen e Partise, dhe jo burime edukimi real. Sdo gje, ne kete front, i nemeshtronhet interesave te Partis, vijes se partis.

NE FUSHEN E BUJQESIS.-- Ne kete fushe, politika e partis ka qene kur-dohere, gjate te ll vjeteteve qe pasojne clirim, e pagendrueshme, hezituese. Here shteti terheq nga fondet buxhetare parashikuar per investimet ne industri dhe i harxon per sektorin e bujaesis, here terheq nga fondet e parashikuara ne bujqesi dhe i investon ne objekte industriale. Here e ka konsideruar sektorin e bujqesis si te dores se pare, dhe here tjetër (kjo ka ndodhur me shpesh) e kaluar ne plan te dyte, duke i dhene -sipas udhezimeve dhe orientimit sovjetik- prioriteten absolut sektorit industrial. Keto fluktuatione nuk mund te mos kene patur pasoja te renda per bujaesine shqiptare, aqe me teper, sepse edhe vete programi i kulturave bujqesore ~~xxxxxx~~ qe duheshin mbjellur sipas parashikimeve here i jepte prioritet bimeve industriale (pambukut, lule diellit, duhanit, panxhar-sheqerit) here bimeve cereale~~g~~grurit, miserit, thekerit). Pa keto sondazhe te demeshme here me te dijathte here me te majte, pa kete politike hezitimi qe here i jepte rendesi bujqesis here e kalonte ne plan te dyte, kam bindjen se nje politike konsequente ~~she~~ e perpilluar e studiuar mire, do te jepte rezultate pozitive ne Shqiperi. Sado qe vend malor, Shqipëria nuk eshte e varfer ne toka pjellore. E keqja eshte se shumica e tokave te pershtateshme per bujqesi (Vurgu, Myzeqeja, Zadrima, fusha e Durrësit, etj) jane te mbuluara nga ~~keneta~~, ose pa kanale kullues, gje qe shkaketon inondata te shpeshta pikerisht ne zonat me pjellore.

Përmend ne kete drejtim, objektet me te rendesishme te ~~xxxxxx~~ ndertuara nga shteti shqiptar ne lemin e bujqesis:

- a) Tharrja e kenetes se Maligit ne Korce, tharrje e cila i dha bujqesis -ne mos gaboj~~f~~ ndonje zero ne fund- reth 2500 hektare toke te re shume ~~xxxxx~~ pjellore.

~~SECRET~~

SECRET

- b) Celja e kanalit vadites Vjose-Levan-Fier, afersisht 60 kilometra i gjate, ne Juge te Shqiperis.
- c) Punimet ne vazhdim e siper per kanalin e Gjadrit ne Zadrimë (qarku i Shkodres) me anen e te cilit, nemos gaboj do te fitohen 2/000 ha toke te reja.
- d) Punimet ne vazhdim e siper per tharrjen e kenetes ne Terbufit ne qarkun e Beratit.
- e) Celja e kanalit Naum Panxhi ne Elbasan. Mbi dobite e tij nuk mund te permend ndonje shifer se s'me kujtohet.
- f) Disa kanale (shume me te kufizuar se sa ay i Vjose-Levan-Fierit) ne qarkun e Tiranes, qarkun e Kukesit, qarkun e Dibres, qarkun e Gjirokastres dhe qarku e Durresit e Beratit.

Pervec punimeve ne lemin e bonifikimit, ne sektorin e bujqesis duhet te permend edhe ndertimin e fermave shteterore (disa prej ketyre tebasura, si ajo e Kamzes, e Sukthit, etj), krijimin e disa stacioneve zototeknikë^{u ndezimi}/per permiresimin e racave te bagetive (Shkodra ka stacionin zototeknik me te madh) krijimin e shume fidanishteve pemore (qofte ne Juge, qofte ne Veri te Shqiperise) dhe, ne analize te fundit, planin pesevjecar te pyllezimeve, plan i cili ka qene i studiuar mire dhe eshte i vetmi qe eshte realizuar objektivisht e realisht me shpejt se sa parashikimet, pa pesuar ndryshime e zgjelime ne prapskene.

Duhet pranuar se ne krahasin me kohen e Zogut, prodhimi bujqesor ne Shqiperi eshte shtuar shume, sidomos versa u perkthet bimeve industriale (edhe gruri e misri shenojne shtesa te mira), m'reno duhet ditur se prodhimi i bujqesis jashtezakonisht te prapambetur e primitive shqiptare te kohes se Zogut nuk mund te sherbeje si baze reale per te krahasuar perparimet. Cili vend i botes, nuk ka shenuar perparime ne prodhimet bujqesore brenda ~~librazhix~~ vjeteteve qe pasuan mbarimin e luftes Mundesite reale te Shqiperise, baza e saj, kane te gjitha te dhenat qe prodhimi bujqesor te ishte shume me i madh se sa ~~sot~~ po te ish^o ndjekur nje orientim jo i influencuar nga interesa te huaja.

NE FUSHEN E INDUSTRI & MINIERAVE..- Ne kete fushe, sukseset janë shume me te medha se sa ato te sektorit bujqesor. Kjo per dy aresye kryesore:

- a) sepse i tillë ka qene orientimi i partis ne fushen ekonomike: Prioritet

SECRET

SECRET

absolut industriese.

b) sepse vete nenetoka e Shqiperise eshte e pasur.

Le te permend, keta poshte, ato objekte materiale ne jane ndertuar ne kete fushe gjate viteve te pushtetit komunist ne Shqiperi. (Me mire le te thom ato objekte qe mbaj mend).

- 2-3 fabrika per cveshjen e orizit (sidomos Shqiperi Juge-Lindore), kapaci - teti i te cilave eshte i mjafte per krejt prodhimin shqiptar te orizit.

- 2-3 fabrika vaji te rendesishme (nuk permend punishtet e vogla), si ajo se bashku me ato qe ekzistonin perpara e Vlores e Fierit, me kapacitet/ per krejt prodhimin shqiptar te ullirit dhe farerave oleogjinoze te produhuara ne vend.

- 2 fabrika per cveshjen e pambukut (ne Shqiperin e Mesme) me kapacitet per te plotesuar nevojat e vendit dhe, edhe per eksport.

- 1 Fabrike cimentoje ne Vlore, e cila, duke iu shtuar fabrikes se vieter te Shkodres, duhet te plotesoje, sipas varashikimeve, te gjitha nevojat e vendit.

- Nje fabrike konservash ne Vlore (kapaciteti nuk me kujtohet, por parashikoheshe ~~punishtet~~ si objekt i rendesishem, natyrisht jo i afte per te plotesuar nevojat e popullsise).

- Nje fabrike sheqeri (nga panxhari), ne Maliq (qarku i Korces), me kapacitet vjetor 100.000 tonellata ne vit, domethene i mjafte per konsumin e krejt popullsise shqiptare.

- Nje kombinat druri (kontravlaqe, drrasa, rimesso, trare, etj) ne Elbasan -kapaciteti i te cilil nuk me kujtohet, por di se konsideroheshe nje nga veprat me te medha qe kishin filluar nga funksionimi.

- Nje oficine mekanike, Uzina "Enver", ne Tirane me reparte saldatoresh, tornitoresh, ckrirjeje, etj.

- Nje Kombinat tekstili, me emrin "Stalin", me afersit e Tiranes, me kapacitet vjetor 20.000 metra linear te pambukta ne vit (domethene me prodhim te mjafte per nevojat e krejt popullsise shqiptare ne tekstile).

- Nje fabrike per stofra te leshta, afer Kombinatit te tekstilit, me kapacitet vjetor 9.000 metra linear ne vit (pra, jo me prodhim te mjafte per nevojat e popullsise).

- Nje kombinat zdrukhetarie, ay me emrin "Misto Name", ne afersit e Tiranes, per prodhimin me shumice e ne seri te mobiljeve dhe prodhimeve te tjera te kesaj natyre, me kapacitet nuk e di por me reth 2.500 puntore (nemos gaboj).

SECRET

- SECRET

- Nje fabrike per fermentimin e duhanit ne Shkoder, nomos ~~sahoi~~ ne ~~kavash~~ vjetor reth ~~1000000000~~ 10 kv. ne vit (Prodhim duhani i caktuar kryesisht per eksportacion).

- Centrali hidroelektrik "Lenin", ne Dajti, se bashku me kondotin e ujtit per nevojat e popullsis se kryeqytetit. Me parpara Tirana furnizoheshe me energji elektrike te prodhuar me lende djegese. Kapacitetin e ketij hidrocentrali e kam harruar. Por di se punimet per ndertimin e ketij hidrocentrali i kane kushtuar lesht e kokes popullit shqiptar. Eshte punuar qe nga 1946 deri me 1951. Jane celur tunele e galeri qe kane thethitur miliona leke, brenda malit. Me nje projekt te studiuar me mire, Shqiperia mund te kish bere 10 centrale te tille, ne vende te tjera me te favoreshme, duke harxhuar po ato te holla. Sot pranohet ne Shqiperi nga te gjithe se ndertimi i ketij hidrocentrali ishte nje ndermarrje e marrezishme. Shteti dha 3 para te te hynte ne fillim ne valle por do te ish i kenaour sikur te paguante 100 grash dhe te dilte. Mirepo rruajtja e prestigjit (se pse ishte objekti i pare i madh q'u fillua te ndertoheshe me buja), e detyroi parti ~~ver~~ deshi s'deshi, ta higje vallen deri ne fund. Ky objekt ka nje histori te vacante: filloj si objekt qe duhej mbaruar brenda planit te pare njevjecar, u kalua ne planin e dyte ~~expressione~~ dyvjecar - por edhe ketu nuk u realizua dhe, sado qe nuk figuror ne objektet e planit te pare per sevjecar, ky hidrocentral mbaroi brenda pesevjecarit. Partia perhapi indirekt parullen, atehere, se hidrocentrali "Lenin" iu imponua qeverise nga injoranca dhe pazotesia e teknikeve jugosllave, te cilat i bene, ne projektin e tyre, hesapet pa hanxhine.

- Hidrocentrali elektrik i Matit. Vepra me e mështë ne Shqiperi. Ndertimi i tij ishte parashikuar brenda pesevjecarit te pare (domethene duhet te kish mbaruar ne fund te 1955). Kapacitetin e tij ne kw nuk e mbaj mend por di se ky hidrocentral parashikohet te furnizoje me energji elektrike gati kreqjt Shqiperine, qytete e fshatra, duke perfshire tere vendin ne nje rrjet te vetem ~~energetik~~ ~~shkollor~~. Ndertimi i tij parashikon krijimin e nje lijeni artificial ne gryken e Matit, barazhe te larte, ~~et~~ shpernguljen e disa katuddev te perhapura ne kete zone, etj. Investimet teper te medha qe kerkonte dhe orientimi i ri sovjetik e detyruan Partine ~~komuniste shqiptare~~ qe ~~te~~ shtyje afatin e ndertimit te tij deri nga fundi i 1957-es. Punimet ne kete kantier kane thethire nje pjese dermuese te buxhetit shqiptar per pesevjet resht dhe mijra e mijra krahe pune. Eshte nje

SECRET

SECRET

veper ndertimi i te cilit mund te priste te vaktën edhe 10 vjet~~s~~ bille edhe e sotme,
me terer po te mëren parasysh se është Shqiperia/ ky kollos eshte si një kollan gishtin xhevahiresh ne qafen e një dëse; ose si një brillant i cmueshem ne ~~xxxxx~~ e një lvpesiz te uritur e te reckosur.

- Kombinati i distileris dhe i Rafinerise ne Çerrik. Kapaciteti i tij nuk me kujtohet. Por eshte edhe ky, një nga ndermarjet me te medha ne Shqiperi, ndofta i dyti pas hidrocentralit te Matit. Përherish si ky i fundit, edhe punimet e Çerrikut qe parashikoheshin te mbaroheshin ne mbarim te pesevjecarit (1955), ~~xx~~ u shtyne deri nga fundi i 1958.(2) Dobia e ketij kombinati do te jetë rafinerimi dhe distilimi i vajgurrit te Kucove-Patosit. Kapaciteti i tij, parashikohet te mjaftoje per konsumin shqiptar dhe te mbetet edhe per eksport (deri me sot, Shqiperia/^eksporton vajgurri bmut).

- Ndertimi i një kantieri ne Durres per riparimin dhe fabrikimin e varkave ose anijeve me një tonelazh te vogel, per udhetime ose transport gjate ~~qytete~~ bregdetit shqiptar.

- Ndertimin e disa sharrave per prerje drunjesh, me kapacitet te mjaft per nevojat e vendit dhe eksport, sidomos ne Veri te Shqiperise: Fuka, Balze, etj.

Përpresa se te kaloj ne minierat, la te shfoj se gjith industria e vogel e periodes zoiste e italiane, qe ishte pronë private, eshte shtetezuar, perqendruar me pak qendra (jo e decentralizuar dhe ~~xxx~~ dhe pak rentable sic qe). Keshtu ndodh, per shembull, me disa fabrike kepucesh, se cilave u janë shtuar edhe mjete te reja, me disa fabrika lekuresh (te pajisura/me mjete te reja), me disa fabrika te vogla marmelladash, cigaresh, porcelanash, tekstili e corapesh, oficina mekanike dhe qendra te tjera rivoarimi (sidomos keto janë pajisur me mjaft makineri te reja), centrale elektrike me lende djegese, etj. etj.

Ne sektorin e minierave nuk mund te thuhet se ka objekte ~~xxxxxxxx~~ qe kane filluar nga cfrytezimi vetem pas clirimit. Por keto objekte, ne mërsa ishin vene ne cfrytezim nga italinet, ose ndofta sapo ishin zbuluar, tanë jepin një rendiment te madh. Kucova e Patosi, per shembull, jepin lart nga 2000 perqind me terer se përpresa, minierat e Kromit (ne Krabe etj) lart nga 5000 perqind, po keshtu edhe per minierat e qymyr-gurrit, te pises, trumxhit ase bakrit, hekurit, etj. Ne sektorin e minierave janë bere edhe shume zbulime te reja minerale por cfrytezimi i ~~xxxxxx~~ nuk ka filluar ne stil te gjere. Parashikime te medha ne kete drejtëm ~~parashikon~~ sidomos plani i dyte pesevjecar, i

REFIDELT

- SECRET

cili ka si orientim kryesor dhe basal shtimin e produkteve te nenetokes per perioden 1956-1960, dhe jo, si i pari, ndertimin e objekteve industriale.

Mendoj se ne pergjithesi nje politike industriale qe te drejtoshesh ne vija me te trasha drejt prodhimeve te mallrave te konsumit te gjere (konserva, peshkim, artikuj korrente) do t'i ishte shume me i nevojeshem Shqiperise.

NE FUSHEN E NDERTIMIT/- Realizimet me te madh te ketij sektori jane bere gjate viteve 1945-1946, domethene gjate periodes se rindertimit te shkaterri- meve te lura nga lufta qe okupacioni. Nuk ka objekte te medha te rindertuara (me perjashtim te portit te Durrasit, puseve te Kucoves, ~~etj~~ dhe mdonje objek- tti tjeter), por shume kilometra rruge, shume ura, shume shtepi te verapura ne te gjith vendin.

Sidoqofte, vitet e fundit, ne kete sektor, ~~u~~ vlen te permenden disa ndertime:

- Godinat e ngjritura ne Tirane gjate viteve 1952 e ketej, kapaciteti i te cilave, deri me 1954, ishte, vetem per brenda qytetit, ne afro 20.000 vete maksimumi. (Te shtrydhur sikurse banojne familjet ne Shqiperi, ku mungesa e banesave, sidomos neper qytetet, eshte jashtezakonisht e madhe).

- Godinat e ndertuara per fjetje prane qendrave te medha te punes: Kucov Patos, Maliq, ~~Tiranë~~ rrrethet e Tiranes, ferma bujqesore shteterore, etj. Pi- kerishet keto qendra te punes kane ngrene edhe fondin me te madh shtetor parashikuar per ndertime baneshash.

- Disa spitale, si ay i Gjirokastres, shkolla dhe Fakultetet e Tiranes.

Shukurt, gjera shume te pakta dhe jashtezakonisht te pamjaftueshme per nevojat e popullsise. Sa per dijeni le te permend se ka familje, te perbera vetem nga dy veta, qe nuk janë martuar akoma qe qan'rojne te fejuara per ~~na zolle~~, 3 dhe 4 vjet/vetem e vetem sepse nuk gjejne nje strehim te perbashket per dy veteqofte ~~duke~~ ~~duke~~ te vetaue!

NE FUSHEN E TRASPORTIT.- Rruget e reja automobilistike te ndertuara nga regjimi komunist ne Shqiperi janë jashtezakonisht te pakta, Ky regjim eshte kenaqur me riparimin (che riparim i keq) ~~e~~ rruseva automobilistike ekzistuese. E vetme rruga e re automobilistike ne shkalle nationale qe u ndertua, ishte ajo e Kukesit qe e lidh me Peshkopine. Kjo rruga kish nje rendesi sa gene marenhenie grure me jugosllavet. Kur u pre rruga e importimeve nga Jugosllavia, kjo rruga mbeti fare e paperdorur dhe sot e kesaj dite eshte me dite te hallit. Vete punimet per ndertimin e saj, me gene se u be me pune

- SECRET

SECRET

- 149 -

krejt vullnetare nga Rinia dhe u projektua e mbikqyr nga teknike jugosllave fare te pa-afte e tuafe, ish~~ma~~ shkel-e-shko. Kesh tu qe, edhe pa filluar mire nga perdonimi, ne pjeset me te rrezikeshtra, rruga u rreza dhe harxhet vajtendem.

Vija te reja ka celur regjimi komunist vetem persa i takon rrjetit hekurudhor. "e perpara se 1949 Shqiperia nuk dinte c'ishte treni. Jane mbertuar keto vija hekurudhere.

- a) Nga Durresi ne Tirane (nja 48 kiloemtra).
- b) Nga Durresi ne Elbasan, duke kaluar ne ~~per~~ jet Rogozhines.
- c) Nga Elbasani, kjo vije po shtchet ne Cerrik (shume me e gjate)
- d) Nje vije e shkurter qe pret gjysme rethin Tirane-Rogozhine, bikerisht ne lartesine e Kasharit. (Shume me e shkurter se vija Durres-Tirane).

Suksese te tjera ne kete fushe nuk ka shenuar regjimi komunist ne Shqiperi. Por duhet pranuar se volumi i transporteve dhe i pasagjereve eshte shtuar shume brenda per brenda vendit me mjetet automobilistike, ne krahasim me te kaluaren. "e gjith kete, mjetet e transportit kane qene kurdohere te pakta e te mangeta gjata regjimit komunist. Kjo shqejegon edhe arsyen perse ne planin e dyte pesevjecar parashikohet shtimi i mjeteve te komunikacionit rrugor. "e fakt, mungesa e mjeteve te transportit sjell nje anari e vonese ne vete ~~xxxxx~~ prodhimin ekonomik shqiptar. Komunikacioni eshte sistemi arterial i shtetit.

Me gjate mbi kete pike nuk di c'te thom.

Rrpozime te ~~xxxx~~ jone shenuar ne perxheli teknike, ne shenuar e mjetave, agjoneve, referente e redorave teknike te ushzeve, përgatite përcindë festive përcindët brenda vendlit.

SECRET

•**SECRET**

PERGJIGJE PYETJES XXXI-te

Si e shikojne masat e gjera te popullit shqiptar gjendjen e krijuar nga regjimi i sotme.

Ne radhe te pare, ne lidhje me kete pyetje duhet te theksoj sa vijon:

Lufta nacionale-clirimtare kunder okupatorit italo-gjerman beri atehere qe Partia komuniste shqiptare te fitonte nje prestigj, autoritet dhe besim te madh ne masat e popullit. Ne fakt, fitorja e komunizmit ne Shqiperi, fitorja e Frontit nacionale-clirimtar gjate viteve 1941-1944, nuk ishte vetem nje imponim i Partise komuniste mbi popullin shqiptar me anen e forces ushtarake. Opinionit personal eshte ~~xxktra~~ se para se te ishte nje fitore ushtarake, nje diktature ^{ne Shqiperi} e vendosur vetem me anen e forces, ardhja e komunisteve ne fuqi/pas largimit te gjermaneve (ishte ~~xxktra~~ një fitore e madhe politike, nje regjim, ose me mire nje ~~xx~~ pushtet i pranueshem me vullnet te lire nga shumica dermonjese e popullsise). Kjo do te thote se propaganda e Partise ne ate kohe, programi i saj qene perqaftuar nga masa e popullit, e ne radhe te pare nga forcat e avancuara te shoqeris ~~xxktra~~ qe kane pesh me lozin rolin e tyre ne odo ~~xxktra~~ regjim.

Fshatari mori token me reformen agrare. Pakica e prekur nga kjo reforme ne fshat ose qytet ishte nje pike ~~xx~~ uj ne oceanin e fshatareve. Nje mase e tillë, per pasoje, nuk mund ta demtonte partine, por i a shtoi rezervat e saj ne fshat.

Inteligencias ju premtuax posti qe meritonte ne shoqeri.

Puntoria u be klasa shoqerore me e preferuar.

1945-sa, pra, ishte nje vit gjate se cilit Partia komuniste gezonte perkrahjen dhe mbeshtetjen morale e materiale te shumices dermonjese te shtresave te ndryshme te shoqeris shqiptare.

A mund te thuhet e njejtë gje edhe sot? Apak. Baza e Partise komuniste ne shqiptare eshte zvogeluar sot ne krahasim me ate kohe. Ajo nuk ka me perkrahjen qe kisht atehere dhe as gezon simpatine qe gezonte. Humbjet e saj ne fushen morale e politike jane te ndryshme e te medha. Kjo, si pasoje e orientimit ekstremist ndjekur ne te gjitha fushat e jetes, si pasoje e reformave ekstremiste te majta qe pasuan 1945, si pasoje e detyrimeve te medha ne natyre vena fshataresise, etj, etj.

Mirepo me gjith kete, dhe ky eshte opinioni tim personal, ure nuk mund te thom se Partia komuniste mbahet sot ne Shqiperi vetem me anen e terrorist. Ajo ka akoma nje mbeshtetje e perkrahje te konsiderueshme niga disa shtresa te caktuara.

SECRET

(moralë)

~~SECRET~~

SECRET

- 161 -

Puntoria, kjo klase qe shtohet vazhdimisht me dekompozimit e fshataresis, e grumbulluar ne kantiere e qendra te tigera ndertimi e ~~pumx~~ prodhimi, mbetet nje mbeshtetje e madhe e Partisej, nje mbeshtetje e regjimit komunist. Rastet e ve- canta qe bejne perjashtim nga ky regull, me duket se nuk e heqin vleren e kesaj se vertate.

Po ashtu mbeshtetje e Partise mbetet fshataresia e varfer, e cila, ne te kaluaren, ronte edhe me keq se sot.

Mendoj si i thashtu se rinia, kjo force e gjalle e cdo shoqerie, eshte me teper pro regjimit te sotme se sa kunder.

~~Nga suva e jeteve, ne~~
 Vleresimin e situates ne Shqiperi, opinioni tim eshte se nuk duhet harruar nje fakt shume i rendesishem: populli shqiptar, ekonomikisht, ka rrojtur ~~mirrash~~ shume varfer, ne nje nivel material jashtezakonisht te ulet. Pa frike pergenje- shtrimi ay ka qene nje anakronizme ne Evropen e shekullit te XX-te. Regjimi i Zogut, qe pasoi po thuajse immediatish krijimin e Shqiperise si shtet indipen- dent, nuk i dha asgje popullit shqiptar. Deri ne 1945, nje e treta e krejt tokes se punueshme ishte prone e vetem 7 familjeve, midis se cilave permend Toptanasi, Xha Vrionasit, Verlacet, et; 50 perqind e cale fshataresis (domethene me teper se gjysma) nuk dispononin asnjë metro katror ~~xixx~~ toke; ata qene gjysmata- re, dhe vec faktit se ishin gjysmatare, mbi 'ta rendonte edhe e dhjetra, xhelepi, e nje ~~xxx~~ varg tjeter taksash mesjetare e feodale. Puntoria, sado ne vogel, ne sasi, vuante vazhdimisht nga papunesia.

Situata nuk qe me e mire ne lemin politik. Lirite e njeriut, te drejtat e tij, qene jashtezakonisht te kufizuara.

Injoranca ishte predominuese ne lemin kultural.

mos

Nje situate e tille e atehreshme nuk mund te favorizojte retrospektivisht Partine komuniste sot.

Populli shqiptar nuk eshte, pra, as populli gjerman, me nje standard te ngritur kultural e material, as populli cek, as ay polonez, as ay hungarez. Nje gjendje e tille, si e sotmias ~~ekonomike~~ ne Shqiperi, do te kish shkaketuar pa tjeter ne keta popui te perparuar nje levizje aktive revolucionare. Kjo levizje aktive revolucionare nuk ekziston ne Shqiperi. Populli shqiptar nuk ka njojur nje situate me te mire qe t'i rendoje shume situata e keqe sot. Une mendoj se e mira dhe e keqja jane relative.

Pikerisht per kete sot ne Shqiperi thom me bindje se nuk ka nje rezistence

SECRET

SECRET

aktive kunder regjimit komunist. Ka ~~me~~ vetem nje rezistence pasive, kryesishet ne fushen ekonomike. Ne fjalje te tjera ka nje rezistence te tille: Fshataresia do te deshte qe detyrimet te ishin me te pakta, inteligencia qe te traitoheshet me mire, puntoria ne te paguheshe me teper.

Pastaj nuk duhet harruar se kundershtamt aktive te regjimit komunist ne Shqiperi jane sot, nemos gaboj, ish tregetaret, ish oficeret e regjimeve te kaluar, ish nepunesit e larte te Zogut etj. Mirepo tregetaret dhe nepunesit, me dukest se asnjë here ne ndonje shtet nuk kane qene force e vendosur revolucionare. Kjo shtresa i tremben ~~xxix~~ violent sic i trembet djalli temjanit.
 m Ne, pergjithesi, pra, me duket se situata reale ne Shqiperi interpretohet njeaneshem, me teperi supas)
nga shume vete ne Perendim, ~~perd~~ deshirave dhe pasioneve personale.

Partia ka humdur ne krasasim me 1945. Por ajo duhet ditur se e zoteron akoma situaten. Personalisht mendoj se gjendja ne Shqiperi nuk mund te permbyset nje brenda; jo vetem tani por -ndofta do te duket e avancuar- as ne te arthmen. Pa nderhyrje te jashtme te armatosur nuk ka ~~xxix~~ permbyse situatene ne Shqiperi. Partia sundon ne ~~xxix~~ mjetet:

a) me anen e terrorit, drejtuar sidomos kunder kundershtareve te saj te njohur.

b) me anen e influences politike (sepse ~~ka~~ nje influence te tille) dhe te influences morale (edhe nje perkrahje te tille e gezon) ne shtresat e klasses pungore, qe rritet vazhdimi i shqipetarëve, ne shtresat e fshataresis se varaferry ne shtresat e rinise.

c) me anen e tere aktivitetit te vet propagandistik, aktivitet qe nuk duhet nenevleftesuar sepse ze vend ne masat.

Ne analize te fundit une mendoj keshtu.

Populli shqiptar nuk ka tri kategorit:

a) ne kategorin e njereve qe perkrahin aktivisht regjimin. Ketu bejne pjesa anetareve e partise, pjesa me e shendosha e rinis se organizuar ne radhet ~~e~~ ~~organizates~~ se rinis, pungore, etj.

b) Ne kategorin e njereve qe janë kundershtare te regjimit. Ketu bejne pjesa fshataresi e pasur (te ashtugajturit kulake), paria e Veriut, tregetaret dhe nepunesit e larte te ish regjimeve te para.

c) Ne kategorin e trete bejne pjesa shtresat me te gjera te popullsis, shumica e popullit shqiptar (fshataret e mesme, fshataret e thjeshte, nepunesit e vegjel, etj. etj.). Kjo kategori eshte asnjane, s'ka hyre ne levizjen politike.

SECRET

SECRET

Kategoria e pare eshte me e madhe se sa kategoria e dyte.

Kategoria e dyte, per pasoje, eshte me e pakte, shume me e pakte bile, se sa e para.

Kategoria e trete eshte dominuese, ajo eshte me e madhe se sa te dy te parat se bashku. Por kjo kategorji eshte "neutrale". Ajo nuk eshte rezerve e se dytes, qe te hyje ne levizje aktive kunder pushtetit.

Del pyetja:

e popullsis, neutrale dhe aktive,
A ka shumicen/me vete Partia ne Shqiperi. Une mendoj se jo. Por kete shumice nuk e ka as kundershtare.

Nga forcat aktive te shoqerise, domethane njo forcat qe kane mare nje qendrim ndaj situates se krijuar ne Shqiperi, partia ka me vete shumicen dhe, kundershteret e saj, ~~xxixxxxx~~ perbejne pakicen.

Domethene: 30 perqind e popullsis kane mare nje qendrim ndaj situates ne Shqiperi. Nga ky 30 perqind, shumica, ~~xxx~~ 20 perqindshi, jane me Partine (qoftë si antare te saj, softe si simpatizante ose perkrahesh). 10 perqind ~~xxxxxx~~ jane kunder saj. Pjesa qe mbetet, domethene 70 perqindi i popullsise nuk jane as me Partine, as kunder saj. Kjo shpjegohet, gjithmonë sipas opinionit tim personal, nga fakti se popullsia shqiptare eshte shume e prapambetur ne lemin kultural dhe ate politik, nga fakti se ajo nuk ka tradita politike, nuk ka pare dicka me mire; nga fakti se pompohet vazhdimisht me nje propagande e agitacion qe synon ta ktheje ne robote.

Nga te gjitha sa thashe, pra, nxjerr konkluzionin: nje permiresim/ sado pak i rendesishem (natyrishjt jo formal) ne Shqiperi, do t'i forcoje edhe me teper pozitat e partise. Kerkosat politike nuk veprojne ne Shqiperi me forcen ~~qe vepryne~~ ~~kontrollante~~ ne vendet e tjera te Lindjes, si ne Çekoslovakia, Gjermani Lindore, Poloni, Hungari, etj. Pak koromane me teper e kanaq masen primitive dhe te prapambetur shqiptare. Ajo nuk ka konceptin e idealeve politike qe kane vlore ne Angli, France, SHBA, etj.

paletin
Se juri i rreth deshat Perrevese ne ueqezime/legjitime
ne arrete, për qabinjet e Zosia uga Balle e legjite te aty.
Nëse ka një Perrevese she se ueqezime te vlefshin
e te thekohen ne Shqipëri. Përvec na pati vleradherë fakt, vleradherë
së reja me ueqezime legjitime, si dëmida së paktë etiketave,
nëse përsëndohet te do të e ka organizuar.

SECRET

SECRET

- 144 -

PERGJIGJE PYETJES XXXIII-te.Ceshtja "Koco Kotta". Arrestimi i tij, denimi, perfundimi.

Edhe mbi kete ceshtje, njojurit e mia, per aresye te kohes se gjate qe ka kaluar qe atehere, jane te pakta. Percaktoj:

Koco Kotta, me Vasil Avramin dhe ndofta me ndonje tjeter, ka qene nga te vetmit orthodhokse shqiptare qe kishin pozita me rendesi ne pushtetin dhe qeverin e Zogut. Personalisht Koco Kotta ka qene, me perjashtime shume te pakta, kurdohere, ose pothuaj, kryeminister i Shqiperise.

Pikerisht per kete aresye, ne prillin e 1939-es, kur u okirua ushtarakisht Shqiperia, Koco Kotta, se bashku me Zogun mori arratine duke kaluar neper një jetë per ne Turqi e, me riket, me von, se bashku me Zogun, edhe ne Egjipt.

Deri nga viti 1943, mbi Koco Kotten nuk kam degjuar te flitet konkretisht gje mbi veprimtarine e tij. Nga fillimi i 1944-es, kur si Balli Kombetar nga njera ane, ashtu edhe Legaliteti nga ana tjeter fillojne te kerkojne dhe gjiane aleanca neper organizatat nacionaliste ekzistuese ne shtetet fshinje me Shqiperine (si Greqia e Jugosllavia), per te perfituar nje fare ndihme ne lufthen e tyre kunder komunizmit shqiptar ne planin nacional, Koco Kota duket perseri ne horizontin politik te politikes shqiptare, jo brenda vendit, domethane jo brenda Shqiperise, por sidomos jashte atdheut, ne Turqi e Greqi, me funksionet e nje delegatit dhe perfaquesuesi te levizjes nationalistike shqiptare prane perfaquesuesve te levizjes nationalistike greke dhe prane emigranteve politike shqiptare (te hikur qe ne prillin e 1939) ne Turqi.

Konkretisht se ku ka konsistuar venimtarie e tij, qoftë ne Greqi qoftë ne Turqi, une nuk mbaj mend. Por di se ay ka qene nje mierlidhes me tuper i Legalitetit. Veli Vasjari, per shembull, (Shih pergjigjen XIII-Ceshtja Dhimiter Fallo), kur u kap nga partizanet deklaroi, midis te tjerave se bashkesunonte me Koco Kotten ne emigracion per te bashkuar dhe lidhur elementin shqiptar ne dashur ne arrati ("Turqi, etj) me partine e Legalitetit dhe per ta afuar kete ne bashkepunim me Partine komuniste (Frontin nacional-alirimtar shqiptar).

Ne fakt, Koco Kota, nga te qithe akmonentet e Legalitetit ka qene ay qe ka me shume dashur ne singervitjet e tij, si ne-ndashur ne domosdoshme bashkepunimin e nationaliste ^{e legalitet e Balli} steve ne Partine komuniste. Kam degjuar, bile, se ay ka ardhur per nje kohe ne kontakt ne Shqiperi edhe ne perfaquesues te Partise per nje zgjidhje poziti - ve te kesaj ceshtjeje, dhe ne nje mbi nuk jane arritur resultate, mendoj se

SECRET

SECRET

faji nuk i bje atij per kete deshtim. Mund te thom se ka qene nje legalist duke qene, ne te njejten kohe, edhe nje mik i singerte i Levizjes nacional-kreret clirimtare. Por me teper se sa nje nga/legaliste^x qe ndodheshin ne Shqiperi, ay ishte nje nga eksponentet e legalisteve qe ndodheshin jashte Shqiperise; dheri diku ^{p i tue leqaletatit, per} perfaquesues^y i nje frakzioni brenda legalitetit, le te thom perfaquesesi i krahut me demokratik, i fraksionit me liberal te kesaj partie. Mund te shtoj gjithat, si opinion personal, se ky fraksion i Koco Kotes ishte mjaft independent ne mendimet dha punet e tij, por forca e tij, influenca e tij, qene zero. Dhe me teper se sa nje fraksion me mbeshtetje ne popull, poshte, ay ishte nje fraksion/disa personalitetev^z, i kufizuar vetem ne sferat e larta te Legalitetit; dhe te disa personave ne gravitonin reth Legalitetit.

Sidiqofte ne praktike, tunia e Koco Kotes ka qene zero.

Ay eshte arrestuar nga EAM-i grek ne Selenik, pikërisht ne ditet qe pa-suan immediatish terheqjen e gjermaneve; dhe si element shqiptar, i esht^t derzuar Partise Komuniste shqiptare, e cila, me kete rast, kish derguar ne Greqi nje delegacion per njohjen e te arrestuarve, ne te cilin delegacion, me sa mbaj mend dhe kam degjuar, benin pjesa/Kico Samaraj dhe Naum Gedeshi.

Si element i Legalitetit dhe me akuzen "se ka qene perfaquesues i kesaj partie per mareveshje me reaksionin grek dhe si i ngarkuar i Legalitetit ja^s te atdheut per organizimin e emigracionit te djathte ne gjirin e partis se Zogut", Koco Kotta eshte denuar nga gjykata speciale kunder bashkepuntoreve Egyesore te okupatorit me 10 ose 15 vjet burgim. (mars 1945). Si nje nga kreret e reaksionit, ay eshte derguar, pas denimit te tij, ne Burgun e armiave te Popullit ne Burrel, ku edhe vdiq.

Denimi i tij dhe vekja ne burg, bene qe i biri i Koco Kottes, i quajtur Nuci Kotta, i laureuar me diplomen e drejtesis ne Paris, te kaloje nga miqte e ~~Partizanesh France~~ Frontit nacional-clirimtar shqiptar ne France, ne radhet e armiave te katij Fronti, dhe te behet, me sa kam degjuar, nje nga eksponentet e Komitetit Shqiperia e Lire. Me gjate nuk di cte thom mbi te birin e Koco Kotes, por di se ne Shqiperi ay konsiderohet si nje "armik" dhe "tradhetar i popullit". Di gjithashtu se vepara se te deklarohet "armik", "tradhetar" e "agjent i fuqive te huaja imperialiste", Partia komuniste shqiptare ka bere mjaft perpjekje qe ta afroje Nuci Kotten, (at ypi 1946-1946) me shprese qe ta perdore kapitalin politik qe ky gezonte nga i ati, (sado te vogel) per interesat e saj dhe propaganden e saj ne radhet e shqiptarave ne ndodhen ne France, sidomos ne radhet

SECRET

SECRET**e intelektualeve***

Perpara se t'i jap fund kesaj pyetjeje, le te shtoj gjithashtu se influenca e Koco Kotes ne shoqerine shqiptare dhe ne popullin shqiptar ka qene dhe eshte zero. Partia mund ta perdorete kete njeri (dhe ndofta e perdori deri ne nje fare mase) vetem perkundrejt disa individave te organizuar ne gjirin e Legalitetit, sepse midis katyre kish njerez se kishin konsiderate per Koco Koten; jashte kesaj fushe, Koco Kotta nuk mund te vidente per sje.

Vete fakti se e shqetoi koken ne dite dhe momente kur njerevit vriteshin si mizat ne Shqiperi, tregon, per hesapin tim, se kynder tij Partia komuniste nuk kish akuza konkrete; dhe jo vetem qe nu kish akuza konkrete, por e konsideronte si person qe nuk kish zhvilluar ndonje veprimitari te madhe armiqesore kunder Partise dhe Frontit nacional-clirimtar.

Me gjate mbi kete nje nuk di c' te thom Prandaj, i jap fund.

Per hollesira me te medha, mendoj se duhet kerkuar gazeta "Bashkimi", e muajit mars 1945, ku jane te shtypura, thua jse tekstualisht, ter e nuzat kunder te pandehurve te gjyqit special (kryetar Koci Xoxes, prokuror Bedri Sazhiu) si die apologjia e tyre, ora edhe "cashtja Koco Kotta".

- - - - -

SECRET

SECRET

- 159 -

ERGJIGJE PYETJES XXXV-te
Kur dhe ne cilin vend u be takimi i pare i perfaqesuesve te MAM-it dhe te LNCSh.
(Cilat gene perfaqesuesit e te dy paleve?)

Kesaj pyetje nuk mund t'i jep asnje pergjigje konkrete. Njohurit e mia janë zërat. Per pasoje nuk di c'te thon: sercaktoj vetem sa vijon: ^{kufitare greke me qarkun}

Takime midis MAM-it dhe LNC-h janë bere ne krahinen e Korces dhe ate te Gjirokastres (nga perfaqesues te te dy paleve) qysh nga 1943. Po ashtu edhe brenda tokes greke. Una di vetem keta persona, nga pala shqiptare, qe janë takuar me perfaqesues te MAM-it, por as kohen, as vendlind ekzakt, as objektin e bisedimeve, as reaultatet e arritura?

a) Randi Kristo, atehere sekretar politik i qarkorit te Korces ~~komitete~~, me 1954 ~~mergjese~~ ndodheshe ne burg si dora e djathte e Koci Xoxët dhe si agjent i Titos.

b) Nesti Kerenxhiu, atehere sekretar politik i qarkorit te rinis per Korcen, me von kandidat i Byrose politike te LASH, me 1954 (domethene kur u arratisa nga Shqipëria) drejtor i Importeksit ne Ministrin e Trehetise.

c) Bedri Spahiu, sekretar politik i qarkorit te Gjirokastres, atehere, ane tar i Byrose politike te KSH me von; qe tanë, me sa kam degjuar, perjashtuar nga Komiteti qendror dhe emeruar mesues.

d) Emal Aragjozi, atehere anetar i qarkorit te partise ne Gjirokaster, me von humbur pozicat ne parti dhe perjashtuar fare nga artia si element borgjez qe nga 1947. Me 1954 e lashtë jashtë partise me panim ne Iranë.

Te tjere nuk di.

SECRET

SECRET

- 158 -

PYETJE XXXIX-te

Mekanizmi i shtetit. Artikulacioni minister-nenminister. ~~ershkrimi i ministrave~~ dhe ~~zevezendes ministrave~~.

~~Varjet. Fretet.~~

Struktura organizative e Drejtesisë. Mershkrimi i eksponenteve.

Mbi mekanizmin e shtetit, strukturen organizative te ministrive, sasine e tyre, shkurt mbi cdo dikaster te Keshillit ministrar dhe organet vartese te ketyre dikastereve, kam dhene te gjitha sa kam ditur ketu e nje vit me pare gjatë hetimeve qe me jane bere ne Kostur e sidomos gjate hetimeve vazhduese qe me Jane bere ne Glifadhe nga autoritetet amerikane. Ne bashku me sa me siper, atehere kam shpjeguar edhe lindjet varti-mushtet si dhe format organizative me ane te te cilave - artia uehesaq dhe drejton pushtetin, me fjale te tjera format me ane te te cilave Komiteti qendror i S.S. kontrollon, udhezon dhe drejton Keshillin ministror e organet e tjera vartese te pushtetit, qe nga Komitetet ekzekutive te qarkut e deri ne keshillat popullore te fshatrave. Per nje skjarim me te mirë, aso kohe kam dhene edhe skema te vizatuara. "Njekohesish qe kam dhene edhe te gjitha shenimet biografike mbi personalitetet qe permendenja."

"Dhe te dua te perserit tani te gjitha ato sa kam thene atehere do te me jete e pamundur. Se pari, per mungese kohe: atehere kam qendruar plotesisht i myllur lart nga 3 muaj, duke punuar mesatarisht lart nga 10 ore ne dite. Se dyti semë gjeras, aso kohe, i kisha shume te fresketa ne kujtesen time. Tani edhe te dua t'i perserit, nuk i mbaj mend me aqe hollesi (Ka kaluar nje vit e gjysme)."

"Rersa i perkthet struktura organizative te Drejtesisë gjithashu kam dhene atehere sa kam ditur. - Jeserisht ne Kostur dhe akoma me teper e gjeresisht ne Glifadhe. Mbi strukturen organizative te drejtesis ne -hqiperi kam dhene ~~shef~~ (ato qe dinja), ne Athine, para se te shkonja prane familjes ne Velenik, tek majori grek Whitmire Koliopoulos, Rruga Merlin, Nr. 6.

"Rikerisht per keto aresye, pra, e quaj te kote te riperserit, me boshilleq te natyreshme, ato qe kam dhene tekstualisht ketu e nje vit perpara."

"Pyetja perfshin ne vet-vete edhe ndarien geografiko-administrative te Shqiperise. Percaktoj: Si ne kohen e Zogut edhe tani, Shqiperia ndahet ne 10 qarqe: Dhe konkretisht ne qarget e: Gjirokastres, Vlore, Korces, Beratit, Elbasanit, Tiranes, Durrësit, Peshkocise (ose Dibres), Kukosit, Shkodres. Odo qark ndahet ne 4 ose 5 rrethe, dikush dhe ne 6 rrethe. ^{plotë ta rrëtëove} Durrat e ~~shef~~ nuk me kujtohen, ~~shef~~. Do te mund te pergjigjegja drejt se po te dispononja nje harte te madhe te ~~shef~~."

SECRET

SECRET

- 159 -

RJETJE MBI E Xh-kte.

Te dhena statistikore mbi regjistrimin e fundit te popullsis ne Shqiperi (sido-mos mbi Gjirokastren dhe Korcen):

Te dhena statistikore ne kete fushe nuk di me siguri. Jane shifra qe nuk mbahen mend. Sidoqofte, regjistrimi i fundit i popullsis shqiptare (1955) tregonte se mbare popullsia e Shqiperise arrinte ne njje milion e 300 mijë banore.

Te dhena te posacme mbi qarkun e Korces, the Gjirokastres ~~shumë madje~~ nuk di. Mbaj mend se regjistrimi i pare i ^{përveç këtij} popullsis nga regjimi komunist ne Shqiperi eshte bere nga viti 1945 dhe i dyti nga viti 1949. I fundit, sikurse e permend me lart, eshte bere me 1955, kur une ndodhesha ne Greqi. Shifren prej njje milion e 300 mijë banore (lart poshtë) e kam degjuar nga Radio Tirana.

Regjistrimi i pare, domethene i 1945, ka dhene ~~shumë~~ njje milion e 200 mijë banore. Regjistrimi i dyte, dicka me tepesi, duke iu afriuar njje milion e 300 mijë banoreve. Regjistrimi i trete dicka me ~~tepesi~~ se njje milion e 200 mijë banore.

Regjistrimi pare, domethene ay vitit 1945, nuk eshte bere shume ne regull. Di se njje pakice e popullsis nomade te veriut dhe njje pakice e kurbeteve i shpe-tuan regjistrimit, sepse organizimi nuk qe i persosur (komunistet sano kishin mare pushtetini).

Regjistrimi i dyte (ay i vitit 1949) eshte i plotë, sepse organizimi ka gene i persosur. (Une, p.sh. nuk isha regjistruar me 1945, qeshe harruar the u regjistrova me 1949.)

Ko ashtu edhe regjistrimi i trete, mendoj, me 1955; duhet te jete i plotë.

Del pyetja: a i shton qellimisht shifrat e banoreve regjimi komunist? Personalisht mendoj qe jo. Vete diferenca ose shtesa e vogel qe shenohet ne popullsi nga viti 1945 ne vitin 1955, me jep te kustoj se ne kete fushe nuk ka shtrembe-rime. Sidoqofte ky eshte vetem opinion personal.

SECRET

SECRET

LKTja XLI-te.
endrimi i artis se unes kundrejt komuniteteve fetare. Vilet drejtojne sot kishat ne Shqiperi, si gendruan keta.

Sado qe edhe kesaç bytjeje i jam përgjigjur ne Kostur e Glifadhe, percaktoj disa gjera te rendesishme:

~~Kisha~~ Kisha eshte e ndare nga shteti na Shqiperi.

Të gjitha krye-çite fetare (kisha ortodokse, kleri muhamedan - myslimanë e bektashinj-) janë autoqefale. Nisha katolike ka një pozitë ndermjetese. Ajo nuk eshte fare autoqefale, domethënë krejt e pavarur nga Vatikanë. Por nuk eshte as e neneshtuar dhe e varur ~~në~~ nga "atikani si kisha katolike franceze, belge, argjentinase, etj. Kisha katolike ne Shqiperi, bila, ka me tëper autonomi ne maren- dhienet e saj me Vatikanin, se sa edhe kisha katolike e Polonisë, hungarise, Çekoslovakise.

As një komunitet fetar nuk gezon, si ne te kaluaren, prona te palujteshme te medha. Kishes ortodokse, per shembull, i janë mare tokat qe kishte (sidomos nepermjet manastireve). Manastiret kane mbetur prona te kishes, por tokat dhe pyjet qe ato dissononin u janë mare me reformen agrare. (Duhet te theksoj ketu se kisha ortodokse kurre nuk ka qene e pasur ne Shqiperi, edhe ne kohen e Zogut). Njejtë gje ka ndodhur edhe me klerin muhamedan. Tokat e tesarë u janë mare, por teqete kane mbetur prona te klerit. Ajo qe ka ndodhur me keto besime, ka ndodhur edhe me klerin katolik. Ketij i janë mare shume godina, shtyeshkronja, etj..

Sot per sot, te gjitha komunitetet{fetare (kryesit e tyre) rrojnë ne Shqiperi me dy lloje te ardhurash:

a) me te ardhurat e tyre direkte, te inkasuara nga sherbimet fetare, ceremoni- te, dhuratat e vogla te besimtarëve individë.

b) me te ardhurat indirekte, te paguara nga shteti (sasi shume te vogla per rroga prifterinjsh, mirembajtje Kishash, xhamish, teqesh, etj. te parashikuara ne buxhetin shteteror ne kapitullin: "shpenzime ne lemin e kultures"). Prifterinjte, pra, ne Shqiperi, janë rrugtare teix shtetit.

Rolitika e Partise kundrejt komuniteteve fetare:

Kryesish eshte goditur kleri katolik. Sepse ay ka qene me i organizuari, me i kulturuari, me antikomunisti. Kleri katolik i ka bere një rezistence jo vetem pasive, por edhe aktive pushtetit komunist. Ne krye te ketij kleri janë ndodhur ~~për kohë te gjata~~ deri ne kohë te fundit elemente qe nuk prononin t'i neneshtrohen partise. Per t'i thyer dhe zhdukur fizikisht, si kohësive, pushteti ka zhvilluar një seri

SECRET

SECRET**- 197 -**

gjyqeshme Shkoder, gjate se cileve jane demuar me vdekje personalitetet te klerit katolik, si +ater Shillaku, +ater Fernandini, +ater Gjoni, etj+etj+ qe nuk me kujtohen. Ndene goditjet e perseritura te ketyre gjyqeve dhe presionit te madh te puschtit, kleri katolik u detyrua me se fundi te gjunjezohet dhe te pranoje statutin qe i imponoi +everia. Dot nuk mbaj mend kush qendron ne krye te kishes katolike por di se edhe kretet e sotme te katoilicizmit ne +hqiperi nuk Jane aqe te bindur e servile, aqe te neneshtuar e te gateshem te batojne cdo rekandomi te +artise, sikurse eshte ~~xx~~ kryesia e sotme e klerit ortodoks, ajo e klerit mysliman dhe ajo e klerit bektashian. Mbeshtetja e +artise ne klerin katolik eshte shume e dobet edhe ne baze, domethene ne prifterinjt e thjeshte. Me fjale te tjera mund te thom se +artia nuk ka as nje partit katolik, qofte te vogel qofte te madh, qe te jete vegel e thjeshte e saj, qe te kete simpati per regjimin komunist.

Ne per+jesetim me komunitetet e tjere fetare, me duket se komuniteti katolik vjen pas komunitetit mysliman, si sasi, domethene eshte me i vogel; vjen perpara komunitetit bektashian (domethene eshte me i madh ne numur); me komunitetin ortodox me duket se eshte thuajse i barabarte; ndofta me nje diferenca te parendesishme, pak me i vogel.

Komuniteti bektashian eshte ay me i vogli ne +hqiperi+ or diferenca e tij me komunitetin katolik nuk eshte jashtezakonisht e madhe. Ky komunitet ka qene mjaft i lidhur me +artine, dhe me duket se deri diku qendron i lidhur edhe tani. Gjate luftes, baballaret (domethene hierarket e ketij sekti) i kane dhene nje ndihme te gmuveshme +artise. Kryetari ~~xx~~ komunitati ~~xx~~ dha ~~xx~~ qendron i kryetarit nuk me kujtohet, por di se ka qene kuriorntar i +artise komuniste; nene kryetari ka qene Baba +aja +artaneshi, element i liuhur shume ngushte me +artine, ka qene qysh ne fillim anetar i +eshillit te per gjitheshem +acional-Ulirimtar che komanant i nje reparti te madh partizanesh ne qarkun e +basanit. Me 1946, pas vrasjes se kryetarit te bektashinje dhe Baba Fajes, u vu ne krye te bektashinje nje element tjeter i +artise, emri i te cililit nuk me kujtohet+ or edhe ky, pak me von, u hoq nga kryesija dhe tani, ne ~~xx~~ vend te tij (emri nuk kujtohet) eshte ~~xx~~, i cili eshte tuper i lidhur pas +artise, pikerisht si Baba Faja sepse ka qene qe me 1942 kryetar i nje cete partizane ne ~~xx~~ krahinen e +ezes. Duhet te shenoj ne kete mes se kryetari i bektashinje ne +hqiperi eshte edhe kryegjyshi boteror i bektashinje (domethene eshte Baba i bektashinje). Ne fakt, qendra e kryegjyshates boterore te bektashinje eshte ne ~~xx~~ prej 20 vjetesh. Me perpara, Kryegjyshi

SECRET

SECRET

- 158 -

boteror i bektashinjve (ose Dede-ja, sic quhet edhe ndryshe) e ka patur qendren e vet ne Turqi; mirepo qe ketej e dboi, per aresye qe me jane te manjohura, ndofta sepse erdhi ne konflikt me politiken e Ataturkut, ~~xemxix~~ wemal Ataturku. Nga te gjithe komunitetet fetare, ~~isberdodhishim kontekstkipur~~ konsiderohen si me afer pushtetit te sotme. (Megjithkete duhet te percaktoj se "artia ka ekzekutuar disa baballare, si gjate luftes, sepse ishin me Ballin, r.sh. Baba Zylfon e Teqes se Turanit, ashtu edhe pas luftes, sepse pushuan se qenuri bashkëudhetare te "artise ne ~~fusku~~ kohen e pas-clirimit, si Babaj i Karbunares).

Kleri mysliman. Kryetari i ketij komuniteti fetar ka qene qe ne kohen e luftes ballist, dhe prandaj, pas clirimit, eshte hequr nga kryesija. Vedin e tij e zuri ^{nje} element i lidhur me "artine; emri i te cilil nuk me kujtohet tani. (or e kam dhene ne hetimet qe me Jane bere nje vit ~~me~~ me pare, si dhe emrin e kryegjishit te sotme boteror te bektashinjve, se bashku me emra te tjere ~~XX~~ qe nuk me kujtohen tani). Kleriket myslimane kane qene te organizuar dhe gati analfabete, ne shumicen e tyre, si kleri ortodoks. Megjith kete, pas clirimit, ne hierarkine e larte ka patur nje fare rezistence kundrejt "artise. Kjo ka bere qe "artia, per ta thyer, te organizoje disa gjyqe, (te ~~wandehurit~~ nuk me kujtohen) nen akuzen e komplotit kunder shtetit. Nuk di qe te jene dhene denime me vdekje ne keto gjyqe. Kane qene me teper gjyqe qe te hiqnin nga postet elementin e padeshirueshem nga partia dhe ta zevendesohin kete element me njerez te lidhur ~~pas~~ partise. Sot, maredheniet e krereve klerike myslimane me "artine jane te perzemerta, sepse ne krye te komunitetit muhamedian qendrojne njerez te bindur, servile, dhe miq te regjimit te ri.

Kleri ortodoks. Gjate luftes, kleriket e vegjel kane qene nje mbeshtetje e mire e "artise" pas luftes, partia eshte orvatur te mbaje maredhenie te mira. Mirepo kërret e klerit ortodoks, qe e dinin lodren e "artise, nuk iu neneshtruan. Njo beri qe pikorisht sikundre me te tjerit, edhe me klerin ortodoks partia te perdore violencen. Emra nuk me kujtohen shume, por mbaj mend dhespot Visarionin, dhespot Panushin, etj. qe jane derguar si "armiq te popullit" neper gjyqe. asi spastroi, ne kete menyre, vendin, "artia vuri ne krye te klerit ortodoks njeres te sajte, pa kulture dhe pa ndonje influence ne masen ortodokse, por sidoqofte elemente te sajte, si Kryepishkop Fashko Vodicen (sotaisi), deri me 1943 prift ne katundin e Vodices, dhespot Kokonoshin ne Korce (deri me 1944 prift ne Blengen) etj. etj.

SECRET

SECRET

- 15 -

Me tanj se mbarova me analizen e vecante te komunitetave fetare ne Shqiperi, kaloj ne per gjithesime.

Ufensiva e partise kunder klerikeve te ndryshme ka qene shume violente gjate viteve 1946-1947 dhe 1948. Periota qe Jason kete kohe, eshte me teper diplomatike. Kundershtaret ishin eliminuar deri ne 1948, qofte me cdukje fizike, qofte me burgime. Ishte hapur rruga, pra, per regullimin e maredhenieve shtet-kishe.

Keshtu, nga 1947 ose 1950, nuk e mbaj mend mire, u be ligji qe regullon maredheniet e komuniteteve klerikale me shtetit, ligji qe eshte tamam sikurse e dash eartia.

Ne parqitet as, tan, nuk ka moshavecje shkollash shteterore ne fundit u tregt politika e partise eshte zbutur. Nuk ka patur qe nga ajo kohe gjyqe kunder ~~fekundante~~ klerikeve.

Ne visa te dhena ne lidhje me politiken e partise kundrejt mases se besnikuve (jo klerikeve), domethene kundrejt laikeve besimtare.

Ceremonite fetare jane krejt te lira. As nje kisha nuk eshte kthyer ne biblioteke, kllub ose ent shteteror. As nje njeri nuk eshte ndjekur dhe as qe ndiqet per aresye se shkon ne kisha te degjoje ceremonite fetare. Formalisht, pra, partia nuk i pengon besimtaret ne besimet e tyre. Mirepo asnje komunitet nuk disponon fonde per propaganden e saj. Nuk ka as nje fletore fetare. Ne popullin, jashtë kishes, nuk organizohet as nje konference dekuante. Nga ana e saj, partia, me te gjitha mjetet, ka liri te plote te zhvilloje propaganden e saj atheist, materialiste. Me kete propagande, partia e ben, sidomos jo aqe shume ne popull, por brenda radheve te saj. Qualifikimi i klerikeve eshte per toke. Kleri katolik qe kishte nje seri shkollash per prifterinj, per djem individesh, etj. nuk disponon ne mos gaboj- asgje, pervec nje shkolle elementare prej nga prestatit kuadrin e ulet klerikal. Kleri ortodoks, nuk di ne se ka akoma te celur nje seminar qe ka patur dhe ku prestatiteshin ne vitet e fundit te regjimit zogist prifterinje e rinj, brezi i ri i klerikeve te vegjel. Personalisht nuk kam degjuar qe te ekzistoje akoma ky seminar. Kleri muhamedan ka ruajtur akoma Medresene e Tiranës, ku prestatirshin hoxhallaret e rinj. Mirepo kjo medrese eshte me dite te hallit. I mungojne jo vetem fondet, por edhe profesoret.

Thashe pak me perpara se kishat nuk jane kthyer ne kllube. Por as nuk jane ndertuar kisha te reja. Ato qe ekzistonin janë duke u vjetruar gadal-gadal. Ne mos gaboj ja nje statistike. Dio qe i Piskastres ka sot 147 kisha me 92 prifte-

SECRET

~~SECRET~~

rinj tere-tere. (or nuk duhet harruar se ky fenomen, domethene me shume kisha se sa prifterinj, me duket se eshte i zakoneshem per gati te gjitha vendet kristiane). Be te percaktoj me kete rast se diocezi i Gjimokastres eshte me i madhi e me i rendesishmi ne Shqiperi ver orthodoksizmin. ras atij te Gjimokastres, vjen Korca, ~~expatrijoxexetik~~ me nje ndryshim mjaft te konsiderueshem, e pastaj, shume prapa (sepse tere popullsia ortodokse e Shqiperise eshte perqendruar ne Tirana masen dermuese ne keto te dy qarqe), vnde: Vlora, Elbasani, Lumesi, Shkodra, etj.

Te tjera hollesira, nuk di. Randaj e mbyll edhe kete pjetje.

~~SECRET~~

SECRET

- 16 -

rYeTje XXXIX-te

Ceshtja e "Cameve". Sa, kur dhe perse u shperngulen camet nga Greqia. Ne cilin vend u vendosen ne fillim dhe ku ndodhen tanë. Si i priti populli shqiptar dhe c'masa mori Partia per instalimin e plotë te tyre.- Si u perdoren camet gjate kohët se luftes rebele ne Greqi; cilët janë eksponentet e tyre dhe c'vend zënë sot ne pushtetin pergjithesisht. Jane të kenqur me gjendjen e tyre te red C'. mendon Partia e Punes se Shqiperise per te arthmen, ne lidhje me ta. - Eksistojne came ne brezin kufitar te Shqiperise, afer tokes greke. Sa mund te jetë numri i ketyre te instaluarve në afersit e kufirit grek.

Kur eshte bare shperngulja e cameve nga Greqia ne Shqiperi, une jam ndodhur ne Jugosllavi. Me duket se ky eksod eshte kryer aty nga viti 1946 (fillimi i vitit), ose ndofta edhe pak me parpara, fundi i vitit 1945. Kohen e eksaftët nuk e mbaj mend mire. Me sa di une, shperngulja e cameve nga tokat e tyre ne Shqiperi eshte bare pa vullnetin e tyre te lire. Shpjegohemi: gjata kohes se okupacionit italo-gjerman, camet (nen udheheqjen e disa krereve te tyre si Vëhipuna, etj.) bashkëpunuan ne mase me forcat pushtuese te huaja dhe kryen akte armiqesore si kunder levizjeve nacionaliste te Zerves, ne krahinen e yamerise ashtu edhe kunder AM-it; ne një mase te madhe, camet kryen akte armiqesore edhe kunder popullsise greke te krahines se tyre. Ndofta per kete aresye, nga frika se mos pesonin raprezaljet e popullsise greke pas clirimt dhe terheqjes se gjermaneve nga "allkanet", ^{use} ndofta sepse u bene ne fakt objekt raprezaljesh per veprimitarine e tyre te deri-ateheshme, camet, ndofta te dbuar me force ndofta nga frika e raprezaljeve (une nuk di as gje te sigurt), lane vendin e tyre dhe kaluan kufirin duke ardhur ne mase ne token Shqiptare ku mendonin se do te gjennin mbrojtje dhe perkrahje.

A e deshte kete mase te ardhur nga Greqia ne Shqiperi, Partia komuniste dha qeveria e Tirane^s personalisht mendoj qe jo. Kur ohore, keto masa njerezish te shperngulura ne nxitim e siper, pa pasurira dhe te ardhura te tjera, jane goje te reja qe duhen ushqyer, installuar, strehuar, vendosur, etj. Rikerisht per kete aresye, pushteti komunist ne Shqiperi i pranoi me zor keta emigrante te padoshish, shumte dhe aqe me tempor sepse nuk mund te vepronente ndryshe. Me një ndjenje mos-besimi, antipatie dhe gati urrejtjeje i pranoi edhe populli shqiptar. Sido-qofte, një here te vranuar, partia komuniste mendoj t'i perdore/atehere gjere-sisht per qellimet e saj politike e propagandistike ne terrenin nderkombetar, sidomos persa i verket fushates se saj kunder Zerves (vecanerisht si reaksionar grek ballist) dhe kunder Greqise "monarkofashiste" (vecanerisht si shtet armik).

Keshtu, ne veshtrim te ketij plan, Partia komuniste organizoi atehere një fare Komiteti te camerive te shperngulur. Zakonisht ne kete Komitet kane qene

SECRET

- SECRET

elemente bashibuzuke, kryesish nga paria e camerve, pa ndonje te kaluar qe mund te viente, me biografira me teper negative dhe as gje pozitive per t'i lancuar si figura politike. Kjo, sepse vete perberja e gamerve te emigruar ish e tille: asnje intelektual, asnje i kulturuar, asnje me ndonje te kaluar ~~ekzist~~ te degjuar e me tradita ndershmerie, patriotike ose demokrate. Shumica e njem rezve te ketij Komiteti ~~sam~~ ishin njerez na parti, elemente qe deri atehere nuk i kishin dhene asnje ndihme ~~te~~ Partise komuniste shqi, tare (bile me teper se sa ndihme, i kishin ~~shkak~~ shkaketuar deme e veshiresi). Randaj edhe besimi i partise ne anetaret e ketij Komiteti ish zero. Per ta batur situaten ne dore brenda ketij Komiteti dhe per ta drejtuar me mire ate, partia komuniste shqiptare futi ne kete Komitet, krahas "eksponenteve" camuriote te porsa ardhur, edhe disa njerez te vet, antare te partise komuniste, me origjine camuriote por instaluar ne Shqiperi vjete e vjete me pare dhe qe kishin qene militante te "evizjes nacional-clirimtare shqiptare, - nga kuadri ~~a~~ mesme i partise. -ga keta elemente te partise futur ne Komitetin cam di:

a) Vehip Demin, anatar parti^{por} me themelimin e PKSh, ~~inxhi~~ pa asnje merrite dhe post ne parti ose pushtet deri atehere. Preferencat e partise shkuani tek ky person sepse ishte nga familja e vjeter dhe me influence paresie ne masen camuriote te emigruar. Ky person u zgjodh atehere edhe sekretar i pergjitheshem i Komitetit ~~sam~~ dhe firmonte aselet e Komitetit drejtuar Kombeve te Rashkuara per te nderhyre ne kete ceshje, per t'u dhene fund "masakrave" dhe "terrorit" qe ushtronin "monarkofashistet greke" mbi pakicen shqiptare te Uraqise (domethene mbi camuriotet), per te mare nje vendim qe "viktimat" te kthehen ne tokat e tyre, ne shtepit e tyre, etj. etj.

Kete fushate, domethene propaganden per te denuar aktet e monarkofashisteve greke" dhe "nderhyre qe camet te kthehen ne tokat e tyre, ne pasurit e tyre" prane Kombeve te Rashkuara dhe ne shtyp, partia komuniste e zhvilloi ne stil te gjere per nje kohe prej disa muajsh. Mirepo kur u duk sheshit se nga ky stan nuk dilte gjalpe, KSH u detyrua, pasi beri nje zhurmë demonstrative te madhe, te heqë dore nga orvatjet e perseritura dhe te mos e ngrere me kete ceshje. Keshku, qe nga 1948 nuk eshte degjuar me te flitet ne Shqiperi per problemin cam as ne terenin kombtar, as ne ate nderkombtar. Komiteti i camurioteve u shpernda, pjeserisht nga grindjet e anetareve midis tyre, pjeserisht nga mos-perfillja e partise per ceshjen came.

SECRET

SECRET

Vehip Demin, qe ka qene eksponenti Nr. 1 i ketij Komiteti kam patur rastin ta njoh personalisht. Eshte nje sharlatan dhe karagjoz jo vetem ne pamje, por edhe ne permajtjen e tij. Ne nga 1947 partia e la fare ne nerithor dhe ne mos gaboj, aty nga viti 1948, ^{p.a)} r^aftesin e tij e doj edhe nga radhet e Partise me akuzen "element i pavlefshem". Ne 1954 e lashe ne Tirane (para se te arratisesh), ne Drejtorene e "ad^o-Tiranes, si nepunes, me pergjegjesi ~~minxhemet~~ pregetitjen e emisioneve nga ana artistike. Nuk kishte as konsiderate, as simpatira, as vleresoheshe. I ishte dhene nje post sepse nuk kishin c' ta benin. Di se ishte shume i pakenaqur per trajtimin qe i ishte bere nga partia, por se deri ku shkonte kjo pakenaqesi, eshte veshire te avancohem. Sidoqoftë opinioni tim eshte se kjo pakenaqesi nuk kish arritur deri ne ate mase sa te beheshe nje armik i fshehur i partise.

b) Tjetër anetar partie qe ish futur ne Komitetin e cameve ish Taho Sejkua, -dhe kete person kam patur rastin ta njoh se afermi -shtet i zoti dhe me talent si organizator e gazetar; ka kryer studime per ekonomi politike ne Greqi, gjate regjimit te Zogut. Ne perpara ka mbaruar liceun frances te Korces. Gjate okupacionit ka qene per nje kohe shume te shkurter kryetar komune ne qarkun e Gjirokastres. Ne nga fillimi i 1947 u hodh ne mal, u be anetar partie dhe me von komisar politik i nje batalioni partizanesh. Ras cilirimt ka qene per nje kohe kapiten i I-re, pastaj eshte emeruar shef seksioni ne Komisioni i planit te shtetit dhe me 1949 eshte emeruar pergjegjes i redaksise ekonomike te Drejtorese se organit qendror te RFSH "Zeri i popullit". Ky person ish futur ne Komitetin cam vetem e vetem sepse eshte me origjine camuriote, nga paria e vendit, por vete ka rojtur dhe eshte rritur ne Shqiperi.

c) Personi i trete anetar partie qe ka qene ne Komitet, ishte Hilmi Beiti. Edhe ky, si Taho Sejkua, rritur ne Shqiperi, por me origjine camuriote. (Mbi kete person shih shenimet biografike qe kam dha me mbi oficerat e Sigurimit).

Sikurse shihet edhe nga kualiteti i anetareve te partise te futur ne gjirin e Komitetit cam, partia nuk dispononte kuadro dhe as eksponente me te degjuar, me origjine came, qe t'i futete ne kryesin e emigranteve came.

Mbi sasine e camerve te shperngulur nga Greqia ne Shqiperi, mua nuk me kujtohen shifra. Por, theksoj per cdo eventualitet se mjafton te shihet shifra shqiptare i atehershme per t'u gjetur. Adofta (por pa sigurime), me duket se kjo sasi e camerve te shperngulur ne Shqiperi vertiteshe, reth 20 mije veteve (shifer e dhene me rezerva).

SECRET

SECRET- 158 -
68

Se ku u installua kjo mase ne ditet e para te ardhjes se saj ne Shqiperi, nuk di sepse, pervec te tjeraave, sikurse e thom edhe ne fillim te kesaj myetjeje, une aso kohe ndodhesha ne Jugosllavi. Por nga bisedimet e mevoneshme, kam degjuar se kjo mase u vendos kryesisht ne ~~xx~~ qarkun e Vlores, ne rrethin e Fierit, e Lushnjes qhe Tirane. Ne qarkun e forces nuk kam degjuar te jene installuar camer. Pak, por shume pak, mund te jene installuar ne qarkun e Vjrokastres. Nuk kam degjuar gjithashtu qe te jene vendosur camer ne gegeri.

Nuk di qe te jene installuar emigrante camer ne afersit e kufirit greko - shqiptar. Nuk di gjithashtu qe emigrantet came te jene perdorur ne ndonje myrre ose tjeter ne luften rebele te Greqise. Partia nuk ka patur kurre besim ne kete mase te emigruar dhe e ka trajtuar si nje mase te padeshiruar por ~~kundekjt~~ se ciles nuk mund t'i refuzohesha e drejta e strehimit.

Luke u nisur qe ketej, sot, pozita e camerive te emigruar karakterizohet nga keto te dhena: as nje nga te ~~xx~~ emigruarit rishme nuk ka post parti ose qeverie. Me duket, bile, se as nje nga emigrantet e 1946 nuk eshte bere anetar partie. Shteti u kufizua vetem per t'u gjetur nje strehim te cfaredoshem. Nune zyrash nuk kane. Kryesisht meren si puntore bujqesore dhe kryesisht si mavragorite te vegjel. Shteti shqiptar dhe popullsia shqiptare i konsideron si cifu te, te afte per allish-verishe te vogla, per punera jo shume te ndershme dhe te nene-dores; mjaft prej syresh jane matrapaze dhe te shumte jane ata qe jane denuar me denime te vogla per kundra-vajtje, per veprime te paligjeshme, etj. Ndofta te gjitha keto jane te shkaktuara nga fakti se kjo mase nuk di si te fitoje buken, si te jetoje. Ferkratja e shtetit thuaqse eshte zero. Camet formojne edhe ne Shqiperi nje komunitet me vete, te izoluar nga popullsia tjeter (bile ata urrehen), ndihmohen me sa mundin njeri-tjetrin, kryesisht, e perserit, ne veprime te dyshimta, matrapazlleke, etj.

Te gjitha keto me jadin te kuptoj se camet nuk duhet te jene te kenaqur nga gjendja e tyre e re ne Shqiperi. Se ata e mallkojne regjimin komunist. Por, c'te bejne? Ata kane katandisur ne nje fare komunitet kurbetesh.

Mbi planet dhe mendimet e pushtetit te sotme komunist persa i perket te arthimes se kesaj popullsie, une nuk di c'te thom me siguri. Por jam i bindur se Partia komuniste shqiptare do ish e lumtur t'i sikteriste prej ku erden dhe te shpetonte nga "matrapazlek" dhe "punct e cndershme" te tyre. Sidoqofte, ne situaten qe ndodhen maredhenie gregi-Shqiperi ajo ~~xx~~ as qe mendon per nje

SECRET

SECRET

zgjidhje te mundeshme te ketij problemi. Dshte nje e keqe qe e ka zene pushtetin komunist dhe qe s'ka c'ben.

Me duket, se ne lidhje me ate qe me kerkohet ne kete pyetje kam thene te gjitha sa dinja. Frandaj, per te mos perseritur me fjale te tjera gjera qe i kam thene nje here deri tani, e gjej te aresyeshme t'i ja fund ketu keti kapitulli.

SECRET

10
SECRET

Sergjigje pyetjes se vecante:

HISTORIKU I SIGURIMIT

(Si lindi dhe si u zhvillua.)

Tri perieda ne historine e Sigurimit (Asfalia).

- a) Periota fillestare
- b) Periota e "Mbrojtjes se Popullit"
- b) Periota "Sigurim".

PERIOTA FILLESTARE

Organ i pushtetit komunist, per ruajtjen e rendit dhe luf-timin e kundershtareve politike te regjimit, Sigurimi lindi ne Shqiperi, qe ne kohen e luftes partizane, domethene qe ne kohen e periodes revolucionare. "Prinderit" e Sigurimit te sotem shqiptar, kane qene, ne kohen e luftes revolucionare, ato qe quheshin "Komanda vendi". Natyrisht roli i ketyre komandave te vendit, radesia e tyre, autoriteti i tyre, perberia e tyre, cimesia dhe fugja, struktura organizative dhe sasia e personelit, influenca dhe shume me te kufizuara dhe aftesija, kane qene shume me inferiore/se sa ajote organeve te Sigurimit sot.

Komandat e vendit, qe quheshin edhe forca partizane te prapa-vijes, linden aty nga mezi i vittit 1943, domethene ne Kazamin e lufteve. Dihet se Keshillat nacional-clirimtare, organe legjislative dhe ekzekutive te pushtetit te pare komunist ne Shqiperi, ne zonat e cliruara, nuk mund te kryen funksionet e tyre ~~protektorate~~ administrative pa nje force te armatosur. Repartet e Ushtrise nacional-clirimtare (domethene ushtrise partizane) nuk mereshin me, si perpara, nga mezi i 1943, me ndjekjen e krimineleve ose hajduteve, me mbajtjen e rendit publik ne zonat ku ish rrezuari dhe shkallmuar pushteti i pare, etj. Roli i tyre ishte vetem lufta kunder ushtrise okupatore dhe repartete armike te "Ballit" ose "Legalitetit" ikeriqt per kete, u ^{me myete e forca} nevojeshme krijimi i disa organeve te posacme, ushtarake, (qe te mereshin me veprimet kunder-vajtese dhe gjurmimin e personave te dyshimte. Tamam keto organe u quajten "Komanda vendi".

Ode katund nuk kish komande vendi. Por nje grup katundesh kish nje Komande vendi. Krijoheshin zakonisht ne katude qe ishin nyje-komunikacione, neper rruget partizane. Kishin nje komendant (zakonisht jo anetar partie,

SECRET

SECRET

por person me influence ne ate reth katundesh), nje nen/komandant (zakonisht anetar partie) dhe qe ish ne fakt komandanti i vertete dhe nje sekretar (gjithashtu anetar partie) qe ish dera e djathte e nen/komandantit. Keta te tri persona perbenin kryesine e Komandes se vendit. Afer kryesis se Komandes se vendit qendronte nje intendent, i cili ish njekokesisht edhe llogaritar e magazinier. Tri te paret, domethene komandanti, nen-komandanti dhe sekretari gene oficera inferiore (teger, nentoger, aspirant). I fundit, domethene intendant, ish nen-oficere Pervec ketyre, cdo komande vendi kish edhe nje grup partizanesh, numuri i te cileve ndryshonte sipas rastit: por gjithmone reth 20 vete.

Keto komanda te vendit (qe ~~përpunuva~~ nje grup fshatash) varesin nga komanda e vendit te qarkut. Komanda e vendit te qarkut ishte formalisht organi me i larteg dhe zyrtarisht konsideroheshe si organ autonom. Ne fakt, komanda e vendit te qarkut vareshe (nepermjet sekretarit te saj, anetar partie) nga Komiteti qarkor i artise; (nepermjet nenkomandantit te saj, anetar partie) nga Shtabi i qarkut (qe kish te bente me forcat ~~partizane~~ te atij qarku); dhe nepermjet komandantit te saj (qe ne qark ish anetar partie) nga Keshilli nacional ~~kontroll~~ clirimtar i qarkut).

Cilat gene, konkretisht, detyrat e komandave te vendit:

- a) Te ruarin rendin, duke u ardhur ne ndihme me fuqin e tyre te armatosur, ~~Keshillave~~ nacional-clirimtare; konkretisht: te ndiqnin kriminelet, vjedhesit, kunder-vajtesit e ndryshem dhe t'i denonin keta. (Per raste te vogla mernin vendime e demonim autonomisht. Per raste te rendesishme udhezeshin nga Komanda e vendit te qarkut). Keto detyra, qe kishin te benin me teper me detyrat e nje policie kriminale, ishin ne kompetencat e Komandantit.
- b) Te gjurmosen, te arrestonin dhe te mbanin ~~nen~~-verrejtje (deri sa te vendoste mbi fatin e tyre komanda e ~~spikat~~ vendit te qarkut) persona te dyshimte per veprimtarin e tyre te spiunazhit ne favor te armikut, te sabetazhit, etj. Keto detyra, ne kishin te benin me teper me detyrat e nje policie politike, ishin ne kompetencat e nen-komandantit. Me qene se rastet e kesaj kategorie kishin kurdhore nje fare rendesie, komandes se vendit nuk i ish ~~zene~~ ndonje autonemi e inisjative ekzekutive. Cdo veprim ne kete fushe duhet te kish aprovimin e Komandes se vendit te qarkut.
- c) Te mobilizonin kafshe e mjete te ndryshme transporti per nevojat e

SECRET

SECRET

ushtrise partizane, te grumbullenin ushqime te castit per te furnizuar repartet partizane ne pozicion lufte, te sigurin perçjelljen (si udheheqes sepse i dinin rruget) te korriereve te reparteve partizane, etj. etj. Keto detyra ishin me teper ne kompetencat e sekretarit te Komandes se vendit.

Disa verrejtje mbi komandat e vendit te asaj kohë. Ato nuk kishin as autoritet, as rendesi. Partia caktonte ne keto komanda vendi kuadrot e saj me te dobeta: frikamanet, njerezit e semure, invalidet, te pazotet. Kuadrot me te zenjat, me te aftat, me besniket, i caktonte ne ushtrine partizane. Ne fakt, qe periode lufte. Armiku ishte i armatosur, qofte ky italian ose gjerman - domethene i jashtem, qofte ballist ose zegjist, domethene i brendeshem. Te gjitha ceshtjet qe kishin te benin me kundershtare te armatosur (dhe te tille ishin gati te gjithe kundershtaret e komunizmit atehere ne Shqiperi) zgjidhen nga repartet partizane ose me mire nga komandat e ketyre reparteve. Ne kompetencat e komandave te vendit ishin vetem ceshtjet qe kishin te benin me kundershtaret e pararmatosur, domethene me popullsine civile. Rushteti komunist nuk qe vendosur definitivisht, nuk kish nje qeveri komuniste, etj. Ne ate situate, eshte e natyreshme qe edhe roli e rendesia e organeve te sigurimit te ishte gati zero. Aktiviteti subversiv, aktiviteti klandestin qe eshte ne kompetencat e organeve te sigurimit te cdo shteti, drejtoret kunder nje pushteti e qeverisë qe ka ardhur ne fuqi. Atehere ne Shqiperi komunistet nuk kishin ardhur akoma ne fuqi. Noli i aktivitetit klandestin, pra, s'kish ndonje kuptim. Tere roli dhe rendesia i takonte luftes se hapet, aktivitetit te armatosur legal. "e kete aktivitet te armatosur legal, te hapet, kishin te benin repartet partizane. Dhe roli i komandave te vendit, ishte, per paseje e llogjikisht, vetem nje rol shum i kufizuar e modest ndihmes."

Muna eshte krejt e ndryshme se te rushteti komunist eshte ne fuqi ne te gjith Shqiperine. Rretharia komuniste e Tiranes drejtont tere vendin. Lufta e hapet legale e armatosur ka mare fund qe nga mbarimi i vitit 1944-es. Kundershtaret nuk jans me legale por ilegale, klandestine. E tille eshte edhe veprinaria e tyre. "e keto kondita eshte e natyreshme qe roli i Sigurimit, roli i organeve te tij te jete i diores se pare."

PERIODA E "MËROJTJES SE POPULLIT"...

Ne tetorin e 1944-es, domethene ne pragun e "clirimit" te Shqiperise, Partia komuniste bari uj- rreorganizohet

SECRET

SECRET - 183-

krejt fushat e aktivitetit te saj, para se gjithash u formua qeveria e pare komuniste. Marrja e pushtetit shtronte edhe detyra te reja ne fushen e organizimit. U krijua, pra, Drejtoria e Mbrojtjes se Popullit.

Drejtoria e Mbrojtjes se Popullit ishte nje drejtori autonome. Ajo nuk vareshe nga asnjë dikaster. Titulli i saj i plete ish: Drejtoria e per gjitheshme e Mbrojtjes se Popullit.

Drejtor i kesaj drejtorie u emerua Koci i Xoxes, sekretari organizativ i Komitetit qendror te Partis komuniste shqiptare dhe personi Nr. 2 ne hierarkin komuniste. Si nen/drejtor u emerua Nesti Kerenxhiu. Si per gjegjes i ketij sektori, Koci i Xoxes emersi ne sektorin e "Mbrojtjes se Popullit" kuadre partie qe ishin te njohura per besnikerin e tyre te verber ndaj partise, per ashpersi in e tyre ne aktivitetin e ~~inxitaror~~ deri te hereshem, per idete e ngurta dhe bindjen e verber. Zakonisht qene kuadre qe me perpara kishin ushtruar funksione partie ne ushtri (zevendes-komisare) dhe qe njihezin mire nga Koci i Xoxes, sepse pikerisht ky kish te bente atehere direkt me punet e Partise.

Krahas me Drejtorin e per gjitheshme te ~~figurave~~ Mbrojtjes se Popullit, u organizuan atehere:

a) Brigadat e Mbrojtjes se Popullit, trupa partizane me efektiva te zgjedhur, si ne personelin graduat ashtu edhe ne ate jo graduat. Detyrat e ketyre brigadave ishin: ndjekja e reparteve balliste e armike ne per gjithesi, qe, apo kishin filluar te fshiheshin sepse gati i krejt Shqiperia kish rene ne dore te komunisteve; arrestimet dhe ekzekutimet e disa personave, per te cilat partia kishte bere lista te posacme, ne qytetet ku priteshin te hynin nga casti ne cast komunistet (percaktoj se ne keto lista kish personat qe duhen arretuar; disa prej tyre do te mbaheshin nen verrejtje deri sa te gjykoreshin; te tjeret qe figuronin ne keto lista do te pushkatoreshin fshehtsisht sape te arrestohen); mbajtja e regullit neper qytetet.

Mbrojtjes se Popullit
b) Seksionet e ~~figurave~~ (ne cdo qytet, ose me mire qender qarku). Keto sektionet bashkepunonin ngushtë me komandanat e Brigadave te Mbrojtjes se popullit.

c) Oficeret e mbrojtjes se popullit prane komandave partizane (nga batalion e lart). Kuadre graduate te tilla ushtarake nuk kish patur deri atehere ne repartet partizane.

Shenim: Roli i komandave te vendit ish zero ne kete periodes. Ato as qe

SECRET

SECRET

164

i pyeste e perfillte njeri. Kuajten vetem kompetencat qe kishin te benin me ceshjet kriminale, duke mbetur ~~kyse~~ si organe te policise. Gradualisht, ate u cduken dhe ne vend te tyre u krijuan organet e policise.

PERIODA: "SIGURIM".

Fillon, ne mbaj mend mire, aty nga 1946 (fundi i vitit) Drejtoria e Mbrojtjes se Popullit riorganizohet krejt. Cduken komandat e vendit dhe krijohen organet e policisë e cila lidhet organikisht me Sigurimin, dhe ky, nga drejtori autonome behet aneks i Ministris se Brendeshme, me minister Keci Xoxen dhe drejtor te pergjitheshem te Sigurimit Nesti Ferenzhine.

Brigadat e "Mbrojtjes se Popullit" humbin nga kompetencat e tyre. Ato mbeten vetem reparte per ndjekjen e te arratisurve ne mal, dhe gradualisht ndrojne edhe emrin e tyre, duke u quajtur "brigada te ndjekjes".

Arrestimet, hetimet, etj. qe beheshin me perpara nga Komandat e Brigadave te Mbrojtjes se Popullit ne bashkepunim me sektionet e Mbrojtjes se popullit, mbeten ~~xetma~~ kompetanca te vetem sektioneve te Sigurimit dhe te organeve ndihmese te Sigurimit: polici, etj. Rolet kemebehen: armiku i armatosur, domethene te arratisurit ~~shekujtqendrave~~ ne mal, luftimi i ketyre, hyn ne kompetencat e Brigadave te Mbrojtjes se Popullit ese "brigadave te ndjekjes". Armiku i fshehte ne qytet hyn ne kompetencat e organeve te Sigurimit.

Mbi strukturen e "Mbrojtjes se Popullit" dhe ate te "Sigurimit" me von nuk kam shkruar gje sepse nuk di. Di kete se me 1944 "Mbrojtja e Popullit" u organizua ne Shqiperi sipas shembullit dhe eksperiencies se "OZNAS" ~~jugesllave~~
1946 (2)
Sigurimi i pare, ay i Keci Xoxes ~~sipas~~ shembullit dhe eksperiencies se UDB~~-se~~
1949 ~~1949~~ ~~1949~~
jugesllave. Sigurimi i Mehmet Shehut/sipas eksperiencies dhe shembullit te NKVD.

SECRET

SECRET - 163 -**PERGJIGJE PYETJES**

A eshte e mundur qe Shqiperia, ne situaten e sotme, te mbaje nje pozite ndermje - tese midis te dy bloeve, me fjalte te tjera te gjetet krejt e pavarur si shtet.

"yetjen ne fjalte do ta gjeneralizoj me teper, duke mare vecmas disa even-tualitetë, per te dhene pastaj opinionin tim personal."

Dihet se Shqiperia, qe kurse u formua si shtet indipendent me kufijt e sot-tme te saj, nuk ka qene kurre shtet i pavarur nga fuqit e huaja (ne kuptimin e plotë qe i japim pavaresis). Historia e saj e re ndahet ne tri periuda:

a) Perioda e pare - ose perioda e Republikes. Ajo zgjati shume pak kohë. I-shtet me teper nje periode pregetitore qe celi rrugen per ardhjen e regjimit monarqik, me mbret Ahmet Zogun. Gjate kesaj periode, qe mer fund sikurse thashë me "triumfin e "egalitetit", Shqiperia ~~xx~~sado qe shtet indipendent, varet kryekeput nga fuqite e huaja: Italia, Anglia dhe Jugosllavia. Italia ka privilegjet me te medha, sepse si shtet fqi i jep huara te ndryshme Shqiperise. Anglia vjen e dyta, sepse i jane njojur disa koncesione; Jugosllavia vjen e treta, per aresye sepse Zogu nuk harron qe u kthye ne Shqiperi me 1924, dhe triumfoi mbi Fan Nolin, pikorish me ndihmen jugosllave. Ne perioden e pare, pra, ne Shqiperi e bejne ligjim kryes sht tri fuqi te huaja: Italia, Anglia, Jugosllavia.

b) Perioda e dyte - ose perioda e monarcise, me mbret Zogun. Gradualisht, per sistematikisht, Italia, per aresve te njoitura strategjike, eliminon Jugosllavine dhe pastaj edhe Angline duke realizuar okupacionin ekonomik. Kjo periode, pra, eshte perioda e forcimit të pozitave te Italise ne Shqiperi ne dem te fuqive te tjera te huaja qe deri atehere kishin nje fare influence ne Shqiperi. * Shqiperia kthehet, praktikisht, ne kete kohë, ne nje koloni italiane, sado qe formalisht eshte shtet indipendent dhe i pavarur.

c) Perioda e trete - ose perioda e okupacionit ushtarak italian. Dihet se okupacioni ekonomik italian ne Shqiperi pregetiti dhe ~~xx~~ i celi rrugen okupacionit ushtarak, i cili u be nje fakt i kryer me 1939. Kështu Shqiperia hyn ne suazën e perandorise Italiane, me mbret Viktor Emmanuelin e III-te. ¹⁹³⁹ Humb, ~~xx~~, ~~xx~~ shkronjetin.

d) Perioda e katert fillon pas mbarimit te lufteve se dyte, domethene me 1945, dhe eshte perioda e pare e regjimit komunist ne Shqiperi, ku predominencen absolute e ka nje fuqi e huaj: Jugosllavia e Titos. Aresyet qe shpune ne ndryshimin e kesaj situate, dihen^t shkenputja e Titos nga Kominformi dhe ~~xx~~ lidhja e Shqiperis me Kominformin.

SECRET

SECRET - 16 -

e) Periota e peste. Fillon ne veren e 1948, dhe eshte periota e dyte e regjimit komunist shqiptar, por jo me predominencen absolute te Jugosllavis, por te Rusise.

Sikurse shihet, pra, Shqiperia vazhdimisht ka qene ndene vartesine absolute (dhe jo "aleate" e kesaj ose asaj fuqie te huaj) te nje shteti tjeter: ne fillim te italiane; pastaj - te Jugosllavise; se fundit - te Rusise.

Ky fakt historik nuk eshte nje koincidence - er vete poziten e saj strategjike, per vete potencen e saj ekonomike, Shqiperia, si shtet i vogel, ne luftat e sotme, nuk mund te i doje si shtet plotesisht i pavarur. Interesat e te huajve mbi 'te jene te medha, keshtu qe do s'do ajo do te ~~begre~~ ndene vartesine e nje shteti te huaj, sepse vete nuk ka as mundesite ekonomike, as mundesite ushtare, as peshan e nivojetme politike ne arsimin interkontinentar qe te jetojn plotesisht e pavarur. Paze e dobet ekonomiko-politike mbi te cilien mbeshitetet si shtet, e detyron pa tjeter te kerkoje perkrahjen e nje fuqie te huaj, perkrahje e cila kthehet automatikisht me von ne nje vartesi.

~~Shqiperia~~ for a do te thote ~~ka~~ sa theshe deri tani se Shqiperia nuk mundet te kete edhe nje vartesi formale^{se}. Opinion tim personal eshte/ma kufite e sotme, ne ~~mos~~ ^{s'i} ka mundesite te jetet si shtet plotesisht indipendent dhⁱ i pavarur, ^{si} ka mundesi se te jetoj si shtet indipendent me nje vartesi te kufizuar. ~~Shqiperia~~ Natyrishet nje gje e tille nuk varret aq shume nga ajo vete. Shqipaghem: Dot bota eshte e ndare ne dy bloqe. Deri tani, Rusia ka ushtruar nje presion te forte mbi satelitetet e tij. Ky presion ka bere qe jo vetem Shqiperia e vogel, por edhe Gekoslovakia e madhe te jetet ndene vartesine absolute te Moskës. I vetmi shtet qe beri perjashtim ~~mga~~ ky reguli ne blokun lindor, ishte Jugosllavia. For Jugosllavia i rezistoi me sukses nje presioni dhe blokade te tmerreshme ekonomiko-politike, se ciles Shqiperia nuk mundet t'i rezistonte dhe as qe t'i rezistoje. Mundesia qe Shqiperia, sa kohe qe ne ate vend sundojne komunistet, te ndjekin shembullin e Jugosllavise perjashtohet, per deri sa mbi 'te do te ushtrohet kontrolli sovjetik. Po te leshohet ky kontroll, punet mund te jene ndryshe. For me ~~duket~~ se te pretendohet qe Rusia te heqte dore ne dobi te perendimit nga kontrolli absolut i saj mbi Shqiperine, eshte nje eventualitet qesharak. Shqiperia, pra, nuk mundet te kaloje ne blokun e perendimit, me maredhenie shume me te lira ~~perdita vendi, perustet perpiste komunist ne paloje lojme~~ ne shtetet e tjere, sa kohe qe ~~mos~~ ^{mos} ~~kontrollin sovjetik ne pjesa~~ ^{kontrollin} pjesa

SECRET

SECRET

- 167 -

Konkluzioni tim pra: ne situaten e sotme midis te dy bloqeve ne fushen nde-rkombetare, Shqiperia nuk mundet te ndjek shembullin e "ugosilavise si shtet me vete". Ajo nuk ka mundesite te perballoje presionet e jashtme me sukses. Ajo eshte e destinuar t'i neneshtronhet Moskes, sepse ne saje te katij neneshtrimi varet ekzistenca e pushtetit komunist, vete ekzistenca e qeveris komuniste, dhe ne fund te fundit ekzistenca e saj si shtet me kufijt e sotme. Neveritarat e sotme te Tiranes e dine se kane te gjitha ~~moskosit~~ perfitimet me Mosken. Ata druajne nga perendimi shume gjera: mungesen e perkrahjes ne ceshqjen e Vorio-kane spirit (perkrahje te cilien e ~~ka~~ patur deri me sot nga Rusia), mungesen e perkrahjes politike (perendimi nuk mund te pajtohet me një regjim komunist si ate te Tiranes, ku ligjin e ben vetem një parti, e cila ka vendosur ne vend një dik-tature te eger ushtarako-policore) - perkrahje te cilien e kane patur deri me sot me te dyart nga Rusia; etj. ^{tuhme e}

-ra, situata e brendeshme e vendit, lidhur me ate te jashtmen, e destino-jne Shqiperine edhe sot, sikurse ne te kaluaren, qe te jete kurdohere ndene var-tesine absolute te një fuqie te huaj.

Kjo eshte e vertete jo vetem me kufit e sotme te Shqiperise, por edhe me një Shqiperi te cunguar, domethene me një Singieri na Vorio-Epirin. Ne lirhje me kete pike, opinioni tim eshte:

Neveria e Tiranes nuk do te pranoje ne asnje menyre shkeputjen e Vorio ~~spirit~~ nga Shqiperia. Ajo e di se vete kertira e Shqiperise perbehet nga Korca e Gjirokastra. ne te dyja mjaft te pasura ekonomikisht. e te dyja me një popullsi qe e ka ndihmuar -artime ~~moskosit~~ per te archur ne pushtet dhe per ta mbajtur pushtetin; qe te dyja me një popullsi mjaft te dendur; qe te dyja me qytetet me kryesore te vendit; ~~moskosit~~ qe te dyja si krahinat me te parparuara te vendit; ^{f me kuadro} qe te dyja vatra te rendesishme per furnizimin ~~exokzistit~~ anaratit shteteror. etj. etj..

Opionioni tim -shta gjithashtu se edhe Rusia nuk do te perkrahte ~~moskosit~~ Greqi-ne ne rivendikimet e saj mbi Vorio-Epirin. Shqiperia i siguron asaj një ~~base~~ te rendesishme ne Adriatik. Shqiperia pa Korcen e Gjirokastren, nuk i vlen asnje dysh edhe Rusise. Tani qe Rusia po ben cmos per te siguruar një dalje ne Mesdhe me duket se rendesia e bregdetit shqiptar ne Adriatik mer per 'te një rendesi akoma me te madhe se ne te kaluaren. Rusia mund te ishte per një Shqiperi ne kuadrin e Republikes Federative Jugosllave, po per një Shqiperi me kufijt e sotme, dhe jo per një Shqiperi te cunguar. Moqofte, e perserit, ky eshte një

SECRET

SECRET

- 16 -

eventualitet ~~xmmxx~~ i se arthmes se larget, dhe jo i se arthmes se aferme. Gjegimi i Shqiperise (domethene shkeputja e Vorio-Spirit prej saj) me duket se eshte nje koncesion te cilin Rusia e konsideron si te pranuashem. Inkuadrimin e Shqiperise, me kufijt e sotme, ne suazen e Republikes federative jugosllavia, mendoj se Rusia e konsideron si nje koncesion te pranuashem, por ne te arthmen jo shume te afert.

Del pyetja ne kete mes: po qendrimi i Beogradit personalisith kam qendruar shume kohe ne Jugosllavi dhe kam patur rastin te bisedoj me persona te ndryshem dhe personalite. Mirepo kjo ndodhete ketu e ~~xm~~ 8-9 vjet me pare. Sidoqofte, konkluzioni ne te cilin kisha arritur atehere eshte ky: Jugosllavia nuk pranonje ne asnje menyre atehere shkeputjen e Vorio-Spirit nga Shqiperia. Tere politika jugosllave synonte ne eksimin e krejt Shqiperise nepermjet futjes se kesaj te fundit ne Republiken federative. Atehere Jugosllavia nuk pranonje as nje derhyrje te Gregis ne Shqiperi. Por qe atehere kane kaular disa vjete dhe kane ndodhur shume evenimente te cilat i heqin nje fare force konkluzionit tim. Sidoqofte edhe sot une mendoj se oreksi jugosllav eshte i madh. Edhe sot une mendoj (opinion shume personal dhe i dhene me rezerva) se Jugosllavia nuk do te pranonje ^{e Shqiperis} ndarjen e Shqiperise me dysh: Vorio-Spirit/Gregia, dhe Veriu/Beograd.

Sikurse shihet, ora, qenia e Shqiperis si shtet ~~ndexxix~~ indipendent eshte i mundur, per mendimin tim, me kufijt e sotme, por vetem me konditen qe shteti shqiptar te jetet ndene vartesine qofte te Rusise, qofte te Jugosllavise.

Qenia e Shqiperise, pa Vorio-Spirit, si shtet indipendent, eshte i pamundur. Shkeputja e Vorio-Spirit do te sillte automatikisht ne kete rast futjen e Shqiperise se Veriut, si Republike e federuar (ndofta edhe me Kosoven) ne gjirin e Republikes federative jugosllave. Ne pak fjalë: Shqiperi nuk do te ekzistonte.

Ne lidhje me sa me siper, duad te skjaroj: Artia komuniste shqiptare nuk do te desh ne asnje menyre shkeputjen e Vorio-Spirit. Artia nuk do njehoheshi asht as lutjen e Shqiperise, me kufijt e sotme, ne suazen e Republikes federative jugosllave. Bile, Tirana, nuk do te deshte es nje shtet indipendent shqiptar ~~xxx~~ ndene vartesine e Beogradit (si ne 1946-1947). Si mire se opinioni i mases se partis dhe i udheheqesve ne Shqiperi eshte: Shqiperia te jete shtet komunist, sa me i pavarr nga Rusia por "aleat" i ngushte dhe besnik i Moskës, jo i nemeshtnuar tek Beogradit por me maredhenie reciprokisht te barabarta me Jugosllavine. Sidoqofte, kjo eshte opinioni ~~do~~ ^{te} "Tiranes". Por qe nga deshirat tek mundesite ka nje difference te madhe e randaj, me qene se nuk ka mundesite,

SECRET

SECRET - 169 -

Tirana, sado qe kunder vullnetit te saj, do t'i bindesha urdherit te moskes po qe se Rusia do t'i kerkonte te rifillonte maredhënit e "perzemerta" qe kish me Peogradin deri nga 1948, domethene do te pranonte neneshtrimin e saj tek Jugosllavia e Titos. *se* sepse nuk mund te veproje ndryshe. *a perkrahjen e Rusis, pa perkrahjen e Jugosllavis po t'i mungoje perkrahja ruse, Shqiperia si shtet independent, me kufijt e sotme, eshte * pamundur te ekzistoje* *lene, pra, ne meshiren e Titos, Shqiperia/do s'do do te pranonte neneshtrimin e saj tek Jugosllavia, bile edhe ikuadrimin e saj si republike e federuar. *or opinioni tim eshte se partia komuniste dhe qeveria e Tiranes nuk do te pranonin kurre shqipetjen e Vorio-Mirit. Mendoj se Shqiperia do mbeteshe pa qeveri komuniste ne rast se Moska *se* Peogradi i imponojne Tiranes shqipetjen * Korces dhe Gjirokastres. Do te krijoheshe nje situate anarqike ku nuk do ta merrte vesh i pari te dytina ^{s'dekos} ^{Kosovë} ku lufta civile do te ndizeshe per t'u shoxturi nga fugite * huajat * udarbytura.

Me duket se ne vija te trasha shqipjegova dari diku nje problem shume delikat, prandaj, te gjitha opinionet e mijas ne kate vergjigje i jan me rezerva te medha, si mendime shume personale.

SECRET

SECRET

190 -

riparojtjeve e Shqiptarëve
ka rivendikime nga ana shqiptare persa i perkut:
a/tokes greke;
b/tokes jugoallave.

Me te shpjegohem me mire reth kesaj pyetjeje do te pergjigjim me perioda:
 Perioda e pare. 1945 - 1955. (kundrejt Greqise). Shqiperia komuniste kurre nuk ka avancuar pretendime te cfaredashme tokesore persa i perkut tokes greke. Rivendikime nga ana e Shqiperise persa i perkut tokes greke janë bere vetem gjate okupacionit italian. Keto rivendikime (qe nuk i perkasin kesaj periode, dom-thene periodes ke pushtetit komunist) kishin te benin me Camurine or kurre, e perserit, Shqiperia nuk ka patur ide te sakta mbi tokat qe rivendikonte. Cameria ka qene kurdohere nje fjal- abstrakte qe jo dikca me kufi te caktuara. Here, per shembull, shtriheshet deri ne Janine, here shume me afer kufirit shqiptar, here tjeter perfshinte rezezen, here shkonte edhe me brenda Janimes; etj. Didogofte, pushteti komunist nuk ka avancuar rivendikime ~~mbi~~ as mbi Camerine, as mbi rezezen, as mbi Janinen, as edhe mbi nje pelleme tokë greke.

Krejt ndryshe paraqitet puna ne licha me Jugosllavine.

Perioda e pare (1945 - 1948). Nëveria e Tiranës dhe partia komuniste shqiptare jo vetem qe nuk mund te rivendikonin toka shqiptare ne Jugosllavi atehere (sepse te tilla ishin maledhëniet gjasht jugosllavo-shqiptare) por trupat partizane shqiptare i kane dhene nje ndihme te madhe Titos per te moshtur me anen e forces dhe te armive levizjen kosovare antijugosllave dhe per bashkim me Shqiperine, qe ishte mjaft e organizuar dhe e efektueshme nga fundi i 1944-es dhe fillimi i 1945. Vec kesaj, kane qene trupat e Vizioni te V-te shqiptar ato qe hyjten me pare ne qytetet shqiptare te Kosoves (pas largimit te gjermaneve) dhe qe u a dorezuan me von trupave te Titos. Trupat e Titos priteshin atehere ne Kosove kudo me pushke. Se treti kane qene trupat e Vizioni te V-te shqiptar ato qe carmatosen popullsine kosovare ne Jugosllavi, me flamurin shqiptar parpara.

Perioda e dyte (1948-1949). Maledhëniet shqiptaro-jugosllave acarohen ne maksimum. Mirepo Tiranë akoma nuk kish hedhur parullan per rivendikimin e Kosovës. Ndofta sepse mendoheshe akoma qe Titua do te rrezoheshe.

Perioda e trete(1950-1952). Ne shembullin e Bullgarise, qe hodhi parullat e filloj rivendikimet per krahinen e Përimit ne makedonine e Titos, edhe

SECRET

SECRET

- 121 -

Tirana fillon te rivendikoje krahinen e ~~Sovietike~~ Kosoves ne shtyp e ~~aktiviste~~ fjalime te mbajtura nga personalite~~te~~^t. Potohen bille dokumenta te shumta qe bejne ffale mbi "terrorin" dhe masakrat e vjetra te "itos e te reja mbi minoritetin shqiptar, dhe flitet jo si minoritet shqiptar ne Kosove, por si popullsi shqiptare e Kosoves (nuance e qarte qe treguan se Kosova nuk ka minoritet shqiptar, por edhe shqiptare).

"perioda e katert (1953-1955) Vdekja e Stalinit i dha fund kesaj propagande. Duket, pra, sipas orientimit te dhene nga Moska Tirana i jep fund jo vetem fushates ne lidhje me rivendikimet e saj kunder kosoves shqiptare, por edhe fushates se saj drejtuar ~~pergjithesisht~~ ne shtyp e propagande kunder Jugosllavise. T e gjitha shenjat tregonin, pra, se ishte duke u bere nje ndryshim ne politiken e Moskës, ndryshim qe synonte te zbutet~~e~~ acarimin me Jugosllavine dhe ta afronte gradualisht kete ne blokun e shteteve socialiste. Shkurt, pra, qe nga 1953 shqiperia nuk ka bere asnje rivendikim kokesor edhe kunder Jugosllavise.

"e gjate mendoj se nuk ka c'te thom mbi kete pika. Mendoj se ndarja ne perioda ka qene e nevojeshme, sepse ndryshe me ishte e pamudnur te shqipja idete qartesisht.

SECRET

SECRET

- 192 -

SHQIPERI AT

A ekziston ne Shqiperi nje rryme ose tendence politike per bashkim te Shqiperise me Jugosilavine, si republike e federuar ne Federate n jugosllave?

Ne Shqiperi nuk ka ekzistuar kurre nje rryme politike per futjen e Shqiperise, qofte edhe si republike autonome, (paxx e federuar) ne kuadrin e federates jugosllave. Ne Shqiperi ka patur vetem disa antare te Komitetit qendror te "artise me pike, amje te tilla, dhe pikorisht keta nj e rez kane gene: Koci i Xoxes, Mandi i Kristos, Fellumb Dishnica, Kristo Th emelkua dhe ndonje tjeter, biografite e te cilive i kam dhene ne pyetjet e mepreshme). As masa e "artise, as opinioni publik shqiptar nuk kane dashur futjen e Shqiperis ne Federaten jugosilave. Bile jep nje fakt karakteristik.

Nga fundi i 1946, komiteti qendror i "artis komuniste jugosllave i propozoj atehere Komitetit qendror te "artis komuniste shqiptare qe te lejonte dhe aprovonte hyrjen e disa divizioneve jugosllave ne token shqiptare, sidomos ne krahinen e Korces dhe Gjirokastres.uke avancuar kete propozim te cuditishem, Komiteti qendror i "artis komuniste jugosilave avanconte si pretekst dhe justifikim "rrezikun monarkofasicht grek", friken e "nje sulm nga ana e Athines", - shkurt invazionin ushtarak te tokes shqiptare nga Greqia. Ne lidhje me kete propozim, Komiteti qendror i "artis komuniste shqiptare eshte mbledhur disa here (sepse ngrihet se si problem i madh nga Koci i Xoxes) per te mare nje vendim, por kurdohere, rezultati ka gene: shumica ishte kunder ardhjes se divizioneve jugosllave ne Shqiperi, sepse e shikonte qarte qe hyrja e ketyre divizioneve do te thoshte automatikisht shndrimin e Shqiperis ne republike te federuar te Federates jugosllave.

Thashë se ne Shqiperi nuk ka natur nje rryme ose tendence per futjen e Shqiperise ne Federaten jugosllave. Nuhet te shtoj se ne Jugosllavi ka ekzistuar, dhe me force, nje projekti i tille jo vetem ne masen e "artise, por edhe ne Komitetin qendror. Pa kohe qe kam qendruar ne Jugosllavi, kisha rastin te takohesha me tyrli njerez. Jam takuar me antare te thjeshte partie dhe ne bisedimet me ta shikonja se ata e konsideronin perfshirjen e Shqiperis ne Federaten jugosllave si nje xxxx eveniment te pasmangeshem dhe shume te afert, si nje ngjarje qe kish mbetur e parealizuar vetem e vetem sepse e pengonin "raportet politike ne fushennderkombe" dhe jo raportet "midiste dy vendeve". Jam takuar edhe me personalitetet e "artis ose te Ministris

SECRET

SECRET - 19^a -

se jashtme jugosllave ose te aparatit propagandistik te partise. Edhe keta, vecse ne nje menyre me te maskuar, te njejtten tendence tregonin: perfshirjen e arthme te Shqiperis ne Federaten jugosllave. File odo cungim i Shqiperise, sado i vogel ne ~~xx~~ dobi te Greqise, perjashtohesh. Ne bisedime, per shembull me ambasadorin e sotme te Jugosllavis ne Vashinkton, ose me Velebitin, ~~xx~~ ish nemnminister i jashtem, Koshin (ish drejtor i departamentit te shtypit), drejtorenin e gazetes Borba, presidentin e Minise jugosllave, Ratougonici (xxxx) anetar i Komitetit qendror) etj. (bisedime shoqerore, jo zyrtare) kam pare qarte se opinioni i tyre ishte ky: Jugosllavia preferonte me mire nje Shqiperi si ~~xx~~ shtet borgjez, se sa nje ~~xxxx~~ gjysme Shqiperi ne Kuadrin e Federates Jugosllave dhe gjysmen nene Greqine. Mendimi i tyre ishte se dalja e Greqise ne Adriatik, afer Vlores, prekte jashtezakonisht demeshem interesat e Jugosllavise ne Adriatik, sepse Jugosllavia, ne nje rast te tille duhesht te perballonte ne kete det jo vetem Italine, por edhe Greqine. Por, e perserit: keto opinione jugosllave ishin nga 1947. Ne atetere kane ndodhur shume evenimente. A e kane ndruar opinionin jugosllav keto evenimente. Mendimi tim eshte i ~~xx~~.

Shtoj me kete rast se Komiteti qendror i Partis komuniste shqiptare, pas prishjes se maledhenieve me Titon, ka bere nje deklaratesipas se ciles Mosha rjade ka biseduar ne Organizaten e Kombeve te Bashkuara (aty nga 1946-1947) me perfaçesuesin e qeveris greke per copetimin e Shqiperise. Vorio spirin ta mare Greqia dhe Shqiperin e eriu ta mare Jugosllavia. Ne sa e vertete eshte kjo thenie, una nuk e di. Por kete eveniment e ka shballur vete Partia komuniste ~~ale na shkruç kurtolet si nene propagandistike~~ shqiptare, per ta demaskuar Titon si amik te Shqiperise dhe per ta vene ate ne nje radhe me Greqine. Ne ky fakt (no te jste i vertete) vjen ne kundershtim me sa kam biseduar une ne Jugosllavi, duket, por une nuk di si te them, dhe aq me pak mund te di prapaskenen e politikes jugosllave. Kete eshte ne gjendje ta njohe me mire Greqia. Une jap coionionin tim te nxjerre si konklsion nga sa kam para e degjuar me veshet e mijë. Por veshet e mijë nuk arrinini dari ne prapaskenen e politikes jugosilave.

Nuk di c' te thom me gjate mbi kete pyetje; prandaj edhe i jap fund kesaj pergjigjeje ketu.

SECRET

SECRET

-104-

PYETJE

Ne cilat qytete te Shqipërise ekzistojnë Radio-stacione. Kush punon ndër to.
Ne cilin post. Eksponente dhe përshkrimi i tyre.

Ne Shqipëri ka vëtem një radiostacion më krojtian e plotë te kusaj "Sjall ky eshte radiostacioni i Tiranës. Te tjerit janë krejt te rendesishem dhe quhen radiostacione lokale.

Perpara se të bivi ne hollesirat e kesaj per gjigjeje e quajt te nevojeshme te theksoj se kesaj pyetjeje i jam per gjigjur shume hollesisht dhe gjate, aq sa më eshte e pamundur sot, ketu e një vit e gjysme më parë, qoftë ne Kostur kur jam marrë ne ~~pyetje~~ herën e parë nga autoritetet greke qoftë (sidomos) ne Gllifadhe, kur jam marrë ne ~~pyetje~~ e nga autoritetet amerikane te cilat më mbajten edhe një kohe tepër te gjate ne izolim. Sidonftë, por cdo eveniment, shenoj.

I vetmi radiostacion i rendesishem ne Shqipëri eshte Radio-Tirana. Vëtem ky ka emisione dhe programe ne shkalle nacionale. Vëtem ky ka programe ne gjuhe te huaja. Vëtem ky bën propagande per boten e ja~~htme~~. Vëtem ky ka fuqi e mjete teknike te degjohet brenda Shqipërisë ne te kater anet dhe jashtë kufijve te shtetit shqiptar.

Persë neli i tij përbhet si mason:

Ne krye te krejt kesaj drejtorie (se eshte aneks i Ministris se arsimit dhe kultures) gëndron Drejtori i Radio-Stacionit: Petro Kita. Lindur ne Gjiro-kastr, dhe tani me moshe rreth 78 vjet. Anëtarët qe ne kohen e okupacionit Per një kohë te shkurter ka qene anetar i qarkorit te Elbasanit, kur partia ish ne illegalitet. Drejtor i Radio-Stacionit qe nërsa u clirua Shqipëria. Person me një kulturë shume te kufizuar. Nuk ka kryer as gjimnazin. Me aftesira tepër te kufizuar. E vëtmia mëritë e tij: puntor shume i madh. Punon te vaktin 14 ore cdo dite. Por nuna e tij eshte pa perspektive; Ay nuk drejton, por vëtem kontrollon. Dhe kontrolli i tij nuk eshte kontroll prej drejtuesi por ~~xhandomi~~ kontroll prej ~~kuqit~~. Meret me presjet (sado qe nuk di as vete se ku vihen) dhe sidomos kujdesohet se ne emisionet te mos thuhet as gjë e re. Po qe se ne një artikull ose shkrim te çfare do shikon një ide te re, qoftë edhe brenda vijes se partise, e prish, e cduk, duke thene: "Pse ta themi ne te varet le t'a thote Zeri i Popullit ose ndonje organ tjeter i aparatit te Partise." Eshte shume frikaman se mos shkele vijen e partise, se mos beje gabime. E persit: ky drejtor eshte një kale ballkuq qarabaje, qe punon sa pelcet, meret me gjera te vogla, prish cdo fraze qe nuk është ka degjuar vete, por as eshte i

SECRET

SECRET -195-

moti te drejtoje dhe as qe drejton. Vete sikruan shume ralle dhe shkrimet e tij Jane jashtezakonish te kocija. Zaten shkrimat e tij nuk Jane nga ay vete, por fra^p te vjedhura andej ketej nga gazetaret e tjere, te lidhura akoma me keq midis tyre, qe perseritit idete e te tjerave, fjalet e te tjerave dhe me nje stil te rende halldup e me te keq se te tjerave.

Pas drejtorit vjen nenedrejtori. Kv quhet Alqi Kristo. Lindur ne Permet. Tani duhet te jetet zem^r 37 vjet. Eshte me kulture (ka kryer gjimnazin) por si-domos eshte autodidak. Flet inglishten, frengjishten dhe italishten. Eshte organizator i mire por gazetar i keq. Njeri qe meret me slumt vogelsi^m. Shkruan ralle dhe ~~me~~. Meret me teper me problemet e kultures se sa probleme politike. Si nenedrejtor ka abdene vartesine e tij personalim, administratoren dhe aner teknike te dreitoris se Radio-Tiranes. Eshte nga ata njerez qe duan t'i vene pleshtit fre. Anatar partie qe nga viti 1941. Qe nga clirim i gjer me 1954 eshte mare kundhere me pune te agitacionit qofte ne drejtorin e shtyrkit te ministris se jashtme qofte ne aparatin e Komitetit qendror per propaganden. I martuar, sikurse edhe drejtori, dhe me femije. Ka konsideracione te mira nga nartia sepse eshte puntor, me origjine jo te pasur dhe antar i vjetër partie. Gjate luftes ka rrethe frikancin me partia e k. Neq i tregut e ushtrisë portuese ne t. Langar i buna terazi ne permat. Njogofte, ne cli-
min, i lorpⁱ mjaft pozitat e tij.

Si nenedrejtor ka abdene vartesine e tij:

a) Zyren nderkombetare te Radio-Tiranes.

b) Zyren teknike.

c) Zyren administrative.

d) ~~Lloji e spolare (foreve).~~

Zyra nderkombetare eshte nje seksion qe meret me korrespondencen e Radio Tiranes me boten e jashtme (degjues nga Italia ose Franca) dhe dreitorit e vendeve te tiera te Lindjes te radio-stacioneve (Billgani, Hirzani, Raci, etj). Meret ne shkuprimin e potenciallore njoncenzuristik, ne leartimin e dhiscave ne Shqiperia ne keto vende dhe ne punon e diskuverte ne keto vende ne Shqiperi. Kjo zyre ka te teper karakterin e nje solistante. Pergjegjese e kesaj zyre eshte nje grua, emri i se cillos nuk ne kujtehat tani, por e kam dhene ne ~~Qafa e re~~. ~~Prifti~~ Kd iost Prifti. Nuk eshte ndonje person i rende-sidhem. Eshte anetare partie, ~~ne kundherat~~. Eshte teper ambicioze dhe synon te ngjitet lart. Per kete esita e gateshme te djegje cilindro. Por i ka duart e shkurtra qe te beje te kundhute medha.

SECRET

- 196 -
SECRET

Zyra teknike. Eshte ajo ne ka elektricistet dhe tekniket qe maren me mirembajtjen dhe funksionimin e aparateve te radicionit. Ka si perjegjes nje inxhinier te ri, ne porsa ka mbaruar studimet ne Cecoslovakia, por jo anetar partie dhe qe quhet Emil Plumbi.

Zyra administrative (Emri i perjegjesit nuk me kujtohet). Eshte sekcion i radio-Tiranes qe interesohet me spastrimin e banesave, financen dhe fondet e radio-stacionit, pagimin e nepunesve te radio-Tiranes/ trisketimin, e te gjitha arat e tjera teknike qe kane te baje per gjithesish me nje administrative shitetore. *Zyra e përsëri përfundon e shqiptarit te gjuhës së huaja.*

Pastaj vjen ne radhe redakcia e Radio-Tiranes, e cilë varet nga drejtori. Redakcia e Radio-Tiranes përbahet nga katër sektioni:

- a) sektioni i brendeshem
- b) sektioni i kultures
- c) sektioni i jashtem
- d) sektioni i programacionit.

e) "Korrespondentë speciale".

SEKSIONI I BRENDESHEM: ka per perjegies Dhori Niniⁱ dhe si ndihmes *Naser Benteshin*. ~~per~~ per *Dhoni Pashini*. Detvra e saj eshte te pregetite te gjith emisionet (me perjashtim te emisioneve muzikale dhe kulturale) qe nuk drejtohen brenda vendit opinionit publik shqiptar lajme, komente te brendeshme, studime me karakter teorik mbi marksizmin, mbi rininë, mbi gruan, mbi sindikatat, etj. etj. A personelin me te madh dhe numurin me te madh te redaktor e ve. Dhori Niniⁱ eshte nje intrigant dhe ambicioz pa mase. E kaluara e tij eshte e varfer per partine, por me servilizmain e tij ndaj te moshenive dhe arrogancen ndaj te inferioreve te tij ka fituar besimin dhe dashurin e Vandin Vincanit (nendrejtor i drejtoris se per gjitheshme te agitpropit rrane Komitetit qendror), i cili ka berkrahur pa mase se te ngjitet ne postin qe ka sot Dhori Niniⁱ. Dhori Niri eshte organizator i mire por gazetar i keq. Urrahet nga te gjithe vartesit e tij per sjelljet jashtezakonisht te keria me ta. Eshte nje nga fanaticet me te verber komuniste ~~te përgjithshme~~ per te vetem e vetem per te zene poste. Per te fituar karriere eshte gati te shese edhe te jatin edhe t'emen. Ka shume mundesi qe te jetë dihe element i Sigurimit brenda drejtoris se Radio-Tiranes se se *Shqipëria e Kosovës* friku si drejtori ishtu e die ne viti 1950, qe te jame me te mosheni se ay. Shikohesha me sy te mire nga partia sa kohë qe modhesha une ne Shqipari. Ka bere nje karriere te shpejte, sidomos ne nga viti 1950 e ketej. Me pernara ka nene.

SECRET

SECRET**-177-**

korrespondent i Zeri te Popullit ne qarkun e Korces, dhe Fadil Pacrami, si
 kryeredaktor i ketij organi nuk ^{Dh. Nini} kish me aqe sy te mire sepse/deshte ta
 kishte grure me udhehecesit e parkut te Korces, gjë qe e demtonte gazeten,
^{si korrespondent} sepse/nuk berte as nje kritike, nuk shkruante as nje shkrim ku te kritikonte
 qofte edhe nje sektor puna ne Korce. Thashe: u ngjit lart sepse ka fituar
 besimin e Vandush Vincanit, i cili eshte nje fare diktatori ne tere aparatin
 e shtypit dhe propagandes ne Shqiperi (me perjashtim te Zeri te Popullit, sku
 diktator eshte Fadil Pacrami).

^{Korrespondent special.}
 Hysen Pojani eshte ~~addressant~~. Ehe ky eshtet nje Dhori Nini i dyte
 ne miniature. Por shkruan me mire se sa Dhori, nje qene organizator me i
 keq. Sidoqoftë shumica e shkrimeve te tij jane te vjedhura nga shtypi sovjetik,
 sepse me fraza te tera ~~xx~~ nga verkthimet e Pravdes mbi probleme te
 ndryshme dhe i jep keto si te tijat. Po mos pati perpara dhjete komente te
 shtypit sovjetik mbi bujaesine sovjetike, ver shembull, nuk mund te shkruaje
 mbi bujaesine shqintare. Nga shkrimet sovjetike vjedh ato fraza teorike e
 patimore qe majtohen me situaten ne Shqiperi dhe keshtu i ben artikujt.
 Te njejtën gje ben edhe kur eshte puna per nje koment mbi probleme nderkom-
 betare. "e kete rast, bile, ay nuk ben gje tjeter vecse shkurton artikujt
 e shtypit sovjetik dhe i jep si te tijat."

^{Korrespondent special}
 Tjetren redaktor me ~~influence~~ keta sektion eshte Mysar Bekteshi. Lindur ne Korce. Eshte me i keq se Dhori i Ninit si karakter, fanatic komu-
 nist, ambicioz dhe intrigant gjere me 'te e pranaktheu. Sidiqofte si gazetar
 eshte me miri i kesaj redaksie.

SEKSIONI MUZIKAL.- Ka pergjegjes Sofokli Afezollin. Lindur ne Hocisht
 dha ~~xx~~ rritur ne Durres. Nje nga gazetaret me te mire ne Shqiperi. Ka sti-
 te mprefte, eshte i squal, i zoti, me idera te tijat dhe jo "plagiaire" si
 te tjerit. Shkrimet e tij jane nga me te miret. Mund te shkruaje shume mire
 edhe mbi probleme nderkombetare, edhe mbi probleme te kultures edhe repor-
 tazhe literare nga aspektet e ndryshme te jetes ne Shqiperi. Konsiderohet i
 si gazetar i mire, organizator i kec dhe jo me pozita shume te forta ne
 parti, sado qe eshte anetar partie qe ne kohen e okupacionit. Ndofta sepse
 eshte nga origjine e pasur, ndofta sepse ka idera te tijat ne shkrime qe
 nganishere (pa formuar shkelje te -ties se partise) dalin ne kufijt e ngu-
 shte te propagandes se thate te partise. Ka kulture enciklopedike dhe sillet
 mire me vartesit e tij. Eshte ambidox por jo i rrezikeshem dhe intrigant i

SECRET

SECRET**-98-**

llojitet Dhori Nini.

Ky sektion ka dy nenesaksione: sektionin e diskotekes, me perqjeqjese
Violeta Papulin^{dhe} / sektionin e incizimeve artistike me perqjeqjese Vehip
Demini,

Qe te dy keta nenesaksione te sektionit te muzikes lidhen me nen/
shefin e sektionit ose ndihmesin e pare te Sofokli Afezollit, qe quhet
Abdullah Grimci.

Abdullah Grimci: Eshte anetar partie por nuk ka konsideracion. Eshte
me teper nje teknik muzikal. Ka disa kenge e marshe te kompozuara nga ay
vete. Eshte profesor muzike. Eshte si te themi njeriu ne meret me teper me
anen e paraqitjes se bukur te gjerave, me anen artistike dhe jo me anen po-
litike.

Vehip Demi, qe eshte chef i incizime artistike (domethene chef nene-
seksioni) - Shenimi biografike mbiqkete person kam dhene ne perqjigjen:
cachta game.

Violeta Papuli. Grua e Sotir Papulit, qe eshte kryeredaktor i gazetes
Bashkimi, organ qendror i frontit demokratik te Shqiperise. Puna e saj
eshte te gjeje disqet qe duhen dhene gjate emisioneve muzikale, ne bashke-
punim te ngushte me Abdullah Grimcin. Eshte anetare partie. Ka Punon ne
Radio Tirana qe ne moshe shume te re ~~XX~~ gati 17 vjec, domethene se nga
viti 1945, se kurse u krijuva drejtoria e Radio-Tiranës nga regjimi komunist.
Eshte e pazonja per puna tjeter, po per muziken, nga praktika e madhe qe
ka, ka fituar nje fare eksperience qe e ndihmon ne punen e saj.

SEKSIONI I JASHTEM:- Ka si perqjeqjes Findia eizin. Anetar i vjetër
partie. E ka mbaruar luftën me graden kapiten i L-re. Qe nga 1945 e deri
me 1953 ka qene neno-ejtor i Radio-Tiranës. (Me verpara Radio-Tirana kish
dy nenedrejtore). Eshte nga rethet e Himares dhë ka studiuar ne Korfuz. Di
mire greqish. Shume i ngurte, shume i ngushte ne mendimet e tij. Karakter
i myllur ne veten e tij dhe autoritar. Gazetar i keq por organizator i
mire. Eshte shume i pakenaqur sepse ka kerkuar kurdoherë te largohet nga
sektori i propagandes (sosie e sheh edhe vete qe nuk jep) por te bere ka-
rriere ne nje sektor tjeter (fjala vjen ekonomik, ushtarak, ati). I martuar
dhe me femije. Njari qe nuk roqerohet dhe s'ka shoke. Ben sikur punon por
ne fakt nxjerr shume pak pune, sado qe ri ne zyre per ore e ore te tera.
Ndofta sepse i mungojne kapacite te punonje ne gazetari. Shkruan ralle d he
kao.

SECRET

SECRET

Ka si nuk limes shef Koco Lalo. Ky ka ardhur shume von ne gazetari. Deri nga 1952, me graden toger, ka zene per studime ne Ashkimin Sovjetik. Mirepo per aresye shendetesore ^{te} qe hoq nga ushtria dhe u transferua ne sektorin e propagandes. Nuk merydhe as qe ka haber nga gazetarët. Shume i ngurte. Shume fanatik komunist. Mund te jete edhe nieri i Sigurimit ne Radio-Tiranë. Ky sillat me tener si xhendar se sa si gazetar me vartesit e tij. Shkruante shumten nje artikull ne vit, heret me kontrollin e artikujve qe shkruajne te bieret one ne shturtimin e shkrimeve ne transmetoren Radio Tirana per boten e jashtme, ne origjine shtypin shqiptar (sidomos Zezin e popullit), shkrime ne kane te bazine me problemet e brendeshme te vendit.

SEKSIONI I KORRESPONDENTEVE SPECIALE . Kv seksjon ka 2-2 gazetar, qe lichen direkt me drejtorin. Jaue elemente se dergohen nga cendra neker narqet per korespondencia dhe reportazhe. Lichen direkt me drejtorin. Bajne pjesa ne kete seksjon si korrespondente speciale Hysen Pogani (~~u~~ shtojtja e tij) , qe fare dozi i fitoje

← ~~Prishtina, 1999. Një përgjigje e lirë e kundërthësi bi
nërgjyshëm i vërtetë së qëndrueshëm, arctaart partitë pas vitit 1945,
gazetar mësatar për punitor i madh. Eshte shumicen e kohës ne levizje naper
apertë për të aktivistët komunistët e tifë. Shumë i shqip, na pretendime,
i sjellshem, ngr na oftejme të pronamë. Eshte me tregim nje gazetë e rreku
peshem që si i tillë zhikohet edhe prej me lart.~~

Sapoje t' i kane. Te gjitha njohurit e mia mbi sektorin e agitacionit (Radio, shteti, etj) i kam dhene shqye te plota, shume shkakte, shume te boshlliqe qe nuk i mbajt përfundimt tili ne Shqipëri. Ajo mëpo te i ka shume te tashniku i qytetarëve qe i kane. La te vlerave, te marrja e qytetit, qytetarëve qytet, mëpo që tili i bi rregullat qe i kane përdorur. Mendoj se edhe autoritetet e greke qe interesohen tanë do t'u sherbejne me terner ato raportë se sa pergjigjet e mia te tanishme me shume boshlliqe sepse nuk i mbajt mend dhe as se i kam aqë te fjesketa tanë.

~~SECRET~~

POOR ORIGINAL

SECRET

7 160 -

Kaloj ne radiostacionet lokale te Shqiperise.

Radiostacione te tilla ka: Korca, Gjirkastra, Vucova, Korbin-ti
dhe Shkodra.
E theksoj: keto radiostacione janin vete te lindje te bpendashme te
nivja lokale. Njësia e lajmeve e shqipit me shumë muzike, shqet me buqesine ne
mësim e tarme. Dëshiron veteve ne mësim e shqipit te kufizuar. Korca, nev shen-
hesh nuk ka radiostacion te Tirane, ne ne Durrës, ne ne Shkodra, ne ne Vlorë.
Me teper se sa ~~ka~~ lajme keto radiostacione janin muzike. Ato litten me
Radio Tirana dhe transmetojne nga kjo me shumë se gjysmen e materialave
propagandistike qejjen Radio Tirana.

Une nuk njoh as nje nga drejtuesit e katyre radiostacioneve, sepse
Radio Tirana nuk ka te haje aspak me keto institucione. Ato nuk varen as
nga Radio Tirana, as nga ministria e arsimit. Ato varen nga komitatet ekze-
kutiv te retheve ku ndodhen te pranishme. E ~~u~~theksoj: nuk jane radio-
stacione me karakter nacionar. Qellimi i tyre, potencia tekuake e tyre,
kuadri i tyre eshtë jashtezakonisht i kufizuar që formi i varetësishken.

SECRET

SECRET**APL**

HVALË/E
Sipas te dheneve te Enver Hoxhes ne Kongresin e III-te te PPSH (maj 1956) sot Partia e punes se Shqiperise ka 42.700 antare efektive partie dhe 7 mijë e ca kandidate partie.
Antareve Byroje politike nuk janë

Sipas te dheneve te Enver Hoxhes ne Kongresin e III-te te PPSH (maj 1956) sot Partia e punes se Shqiperise ka 42.700 antare efektive partie dhe 7 mijë e ca kandidate partie.

Pjetja e sasine e antareve te KQ te PPSH dhe Byros politike te saj i është përgjigjur ne mështjanë e 15-te, domethënë falem 76-te raportit timi. Sidiqofte përcaktoj:

Antare te Komitetit qendror: reth 25 vete (shifra eksakte nuk me kujtohet). Por shifra prej 25 vete është e vlefshme përmara majit 1956, domethënë përmara Kongresit te III-te te PPSH. Tani, numuri i antareve mund te jetë ~~25~~ me i madh ne Komitetin qendror. Une nuk është di se është dispononja radio që te degjonja ne Athine punimet e Kongresit te III-te.

Antare te Byros politike te Komitetit qendror: Përmara Kongresit te III-te (domethënë dari ne maj te katij viti): gjithesejt 7 vete dhe konkretisht Enver Hoxha, Mehmet Shehu, ~~Tado Lekaku~~, Hysni Kapo, Gogo Nushi, Beqir Balluku, Liri Belishova, Seifro Ulëka. (Shenim: me përparrë ishin antare Byroje edhe Tuk Jakova e Bedri Spahiu, por ata u përijashtuan që ne Kongresin e II-te, dhe nuk u zevendësuan).

Kandidate te Komitetit qendror deri ne Kongresin e III-te: afro 7 vete.

Kandidate te Byrose politike ~~xxx~~ deri ne " " " : 3 vete dhe konkretisht: Pilo Peristeri, Rita Marko, Manush Myftiu.

Shenim i përgjitheshem: e perserit, keto te dhena janë te vietra se sës Kongresi i ~~xxx~~ III-te ka bere pa tjeter ndryshime, ne mos shume te medha, te vogla, po perberjen dhe sasine e antareve te Komitetit qendror, ndofta edhe te Byroset që ~~u~~ u i dëgjoce aqse i dëgjoce.

Me gjate ~~25~~ di c'te thom reth kesaj përvetjore.

SECRET